

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA BÂTİNÎLERİN FAALİYETLERİ VE HAÇLI-BÂTİNÎ İLİŞKİLERİ

Eda ÇELİK

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Bilal KOÇ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTA ÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI**

HAZİRAN 2021

**HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA BÂTİNÎLERİN FAALİYETLERİ VE
HAÇLI-BÂTİNÎ İLİŞKİLERİ**

Eda ÇELİK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTA ÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Eda ÇELİK

24.06.2021

Haçlı Seferleri Sırasında Bâtınîlerin Faaliyetleri ve Haçlı-Bâtınî İlişkileri
(Yüksek Lisans Tezi)

Eda ÇELİK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2021

ÖZET

“Haçlı Seferleri Sırasında Bâtınîlerin Faaliyetleri ve Haçlı-Bâtınî İlişkileri” adlı çalışma, incelediği dönem bakımından dar bir coğrafyada yaşanan gelişmeleri konu edinmekle birlikte sonuçları açısından bakıldığında geniş bir sahayı etkilemiştir. Bu bağlamda aynı coğrafi alan içerisinde hâkimiyet süren devletlere ve komutanlara bakıldığında Eyyûbîler ve Memlûkler gibi devletlerin, Emir Tuğtegin ve Melik Rıdvan gibi komutanların Haçlılara ve Bâtınîlere karşı mücadele ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra Haçlıların ve Bâtınîlerin kurdukları ilişkilerin hem kendilerine hem de ayrı ayrı ittifak kurdukları devletlere yansımaları olmuştur. Bir başka ifadeyle Haçlıların bölgedeki siyasî teşekküllerle kurduğu ilişkilerde Bâtınîlerin etkisi ve rolü belirleyici olmuştur. Aynı şekilde Bâtınîlerin diğer devletlerle ilişkilerinde Haçlıların belirleyiciliğini ve baş at rolünü dönem kaynaklarından görmek mümkündür. Bu iki grupta ittifak arayışına girdikleri süreçte birbirleriyle iletişime geçmişler ve sürekli olmayan ittifaklar kurmuşlardır. Bu ittifaklar zaman zaman bozularak suikastları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye bölgesinde Bâtınîlerin muhatap oldukları en büyük güç Haçlılar olmuştur. Önceleri bölgede tutunmak isteyen Bâtınî grupları Haçlılar ile olumlu ilişkiler kurmuşlarsa da sonraki süreçte bölgede hâkim güç olmak için politikalarını değiştirmişlerdir. Onlar, Haçlılarla mücadele eden Eyyûbîler ve Memlûkler gibi Müslüman devletlerle ittifaklar kurmaya başlayarak Haçlılarla ilişkilerini bozmaya başlamışlardır.

Bilim Kodu : 1124
Anahtar Kelimeler : Haçlı, Bâtınî, İslâm, Türk, Doğu, Batı
Sayfa Adedi : 182
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Bilal KOÇ

The Activities of the Batinians in the Crusades and the Crusader-Batinian Relations
(M.Sc. Thesis)

Eda ÇELİK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

June 2021

ABSTRACT

Although the study titled "The Activities of the Batinians in the Crusades and the Crusader-Batinian Relations" focuses on the developments in a narrow geography in terms of the period it is examined, it has affected a wide area in terms of its results. In this context, when we look at the states and commanders who dominate the same geographical area, it is seen that states such as Ayyubids and Mamluks, commanders such as Emir Tugtegin and Malik Rıdvan fought against the Crusaders and Batinians. In addition, the relations established by the Crusaders and Batinians had reflections both on themselves and on the states with which they allied themselves separately. In other words, the influence and role of the Batinians in the relations that the Crusaders established with the political organizations in the region were determinant. Likewise, it is possible to see the determination and role of the Crusaders in the relations of the Batinians with other states from the sources of the period. In the process of seeking alliances in these two groups, they constantly communicated with each other and formed discontinuous alliances, and these alliances broke down from time to time and brought about assassinations. Especially in the Syrian region, the biggest power that the Batinian dealt with was the Crusaders. The Batinians who wanted to hold on to the region first, established positive relations with the Crusaders and changed their policies in the following process and became the dominant power in the region, began to form alliances with the Ayyubids and Mamluks and began to break off their relations with the Crusaders.

Science Code : 1124
Key Words : Crusader, Batinian, Islam, Turk, East, West
Page Number : 182
Supervisor : Assistant Professor Bilal KOÇ

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Tezi olarak böyle bir çalışmanın yapılmasının alan açısından isabetli olacağını ortaya koyarak destek sağlayan, kaynaklara ulaşmamda büyük katkıları olan, yardım ve desteğini esirgemeyen merhum hocam Prof. Dr. Salim KOCA'yı rahmet ve minnetle anmak isterim. Tez çalışmamın her aşamasında en öncelikli olarak beni teşvik eden, yazdığım her cümleyi bıkmadan usanmadan okuyarak düzeltmemde yardımcı olan, yönlendiren ve pandemi koşullarında hiç pes etmeden tez çalışmamı titizlikle yürütmem de yardımcı olan Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bilal KOÇ'a sonsuz teşekkür ederim. Çalışmamı yürütürken maddî ve manevî desteklerini her zaman hissettiğim ve güç bulduğum Annem Elif ÇELİK, Babam Nebi ÇELİK, Yengem Özge ÇELİK, Ağabeyim Mustafa ÇELİK, motivasyon kaynağım Gökalp ÇELİK, nişanlım Mustafa GÜÇLÜ ve arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Eda ÇELİK

Ankara, 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. BÂTİNİLERİN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞİM SÜRECİ	39
2.1. Bâtînîlik Kavramı Nedir?.....	39
2.2. Bâtînîlik İnancı.....	39
2.3. Bâtînîlik Faaliyetlerinin Başlaması ve Gelişmesi	43
2.3.1. İsmâîlîlilerin Ortaya Çıkışı	44
2.3.2. Fâtımîler Devleti ile İsmâîlîlilerin Gelişimi.....	46
2.3.3. Fâtımîler Sonrası İsmâîlîler.....	50
2.4. Bâtînîlerin Ortaya Çıkmaya Başladığı Coğrafyalar ve Alamut Kalesi	52
2.4.1. İran	52
2.4.2. Taberistan.....	53
2.4.3. Gîlân.....	54
2.4.4. Deylem.....	54
2.4.5. Alamut.....	55
2.4.6. Mısır	56
2.4.7. Kûfe.....	56
2.4.8. Suriye	57
2.5. Bâtînîlerin Gruplaşmaya Başlaması ve Hasan Sabbah	58
2.5.1. Hasan Sabbah.....	60

	Sayfa
2.5.2. Hasan Sabbah'ın Halefleri	66
2.5.2.1. Kiyâ Büzürgümmîd.....	66
2.5.2.2. Muhammed b. Büzürgümmîd	67
2.5.2.3. II. Hasan Âlâ Zikrihi's-Selâm.....	67
2.5.2.4. Nureddîn II. Muhammed	68
2.5.2.5. Celaleddîn III. Hasan	69
2.5.2.6. Alaeddin Muhammed	69
2.5.2.7. Rükneddin Hürşah	70
2.5.3. Suriye'deki Bâtînî Liderleri	71
2.5.3.1. el-Hâkim el-Müneccim	71
2.5.3.2. Ebû Tahir es-Saiğ.....	72
2.5.3.3. Behrâm.....	73
2.5.3.4. İsmail el-Acemî.....	73
2.5.3.5. Raşidüddîn Sinan	74
2.5.3.6. Nasr el-Acemî	75
2.6. Bâtînîlerin Büyük Selçuklu Devleti'ne Etkileri	75
2.6.1. Melikşah Dönemi Bâtînîlerin Faaliyetleri	76
2.6.2. Berkıaruk Dönemi Bâtînîlerin Faaliyetleri	79
2.6.3. Muhammed Tapar Dönemi Bâtînîlerin Faaliyetleri.....	81
2.6.4. Sencer Dönemi Bâtînîlerin Faaliyetleri	84
3. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA BÂTİNİLERİN FAALİYETLERİ.....	89
3.1. Melik Rıdvan'ın desteği ile Bâtînîlerin Halep'teki Faaliyetleri	89
3.2. Bâtînîlerin Haçlılarla Mücadele Eden Türk Komutanlara Suikastları.....	93
3.2.1. Melik Rıdvan Sonrası Bâtînîler ile İlişkiler	94
3.2.2. Mevdûd b. Altuntegin	96
3.2.3. Aksungur el-Porsukî	98

	Sayfa
3.2.4. Tuğtegin'in Bâtınîler ile İlişkileri	101
3.2.5. Tâcü'l-Mülk Böri	102
3.3. İmâdüddîn Zengî Dönemi Bâtınî Faaliyetleri	104
3.4. Bâtınîlerin Nureddîn Mahmud'a Karşı Düşmanca Tavırları ve Haçlılara Yaklaşması	107
3.5. Selâhaddîn Eyyûbî Döneminde Bâtınîlerin İttifak Arayışları ve Saldırıları	111
3.5.1. Selâhaddîn Eyyûbî'ye Suikast Girişimleri	112
3.5.2. Franklara karşı Selâhaddîn Eyyûbî ile Bâtınîlerin İşbirliği	115
3.6. III. Haçlı Seferi ve Sonraki Dönemde Bâtınîlerin Faaliyetleri	118
4. XI-XIII. YY'DA HAÇLILAR VE BÂTİNİLERİN İLİŞKİLERİ	123
4.1. XI. yy'da Ortaya Çıkan İki Olayın Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri ...	123
4.1.1. Haçlıların Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri	123
4.1.2. Bâtınîlerin Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri	126
4.2. 1106 ile Başlayan Süreçte Kuzey Suriye'de Haçlı-Bâtınî İlişkileri	129
4.3. Bâtınîlerin Haçlılara Düzenlediği Suikastlar	134
4.3.1. II. Raymond	134
4.3.2. Kudüs Kralı Conrad	137
4.3.3. IV. Bohemund'un Oğlu Raymond	141
4.4. Raşidüddîn Sinan Dönemi Haçlı-Bâtınî İlişkileri ve Richard ile İttifakı ...	141
4.5. Tapınak Şövalyeleri ile Bâtınîler Arasındaki İlişkiler	146
4.6. Kral Henry ve Nasr el-Acemî'nin Önderliğinde Gelişen Haçlı-Bâtınî İlişkileri	154
4.7. XIII. yy'de Moğol Tehlikesine Karşı Kurulan Haçlı-Bâtınî İlişkileri	158
5. SONUÇ	167
KAYNAKLAR	171
EKLER	179

	Sayfa
EK-1. Haritalar.....	180
EK-2. Resimler	181
ÖZGEÇMİŞ	182

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale, ansiklopedi maddesi.
b.	Bin, İbn
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İng.	İngilizce
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr	Neşreden
nkl	Nakleden
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu.
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzerleri
yay.	Yayınlayan

1. GİRİŞ

Tez çalışmasının bu kısmında Haçlı Seferleri hakkında bilgi verilecek olup Haçlıların böyle bir sefere neden kalkıştığı, gerekçelerinin neler olduğu, daha seferler başlamadan Avrupalıların ne durumda oldukları, bu seferlere niyet ettikten sonra nasıl bir yol izleyerek Doğu coğrafyasına geldikleri hakkında bilgiler verilecektir. Bu bilgilerin burada verilmesinin sebebi tez çalışmasında anlatılan mücadelelerin taraflarından biri olan Haçlıların kendi sebepleri ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmeden esas konuya girilmesinin çalışmayı eksik bırakacak olmasıdır. Giriş bölümünde Haçlı seferlerine kısaca değinerek konu bütünlüğünü sağlamanın çalışmanın ilerleyen seyrinde muhakkak olumlu katkıları olacaktır.

1095 Clermont Konsili'nde Papa'nın çağrısıyla başlayıp 1280'li yıllarda Doğu coğrafyasında Avrupalıların izlerinin son kez görülmesine kadar geçen süredeki büyük ve sürekli seferlere Haçlı Seferleri ismi verilmektedir. Haçlı Seferleri çoğu tarihinin ele aldığı bir konu olarak iki dünyanın bir araya gelmesi olarak nitelendirilen Orta Çağ'ın en büyük hareketlerinden biridir. Dini ve Avrupalıların kendilerince kutsal saydıkları bu seferlerin birçok sebebi bulunmakla birlikte asıl amacın siyasi ve ekonomik olduğu muhakkaktır. Papa'nın ilk çağrısından son seferlere kadar geçen bu zaman zarfında yapılan seferler hedefleri zaman zaman şaşmasına rağmen genel olarak aynı amaçlarla düzenlenmiş ve kimi zaman başarılı olup yeni coğrafyalarda tutunurken kimi zaman hezimet ile sonuçlanmıştır. Ne var ki bu seferlerin sonuçları sadece Avrupa'yı değil neredeyse tüm dünyayı etkilemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde İslâm dünyasının Haçlı Seferleri başladığı zamanlarda seferlere karşı yapacağı mücadele sırasında örgütlenme aşamasını tamamlayıp muhalif olarak ortaya çıkan Bâtınîler hakkında bilgi verilecektir. Bâtınîler, İslâm dünyasında Sünnî İslâm'a muhalif olarak ortaya çıkmış ve kendi davalarını yaymak için hiyerarşik bir sistem oluşturmuşlardır. Tez çalışmasının bu bölümünde Bâtınîlerin ortaya çıkışları, nerede ne şekilde örgütlendikleri ve hangi devletler ile mücadele ederek İslâm dinine ne ölçüde zarar verdikleri ele alınacaktır. Bu mücadelelerin ele alınmasının sebebi ise Haçlıların Doğu'ya gelme zamanları ile eş zamanlı olup onlar ile mücadeleyi etkilemesinden kaynaklıdır.

İkinci bölümünde ise Bâtınîlerin Haçlı seferleri sırasında gerçekleştirdikleri faaliyetler ele alınacak olup hem Haçlılar ile hem de Bâtınîler ile mücadele eden komutanlar ve devletlere yer verilerek üçlü çatışmalar ele alınacaktır. Tez çalışmasının asıl konusu Haçlı Bâtınî ilişkileri olmakla birlikte bu iki grubun çatışmalarında sürekli ortak paydada bulunan Sünnî devletler ve hükümdarların mücadeleleri de zaman ve mekân bağlamında bu bölümde ortaya konulacaktır.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde bizzat Haçlılar ve Bâtınîler arasındaki ilişkiler ele alınmış olup 1106 yılında ilk defa karşılaşmalarından sonra birbirleri ile kurdukları bütün ilişkiler ele alınmıştır. Aynı coğrafyada sürekli savaşmayan zaman zaman bir araya gelerek ittifaklarına da şahit olduğumuz bu iki grubun ilişkileri dönem kaynakları ışığında ele alınmıştır.

Çalışmanın konu edindiği dönem 1095-1280'li yıllar arasındaki süreçte Haçlılar özelinde meydana gelen olayları konu edinmektedir. Çalışmanın Giriş bölümü zaman aralığı olarak Haçlı seferlerinin tarihi seyrini kısaca konu edindiği için XI ve XIII. asırları konu edinmektedir. Çalışmanın birinci bölümü ise Bâtınîler hakkında etraflı bilgi vermeyi amaç edindiği için Bâtınîliğin ortaya çıkış tarihi olan VIII. yüzyıl olup Bâtınîlerin Memlûk hâkimiyetine girdiği XIII. yüzyıl arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü Haçlıların Doğu coğrafyasına gelerek ilk mücadelelerin başladığı 1097 tarihinden başlayıp Bâtınîlerin Memlûk hâkimiyetine girdiği 1270'li yıllara kadar sürmektedir. Yine çalışmanın üçüncü bölümü de Haçlılar ve Bâtınîlerin ilk defa ilişki kurdukları 1106 tarihi ile son ilişkilerini kurdukları 1270'li yıllar arasını kapsamaktadır.

Bu konunun tercih edilme sebebine gelindiğinde Haçlı Seferleri konusunun dünyanın birçok yerinde araştırılmış olması lakin aynı zamanlarda İslâm'ın muhalifi olarak ortaya çıkan Bâtınîler ile ilişkilerine fazla değinilmemiş olmasından kaynaklıdır. Haçlı Seferleri üzerine okuduğum çoğu kaynak ve araştırmada üzerinde durulmayan bu konu zamanla ilgimi çekmeye başladı ve kendi tez çalışmamda bu konuyu ele almaya karar verdim. Özellikle ulaşabildiğim dönem kaynakları bu konuyu çok fazla ele almasalar da birçok kaynaktan topladığım bilgiler ile ortaya çıkardığım çalışmam konu ile ilgili neredeyse bütün olaylara yer veren geniş kapsamlı bir çalışmadır. Tez çalışmasında kullanılan kavramsal çerçeveye bakıldığında kullanılan isim, unvan lakap vs. hususların yazımında Türkiye'deki ve dünyadaki genel literatüre

sadık kalınmış olup bunların hepsinin yazımına ayrıca dikkat edilmiştir. Türk Dil Kurumu, İslâm Ansiklopedisi gibi genel sözlüklerden yararlanılarak konu ve kavram birlikteliği sağlanmıştır.

Çalışma, Haçlılar ile Bâtınîleri ortak paydada birleştirdiği için mekân olarak geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Haçlı seferlerine çağrı yapıldığı andan itibaren mekânları ele alacak olursak hareketin ilk başladığı yer olarak Avrupa coğrafyası ilk sırada yer almaktadır. Balkanlar ve Anadolu hem Haçlıların geçiş güzergâhı üzerinde bulunduğu hem de Haçlılar ile Türklerin ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun yardımlarından kaynaklı da çalışmada adı geçen bölgeler arasındadır.

Haçlıların asıl mücadelelerde bulunduğu Suriye-Filistin bölgesi ise Orta Çağ'ın hem en önemli bölgeleri hem de sıcak savaşların bizzat yaşandığı coğrafya olarak önem arz etmektedir. Orta Doğu olarak nitelendirilen bu coğrafya İlk çağlardan beri hem farklı uygarlıklara ev sahipliği yapması hem de mücadelelerin merkezi olması açısından önemlidir. Bâtınîliğin ortaya çıktığı Mısır, yayılıp teşkilatlandığı İran ve Haçlılar ile mücadelelerinin merkezi olan Suriye bölgesi de tez çalışmasında sürekli ele alınan bölgeler arasındadır.

Yukarıda adı geçen coğrafyalar tez çalışmasının en önemli noktası olup coğrafyayı bilmeden konuyu anlamak yetersiz olacağı için bu bölgelere kısaca değinmek gerekmektedir. İlk olarak seferlere çağrıda bulunulan ve seferlerin sebeplerini şekillendiren Avrupa coğrafyasına bakmak yerinde olacaktır. Haçlı seferleri başladığı sıralarda Avrupa'da büyük bir yoksulluk vardı. İnsanlar açlık ve sefalet ile mücadele ederken dayandıkları tek şey ise dinleri idi. Kavimler Göçü sonrasında Avrupa'da başlayan kilise hâkimiyeti insanları Papa'nın köleleri gibi gösteriyordu. Aynı zamanda da siyasî olarak Norman şövalyeleri ve Franklar arasındaki çekişme ve oluşturdıkları baskı zaten ekonomik olarak kötü durumda olan Avrupalıları olumsuz etkilemişti. Zaten XI. yüzyıl Avrupa'sına hâkim olan feodal düzen insanları yeterince köleleştirmiş iken bir de bu baskılar Orta Çağ'da Avrupa'yı harekete geçirecek tek olay hatta deyim yerinde ise kurtuluş çaresi Haçlı Seferleri olmuştur.

Balkanlar ve Anadolu coğrafyasına bakılacak olduğunda Haçlı Seferlerine doğru gidilen yolda bu iki coğrafyanın önemi büyüktür. XI. yüzyıla kadar bu iki coğrafyaya hâkim olan Bizans İmparatorluğu Türklerin gelişi ile Anadolu'nun önemli bir kısmını

kaybetmiş sınırları daralarak Balkanlar ve İstanbul etrafına sıkışıp kalmıştır. İmparator Aleksios döneminde toprakları iyice daralan Bizans, hâkim olduğu alanları geri almak için birkaç defa girişimde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Böylelikle Anadolu Türkler ve Bizans'ın paylaştığı, topraklarında Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Türkler vs. barındıran çok uluslu bir coğrafya haline gelmiş ve türlü mücadelelerin merkezi olmuştur. Balkanlar Bizans hâkimiyetinde kalmaya devam etmiş lakin ilerleyen Türk ordusu ile Bizans Avrupa'da Papa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır.

Haçlı Seferleri başlamadan önce Mısır ve Suriye coğrafyalarına bakılacak olduğunda, Mısır'da Fâtımîlerin Suriye'de ise Türklerin hâkim olduğu görülmektedir. Mısır'da Fâtımîlerin hâkimiyeti IX. yüzyılda başlayıp farklı mezheplere ve Abbasî Hilafeti'nin kendilerine karşı yaptıkları girişimler ve yahut Türklerin saldırılarına karşı devam etmektedir. Suriye ise Selçuklu Türklerinin eline geçtikten sonra Türk komutanlar tarafından idare edilmekte olup zamanla Tutuş liderliğinde Selçuklulara bağlı Suriye Selçuklularının kurulduğu bir coğrafya olmuştur. Bu iki coğrafya tarih boyunca çatışmaların merkezi olmuş Türklerin hâkimiyeti ile biraz da olsa durulmuştur. Yalnız Haçlıların bu coğrafyalara gelmesi ile çatışmalar kaldığı yerden hata daha da şiddetlenerek devam edecektir.

İki Kutuplu Dünyanın Çarpışması: Haçlı Seferlerine Genel Bakış

Haçlı Seferleri sebepleri, hedefleri ve sonuçları bakımından farklı olguların ortaya çıkmasında rol oynamış önemli tarihi olaylardan biridir. Seferin sonuçları genel anlamıyla katılanlar ve gerçekleştiği coğrafyanın her tarafında etkili olmuştur. Seferlerden önceki durum Haçlı Seferleri sonucunda büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Seferlere büyük hazırlık ve propagandalar ile başlayarak halkı Doğu dünyasına karşı harekete geçiren Haçlılar, seferlerin başında bazı başarılar elde ederek Doğu'da Haçlı devletleri kurmuşlardır. Onlar bu coğrafyalarda hâkimiyet sağlamışlarsa da ilk seferdeki başarıyı devam ettirememişlerdir. Takip eden seferlerde art arda ağır yenilgiler alarak hezimete uğramışlardır. Bu itibarla Haçlı ordularının büyük bir kısmının imha edildiğini söylemek mümkündür. Yine seferlerin ardından kaçarak kurtulmaya çalışanlar ise karşılaştıkları sıkıntılar ve zorluklardan dolayı hastalık ve açlığa mahkûm edilmişlerdir.

Haçlı seferleri çağında İslâm dünyasında siyasî bir birliktelik mümkün olmamışsa da Türkiye Selçuklu Devleti, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlûkler gibi

Doğu'nun büyük siyasî teşekkülleri ile hükümdarları ve dahi komutanları Haçlıların püskürtülmesinde başarılı olmuşlardır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında temas edileceği üzere bu seferler, Batı ve Doğu dünyasını önemli oranda etkilemiştir. Bunu sadece ve salt olarak siyasî mecrada düşünmekten ziyade askerî, iktisadî, mimarî ve kültürel aktarımlar bakımından değerlendirmek isabetli olacaktır. Burada ise bunlardan öte Haçlı Seferleri çağında Doğu dünyasının muhalif kanadını oluşturan Bâtınîlerin oynadıkları roller konu edinilmiştir.

Haçlılar ve Haçlı Seferlerinin Sebepleri

Batı dünyasının, Orta Çağ'da ortaya çıkan Haçlı Seferlerini dini nedenlere bağlamasına rağmen, böyle büyük bir hareketin arkasında siyasî, iktisadî ve içtimaî nedenlerin var olduğu da kabul edilmelidir. Batılılarca bu hareketin en önemli unsuru olarak ileri sürülen dinî motif ise, sadece itici bir güçtü. Çünkü Haçlı seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da uzun zamandır devam eden açlık, yoksulluk ve topraksızlık sıkıntılarının doğurduğu kargaşa yanında, ücretli askerlik anlayışı, savaşçı ve kolonizatör¹ bir taşma hareketi de başlamış bulunuyordu. Avrupa toplumu üzerinde en büyük etkiye sahip bulunan kilise ise düzenin bozukluğuna çare aramak için bu gücü Doğu'ya hâkim olma arzusu ile birleştirmeyi hedefliyordu.²

Orta Çağ Avrupası'nın genel durumuna bakıldığında en ön planda olan dinî durum insanların herhangi bir konuda harekete geçmesi için gayet yeterli bir sebep olarak görülmekteydi. Bunun yanına eklenen ekonomik ve sosyal sıkıntılar halkı harekete geçirecek etken olarak görüldü. 1095 yılına kadar olan sürece bakıldığında Avrupa'da dinî tereddütler yüzünden kargaşalar ve krallar arasındaki çekişmelerden dolayı mücadeleler artmaya başlamıştır. Bu karışıklıkların olduğu bir dönemde Papa II. Urbanus (1088-1099) Hristiyanlığın ayaklar altında olduğunun ve kralların arasındaki anlaşmazlıkların farkında olarak harekete geçme niyetindeydi. Hırsızlık, esir alma, fidye, hapishanelerdeki ağır cezalar, kutsal mekânların yakılıp yıkılması ve kutsal olan şeylerle alay edilmesi gibi olaylar Avrupa'da hem siyasî hem de dinî faktörlerin itibarsızlaştırıldığını gösteren emâreler olarak belirmişlerdir.³

¹ Kolonizatör, colony kökünden türeyen bu kelimenin tam anlamı; kendi toplumsal kurgusunun var olduğu alana yakın ya da uzak coğrafyalardaki bir toprak parçasını, üzerindeki yaşayanlar ile birlikte kendi güç ve politik ilişkiler ağının parçası yapan güçtür. Bkz. Öze, Erhan, "Koloni, Kolonizatör ve Kolonizasyon", <https://www.yeniduzen.com/koloni-kolonizator-ve-kolonizasyon-12284h.htm>

² Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul, Dünya yayınları, 2007, s.2

³ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi* (çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s.45-46.

Yani özetle Papa'nın amacı Avrupa'daki siyasî karışıklığı başka bir coğrafyaya çekip bölgenin zarar görmesini engellemektir. Norman şövalyelerinin enerjilerini Doğu'ya yönlendirmesi Papa ve din adamlarının kendilerini koruması için tam bir fırsattı. Zaten her zaman kendi menfaatlerini ön planda tutan din adamları ve Papa yine menfaatlerini ön planda tutarak şövalyeleri harekete geçirdiler, yalnız bu defa böyle bir seferin sonucunda sadece kendi menfaatlerini korumak gibi amaçları yoktu. Öyle ki meselenin arka planına bakıldığında aynı zamanda kazanacakları itibar da onlar için fazlasıyla değer taşıyan bir durum haline gelmişti.

XI. yüzyılın sonunda kilisenin hedeflerini gerçekleştirmesi için önemli bir olay gerçekleşti. Bu olay Bizans'ın Türklere karşı yardım çağrısı idi. Hristiyanlığın doğu sınırlarını koruyan Bizans, Türkler karşısında zor durumda kalmış ve çare olarak Avrupa'dan ücretli asker talep etmişti. Papalık ise bu talebe olumlu cevap vererek kendi amaçlarını gerçekleştirmeyi amaçlamıştı. Bizans'ın bu isteğini kabul etmesi için Avrupa'daki durum da pekâlâ uygundu. Zira Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atmak için askerî yardım çağrısını olumlu şekilde cevaplamayı iki bakımdan istiyordu. Birincisi, Türk ilerleyişi önceki istilalara benzemiyordu. İkincisi, Papalığın İstanbul kilisesiyle çözmesi gereken sorunları vardı. Papa, Türkleri Anadolu'dan kovduktan sonra, İstanbul'da ve Doğu'da Roma'nın üstünlüğünü sağlayacağını düşünmekteydi.⁴

Papa, insanları kendi amaçları hususunda bilgilendirmek ve teşvik etmek için bir konsil⁵ toplamaya karar verdi. Doğu Hristiyanlarına yardım etme ve kutsal yerleri geri alma sebebi altında Dünya Krallığını⁶ kurmak için propagandalar yapılmasını istedi. Seferlerin güç kaynağı olduğu anlaşılan bu propaganda işinin ise propagandayı en iyi şekilde yaptığı anlaşılan Cluny Tarikatı'na⁷ verdi. Batı'da büyük dinî propagandalar yapılarak halkın dinî duyguları üzerinden bir yaklaşım geliştirildi. Öyle ki bu yaklaşımın temeline katkı sağlamak için halka Kudüs sevgisi aşılandı. Papa II. Urbanus 1095'te Clermont Konsili'ni toplayarak kutsal yerlerin Müslüman Türklerden

⁴ Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", 2007, s. 4-5.

⁵ Konsil: Latince Concilium kelimesinden gelen 'concile' Katolik Hristiyan Dünyasında din, ibadet ve ahlak konularını görüşmek üzere toplanan meclis anlamını taşımaktadır. Bkz. Ömer Faruk Harman, "Konsil", DİA İslâm Ansiklopedisi' 26. cilt, 2002, s.175.

⁶ Dünya Krallığı ya da Tanrı Krallığı olarak bilinen fikir ilk defa Hristiyanlığın erken dönemlerinde St. Augustinus tarafından ortaya çıkarılmış ve Haçlı Seferleri öncesinde din adamlarının temel düşüncesi haline gelmiştir. Bkz: Güray Kırpık, "Haçlı Seferlerinde "Tanrı Barışı" Müessesesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, 2007, s. 86.

⁷ Cluny Tarikatı: Fransa'nın Burgonya eyaletinde kurulan bu tarikat kral ve rahipler üzerine nüfuz kazanmış ve propagandaları ile ünlenmiştir. Bkz. Demirkent, "Haçlılar", s. 525.

geri alınması, Türklerin Anadolu'dan atılması, Doğu Hristiyanlarının bulunduğu Kudüs ve Doğu topraklarını ele geçirmek gibi konuların görüşülmesini sağladı.⁸ Bahsi geçen konuşmaların içeriğinden hareketle bakıldığında Papa, dünyevî ve ruhanî vaatlerde bulunmuş, Haçlı savaşına katılanların cennete gideceğini söyleyerek dinî duyguları istismar ederek halkı Doğu'ya yönlendirmiştir. Halk ise hem dinî duygular hem de içinde bulunduğu ve uzun süredir de etkilerini hissettiği ekonomik sıkıntılardan dolayı çareyi Doğu'da bularak harekete geçmişlerdir.

Clermont Konsili'nde alınan karara göre; önceden yapılmış olan Tanrısız Ateşkes⁹ yenilenecek, bir kişi dahi bu ateşkesi ihlal ederse Tanrı'nın yetkisiyle aforoz edilecektir. Katılımcılar bu kararlara uyacaklarına dair söz vermişlerdir. Papa, halka açık toplantıdaki konuşmasına, Doğu'daki Hristiyanlara yardım etmenin zorunluluğu ile başlamıştır. Devamında hem Bizans İmparatorluğu'nun hem de Hristiyan hacıların yaşadığı sıkıntılara değinerek Türklerin Hristiyanlara ait kutsal yerlere saldırdığını ihtiva eden bir konuşma yapmıştır.¹⁰ Bu konuşma sonrası Avrupa'da büyük bir halk kitlesi geri dönüşü olmayan bir yola girmiştir.

Bu seferler ile neticelerinin tahmin edilemediği bir yola girilmiş ve Avrupa'da Lord ve krallar başta olmak üzere pek çok kişi bu büyük sefer için hazırlıklara başlamıştır. Orta Çağ zihniyeti bu seferleri kutsal bir amaç için Tanrı'nın inayetiyle Tanrı'nın yeryüzündeki vekili Kutsal Papalık kanalıyla girilen kutsal bir savaş olarak görmekteydi. Bu anlayış, bütün Orta Çağ'a hâkim olan, tarihin akışına Tanrı'nın müdahale etmesini kolaylaştıran Tanrı'nın inayeti¹¹ görüşünün bir yansımasıdır. Bunun karşıtı bir anlayış Rönesans döneminde ve XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu iki dönemin rasyonalist filozofları, bu hareketi, tipik Orta Çağ fanatizminin bir ürünü ve Orta Çağ zihniyetinin bağınazlığı olarak görmektedir.¹²

Özetle bu hareket halk tarafından tamamen Tanrı'nın isteği olarak algılandı, çünkü Papa bunun böyle anlaşılması için üstün vaazlarda bulundu. Bu seferlerin

⁸ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, 2009, s.50.

⁹ Tanrısız Ateşkes: Hristiyan Dünyasında bölünmüşlük içerisinde olan toplulukları bir araya getirip şiddet dışı yollarla toplumun feodal yapılarını uygarlaştıracak teşebbüs yollarından biridir. İlk defa XI. yy'de toplu barışı getirmek için Katolik Kilisesi tarafından uygulanmıştır. Bkz: Kırpık, "Haçlı Seferlerinde "Tanrı Barışı" Müessesesi", s. 85.

¹⁰ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri I* (çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK Yayınları, 2008, s.84.

¹¹ Tanrı'nın varlığına inananların her şeyin Tanrı sayesinde var olduğunu, yaşama imkânına O'nun inayetiyle kavuştuğumuzu ve her nefes alışımızı yine O'na borçlu olduğumuzu iddia etmesi anlamını taşımaktadır. Bkz. Aydın Topaloğlu, "Tanrısız İnanetin Felsefi Anlamı ve Tarihsel Arka Planı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, İstanbul, 2004, s. 105.

¹² Şaban Ali Düzgün, "İki Dünyanın Karşılaşması, Müslüman ve Latin Batı dünyası Arasında Haçlı Seferleri", *Eski Yeni Dergisi*, S. 4, 2007, s. 19.

insanlarda yarattığı dini duygular bütün Orta Çağ Avrupası'nın dini yapısını özetlemek için yeterlidir. "Roma, Müslümanların meydana getirebileceği tehdidin farkındaydı ve daha önce de onların akınlarına maruz kalmıştı. Bu itibarla Akdeniz'e olan hâkimiyetleriyle Müslümanlar, istedikleri zaman Roma'yı vurabilecekleri üsleri kurabilmişlerdi. Yine kutsal topraklardan dönen Hristiyan hacıların öyküleri oralardaki zor koşulları Avrupa'ya anlatmaktaydı. Bütün bunlara rağmen Papalık, Hristiyan güçlerini Müslümanlara karşı birleştirme amacıyla Kutsal toprakların mübarek mekânlarını kurtarma seferberliğini başlattı. Haçlı Seferi girişiminin yanı sıra Tanrı'nın Barışı¹³ Avrupa'daki Hristiyan önderler arasında barışı teşvik etmeyi amaçlayan bir politika olarak kuvvetle savunuldu."¹⁴ Buradan anlaşılacağı üzere yıllardır kavgalı olan Hristiyanlığın iki mezhebi aynı amaç için Tanrı barışını gerçekleştirdiler. Ancak bu daha ziyade tarafların çıkarları doğrultusunda yapılan bir barış niteliğindeydi. Kaldı ki çok değil kısa bir zaman sonra aralarındaki mevcut düşmanlık hali tekrar başlayacaktı.

Bizans'ın yardım çağrıları, Batı'daki halkın ekonomik sıkıntıları ve dinî heyecanları, halkın cennete, refaha ve toprağa kavuşma gayesi ile birleşince Hristiyan Dünyası harekete geçti ve böylelikle Haçlı Seferleri başladı. Bizans'ın Batı'dan beklediği ücretli askerler olmasına İmparator Aleksios'un umduğu ve karşılaştığı tablo çok farklı çıkmıştı.¹⁵ Gordlevski bu durumu eserinde şöyle anlatmaktadır:

İmparator, ciddi tehlikelerden kurtardığı devletini şimdi yeni bir tehlike ile karşı karşıya bırakmış bulunuyordu. Bizans İmparatoru, Haçlılardan yardım isterken nasıl bir felaketin başına geleceğinden habersizdi. Yaşanılanlar Türklerden ve Müslümanlardan çok onların felaketi olacaktı. Haçlı seferlerinden önce dinî alevler içinde çalkalanan garp dünyası Bizans İmparatorluğu'ndan gelen yardım çağrısına candan icabet etti. Fakat Bizans'tan habersiz olarak Ortodoks Kilisesini de Roma'daki kiliseye dâhil etme emeline olduğunu bir süre erteledi. Haçlıların dinî heyecanla çıktıkları seferlerin asıl amacını bir süre sonra çapulculuk yaparak başlattıkları girişimler ortadan kaldırmıştır. Fakir şövalyeler ve topraksız köylülerden oluşan Haçlı grupları, bir süre sonra Kutsal

¹³ Tanrı'nın Barışı ya da Tanrısal Ateşkes olarak bilinir. Hristiyan Dünyasında bölünmüşlük içerisinde olan toplulukları bir araya getirip şiddet dışı yollarla toplumun feodal yapılarını uygarlaştıracak teşebbüs yollarından biridir. İlk defa XI. yy'de toplu barışı getirmek için Katolik Kilisesi tarafından uygulanmıştır. Bkz: Kırpık, "Haçlı Seferlerinde "Tanrı Barışı" Müessesesi", s. 85.

¹⁴ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, (çev. Cumhur Atay), İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2011, s. 23-24.

¹⁵ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK Yayınları, 2017, s. 334-335.

*toprakları kurtarmaktan ziyade Avrupa'da yoksun oldukları refah hayata kavuşma ümidiyle hareket etmeye başlamışlardır.*¹⁶

Gordlevski'nin ifadelerinde görüldüğü üzere; dinî sebeplerle başlayan seferler, tam ve kesin olarak bir başarı elde edilmemişken siyasî ve iktisadî emeller doğrultusunda karşılık bulan bir sürece evirilmişti. Amaçlarının dışına çoktan taşmış olan çapulcu sürüleri olarak nitelendirilen Avrupalılar daha sefere başladıkları andan itibaren Doğu'ya kadar ulaşan coğrafyalarda büyük bir istilaya başlamışlardır.

Keşif Seferleri

Haçlı Seferlerinin ilk aşaması Pierre L'Ermite'in¹⁷ sözlerinin ardından ivme kazanmış ve ilk olarak şövalyelerin de aralarında yer aldığı bazı başı-boş gruplar destek vermişlerdir. İlk ordunun daha ziyade Alman, Norman, Lombard ve Franklardan oluştuğu bilinmektedir ki, ordunun niceliğine bakıldığından 300 bin kişiden oluştuğu ve Pierre L'Ermite'in komutasında İstanbul önlerine kadar geldiği ifade edilmektedir. Böylesi başı-bozuk bir ordunun geldiğinden haberdâr olan Bizans İmparatoru Aleksios (1081-1118) tehlikeyi görerek Avrupa'nın içerisinde kalmalarını söylemişse de başarılı olamamıştır. Kısa süre sonra İstanbul önlerine ulaşan Haçlıların bir kısmı ölürken diğer bir kısmı ise esir edilmiştir. Geriye kalanların açık ve gizli saldırılarına maruz kalmak istemeyen adı geçen imparator, onları gemilere bindirerek Anadolu yakasına geçmelerine izin vermiştir. Bu yeni durum ise o esnada İznik ve civarını kapsayan Türk yerleşim yerlerinin yağma edilmesinin önünü açmıştır.¹⁸

Dönem kaynakları, Haçlı ordularının ilk ana grubundan önce gelen bu öncü birlikleri “*çapulcu sürüsü*” olarak adlandırmışlardır. Bunların hareket alanlarının genel seyri de gerçek amaçlarının ulaştıkları bölgelerde yağma yapmak şeklinde olduğunu göstermiştir. Pierre L'Ermite, yaya grubu ve şövalyeleri ile Macaristan'dan geçen ilk kişidir. Bu topluluğun esas komutanı Peniless, İzmit ve İznik arasındaki Drakon mevkiinde pusuda bekleyen Türkler tarafından bazı Alman şövalyeleriyle birlikte

¹⁶ Gordlevski, V. Aleksandroviç, *Küçük Asya'da Selçuklular*, (çev. Abdülkadir İnan), Ankara, TTK Yayınları, 2015, s. 29.

¹⁷ Pierre l'Hermite: Fransa gezgin bir keşiş olan bu adamın sözleri ve vaazları ile insanları etkileme yeteneği vardı. Papa II. Urbanus'un çağrısına ilk cevap verenlerden biri olmuştur. Bkz. Salim Koca, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 20, 2017, s.21.

¹⁸ Anonim *Haçlı Tarihi*, (çev. Ergin Ayan), İstanbul, Selenge Yayınları, 2013, s. 33-34. Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, Ankara, TTK Yayınları, 2013, s. 197-198.

öldürülmüştür. Dolayısıyla ilk gelen bu grup, kısa süre içerisinde hızlıca dağılmıştır.¹⁹ Aslına bakılırsa Haçlı ordularının ana grubu gelmeden önce başlayan bu öncü akınlarının temelinde Anadolu coğrafyası ve Türkler hakkında ön bilgiler edinilmesinin amaçlandığı olayların seyrinden anlaşılmaktadır. Haliyle bu grubun imha edilmesi de bu bilgilerin alınmasını zorlaştırmıştır.

I. Haçlı Seferi

Keşif amaçlı gelen öncü grubun başarılı olamayacağı Avrupa’da görülünce esas Haçlı ordusu hazırlanarak harekete geçti. Öncü grubun dağıtıldığı sıralarda Frankların liderleri büyük bir ordu hazırlanmışlardı. Orduların kontrol ve organize edilebilmesi için Bohemund, Godfrei Saint Gilles ve Tankred isimli liderler belirlenmişti. Onlarla birlikte birçok piskopos ve rahip de organizasyon içinde vardı. Karadan ilerlemeyi hedefleyen grup, Bizans coğrafyası üzerinden geçip Çanakkale Boğazını aşmayı planlamışlardı.²⁰ 1096 yılının Mart ayında hazırlıklarını tamamlayan Haçlılar, Adhemar’ın liderliğinde yola çıkmışlardı. Diğer bir lider Norman reisi Bohemund of Apulia da kendisine bağlı birlikle harekete geçmişti. Lorraine Dükü Godefroi Macaristan, Raymond ise yanında Adhemar ile birlikte Dalmaçya’dan ilerlemeye başlamıştı. Diğer gruplarda Nisan’dan Eylül’e kadar farklı zamanlarda farklı güzergâhlardan yola çıkarak hedef coğrafyaya doğru yol almışlardı. Keşif seferlerinden son seferlere kadar Haçlıların geçtiği farklı güzergâhlar ekte gösterilmiştir. Dönem kaynaklarının verilerinden anlaşıldığı kadarıyla 1096 yılında hububat bolluğu olduğu için Haçlıların yolculuk sırasında herhangi bir şekilde yiyecek sıkıntısı çekmedikleri bilinmektedir.²¹ Haçlıların asıl sıkıntısı Anadolu’yu geçtikten sonra başlayacaktı, kendilerine karşı uygulanacak yıldırma politikası ile daha önce hiç karşılaşmadıkları için nasıl hareket edeceklerini bilemeyecekler ve Kutsal topraklara ulaşırken türlü sıkıntılar çekeceklerdi. Salibiler²² Avrupa’dan harekete geçtikten sonra yolda kayıplar vermelerine rağmen Filibe’ye kadar geldiler. Buradan Godefroi de Bouillon ve Büyük Hugue İstanbul’a gelerek Rumlarla savaşmışlarsa da sonrasında

¹⁹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 102-103.

²⁰ Anonim, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (çev. Vedii İlmen), İstanbul, Yaba Yayınları, 2005, s. 9.

²¹ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, s. 56. Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 102.

²² Salibiler; Salibi kelimesi Haçlı kutsal kabul eden kimse, Hristiyan manasına gelmektedir. Çoğu kaynak bu seferlere katılanlara Haçlılar diye hitap ederken Mükrimin Halil Yinanç *Türkiye Tarihi* adlı eserinde bu gruptan Salibiler olarak bahsetmiştir. Bkz: Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s. 199.

ise İmparator Aleksios ile barış yaptılar. Norman reisi Bohemund ve Tankred İmparator'a tabii olarak Anadolu'ya geçtiler. Flandre Kontu Robert, Normandiya Dükü Robert ve Raymond'da İstanbul'a ulaşanlar arasında yer almışlardır. İstanbul'a geldiklerinde Türklerin saldırısından kurtulan Pierre L'Ermite'in maiyeti de bu gruba katılmıştır.²³ Haçlı Seferleri hakkında derinlemesine bilgiler veren İbnü'l Kalanisî, esas Haçlı ordusunun gelişini şöyle anlatmaktadır:

1096 yılında sayılamayacak kadar çok Frank askerinin Kustantiniyye²⁴ denizi yönünden ortaya çıktıkları haberleri art arda gelmeye başladı. Haberler birbiri ardına geldikçe ve ağızdan ağıza etrafa yayıldıkça insanlar huzursuz oldular ve endişeye kapıldılar. Bu haberlerin doğruluğunu öğrenir öğrenmez toprakları onlara en yakın olan Melik Davud b. Süleyman kuvvet toplamaya başladı, vergiler koydu ve cihat farzını tesis etti. Franklara karşı destek olmaları ve yardım etmeleri için çağırabildiği kadar çok Türkmen'i davet etti.²⁵

İbnü'l Kalanisî'nin kroniğinde verdiği bilgilerden hareketle Haçlıların İstanbul'a geldiği haberleri duyuldukça bu bölgede yeni tutunmaya çalışan Türkler endişelenmiş ve karşılaşılabilecek herhangi bir mücadele için destek aramaya başlamışlardır. Bu esnada Haçlı orduları ise İstanbul'da daha önce hiç görmedikleri zenginlik ve ihtişamla karşılaşmışlardır. Yukarıda üzerinde durulduğu gibi Bohemund ve Godefroi gibi Haçlı liderleri, İmparatorla anlaşarak bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu komutanlar da öncekiler gibi vassallık yemini etmişlerdir. Bu vassallık yeminini bütün Haçlılar yapmak zorundaydı çünkü yolculuklarının güvenliğini sağlayabilmeleri için bu gerekliydi. Bir tek Raymond vassallık yemini etmemiştir ki, o da bir süre sonra eski imparatorluk arazilerini Aleksios'a vermeyi kabul etmiştir.²⁶

İznik Kuşatması

Bizans İmparatoru ve Haçlı liderlerinin karşılıklı yeminlerinden sonra İmparator Aleksios, Haçlılara yolculukları için para, yiyecek ve at temin etmiştir. Aleksios onlarla birlikte başka bir yoldan Galatya üzerinden gitmeye hazırlanmıştır. Bütün Franklar ve Bizanslılar doğrudan İznik önlerine kadar gelmişlerdir.²⁷ Haçlılar Anadolu'nun iklimini ve coğrafyasını bilmedikleri için çok zorluk çekmişlerdir.

²³ Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s. 199.

²⁴ Kustantiniyye: Roma İmparatoru Constantinus'un Döneminde günümüz İstanbul şehrine verilen isimdir. Bkz. Işın Demirkent, "İstanbul", *DİA*, Cilt. 23, İstanbul, 2001, s. 206.

²⁵ İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, (çev. Onur Özatağ), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 1.

²⁶ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 334-336.

²⁷ Anonim, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, s. 10.

Ayrıca yol boyunca geçtikleri Bizans şehirlerinde ihtiyaçların giderilmesi hiç de kolay olmamıştır. Yol boyunca ilerleyen Haçlılardan bazıları evlerine geri dönse de büyük kısmı kutsal topraklara doğru ilerleme amacından vazgeçemediler. Godefroi de Bouillon'un ordusu Palekanon/Eskişehir'de arkadan gelmekte olan Haçlıları beklemiştir. Normanların varışıyla birlikte Nisan ayının son günlerinde buradan ayrılarak İzmit istikametinde yürüyüşe geçmişlerdir. Godefroi'nin idaresindeki Haçlılar İzmit Körfezi boyunca ilerleyerek Kibotos/Afyonkarahisar'a gelmişler, buradan deniz yoluyla karşıya geçmiş arkadaşlarıyla birleştikten sonra doğrudan İzmit Gölü'ne inen Drakon Vadisi yolunu takip ederek göl kenarına inmişler ve 6 Mayıs günü İzmit önüne varmışlardır.²⁸

Nihayet Haçlılar 14 Mayıs 1097'de İzmit'i kuşatma altına almışlardı. İzmit şehri uzun süre Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde iken Türklerin Anadolu'ya girip ilerlemesi sonucu ele geçirilmiş ve başkentleri olmuştu. İzmit, Haçlı ve Bizans orduları tarafından kuşatılınca İzmit'in içindeki Türkler, imdada gelsin diye, Malatya yöresinde Danişmendlilerle savaşmakta olan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan (1092-1107)'a durumlarını anlatan bir haber göndermişlerdir. Ama onun çok gecikmesi ve kuşatmanın uzaması, düşmanın surlara saldırıp durması üzerine, kendilerini çok tehlikeli durumda görerek savaşmaktan vazgeçmelerine kadar varmıştır. Hatta içinde bulundukları bu durumdan dolayı Haçlıların eline esir düşmektense İmparator'a teslim olmayı daha uygun görmüşlerdir. Kılıç Arslan, Haçlıların İzmit saldırısı sonrası Doğu'dan harekete geçmişse de şehri kurtarmak için geç kalmıştır. Öyle ki Sultan, şehrin önüne geldiğinde de surların içerisindeki Türklere kaleyi Bizans'a vermelerini söylemiştir.²⁹

Türk kuvvetleri İzmit'in kaybedilmesinden sonra pes etmeyerek Haçlıların geçiş güzergâhlarındaki farklı yerlerde pusular kurdular. Frankların geçecekleri geçit, boğaz ve yolları tutup pusuya düşürmek için beklemişlerdir. 1 Temmuz 1097'de Haçlı ordusunun bir kısmını Eskişehir'de maddî ve manevî olarak yıpratmışlar. Frankların içinde bulundukları zor durumdan kurtarılmalrı ise ancak Normanların tam zamanında yapılan müdahalesiyle mümkün olabilmekmiştir. Bu esnada Haçlı komutanları Stephan, Robert ve Bohemund ise Türklere karşı koymaya çalışmışlarsa da onlar da

²⁸ Işın Demirkent, "İzmit'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması", *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul, Dünya yayınları, 2007, s. 27-28.

²⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1996, s. 325.

şiddetli saldırılara maruz kalmışlardır. Bu saldırılara rağmen kutsal amaçlarına ulaşmak için tekrar saldırıya geçmişlerdir.³⁰ İbnü'l Kalanîsî bu olayların devamını şöyle nakletmektedir:

*Franklar pek çok Türk'ü kılıçtan geçirdikten sonra kuvvetlerini Kılıç Arslan'a çevirdiler. Kılıç Arslan ise bu hamleler ile Emir Hasan'ın da savaşı terk etmesiyle kalabalık Haçlı gruplarına karşı koyamayarak dağlara çekilmek zorunda kalmıştır. Bineklerinin çoğunu kaybederek kaçışan ve Franklara esir düşen Türklerin çoğunu Rum meliki satın alarak başkentine gönderdi.*³¹

İbn Kalanîsî bu olayı, İslâm davasına karşı utanç verici bir felaket olarak nitelendirmektedir. Yaşanan felaketlerden sonra Haçlılar Anadolu'dan geçene kadar Kılıç Arslan onlara bir daha müdahale edememiştir. Bu savaş Haçlıların ve Türklerin mücadelesindeki kırılma noktalarından biri olmuştur. Haçlılar ve Türkler birbirlerinin orduları ve savaş güçlerini yakından tanımışlardır. Kılıç Arslan, bundan sonra bir daha Haçlılarla meydan savaşına girmeyip onlara maddî-manevî zarar verdimeyi amaçlamıştır. Haçlıların geçeceği yolları kullanılamaz hâle getirdiği gibi güzergâh üzerindeki köyleri boşaltarak halkı içeri çekmiş ve onları açlık ve susuzlukla yıpratmıştır. Haçlı orduları çokça zayıat³² verdikten sonra Konya Ereğli bölgesine gelmişler ve burada iki ayrı kola ayrılmışlardır. Bir grup Toroslar üzerinden Çukurova'ya inerken diğer grup Kayseri üzerinden Maraş'a oradan da Antakya'ya inmişlerdir. Haçlılar ilk defa geçtikleri bu güzergâhlarda bir de Türklerin tuzakları ile karşılaşınca türlü sıkıntılar çekmişlerdir. Çekilen bu sıkıntılar sebebiyle Haçlıların temel ihtiyaçlarını gideremedikleri ve birçoğunun bu sebepten dolayı hayatını kaybettiği bilinmektedir.³³

Neticede Haçlılar Anadolu'dan geçmişlerse de burada kalıcı olmamışlardır. Suriye ve Filistin gibi onlara tamamen yabancı olan yerlerde ne yapacaklarını bilemez halde ilerlemişlerdir. Bu arada Haçlılar, Türkler arasında bir kargaşaya neden olmalarının yanı sıra onlardan bazılarını da öldürmüşlerdir.³⁴ Son tahlilde Haçlıların

³⁰ Kılıç Arslan'a karşı direnmeye çalışan ve onu dağlara çekilmeye mecbur bırakan bu komutanların adını çoğu eserde ve kaynakta görmekteyiz: Demirkent, Işın, *Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara, TTK Yayınları, 2014, s.34.

³¹ İbn Kalanîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 1-2. Anonim, *Haçlı Tarihi*, s.35.

³² Zayıat: TDK sözlüğüne göre yitik veya kayıp anlamına gelmekle beraber tam anlamı boş yere kaybedilen şeylerdir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

³³ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, s. 144-145.

³⁴ Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul, E Yayınları, 1984, s. 98.

Anadolu'yu sadece geçiş guzerghı olarak kullandıklarını sylemek mmkndr. Yine asıl amaçlarının kutsal topraklara ulaşmak olduğu bilinmektedir. Haçlılar Anadolu'dan geçtikten sonra ne Türkler onları takip etmişlerdir ne de Haçlılar Türklerle tekrar mücadele etmişlerdir.

Doğu'da Kurulan Haçlı Devletleri

- *Urfa Haçlı Kontluğu*

Anadolu'daki tahribattan hızla kaçan Haçlılar Maraş'a gelerek burayı zapt etmişlerdir.³⁵ Tankred ve Baudouin gibi liderler ise kendilerine bağlı birlikler ile ordunun ana kısmından ayrıılıp Kilikya³⁶ yolu üzerinde ilerlemeye başlamışlardır. Bu civarda Ermeni asıllı olan Bagrat ile karşılaşarak ondan bölgenin durumuyla alakalı n bilgiler almışlardır. Bagrat'ın amacı Selçuklulara bağlı olan Ermenilere Haçlıların yardımını sağlamaktı. Baudouin ise onun rehberliğinde Tankred'den önce Ermeniler üzerinde hâkimiyet kurmayı istiyordu. Ermeniler ve Haçlılar Anadolu topraklarında birbirlerini bulabilecekleri en iyi ittifak olarak görmüşlerdir. Ermeniler özellikle kendilerine düşmanlık besleyen Bizans İmparatorluğu'na, Haçlılar ise Türklerle karşı çok iyi bir ittifak bulmuşlardır.³⁷

Ermeniler, Haçlılarla iş birliği yapmakla birlikte onların Antakya'yı almalarında da büyük ölçüde yardımcı olmuşlardır. Özellikle Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de cereyan eden olaylarda, Türklerle karşı zaman zaman Haçlıların yanında yer almaktan geri kalmamışlardır. Urfa Hâkimi Ermeni Thoros, Baudouin'e bir heyet yollayarak onu düşmanlarına karşı kendisine yardım etmeye davet etmiştir.³⁸ Ayrıca Baudouin'i oğlu ve ülkesinin varisi tayin ederek bu bölgeleri Türk saldırılarına karşı savunmasını istemiştir. Baudouin, harekete geçerek ordusuyla Türklerle karşı ilerlemiş ve Türkler, Haçlılara karşı koyunca Baudouin onlarla mücadeleye girişmiştir. Bu olay sonrasında ise yola çıkarak Urfa'ya gitmiştir. Urfa Hâkimi Thoros ise sözünü tutarak onu oğlu olarak ilan etmiştir.³⁹

³⁵ Azimi, *Azimi Tarihi*, (ev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.31.

³⁶ Kilikya: Anadolu'nun güneyinde Alanya'dan Suriye'ye kadar uzanan bölgeye Antik Dönemde verilen isimdir.

³⁷ Anonim, *Haçlı Tarihi*, s. 36.

³⁸ Urfalı Mateos, *Vekayiname*, (ev. Hrant D. Andresyan), Ankara, TTK Yayınları, 2000, s.194.

³⁹ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, s. 75.

Urfa halkı on beş gün sonra kendi hâkimlerini öldürmek ve Baudouin'i başa geçirmek için harekete geçmişlerdir. Baudouin, bunu duyunca engel olmak istediye de başarılı olamamış ve Thoros öldürülmüştür. Urfa tahtı Baudouin'e verilmiş ve şehrin hâkimi olarak kendi bölgesini Türklere karşı koruması istenmiştir.⁴⁰ 6 Şubatta Urfa'ya giren Baudouin, 10 Mart 1098'de Urfa Haçlı Kontluğunu kurarak daha önce ele geçirdiği kaleleri Urfa merkezli olmak üzere kendisine bağlamıştır. Onun bu fiilî hâkimiyeti 1144'de İmâdüddîn Zengî'nin Urfa fethine kadar sürmüştür. Bu arada Haçlı liderlerinden Tankred'in Kilikya'nın merkezi olarak kabul edilen Tarsus'u ele geçirmesi üzerine Baudouin Tarsus üzerine doğru harekete geçmiştir. Tankred ve Baudouin arasındaki çetin mücadeleden sonra Tankred kaçmak zorunda kalırken, Baudouin ise Tarsus'u ele geçirerek surlara kendi bayraklarını dikmiştir.⁴¹

- *Antakya Prinkepsliği*

Haçlılar, 1098'de Urfa'da kurdukları kontluğun ardından önemli bir üs bölgesi elde etmişlerdir. Hemen akabinde ise onlar açısından ele geçirilmesi zarurî olarak görülen Antakya'ya ulaşmışlardır. Bu esnada Antakya'da vali olarak Yağısıyan adlı Türk beyi vardı. Haçlılar 1098 yılının bahar aylarında (Nisan-Mayıs) Antakya'yı kuşatma altına almışlardı. Bu stratejik noktanın ele geçirilmesi halinde Suriye'nin kapısının kendilerine tamamen açılacağı inancındaydılar. Kaynakların nakillerinden anlaşıldığı kadarıyla sıkı bir kuşatma harekâtına girişmişlerdi. Öyle ki kent merkezine yakın yerlerin tamamına yakınında çadırlar kurarak kontrolü sağlamayı hedeflemişlerdi. Şehrin giriş-çıkışlarını kontrol altına almış olmaları bu hedeflerinde kısa vadede başarılı olduklarını göstermektedir.⁴²

Haçlılar açısından bu gelişmeler yaşanırken Antakya Valisi Yağısıyan ise dönemin Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'a (1092-1104) haber göndermiştir. Olayların seyrinden anlaşıldığı kadarıyla Sultan Berkyaruk, Abbasî Halifesi Müstahzır Billah'ın baskısıyla Selçuklu kumandanlarından Kürboğa'nın komutasında bir orduyu takviye birlik olarak sevk etmiştir. Ancak bu ordu bölgeye ulaşınca kadar Haçlılar, sıkı kuşatma harekâtının sonucu olarak Antakya'yı ele geçirmişlerdir. Haçlılar

⁴⁰ Urfa'nın ele geçirilmesini Fulcherius böyle zikrederken olayın aslında Baudouin'in Ermenilere yardım etmek için değil Urfa'ya giderek şehri ele geçirmek için Thoros'u bertaraf etmeyi amaçladığı bilinmektedir. Bkz. Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul, Dünya Yayınları, 1997, s.38.

⁴¹ Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, (çev. Ergin Ayan), İstanbul, Ötüken Yayınları, 2016, s. 141-142.

⁴² Anonim, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, s. 10

Antakya'yı ele geçirdiği zaman Ermeniler, onlarla gizlice iş birliğine giderek Müslüman Türk halkını kılıçtan geçirmişlerdir. O esnada Antakya'da bulunan Ermeni asıllı Fîrûz adlı birisi Haçlılarla anlaşarak onların kalenin burçlarına çıkmasını sağlamıştır. Prens Bohemund'un kendi anılarında kaydettiğine göre Antakya halkına büyük bir katliamda bulunulmuştur. Bu katliamın büyüklüğünü anlamak için Bohemund'un şu sözleri yeterli olmaktadır: “*Antakya halkını karıları, çocukları ve köleleri ile birlikte altın ve gümüşlerini yağmalayarak alıkoyduk.*”⁴³ Yapılan yağma sadece eşyalara ya da savaşanlara karşı olmamış aynı zamanda çocuklara ve kadınlara da uzanmıştır. Bu olaylardan sonra Kürboğa önderliğindeki Selçuklu Türk ordusu Antakya yakınlarında Haçlılar ile birkaç kez daha mücadele etmişlerse de istedikleri ölçekte bir sonuç elde edememişlerdir. Öyle ki, Haçlılar, Antakya'da Müslüman kuvvetlerine karşı 28 Haziran 1098'de 'da büyük olarak değerlendirilebilecek galibiyeti elde etmişlerdir. Bütün bu yaşananların sonucunda Haçlılar, ilerleme harekâtının ana planını gerçekleştirmişler ve Antakya'yı ele geçirdikten sonra Bohemund liderliğinde Antakya Prinkepsliğini⁴⁴ kurmuşlardır.⁴⁵

- *Kudüs Krallığı*

Antakya ve Urfa'nın ele geçirilmesi ile artık sıra Haçlıların asıl amacı olan kutsal toprak Kudüs'e gelmiştir. Haçlılar Antakya'yı aldıktan sonra Kudüs üzerine doğru yürümeye başladılar. Bu esnada Kudüs'te Fâtımîlerin (909-1171) veziri El-Efdal'in atadığı İftiharu'd-devle naip⁴⁶ olarak bulunuyordu. Haçlılar Akka kuşatmasından sonra Kudüs'e gelerek kırk günlük bir kuşatma sonrasında şehri ele geçirmişlerdir. Daha önceden geçtikleri yerlerde yaptıkları gibi Kudüs'te de Müslümanlara karşı oldukça acımasız davranmışlar ve pek çok kişiyi katletmişlerdir. Vezir El-Efdal, bunu duyunca Askalan'da Haçlılara karşı mücadele başlatmışsa da başarılı olamamıştır. Haçlılar Kudüs'te Latin Krallığı kurmuşlar ve idareci olarak “Kutsal Mezarın Koruyucusu” unvanı ile Godefroi de Bouillon'u getirmişlerdir. Godefroi de Bouillon Temmuz 1100'de ölene kadar Kutsal Mezar Kilisesi'nin Koruyucusu olarak görevini sürdürmüştür. O, ölmeden önce yerine kardeşi Urfa Kontu Baudouin'i tayin etmiştir.

⁴³ Nicolle, David, *Birinci Haçlı Seferi*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 57-58.

⁴⁴ Princeps: Roma İmparatorluğunda kullanılan imparatorun resmi unvanı olarak kullanılmış ve birinci yurttaş anlamı taşımaktadır.

⁴⁵ Anonim, *Haçlı Tarihi*, s.40.

⁴⁶ Naip: Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse. Bkz. TDK Online Sözlük <https://sozluk.gov.tr/>

Baudouin ise 1118 yılına kadar şehri yönetmiştir. Ondan sonra ise II. Baudouin idareciliğe getirilmiştir. Kudüs'te kurulan Latin Krallığı, düşmanlarının birleşememeleri nedeniyle 1187 yılında Selâhaddîn Eyyûbî tarafından şehrin alınmasına kadar yaşamıştır.⁴⁷ Haçlıların, Kudüs'te giriştikleri mücadeleyi konu edinen Demirkent, böylesi bir katliamın daha önceden yapılan katliamlardan çok farklı ve büyük olduğunu kaydetmektedir. Yine o, bu katliamın Orta Çağ'ın en önemli kentlerinden olan Kudüs'ü kan gölüne dönüştürdüğünü ve şehirde büyük tahribat meydana getirdiğini açıklamaktadır.⁴⁸

Kudüs'ün zaptı haberinin Avrupa'da yarattığı heyecanın ardından Papa II. Pascalis (1099-1118) Doğu'daki Haçlı gücünü insan sayısı bakımından takviye etmek için 1101'de kontların ve din adamlarının idaresinde ayrı ayrı üç ordunun katıldığı bir seferi organize etmiştir. 1101 ilkbaharında İstanbul'a gelerek Anadolu'ya geçen Fransız, Alman ve Lombardlardan oluşan bu ordulardan birincisi, Türkiye Selçuklu Devleti ve Danişmendli kuvvetleri tarafından Merzifon yakınlarında, Fransızlardan oluşan ikinci ordu ise Konya'yı geçer geçmez, Aquitanialı Fransızlardan ve Bavyeralı Almanlardan oluşan üçüncü ordu ise Ereğli yakınlarında Doğu'daki Haçlılar ile birleşmeden imha edilmişlerdir.⁴⁹

*Haçlılar, bu muvaffakiyetlerden sonra, Papa'ya, Avrupa hükümdarlarına ve milletlerine yolladıkları mektuplarda zaferlerini iblâğ⁵⁰ ettikleri hâlde uğradıkları felâketten ve zayıttan bahsetmemişlerdir. Bizans İmparatoru Aleksios'un Kudüs'e kadar Haçlılara refakat edeceği hakkındaki vaadini hatırlatmak için İstanbul'a bir elçilik heyeti göndermişlerdir.*⁵¹

Raşid Erer'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere Haçlı orduları doğuda çoğu müstahkem bölgeyi ele geçirerek kendi hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Onlar bunun gururu ile yaptıklarını Papa'ya bir mektup yazarak bildirmişlerdir. Bu mektubun içeriğine bakıldığında sadece başarılarına yer verdikleri görülmektedir. Bu itibarla yaşadıkları sıkıntıları dile getirmek istememişlerdir ki, bunda da Papa nezdinde itibarlarını zedeleneceği endişesi etkili olmuştur. Mektup ile birlikte elçilik heyetini kendilerine yardım sözü verip tutmayan İmparator Aleksios'a göndermişlerdir.

⁴⁷ İbn'ül Esir, *İslâm Tarihi X*, (çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul, Türkiyat Matbaacılık, 1987, s. 235-237; Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi*, s.121.

⁴⁸ Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, s. 202.

⁴⁹ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 187.

⁵⁰ İblâğ: Bilinen bir olayı ya da durumu duyurmak haber vermek anlamında kullanılmaktadır.

⁵¹ Erer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 30.

Birinci Haçlı Seferi'nin bu derece başarılı olmasında Müslümanlar arasındaki çekişmeler, komutanların başına buyruk hareketleri ve Türk devletlerin bir araya gelememeleri etkili olmuştur. Haçlı tehlikesine karşı bir araya gelip karşı cihat⁵² oluşturmaları uzun zaman alacaktır.⁵³ Çünkü bu Haçlı savaşları Türklerin ve Müslümanların Bizans ile yaptığı savaşlara hiç benzememesiyle dikkatleri çekmiştir. Müslüman Türkler, Haçlıları bu zamana kadar sürekli savaştıkları Bizans ile bir tutarak hareket etmişlerdir. Dolayısıyla onlara karşı herhangi bir önlem almamışlardır. Bu durum ise Haçlıların başarılı olup kendi kontluk ve prensliklerini kurmalarına dolaylı da olsa zemin hazırlamıştır. Müslüman hükümdarlar ve beyler bu olaylardan sonra durumun vahametini anlayarak harekete geçseler de bu zaman almıştır.

II. Haçlı Seferi

Atabeg İmâdüddîn Zengî, Haçlıların Mardin'den Fırat yakınlarına kadar uzanan bütün coğrafyaya ve El-Cezire⁵⁴ bölgesine hâkim olmasından rahatsızlık duyuyordu. Sürekli Haçlılara karşı harekete geçme planı yapıyor ne zaman muhasara etmek⁵⁵ istese Haçlıların büyük bir ordu toplayarak müdafaaya geçtiğini öğrenip vazgeçmek zorunda kalıyordu. Haçlılara, müstahkem kale olan Urfa'dan vazgeçtiğini göstermek için bir nevi hedef şaşırtmak için Amid bölgesine yöneldi. Bunun haberini alan Urfa Haçlı Kontu Joscelin rahatlayarak Batı illerine doğru ilerledi. İmâdüddîn Zengî bunu duyunca hamlesinin doğruluğunu anlayarak keyiflendi ve planını uygulamaya koyarak büyük bir ziyafet verdi. Yemekte bütün Türk emirlerini yanına çağırarak “*Yarın benimle birlikte Urfa üzerine sefere gitmeyecek olan hiç kimse benim soframdan yemek yemesin.*” diye uyarıda bulundu. Beyler ve Emirler onun cesaretini görerek yanında yer alacaklarını bildirdiler.⁵⁶

İmâdüddîn Zengî, ordugâh kurarak şehri kuşatmak ve içindekileri muhasara altına almak üzere büyük bir kuvvetle ve hızla Ruha'nın⁵⁷ yolunu tuttu. Türkmen

⁵² Karşı cihat: Cihat, Tanrı ve din uğrunda manevi savaş anlamına gelirken; karşı cihat, bir grubun hâkimiyeti altında yaşamayı ve vergi vermeyi reddederek harekete geçmesi anlamına gelmektedir. Bkz. Ahmet Özel, “Cihad”, *DİA*, cilt. 7, İstanbul, 1993, s. 527-528.

⁵³ Nicolle, David, *Birinci Haçlı Seferi*, s. 91.

⁵⁴ El-Cezire: Dicle'nin doğusunda kalan Meyyâfârikîn (Silvan), Erzen, Siirt, Zap havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman'a kadar uzanan bölgeye verilen isimdir. Ramazan Şeşen, “El-Cezire” *DİA*, cilt: 7, 1993, s. 509.

⁵⁵ Muhasara: Kelime anlamı olarak kuşatma, çevresini sarmak anlamına gelmekte olup bir yeri ele geçirmek amacıyla etrafını kuşatarak içindekilerin yardım almasını engellemek anlamındadır.

⁵⁶ İbn'ül Esir, *İslâm Tarihi XI*, s. 94-95.

⁵⁷ Ruha: Süryanice Urhai veya Arapça Er-Ruha isminden gelmekte olup günümüz Urfa şehrini belirtmektedir.

gruplarına mektup yazarak onları yardım ve destek vermeye ve cihat görevlerini yerine getirmeye davet etti. Onlardan kalabalık bir kuvvet Zengî'ye katıldı. Böylece şehri dört taraftan kuşatarak erzak ve yiyecek sokulmasına engel oldular. İki tarafın da yıkıntılarda pek çok kayıp vermesinden sonra Müslümanlar şehre girdiler. O kadar çok Frank ve Ermeni yaralandı ve kılıçtan geçirildi ki sonunda şehri terk etmek zorunda kaldılar. Böylece Müslümanlar Cemaziye'l-evvel ayının yirmi altısı Pazar günü öğle vakti şehri cebren ele geçirdiler.⁵⁸

Atabeg Zengî, kaledekileri zor durumda bırakarak şehri ele geçirmiştir. 1098'den beri Haçlı hâkimiyetinde olan Urfa'da onların hâkimiyetine son vermiştir. Musul Halep Atabegi İmâdüddîn Zengî 1144'te Urfa Haçlı Kontluğu'na son verince Avrupa ve Katolik Kilisesi yeniden harekete geçti. Urfa'nın kaybedilmesi hem Doğu'da hem de Avrupa'da büyük ses getirmiştir. Papa III. Eugenius (Öjen) (1145-1153) Hristiyanlık ateşini yeniden alevlendirmek için Fransa Kralı VII. Louis'e (1137-1180) içinde bulunulan durumu anlatan bir mektup gönderdi. Papa Öjen, bir taraftan da Saint Bernand adlı bir rahibi Hristiyanları kışkırtmak ve etkili bir propaganda yürütmesi için görevlendirmiştir. Propagandanın ise '*Kutsal yerler elden çıkıyor*' diye yapılmasını istedi. Bernard, Almanya ve Fransa'yı gezerek halkı yeni seferlere karşı davet etmeye başlamıştır.⁵⁹ Fransa Kralı VII. Louis ve Alman İmparatoru III. Conrad (1138-1152) bu seferin liderliğini üstlenmişlerdir. Fransa Kralı Louis, Bizans İmparatoru Manuel'e (1143-1180) haber göndererek yardımını rica ettiyse de, İmparator bu durumu hemen Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'a (1116-1155) bildirmiştir.⁶⁰

Bu sefer için ilk olarak Almanlardan oluşan Haçlı Ordusu harekete geçti. Alman İmparatoru Conrad ve ordusu Macaristan'ı geçip Filibe'ye kadar gelerek Rum şehirlerini ve köylerini yağmaladılar. Conrad, İstanbul'a gelince burada İmparator ile mektuplaşarak mevcut anlaşmazlıkları gidermeye çalışmıştır. Alman ordusu, Manuel'in gemileriyle Anadolu'ya geçti. Conrad, Anadolu ve Şam'ın fethini kimseye bırakmak istemediğinden aceleyle hareket ediyordu. Conrad ilerlemeye başladı ama Manuel'in rehber olarak verdiği adamlar Alman ordusunu çöllere çekmiş, ayrıca kaçan

⁵⁸ İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 153-154.

⁵⁹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s.205.

⁶⁰ Yinanç, M. Halil, *Türkiye Selçuklular Devri I*, s. 267.

ordudan ayrılan askerleri de Rumlar öldürmeye başlamıştı. Bu arada Rum rehberler, Sultan Mesud'a giderek Haçlıların durumu hakkında bilgi vermişlerdir.⁶¹

Fransızlardan oluşan Haçlı Ordusu ise İstanbul'a ulaştıklarında Rum rehberlerden Almanların Türkleri mağlup ettiği haberini alınca Kral Louis harekete geçerek İznik'e gelmiş, burada Alman Kralı Conrad'dan olanları öğrendikten sonra Efes'te kışı geçirip Almanlar gibi mahvolmamak için Menderes Sahilinden ilerlemeye karar vermiştir. İmparator Manuel, Louis'e Türklerin orada tuzak kurduğunu saldıracağını söylese de bu defa doğru söylemesine rağmen Louis, Manuel'e inanmamıştır. Menderes Sahilinden ilerlemeye başlayan Fransız Haçlı Ordusu Türk ordusunun ilerlediğini görünce nehrin diğer tarafına geçmeye karar vermişlerdir. Burada Türkler ve Haçlılar arasında gerçekleşen muharebede Fransızlar, Türkleri geri çekilmeye mecbur etmişlerdir. Kral Louis, Lâdik'ten⁶² ilerleyerek Konya yolunu tuttu. Fransızların hareketini takip eden Türkler ise Babadağ civarında mevzilenerek Fransızlar yaklaşınca onlara karşı hücumla geçtiler. Neticede Fransız Haçlı Ordusu şiddetlenen muharebe sonucu hareket alanı bulamayarak büyük kayıplar vermiştir.⁶³

*Kral Louis, canını kurtararak saklanmış ve Anadolu'dan kaçmaya karar vererek Antalya yolunu tutmuştur. Antalya'da Rumlar onlara büyük meblağlar karşılığında yiyecek verip hastalarını tedavi etmişlerdir. Sonrasında da Türkleri çağırarak Haçlı askerlerini parayla satmışlardır. Hatta Türklerin merhameti ve yardımlarını gören üç binden fazla Hristiyan, Müslüman olmuştur. Bu olaydan sonra Conrad, İstanbul'dan gemiyle Filistin'e giderek Louis ile birleşmiş ve beraber Dimaşk'a yürümüşlerdir. Bu olaylar sonrasında Conrad, Akka Limanı'ndan memleketine gitmiş, Louis'te bir sene bölgede kalıp harplere katılsa da başarılı olamayarak Fransa'ya gitmiştir. Avrupa'dan gelen bu Haçlı orduları istediklerini alamayıp ağır kayıplar vermişlerdir.*⁶⁴

Mükrimin Halil Yinanç'ın bu cümleleri Haçlıların bu seferlerde aldığı mağlubiyeti ve çaresizliği özetlemek için gayet yeterlidir. Alınan yenilgilerden sonra Latinlerin moralleri bozuldu. Louis ve Conrad'ı çekilmeye ikna ettiler. Şam, her ikisine karşı da güvencedeydi ve İkinci Haçlı Seferi fiilen bitmişti. Louis, seferin başarısızlığının suçunu Manuel'in üzerine yıkmıştı. Fransa'ya döndüğünde Manuel'e

⁶¹ Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s. 267-268.

⁶² Lâdik: Anadolu'da iki önemli bölge Lâdik ismiyle bilinmektedir, birisi günümüz Denizli sınırlarıdır, bir diğeri ise Konya'nın çıkış yolu olarak bilinen İbn Bibi'nin 'yanmış Lâdik' olarak nitelediği bölgedir. Burada belirtilen Lâdik ise Denizli sınırlarında bulunan Lâdik'tir. Bkz: İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, TTK Yayınları, 2014, s. 65.

⁶³ Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi*, Ankara, 2003, s. 82-88.

⁶⁴ Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s. 271.

karşı kışkırtmalarda bulundu ama Roma Kilisesi ne kadar desteklese bile, Conrad'ın desteği olmadan yeni bir sefer (Konstantinopolis'e karşı) söz konusu değildi.⁶⁵ Birinci Haçlı Seferi gibi başarılı olmak, kutsal toprakları korumak ve hâkimiyetlerini devam ettirmek için düzenlenen ikinci seferler hem Papa'yı hem de Haçlı liderlerini yanılgıya uğratmıştır. Başarısızlıklarını gizlemek ve telafi etmek için yeni bir sefer yapmayı düşünseler de bu plan yeterince destek görmediği için askıya alınmıştır.

İkinci Haçlı Seferi'nden sonra İslâm dünyası hızla yükselişe geçmiştir. Nureddin Mahmud ve Selâhaddîn Eyyûbî'nin idaresinde birleşen Müslümanların başarıları karşısında, Haçlı liderlerinden III. Baudouin ve kardeşi Amaury'nin hareketleri sonuçsuz kalmış ve başarılı olamamışlardır. 1174 yılında Nureddin ve Amaury öldüğünde, hem Kudüs Krallığı'nın hem de Haçlılara ait olan Antakya ve Trablus devletlerinin sınırları bir araya gelmiş olan Müslümanlar tarafından çevrilmişti.⁶⁶ II. Haçlı Seferi'nden sonra Hristiyan ve Müslümanların arası her ne kadar gergin olsa da çok fazla karşı karşıya gelmemişlerdir. Nureddin Mahmud'un Haçlılara karşı giriştiği hareketler küçük çaplı olmuş ve pek de etkili olamamıştı. Selâhaddîn Eyyûbî döneminde başlayacak mücadeleler ise Haçlılar açısından büyük hezimetle sonuçlanmıştır. Selâhaddîn Eyyûbî, kendi devletini kurmak için Mısır, Şam, Musul ve Halep'teki Müslümanları hâkimiyeti altına almayı ve bu bölgedeki Haçlıları temizlemeyi hedeflemişti.⁶⁷

III. Haçlı Seferi

Raşid Erer Hittîn Zaferi ve sebebini şöyle özetlemiştir:

*Haçlılardan Renaud de Chatillon isminde bir şövalye, Selâhaddîn Eyyûbî'nin annesinin de aralarında bulunduğu ve Mekke'ye giden bir kervanın yolunu keserek kervandakilerin eşyalarına el koymuştur. Bu durum bir süredir Haçlılara karşı harekete geçmek isteyen Selâhaddîn Eyyûbî için büyük bir sebep oluşturmuştur. Selâhaddîn Eyyûbî, ilk olarak bu durumu şikâyet konusu ederek kervan ağırlıklarının iadesini istediye de Kudüs'ün Frank Kralı Guy de Lusignan bu istekleri reddetmiştir. Bunun üzerine Selâhaddîn Eyyûbî taarruza geçerek, Taberiye Gölü civarında bulunan Hittîn'de Haçlı ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Aralarında adı geçen kralında bulunduğu bazı kimseler esir düşmüştür. Yafa, Sayda, Nablus ve diğer bazı şehirlerde Haçlı hâkimiyeti sonlandırılmıştır.*⁶⁸

⁶⁵ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 51.

⁶⁶ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 188.

⁶⁷ Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, (çev. Ekin Duru), İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 324.

⁶⁸ Erer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, s. 48-49.

Yukarıda Bu olaydan sonra Selâhaddîn Eyyûbî, Kudüs'ü almak için harekete geçti. Bunun üzerine Hıristiyanlar Kudüs'te toplanarak durum değerlendirmesi yaptılar. Nihayet 1187'de Kudüs, Selâhaddîn Eyyûbî'nin ve İslâm ordusunun eline geçti. Trablus'un güneyinde konumlanan Frankların siyasî varlığı da bu şekilde sonlandırılmış oldu. Bu açıdan bakıldığında neredeyse bir asır süren Hıristiyan hâkimiyetinin ardından Kudüs yeniden Müslümanların eline geçmiştir.⁶⁹ Hıttîn Savaşından sonra Kudüs üzerine harekete geçen Selâhaddîn Eyyûbî, Haçlıların elinden Kudüs'ü alarak tarihe “Kudüs Fatihî” olarak geçmiş ve Haçlıların kutsal sayıp seferler düzenlediği en önemli şehri ele geçirerek İslâm dünyasında itibar kazanmıştır.

Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs'ü zapt etmesi Avrupa'da büyük bir ses getirmiş ve vakit kaybetmeden yeni bir Haçlı ordusunun toplanmasına neden olmuştur. Hıristiyanlık âlemi yeniden heyecana düşmüş, Papa III. Clemens'in (1187-1191) teşvikiyle “*Kutsal topraklar elden gidiyor*” propagandası yapılmış ve yeni seferlere hazırlık yapılmaya başlanmıştır. Fransa Kralı Philippe (1180-1223), İngiltere Kralı Richard (1189-1199) ve Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa (1155-1190) bu seferlere iştirak etmişlerdir.⁷⁰ Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Macarlara, Bizans İmparatorluğu'na ve Türklere mektuplar yazarak bu seferi haber vermiştir. Macarlar ve Rumlar, Haçlılara temel ihtiyaç maddelerini ve yol güzergâhı için izin vereceklerini bildirmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı II. Kılıç Arslan ise tarafsız kalacağını vaat etmiştir. Ayrıca Türkler bunu Selâhaddîn Eyyûbî'ye de haber vermişlerdir. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa Rum arazilerini yağmalayarak İstanbul'a gelmiş, Bizans İmparatoru ile barış yaparak Anadolu'ya girmiştir.⁷¹

II. Kılıç Arslan bu arada Haçlıların gelişini Selâhaddîn Eyyûbî'ye haber vererek Alman ordusunu Anadolu'da mahvedeceğini söylemiştir. Alman ordusu Sultan'ın arazisine girmeye başlayınca Türkmenlerin saldırılarına maruz kalmıştır. İmparator Friedrich, Türkmenlerin saldırıları ve ok atışları karşısında 33 gün uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu uğraşlar sonucunda Haçlılar Konya'yı ele geçirmiştir. İmparator, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah'a haber gönderip amacının Suriye'ye gitmek olduğunu, eğer Türkmenler saldırımasaydı kendinin de karşılık vermeyeceğini söylemiştir. Bu görüşmeden sonra iki taraf arasında anlaşma yapılarak Almanların serbestçe Suriye'ye

⁶⁹ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 60.

⁷⁰ Şeşen, Ramazan, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyûbî*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018, s. 130.

⁷¹ Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s.339-340

gitmeleri ve Melikşah'ın 20 emiri İmparator'a rehin vermesi konusunda anlaşmışlardır. Buradan harekete geçerek Silifke ovasına giren Friedrich Barbarossa 1190 yılında serinlemek için girdiği Göksu Irmağı'nda boğularak ölmüştür.⁷²

Bu esnada, önce Fransa Kralı II. Philippe sonra İngiltere Kralı I. Richard ordularıyla deniz yolundan Akka önündeki Haçlı karargâhına ulaşmışlardır. İngiltere Kralı Richard, yolculuğu sırasında Kıbrıs'ı da ele geçirmiştir. Güzergâhı üzerinde Alman orduları ile karşılaşan Richard, önceden kuşatma altına alınan Akka'da bütün Haçlı kuvvetleri birleşerek şiddetli hücumla girişmişlerdir. Bunun karşısında Akka'da bulunan İslâm ordusuna ait garnizon 11 Temmuz 1191'de Selâhaddîn'in izni olmadan şehri Haçlılara teslimine mecbur kalmışlardır. Selâhaddîn bu duruma çok üzüldüyse de anlaşma şartlarına uymuş esir mübadelesini ve Kutsal Haçı iade etmeyi kabullenmiştir.⁷³

Fransa Kralı Philippe Akka kuşatmasından sonra hastalandı. Haçlı yeminini yerine getirdiğini düşünerek ülkesine dönme karar vermiş ve Fransa'nın yolunu tutmuştur. Ordusundan dönmek isteyenlerin ise gemilerle taşınmasını istemiştir. Fransa Kralı Philippe'nin 31 Temmuz 1191'de ülkesine döndüğü bilinmektedir.⁷⁴ Böylece İngiltere Kralı Richard tek kalarak Doğu'da bulunan Haçlıların tek kralı haline gelmiştir. İngiltere Kralı Richard, Akka'da bir sene kaldıktan sonra Selâhaddîn'i savaşa kışkırtmak için onun anlaşmaya uymadığı gerekçesini ileri sürerek ile Akka'da aldığı 3 bin esiri kadın çocuk demeden hepsini öldürtmüştür. Ardından Kudüs'e doğru yol alarak güzergâhı üzerindeki köyleri ve kasabaları yağmalatmıştır. Selâhaddîn Eyyûbî'nin ordusu ise vur-kaç taktiğiyle Haçlıları yıpratmaya devam etmiştir. Nihayet Selâhaddîn, gerekli hazırlıkları yaparak savaşı kabul etmiş ve iki ordu 7 Eylül 1191'de Arsuf 'da karşı karşıya gelmişlerdir. Selâhaddîn Eyyûbî Haçlı ordusunu durdurmak için çok uğraştıysa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Selâhaddîn Eyyûbî şartlar gereği Haçlıları durdurmanın mümkün olmadığını görerek Kudüs'ü savunmak için hazırlıklara başlamıştır.⁷⁵

⁷² Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, s.341-342.

⁷³ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 190.

⁷⁴ Nicolle, David, *Üçüncü Haçlı Seferi*, (çev. Ece Sakar), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.54.

⁷⁵ Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 217-218.

İngiltere Kralı Richard ise kutsal şehri geri alabileceğine güvenerek harekete geçmiştir. Onun açısından şehrin ele geçirilmesi mümkün olarak görülmesine rağmen aslolanın ele geçirilmesinin ardından şehir üzerinde kalıcı hâkimiyetin sürdürülüp sürdürülemeyeceği olmuştur. Richard, Selâhaddîn'in kuvvetlerinin yenilmez olduğunu anladıktan sonra Batı'dan büyük bir destek gelmeden sahil kalelerinden fazlasına hâkim olamayacağını anlamıştır. Dolayısıyla Richard'da da bir süre sonra bölgede kalma gibi bir niyetin olmadığı anlaşılmıştır. Richard'ın temel gayesine bakıldığında onun söz konusu isteksizliği daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle ki, onun bir Latin Krallığı'na hâkim olmak için değil savaşta kazanılacak şan ve zenginlikler için orada olduğu bilinmektedir. Bu esnada İngiltere'den sorun haberlerinin gelmeye başlaması ile Richard kendisini Doğu'nun sorunlarından kurtarmak için Kıbrıs'ı Tapınak Şövalyelerine satmıştır.⁷⁶

Hristiyan dünyasında itibarını artırmak amacı ile seferlere katılan Richard, Kudüs'ü geri alamayacağını anladıktan sonra bilmediği bir coğrafyada krallık yönetmenin zorluğunu ileri sürerek İngiltere'ye dönme kararı almıştır. Bu doğrultuda Richard, 2 Eylül 1192'de Selâhaddîn Eyyûbî ile Hristiyanların Kudüs'ü özgürce ziyaret edebilmeleri şartıyla 5 yıl sürecek bir barış anlaşması imzaladıktan sonra Doğu'dan ayrılmıştır. Üçüncü Haçlı Seferi'nin en uzun başarısı Kıbrıs'ın zaptı olmuştur. Sonraki yıllarda, sadece bir üs olarak değil, kendi başına bir krallık olarak önemi daha da artmıştır.⁷⁷

IV. Haçlı Seferi

Papa III. Innocent'in (1198-1216), papa olduktan sonra ortaya attığı iddialar pek abartılı bir şekil aldı. İsa'nın vekili, Allah'ın vekili unvanlarını takınıp, insanları kendisine bağlamaya çalıştı. Papa III. Innocent'in en büyük amacı, Kudüs'ü Müslümanlardan geri almaktı. Hristiyan dünyasının yeni Papa'sı III. Innocent kendisine daha fazla ruhani anlamlar yükleyerek yeni bir Haçlı Seferi için teşvike başlamıştır. Bu doğrultuda Kudüs'ü alarak kendisine itibar kazandırma planları içerisindeydi. Paris'in civar köylerinin birinde papazlık eden Foulques de Neuilly ismindeki rahibi Haçlı Seferine halkı teşvik etmesi için görevlendirmiştir.⁷⁸ Yalnız

⁷⁶ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 64-65.

⁷⁷ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 190.

⁷⁸ Erer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, s. 55.

daha önce düzenlenen seferlerin başarısızlığı ve Avrupalıların artık bu durumdan bıkmış olması zamanla seferlerin yönünün değişmesine sebep olmuştur. 1202’de dördüncü Sefer Kudüs’ü geri alma teşebbüsü ile başlamışsa da kısa sürede Haçlıların amacı Konstantinopolis’teki Ortodokslar ile uğraşma fırsatına dönüşmüştür. Kudüs’ü geri alma amacıyla başlayan yeni Haçlı seferi yönünü İstanbul’a çevirmiştir. Bundan sonraki on yıl Haçlı Seferleri sadece Müslümanlara değil Haçlıların kendilerince sapkın olarak niteledikleri herkese karşı düzenlenmiştir.⁷⁹

Haçlılar, Mısır’a gitmek için Venedik’te toplanmışlarsa da yolculuk için kullanılacak Venedik gemi ücretlerinin ödenmemesi seferin hedefinden şaşmasına neden olmuştur. Bu nedenler Venedikliler ile Haçlılar anlaşarak Bizans İmparatorluğu üzerine harekete geçtiler. 24 Haziran’da Bizans surları önünde görünen Haçlılar İstanbul’u aldılar ve III. Aleksios (1195-1203) kaçtı. Yaşamayı Haçlılara bağlı bulunan Bizans İmparatorluğu ise hâlâ ayakta idi. Haçlılar bu büyük şehirde Latin İmparatorluğu kurmak için tekrar saldırıya geçerek 13 Nisan 1204’te İstanbul’u ele geçirmişlerdir. Hemen ardından istilacılar yağma ve talana başlayarak dünyanın en büyük kültür merkezini tahrip etmişlerdir.⁸⁰

Bu zamana kadar türlü tehditler ile karşılaşmasına rağmen ihtişamını korumuş olan İstanbul, bu Latin istilasası ile derinden sarsılmıştır. Bu büyük istiladan sonra Bizans toprakları, Haçlılar ve Venedikliler arasında paylaşılmış, Haçlılar İstanbul’da Lâtin İmparatorluğu adıyla 57 yıl (1204-1261) sürecek bir hâkimiyet kurmuşlardır. Baudouin de Flandre ise imparator seçilirken İstanbul’un ilk Lâtin patriği ise Venedikli Thomas Morosini olmuştur. İstila sonrasında İstanbul’dan kaçan Bizans erkânı da, Haçlıların eline geçmemiş bulunan Epiros/Çameria bölgesinde ve İznik’te Bizans’ın uzantısı olan iki devlet kurmuşlardır.⁸¹

V. Haçlı Seferi

Dördüncü seferden sonra da Papa Innocent, yeni bir Haçlı Seferi hazırlığına girişmiştir. Vaizler, halkı yeni bir Haçlı Seferine davet etmek için propagandaya başlamışlardı. Çocuklar bile bu propagandaların etkisinde kalarak babaları gibi bu hareket için hazırlanmışlardır. 1212’de Fransa ve Almanya’dan binlerce çocuk kutsal

⁷⁹ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s.68.

⁸⁰ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 384-386.

⁸¹ Demirkent, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, s. 191-192.

toprakları kurtarma amacıyla yola çıkmıştır. Bu çocuklar Marsilya, Cenova ve Brindisi limanlarına kadar yürüyüp geldilerse de, ya bindikleri gemiler battı ya kayboldular ya da köle olarak satıldılar. Tarihe Çocukların Haçlı Seferi olarak geçen bu seferlerin sonucunda ölen çocukların durumu insanlık dışı denebilecek kadar kötü idi. Bu durumda bile amaçları sadece yollarına devam etmek olan Haçlıları hiçbir başarısızlık durduramamıştır.⁸²

Çoğunluğunu Almanların oluşturduğu Haçlı ordusu 1218'de Mısır'a ulaşmıştır. Haçlıların amacı Dimyat Kalesi'ni zapt etmektir. Dimyat Kalesi'nde bulunanlar mağdur durumda olmalarına rağmen çok iyi bir şekilde direniş göstermişlerdir. Bu itibarla Haçlılar 1219 yılına kadar kaleyi ele geçirememişlerdir. Ancak aynı yılın Aralık ayında Dimyat'ı ele geçirebilmişlerdir. Hızlı bir şekilde hareket eden Haçlılar kale içerisinde bulunanları öldürmüşlerdir. Bu saldırı ile birlikte Dimyat şehrini ağır bir şekilde tahrip etmişlerdir. Haçlılar, buradan ileri hareketlerine devam ederek bir süre sonra Kahire'yi ele geçirmek için yürüyüşe geçmişlerdir. Eyyûbî lideri Melik Kamil önderliğindeki İslâm donanması Haçlılarla Dimyat arasındaki münasebeti kesince, Haçlılar geri dönme kararı almışlardır. Bu arada Nil Nehri'nin taşması yüzünden iyice yıpranan Haçlılar, memleketlerine dönmek zorunda kalmışlardır.⁸³

VI. Haçlı Seferi

Beşinci Haçlı Seferine katılacakken vazgeçen Alman İmparatoru II. Friedrich (1220-1250), bu seferin sorumluluğunu almak istedi. II. Friedrich, altıncı seferin liderliğini üstlendiyse de tam sefere çıkacağı sırada rahatsızlanınca Papa III. Honorius (1216-1227), onun bu mazeretini kabul etmeyerek onu aforoz⁸⁴ etti. 1228 yılının Haziran ayında Friedrich aforoz edilmiş bir Haçlı olarak yola çıktığı için artık Doğu'ya Kudüs Kralı sıfatıyla değil, sadece küçük oğlu Kral Conrad'ın vasisi olarak gitti. Aforoz edilmesinden dolayı hiç kimse onun emirlerine uymuyordu. Bu durum II. Friedrich'in itibar kazanmak için çıkmayı planladığı seferde daha da itibarsızlaştırıldığını göstermektedir.⁸⁵

⁸² Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 192.

⁸³ Erer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, s. 69-70.

⁸⁴ Aforoz: Hristiyanlık dininde kilise tarafından verilen, din kardeşleri arasından ve kiliseden kovma cezası. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁵ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 79-80.

II. Friedrich, Müslümanlara karşı güçlü bir ordu çıkaramamıştır. Aynı sıralarda Melik Kamil'de Eyyûbîler içerisindeki karışıklıkları bitirmekle uğraşmıştır. Dolayısıyla her iki taraf da diplomasi yoluyla başarı sağlamaya çalışmışlardır. II. Friedrich, Melik Kamil ile arasını sıcak tutarak Kudüs'ün teslimi üzerinde yeniden görüşmeye başlamıştır. 18 Şubat 1229'da imzalanan anlaşmayla, Yafa'ya kadar uzayan bir şeritle birlikte Kudüs, Haçlılara verilmiştir. Bu anlaşma Haçlılar için çok önemlidir ki, ilk defa diplomasi yoluyla Doğu'da toprak elde etmişlerdir. Bu olaydan sonra Avrupa'ya dönen Friedrich aforozdan kurtulduğu gibi daha da güçlenmiştir. Doğu'da ise Melik Kamil ölünce yerine geçen oğlu Melik Salih, Haçlılarla daha önceden yapılan anlaşmanın süresinin dolmasını fırsat bilerek Batı'dan yeni gelen orduların saldırgan politikasını bahane etmiş ve Kudüs'ü geri almıştır.⁸⁶ Böylece Haçlılar diplomasi yoluyla elde ettikleri Kudüs'ü tekrar kaybetmişlerdir. Bu olaydan sonra Akka yakınlarında Baybars'ın Mısır ordusuna yenilen Haçlılar, Doğu'da güçlenen Moğolların varlığı ile bölgede bir süre daha tutunabilme şansı bulmuşlardır.

VII. Haçlı Seferi

Fransa kralı IX. Louis (1226-1270), Doğu'da olanları duyduktan sonra zaten var olan yeni bir Haçlı seferi arzusu gün yüzüne çıkmıştır. Papa IV. Innocent'in (1243-1254) desteğiyle Hristiyanlara yeni bir sefer için çağrıda bulunmuştur. Kral Louis, Fransız ve İngilizlerden oluşan bir orduyla yola çıkıp aynı yılın Eylül ayında Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra Mısır'a doğru ilerlemiştir. Louis liderliğindeki Haçlı grubu 1249'da Dimyat'ı zapt edince şehir halkı çekilmek zorunda kalmıştır. Bu esnada Robert de Artois adlı haçlı kumandanı Mansûra'ya sefere çıkmış ancak Sultan Baybars'a yenilmesi ile geri çekilmiştir. Daha sonra bizzat Kral Louis Kahire üzerine harekete geçmiş fakat o da İslâm ordusuna yenilerek Eyyûbîlere esir düşmüştür. Ancak bir süre sonra belirlenen bazı şartları yerine getireceğini vaat ederek serbest bırakılmasını istemiştir. Kral Louis'in talebi ile iki taraf sulh yapmış ve bir süre sonra Fransa'ya dönmüştür.⁸⁷

Haçlıların özelinde bu olaylar yaşanırken Moğolların 1258'de Bağdat'ı zapt edip Abbasî Halifeliğine son vererek güneye doğru ilerledikleri görülmektedir. Bu esnada Memlûk Sultanı Baybars'ın Haçlı Krallığı'nı kıyılarına kadar küçültmesi Haçlıları

⁸⁶ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 193-194.

⁸⁷ Erer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, s. 73.

derinden etkilemiştir. Sultan Baybars, 1265'te Haçlılara ait olan Kaysariye, Hayfa ve Arsuf'u alarak Antakya önlerine kadar gelmiştir. Baybars, kısa bir kuşatmadan sonra Antakya'yı 18 Mayıs'ta zapt etmiştir. Halkın çoğu öldürülürken geri kalan çoğu ise esir olarak ele geçirilmişlerdir. Antakya'nın kaybı, Hristiyanlar için çok büyük bir darbe olmuştur ki, bunun sonucunda Doğu'daki Haçlı hâkimiyeti hızla çökmeye başlamıştır.⁸⁸ Haçlıların başarısız geçen yedinci seferden sonraki süreçte bölgenin yeni gücü olan Baybars'tan aldıkları darbe Doğu'daki hâkimiyetlerini derinden sarsmış ve hatta yeni bir sefer düzenleme fikrinden dahi vazgeçmişlerdir. Ancak bir taraftan da kutsal toprakları kaybetmek istemedikleri için şanslarını tekrar denemek istemişlerdir.

VIII. Haçlı Seferi

Yedinci seferden sonra Doğu'da yaşananlar Avrupa'da büyük yankı uyandırmış ve Fransa Kralı IX. Louis (1226-1270), yeni bir sefer için hazırlığa başlamıştır. 1270'de Tunus'u ele geçirmek amacıyla yola çıkan Louis'in ölümü üzerine Prens Edward kumandasındaki Haçlılar başarılı olamamışlardır. 1289'da Trablusşam, 1291'de de Haçlıların son kalesi Akka'nın kuşatılması üzerine telaşa düşen Doğu'daki bütün Hristiyan grupları, Akka Baronları, Templier ve Hospitalier şövalyeleri⁸⁹, Venedikliler, Pisalılar aralarındaki bütün anlaşmazlıklara rağmen birlikte savunmaya geçmişlerdir. Bütün direniş ve savunmaya rağmen Akka fethedilmiş ve bundan sonrada sırayla Sur, Beyrut ve hatta Haçlıların en önemli karargâhlarından Hayfa'da ele geçirilmiştir. Bu olaydan sonra ise Müslümanlar, Haçlılardan saldırı beklemiş, bu süre zarfında da Haçlıların saldırılarına karşı önlem almak için onların elinde hiçbir kale ve bölge bırakmadılar.⁹⁰

Bu esnada Avrupalılar, Doğu Hristiyanlarını içinde bulundukları durumdan kurtarmak için teşebbüste bulundularsa da herhangi bir sonuç alamamışlardır. Bu olaylardan sonraki süreçte Haçlıların Doğu'daki varlığı ancak şövalyeler vasıtası ile sağlanmıştır. Birkaç kez fırsatları değerlendirip yeni seferler düzenlemeyi düşünmüşlerse de Doğu'daki siyasî kargaşa ve çatışmalar buna engel olmuştur. Ayrıca

⁸⁸ Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", s. 195.

⁸⁹ Templier ve Hospitalier şövalyeleri: İlk Haçlı Seferi sonrasında kurulan askeri tarikatlar olarak bilinirler. Asıl amaçları Kutsal topraklara gelen Hacıları korumak ve yollarını güvenlik altına almakta ama zamanla amaçları dine hizmetten şaşmış ve Kudüs Krallığının askeri birliği haline gelerek Müslümanlarla savaşmışlardır. Bkz. Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten* LXVI, Sayı: 245, 2002, s. 92.

⁹⁰ Demirkent, "Haçlılar", s. 542.

Fransa ve İngiltere’de kendi aralarındaki çekişmeler sebebiyle yeni sefer girişimlerine destek verememişlerdir.⁹¹ Bir de Avrupa ekonomik açıdan da giderek zayıfladığı için seferleri destekleyecek maddî güçten yoksundu. Haçlı Seferleri daha sonraki asırlarda da devam etmiş ancak artık bu seferlerin amacı kutsal toprakları ele geçirmek yerine Türklerin Avrupa’ya ilerleyişini durdurmak için olmuştur.

Haçlı Seferlerinin Sonuçları

Avrupa’da Haçlı Seferleri’nin en önemli sonucu, Papalık ve Katolik Kilisesi’nin gücünü ve itibarını yitirmesi olmuştur. Papalık, Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olarak bütün dünyayı ruhanî ve dünyevî olarak idare etmek istiyordu ama istediği gibi olmamış, dünyevî alanda Alman, ruhanî alanda ise Bizans engeliyle karşılaşmıştır. Haçlı Seferleri ile Avrupalılar, Bizans İmparatorluğu’na ağır bir hasar vermekle birlikte kendi itibarlarını da kaybetmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak da Batı’da uzun süredir hâkim olan feodal⁹² beylikler yerine krallıklar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹³

Seferlerde başarısız olan Doğu’daki Franklar, Batı’dan yardım istemelerine rağmen artık Papa ve kilise nezdinde güven uyandırmadıkları için halk yardımında bulunmamıştır. Yeni oluşmaya başlayan krallıklar ise kendi ekonomik ve askerî güçleri izin verdiği ölçüde yardımda bulunmuşlar ancak bu yardımlar Haçlıların başarılı olmasını sağlayacak ölçüde gerçekleşmemiştir. Batı’daki yazarlar, seferler sırasında ve sonunda sefere katılan aristokrasi ve ruhban sınıfından kişilerin adlarını ayrıntıyla kaydetmelerine rağmen diğer grupların ve kişilerin isimlerine yer vermemişlerdir. İstatistiklere göre ortalama 113 kişiden 22’sinin kesin olarak öldüğü, 42’sinin memleketlerine geri döndüğü bilinirken, 49 kişiye ne olduğu bilinmemektedir.⁹⁴ Batı’da önemli bir sınıfı oluşturan ruhban sınıfı ile aristokrasi sınıfından çok sayıda insanın ölmesi, kaybolması ve yahut geri dönmemesi Batı’daki sınıfsal sistemin dahi bu seferlerden ne ölçüde etkilendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

⁹¹ Demirkent, “Haçlı Seferleri ve Türkler”, s. 195.

⁹² Feodal: TDK’ye göre kelime anlamı olarak Derebeylik demektir. Feodalite, belirli bir toprak üzerinde bütün her şeyin tek bir kişiye bağı olarak yönetildiği sistemdir. TDK Online Sözlük <https://sozluk.gov.tr/>

⁹³ Işın Demirkent, “Hittin Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri”, *Belleten*, Sayı 52/205, Ankara, TTK Yayınları, 1989, s.1547-1555, s.1552.

⁹⁴ Nicole, David, *İkinci Haçlı Seferi*, s.80.

Başlarda Avrupa'daki Haçlıların Doğu'daki Haçlı Devletleri ile ilgilenmemeleri sonucu Akdeniz'deki İtalyanlar ile ilgili olup bitenler ile ilgilenmişlerdir. Batı'nın maddî ihtiyaçlardan yoksunluğunu güneydeki Sicilya ve Norman İtalya karşılamıştır. Seferler sonunda Doğu'daki Haçlı Devletleri düşmeye başladıkça kilise ve cemaatlerin çekildiği yerler en yakın bölge olarak Sicilya ve Kuzey İtalya bölgesi olmuştur. Sicilya ve Norman İtalya'sı Batı ve Latin Doğu arasındaki deniz bağlantısıdır. Seferler bittikten sonra Doğu'daki Haçlıların Batıya geçişi bu iki devlet vasıtasıyla olmuştur.⁹⁵

Yukarıda Claude Cahen'in ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Doğu ve Batı'daki Hristiyanların arasında deniz bağlantısı olarak bulunan Sicilya ve İtalya hem Batı'daki Haçlıların ihtiyaçlarını karşılamış hem de Doğu'daki ticareti kendileri üzerinden Avrupa'ya naklederek ekonomik olarak oldukça gelişmişlerdir. Ayrıca bu ticaret serüveni onlara çok fazla getiride bulunmuş, dönemin kötü şartlarına bakarak ekonomik olarak oldukça gelişmelerini sağlamıştır.

Haçlı Seferleri ile Avrupalıların, Müslümanlar ve Doğu kültürü ile etkileşim kurmaları sonucu ilk olarak kilisenin dayattığı skolastik düşünce görüşünden kurtulmaya başlamışlardır. Doğu'nun sanat, ilim ve medeniyetini tanıyan Haçlılar Müslümanlardan sanat, bilim ve teknik alanlarında çoğu yenilik ve keşfi öğrenmişlerdir. Bunların çoğunu Batı'ya taşıyarak Avrupa'da zengin bir kültür oluşturmayı amaçlamışlardır. Bununla yetinmeyip İslâm Dünyası'nın kültür ve medeniyette ileri olmasındaki metodolojik kavramları İtalya ve Sicilya'dan öğrenerek Batı Hristiyan Dünyasını'da ileri bir seviyeye getirmeye karar verdiler.⁹⁶ Bu seferlerin sonucu olarak Batı'da yeni kültür ve medeniyet çerçevesi oluşmaya başlamıştır.

Haçlı Seferleri Doğu ve Batı coğrafyasının sadece savaş ile değil kültür, ekonomi ve medeniyet alanlarında da etkileşim yaşadıkları bir olay olmuştur. Sadece Batı coğrafyası Doğu'dan değil, Doğu coğrafyası da Batı'dan birçok alanda faydalanmıştır. Ayrıca Haçlılara Haçlı ismini veren de yine doğulu tarihçi ve seyyahlar olmuştur. Çünkü Avrupa'da o dönemde Hristiyanlar arasında böyle bir tabir kullanılmamaktaydı. Batı Dünyası bu ismi seferler sonucunda Doğulu tarihçiler tarafından almışlardır. Haçlı Seferleri sonucunda Doğu'da kültür ve medeni bakımdan ileri seviyede olan şehirler Müslümanların elinden çıkmıştır. Buralarda yaşayan halk bunda etkili olmuştur.⁹⁷

İbn Cübeyr'in ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Kültürel etkileşimin Doğu ve Batı arasında bu denli yaşanmasına sebep olan Haçlı Seferleri sebepleri olduğu kadar

⁹⁵ Cahen, Claude, *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*, (çev. Mustafa Daş), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2010, s. 134.

⁹⁶ Düzgün, "Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasındaki Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", s. 676.

⁹⁷ İbn Cübeyr, *Er Rihle*, (çev. İsmail Güler), İstanbul, Selenge Yayınları, 2013, s. 271.

sonuçları açısından da önemli olmuş, çoğu tarihçi, yazar ve seyyah bunu kaleme alarak dönemi aydınlatmaya yardımcı olmuştur.

Haçlı Seferlerinin sonuçları incelenecek olduğunda sayfalar tutacak kadar konunun olduğu su götürmez bir gerçektir. Burada sadece önemli başlıklar altında değinilen sonuçlar, genişletilerek ayrı bir tez ya da araştırma konusu olacak düzeydedir. Burada Haçlı Seferlerinin sadece belli başlı ve geniş çaplı sonuçlarına değinerek konuya temas etmek hedeflenmiştir. Konunun başında da değinildiği üzere Haçlı Seferleri sonuç ve sebepleri itibariyle çok kapsamlı bir konudur. Çalışmanın giriş kısmında bu olaylara yer vererek konu bütünlüğünün sağlanması ve daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Ana Kaynaklar

İbn'ül Esir, El Kamil fi't-Tarih (İslâm Tarihi)

İbn'ül Esir'in tam adı Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî'dir. Babasının Esirüddin lakabından dolayı İbn'ül Esir künyesi ile tanınmaktadır. 1160-1234 yılları arasında yaşayan yazar Cizre doğumludur. Müellifin “el-Kâmil fi't-Târih” adlı eseri insanlığın yaradılışından Miladî 1231 yılına kadar uzanan bir süreci konu edinmektedir. Eserin, ilk kısımlarının daha ziyade Taberî'nin eserinden faydalanılarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Müellifin esri 12 ciltten oluşmaktadır. İlk baskısının C. J. Tornberg tarafından Leiden'de yapıldığı anlaşılmaktadır ki, Türkçe'ye Abdülkerim Özaydın ve Mertol Tulum tarafından yapılmış, Lübnan'da da birkaç baskısı yapılmıştır.⁹⁸

Tez çalışmasında müellifin adı geçen eserinin 10, 11 ve 12.ciltlerinden yararlanılmıştır. Eserde Bâtınîler hakkında verilen bilgilerin kıymetli oluşu çalışmanın şekillenmesinde başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Adı geçen eser içerik yönünden olduğu kadar çalışmanın metodolojik olarak şekillendirilmesine de katkı sağlamıştır. Selçuklular, Bâtınîler, Haçlılar ve bu seferler sırasında Bâtınîlerin rollerini ortaya koyması bakımından değerli bir eserdir.

⁹⁸ Ebu'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî', *el-Kamil fi't- Tarih*, Beyrut 1402/ 1982; İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El-Kamil fi't-Tarih X-XII*, (çev. Abdülkerim Özaydın) , İstanbul, 1987.

Ata Melik Cüveynî, Tarih-i Cihangüşa

Çalışmada kullanılan ana kaynaklardan bir diğeri de Ata Melik Cüveynî'nin Târîh-i Cihângüşâ adlı eseridir. Müellifin kayıtları dikkat çekici olmakla birlikte asıl önemli tarafı naklettiği gelişmelerin pek çoğuna yakından şahit olmasıyla alakalıdır. Özellikle Bâtınîlerin karargâh olarak kullandıkları Alamut Kalesi'nin Moğollar tarafından ele geçirildiği seferde yer alması önemlidir ki, kaleden ele geçirilen kitapları da yakından görmüştür. Eserin özellikle üçüncü bölümünde Bâtınîlerle ilgili geniş nakiller yer almaktadır. Tez çalışmasında esrin Türkçe'ye yapılan çevirisinden yararlanılmıştır.⁹⁹

Usame b. Münkız, Kitabü'l İtibar

Fâtımîlerin yıkılış döneminde Kahire'de yaşamış olan Usame b. Münkız, dönemi aydınlatacak nitelikte bir eser kaleme almıştır.¹⁰⁰ Eserin asıl ismi Kitabü'l İtibar'dır, Türkçeye “İbretler Kitabı” olarak çevrilen eserin tercümesini Yusuf Ziya Cömert yapmıştır.¹⁰¹ Eser Fâtımîler döneminde yazıldığı için dönemin ve devletin hâkim düşüncesi İsmâîlîlik hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Fâtımî sarayında gerçekleşen çoğu olay hatta entrikaları nakletmektedir. Haçlıların bölgeye gelmesi, Fâtımîlerin Zengîlerle yakınlığı ve en son yıkılışına kadar önemli bilgileri içermektedir. Bu eser, tez çalışmamın birinci bölümünde İsmâîlîlik düşüncesinin ortaya çıkış süreci hakkında bilgi verirken yarar sağladığı gibi Zengîlerin Bâtınîler ile ilişkileri ve Haçlıların buna etkisi konularında da katkı sağlayan bir çalışma olmuştur.

Reşideddin Fazlullah Hemedani, Câmiü't Tevârîh

Hâce Reşideddin Fazlullah Hemedani, “Câmiü't-Tevârîh” adlı eserini Gazan Han'ın isteği üzerine yazmaya başlayıp 1310 yılında tamamlamıştır. Bu eser Muhammed Debir Siyaki tarafından 1957 yılında yayına hazırlanmıştır. İsmâîlîler, Fâtımîler, Nizarîler ve onların davaları hakkında bilgiler içermektedir. Yine eserde, Alamut Kalesi ve yöneticileri hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıca Bâtınîler hakkında bilgi sunan bir eser olması hasebiyle nakillerinden yararlanılmıştır. Bu

⁹⁹ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, (nşr. Mirza M. Kazvini), Leiden, 1911-1937.

¹⁰⁰ Usame İbn Münkız, *Kitabü'l İtibar*

¹⁰¹ Usame İbn Münkız, *Kitabü'l İtibar*, (çev. Yusuf Ziya Cömert), İstanbul, 2012.

nakillerden özellikle Bâtınîlerin Moğollar ile Münasebetleri ve Alamut Kalesi ile alakalı fasıllarının orijinal olduğu ifade edilmelidir.¹⁰²

Abul Farac Tarihi

Kaynaklarda adı Gregorius Abul Farac olarak bilinen yazarın asıl ismi Bar Hebraeus olup Süryani asıllıdır. Süryanice, İbranice, Grekçe, Arapça dillerini bildiği anlaşılan müellifin, ayrıca felsefe, ilahiyat ve tıp ilimlerinde de eğitilmiş olduğu nakledilmektedir. Öyle ki Moğol istilasında doktor olarak görevlendirildiğinde nakiller arasındadır. Abul Farac Tarihi iki ciltlik bir eser olup¹⁰³, birinci cildinde insanlığın yaradılışından başlayarak Selçukluların kuruluş safhasına kadar gelmiştir. İkinci cildinde ise Haçlılar Tarihinden başlayarak Moğol istilasını ele almıştır. Müellif, eserinde Süryani Mihail ve Cüveynî'nin eserlerinden faydalanmıştır. Eser Süryanice asıl metinden ilk defa İngilizce'ye çevrilmiştir.¹⁰⁴ İngilizce metinden ise Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁰⁵ Tez çalışmasında eserin Türk Tarih Kurumu tarafından 1999 yılında yapılan 3. baskısı kullanılmıştır.¹⁰⁶ Eser, Haçlılar, Araplar, Türkler ve Bâtınî İsmâîlîlere oldukça geniş yer vermesi bakımından önemli kaynaklardan biri olmuştur.

İbnü'l Cevzi, Telbis-i İblis

İbnü'l Cevzi 1116 yılında Bağdat'ta doğmuş ve daha çocukluk yıllarından itibaren tarih, tefsir hadis, fıkıh, vaizlik dersleri almış, ayrıca bu alanlarda yüzlerce öğrenci yetiştirmiş ve eserler vermiştir. “Tebis-i İblis” kitabının adı doğrudan belirtilmemiş ama teblis, şeytan ve hile kelimelerinin çokça kullanılmasından dolayı eserine bu isim verilmiştir. Kitabın ana konusu müminleri şeytanın hilelerine karşı uyarmaktır. İlk tahsisi Muhammed Dımaşki tarafından yapılmıştır.¹⁰⁷ Eserin Türkçe adı “Şeytan'ın Ayartması” olarak bilinmektedir, çevirisi ise Savaş Kocabaş tarafından yapılmıştır.¹⁰⁸ 12 bölümden oluşan eserin her bir bölümünde şeytanın İslâm'ın farklı gruplarla ilişkilerine değinilerek uyarılarda bulunulmuştur. Tez çalışmasında eserin

¹⁰² Reşideddin Fazlullah Hemedani, *Câmiü't Tevarih*, (haz. Muhammed Debir Siyaki), Tahran, 1957; Reşideddin Fazlullah Hemedani, *Câmiü't Tevarih: İlhanlılar Kısmı*, (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan), Ankara, 2013.

¹⁰³ Abul Farac, *Abul Farac Tarihi*, (neşr. Paul Bedjan), Paris, 1890.

¹⁰⁴ Abul Farac, *Abul Farac Tarihi*, (İngilizce çev. Ernest A. Budge), Londra, 1932.

¹⁰⁵ Abul Farac, *Abul Farac Tarihi I-II*, (Türkçe çev. Ömer R. Doğrul), Ankara, 1945.

¹⁰⁶ Abul Farac, *Abul Farac Tarihi I-II*, (Türkçe çev. Ömer R. Doğrul), Ankara, TTK Yayınları, 1999.

¹⁰⁷ İbnü'l Cevzi, *Tebis-i İblis* (Tahsis: Muhammed Münir ed-Dımaşkî), Kahire, 1340.

¹⁰⁸ İbnü'l Cevzi, *Şeytanın Ayartması* (çev. Savaş Kocabaş), İstanbul, 2018.

özellikle beşinci ve altıncı bölümlerinden faydalanılmıştır. Beşinci bölümünde şeytanın Bâtınîleri kandırması ve altıncı bölümünde Kur'ân-ın farklı yorumlanması ile ilgili verilen bilgiler tez çalışmasının alakalı kısımlarında kullanılmıştır.

Anna Komnena, Alexiad

Anna Komnena, 1083 yılında Bizans İmparatoru Alexios Komnenos ilk çocuğu olarak, başkent Konstantinopolis'te doğmuştur. Anna Komnena'nın eserine Alexiad ismini vermesinin sebebi babası Alexios'un destanını yazmak istemesinden kaynaklıdır. Eserde, Alexios Komnenos'un 1071-1118 yılları arası siyasî ve askerî faaliyetleri kaleme alınmıştır. Alexiad, ele aldığı dönemin tarihini, özellikle Anadolu, Balkan Yarımadası, Doğu Akdeniz yöresinin, kısaca Yakın Doğu'nun tarihini aydınlatmak açısından, son derecede önemli bir kaynaktır. Eserin ilk çevirisini Elizabeth A. Dawes yapmıştır.¹⁰⁹ Eserin Türkçe çevirisini Bilge Umar yapmıştır.¹¹⁰ Bu eserden tez çalışmasının giriş bölümünde Haçlı Seferleri hakkında genel bilgiler verilirken faydalanılmıştır.

Nasır-ı Hüsrev, Sefername

Nasır-ı Hüsrev, 1004 yılında Tacikistan'ın Kubadiyan Kasabasında doğmuştur. Gazneliler ve Büyük Selçuklular dönem devlet içerisinde memurluk yapmıştır. Hac görevini yerine getirmeye çalıştığı sırada Fâtımîler ile irtibata geçerek İsmâîlî mezhebini benimsemiştir. Onlar tarafından Horansan hücceti olarak görevlendirilmiştir. Şairlik yönü de bilinen Nâsır-ı Hüsrev'in eserlerinden bir diğeri ise seyahatnamesidir. Onun bu eseri çeşitli şehirler, bölgeler ve kişiler hakkında bilgiler ihtiva ettiği gibi XI. yy İslâm toplumu hakkında da çok önemli bilgileri de konu edinmektedir. İlk defa Fransızca tercümesi ile Paris'te yayınlanmıştır.¹¹¹ Eser 1950'de Abdulvehap Terzi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹¹² Sefername adlı eserde kendi görüşleri hakkında bizzat bilgi vermeyen Nasır-ı Hüsrev, gittiği coğrafyalar ve devletler hakkında verdiği bilgiler ile tez çalışmasına katkı sağlamıştır.

Sibt İbnü'l Cevzi, Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan

¹⁰⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Elizabeth A. Dawes), New York, 1928.

¹¹⁰ Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul, 1996.

¹¹¹ Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (Fransızca çev. Charles Schefer), Paris, 1881.

¹¹² Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (çev. Abdulvehap Terzi), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.

İbnü'l Cevzi'nin torunu olan Sıbt İbnü'l Cevzi lakabıyla bilinen yazarın asıl adı Şemsüddin Ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah olup 1186'da Bağdat'ta doğmuştur. Babasının erken yaşta ölümü sebebiyle dönemin ünlü bilgini olan dedesi İbnü'l Cevzi tarafından yetiştirilmiştir. Dedesinin ölümü ile Dımaşk'a yerleşmiş ve buradaki seçkin ilim adamlarından din, edebiyat ve tarih alanlarında dersler almıştır. . “Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan” adlı Arapça büyük bir eser de kaleme almıştır. Bu eser, diğer genel vakayinameler gibi, insanlığın yaradılışından başlamakta ve 1256-57 yılına yani yazarın ölümüne kadar cereyan eden olayların rivayetlerini kapsamaktadır. Sıbt İbnü'l Cevzi eserinin, kendi zamanından önce cereyan etmiş olan olaylarını, daha önceki devirlerde yazılmış olan eserlerden nakletmiştir. Eserin farklı bölümlerine farklı yayınların içinde yer verilmiştir. İlk olarak Chicago'da yayınlanmıştır.¹¹³ Eserin Türkçe tercümesini yapan Ali Sevim, Selçuklular ile ilgili olan kısımları değerlendirerek yayınlamıştır.¹¹⁴ Bu eserden tez çalışmasının birinci bölümünde Bâtınîlerin Selçuklular ile olan ilişkilerine yer verilirken faydalanılmıştır. Yine müellifin adı geçen eserinin üçüncü bölümü Alp Arslan Dönemi sonrası olayların Bâtınîlerin Hasan Sabbah liderliğinde tekrar canlanmasına kadar uzanan süreç hakkında da bilgiler nakletmektedir.

İbnü'l Kalanisî, Şam Tarihine Zeyl

İbnü'l Kalanisî Dımaşk doğumludur, soyu Beni Tamim'e kadar ulaşan büyük bir aileye mensuptur. Ailesi *kalensüve* (külah) imalatıyla meşgul olduğu için İbnü'l Kalanisî lakabıyla tanınmıştır. Doğduğu şehirde, iyi eğitim almış asiller arasındadır. Edebiyat, ilahiyat ve hukuk eğitimi almıştır. *Dîvânü'r-resâil ve'l-inşâ*'da kâtip olarak göreve başlamış; ardından bu divanın reisliğine kadar yükselmiştir. İki defa Dımaşk şehrinin reisliğine tayin edilmiş ve uzun yıllar bu görevde kalmıştır. İbnü'l Kalanisî eserinin birinci bölümünün bazı kısımlarını tamamlamak için Hilal b. Muhassin es-Sabi'nin eserinden faydalanmıştır. *Tarih-i Dımaşk* olarak bilinen eser, Dımaşk için Fâtımîlerin, Karmatîlerin, Abbasîlerin, Zengîlerin mücadelesini anlatmaktadır. Haçlı Seferleri içinde önemli bir ana kaynak niteliğindedir. Eser ilk defa *Tarih-i Meyyafarikin* ve Amid, *Mir'atü'z-Zaman* ve Zehebi'nin tarihinden alıntılar yapılarak yayınlanmıştır. İlk neşrini ie Süheyl Zekkar yapmıştır.¹¹⁵ Eserin Türkçe çevirisini

¹¹³ Sıbt İbnü'l Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan* (Yay. James Richard Jewett) Chicago, 1907.

¹¹⁴ Sıbt İbnü'l Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan* (çev. Ali Sevim), Ankara, 2011.

¹¹⁵ İbnü'l Kalanisî, *Tarih-i Dımaşk* (neşr. Süheyl Zekkar), Dımaşk, 1983.

Onur Özatağ yapmıştır.¹¹⁶ Tez çalışmasının giriş kısmında Haçlı Seferleri ve birinci bölümünde Fâtımîler ile ilgili bölümlerde, İsmâîlîlilerin mücadeleleri ile ilgili konularda bu kaynaktan faydalanılmıştır.

Araştırma Eserler

Çalışmada kullanılan önemli araştırma eserlerden birisi de Ömer Uluçay'ın “Bâtînîlik” adlı kitabıdır. Adı geçen eser, çalışmanın Bâtînîlik kısmına içerik ve metot olarak katkı sağlamıştır.¹¹⁷ Tez çalışmasına özellikle Bâtînîlerin faaliyetlerinin ve onlara dair nakledilenlerin arka planını etraflıca ortaya koyması bakımında katkı sunan çalışmalarda birisi de Ayşe Atıcı Arayancan'ın “Haşhaşîler adlı eseri olmuştur.¹¹⁸

Tez çalışmasına içerik ve Bâtînîlik konusunun ele alınmasına katkı sağlayan eserlerden birisi de Bernard Lewis'in “Haşîşîler” adlı kitabı olmuştur. Bilindiği üzere yazarın bu eseri, Batı'da mezkûr konuya dair yazılan öncü eserlerden birisidir. Burada eserin, Ali Aktan tarafından yapılan Türkçe tercümesi kullanılmıştır. Tezin özellikle birinci bölümü oluşturan Bâtînîlik kısmı ile ana bölümü ihtiva eden ikinci bölümüne değerlendirmeleriyle ışık tutmuştur.¹¹⁹ Çalışmanın ana konularından Bâtînîliği ve Haşhaşîliği daha net şekilde ortaya koyan çalışmalardan birisi de Aydın Çelik'in “Fâtımîler Devleti Tarihi” adlı çalışmasıdır. Onların temel düşünceleri, örgütlenmeleri ve sair siyasî teşekküllerle kurdukları ilişkileri konu edinen bu eser, tez çalışmasına da değerlendirmeleriyle katkı sağlamıştır.¹²⁰

Mısır asıllı Muhammed Ebû Zehra'nın “Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi” adlı eseri de Şîilik ve Bâtînî mezheplerinin ele alınması sırasında yararlanılan çalışmalardan birisi olmuştur. Müellifin mezhepleri akaid düzeyinde ele aldığı eseri verdiği bilgilerin nesnel ve incelemelere dayanmasından dolayı değerli bir çalışmadır.¹²¹ Çalışmanın içeriğine sunduğu nakiller ve yer verdiği bilgilerle katkı sağlamıştır.

Yine çalışmaya katkı sunan eserlerden bir diğeri de Muzaffer Tan'ın “Haşhaşîliğin Tarihsel Arka Planı” adlı çalışmasıdır. Şîiliğin ve özellikle de

¹¹⁶ İbnü'l Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, (çev. Onur Özatağ), İstanbul, 2015.

¹¹⁷ Uluçay, Ömer, *Bâtînîlik*, Adana, Hakan Ofset Yayıncılık, 2017.

¹¹⁸ Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018.

¹¹⁹ Lewis, Bernard, *Haşîşîler*, (çev. Ali Aktan), İstanbul, Sebil Yayınları, 1995.

¹²⁰ Çelik Aydın, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları, 2018.

¹²¹ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1970.

İsmâîlîlerin zuhuruna dair sunduğu bilgiler kıymetlidir. Tez çalışmasının şekillenmesinde ve Haşşâşîliğin ilgi olaylar çerçevesinde ele alınmasında yara sağlamıştır.¹²² Çalışmaya içerik yönünden katkı veren eserlerden birisi de Muammer Gül'ün “İslâm'ın Bâtınî Çehresi” adlı çalışması olmuştur. Yazar Bâtınîlik konusunu coğrafya üzerinden ele alırken bir taraftan da coğrafya-inanç ilişkisi üzerine temel yaklaşımlar sunmuştur. Bu itibarla tez çalışmasına metot ve muhteva olarak yarar sağlamıştır.¹²³

İslâm dünyasında olduğu kadar özellikle Şîilik üzerine yaptığı çalışmalarla Batı'da da bilinen biri isim olan Farhad Daftary'in çalışmaları meselenin anlaşılmasına önemli katkılar vermektedir. Bu tez çalışması vesilesiyle yazarın yararlanılan eserlerinden birisi de “Şîî İslâm Tarihi” adlı çalışması olmuştur. Tez çalışmasına sunduğu nakillerle katkı sağlayan eserin Türkçe'ye yapılmış tercümesi kullanılmıştır.¹²⁴ Çalışma sırasında Daftary'nin kullanılan bir diğer eseri de İsmâîlîlerin tarihlerini ve öğretilerini konu edindiği eseri olmuştur. Etraflı bir şekilde bilgiler suna n bu çalışmada tezin ilgili yerlerinde kullanılmıştır. Tez çalışmasında yazarın bu ikinci eserinin Erdal Toprak tarafından Türkçe'ye yapılan tercümesi kullanılmıştır.¹²⁵

¹²² Tan, Muzaffer, *Haşşâşîliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâîlî Davet Yapılanması*, Ankara, Maarif Mektepleri, 2017.

¹²³ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016.

¹²⁴ Daftary, Farhad, *Şîî İslâm Tarihi*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2016.

¹²⁵ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, (çev. Erdal Toprak), İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2005.

2. BÂTİNİLERİN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Bâtınîlik Kavramı Nedir?

Bâtınîlik, gizli olmak anlamına gelmekle birlikte ayrıca bir şeylerin iç yüzünü bilmek anlamını da taşımaktadır. Dinî anlamda ise kutsal kitabın gizli yanını ve içindeki bilinmeyenini çözme anlamına gelmektedir. Bu sebeple Bâtınîler, kendilerini bir şeyin iç yüzünü ve gizli tarafını bilenler olarak tanımlamışlardır. Terim olarak “*her zahirin bir bâtını ve her nassın bir te’vili¹ bulunduğunu bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş veya O’nunla ilişki kurmuş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar*” olarak ifadesini bulmaktadır.²

Bâtınîlik kelime anlamı olarak karın bölgesindeki boşluk anlamına gelse de zamanla İslâm dini içerisinde bir grubun ismi olmuş ve bu grubun düşünce sistemini adlandırmak için kullanılmıştır. Böylece bâtin kelimesi tıbbi bir terim olmaktan öte dinî bir grubu nitelemek için kullanılmıştır. Özetle Bâtınîyye terimi, İslâm’ın temel hükümlerini Sünnî Müslümanların anlayışından farklı olarak yorumlayan ve onların anlayışını inkâr ederek isyan eden gruplar için kullanılmıştır.³ Bâtınîyye, yalnızca bu muhalif grubu isimlendirmekle kalmayıp onların dayanak noktasını da açıklamaktadır. Bu grup, Kur’ân-ı Kerim’i ve anlamını okumanın anlamak ile aynı olmadığını, anlamak için ancak onu açıklayacak bir İmam’a ihtiyaç olduğunu savunmaktadır.

2.2. Bâtınîlik İnancı

Bâtınîlik İnancına göre insanlar kurtarıcı sıfatıyla Mehdi’nin gelmesinin kendilerine sonsuz mutluluk vereceğine inanmaktadırlar. Aşağıdaki ifadelerden bu açıkça görülmektedir:

Bâtınîlik inancına göre; günün birinde Mehdi adlı kurtarıcı gelecek, insanları mutluluğa kavuşturacak, yeryüzünden bütün kötülükleri, eksiklikleri, geçimsizlikleri giderecektir. Mehdi’nin bilgisi sonsuz, gücü sınırsızdır. Bâtınîlik’te en önemli konu imamlıktır. İmam; geçmiş, şimdi, gelecek içinde üç boyutlu bir sürece dâhildir. Bütün olup bitenleri bilir, bilgisinin sonu, bilme

¹ Te’vil kelimesi; bir söz veya davranışa bilinen anlamından başka bir anlam verme, başka bir mana ile yorumlama anlamına gelmektedir. Burada kullanılan şekli ‘her zahirin bir Bâtını ve her nassın bir te’vili vardır’ ise bir sözün bir delilden hareketle zahir yani bilinen anlamının terkedilerek taşıdığı diğer bir anlama göre yorumlanıp açıklanmasıdır. Daha fazla bilgi için Bkz: Yusuf Şevki Yavuz, “Te’vil”, *DİA*, cilt. 41, İstanbul, 2012, s. 27.

² Avni İlhan, “Bâtınîyye”, *DİA*, cilt. 5, Ankara, 1992, s. 191.

³ Ayşe Atıcı Arayancan, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtınî Hareketi”, Ankara, 2005, s. 2.

*yeteneğinin sınırı yoktur. İmam, insanla ilgili bütün eksikliklerden, suçlardan, uyumsuzluklardan sıyrılmış yüce bir varlıktır.*⁴

Ömer Uluçay'ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Bâtınîlik inancını temsil eden kişiler imamlardır. İmamların sıradan insanlar olmadığı ve mezhep içerisinde özel bir makama sahip oldukları bilinmektedir. Ebû Hamid Gazalî ise Bâtınîleri kendi penceresinde şu şekilde tasvir etmektedir:

*Bâtınîler Müslüman gözüken ama dini ilkeleri reddetmeye meyleden kimselerdir. İki kadim ilahın bulunduğunu ve bunların birinin var olması diğerinin olması için sebep teşkil etmektedir. Bunlardan ilki Hz. Muhammed'dir, diğeri ise peygambere denk sayılan, te'vilde kendisine başvurulacak İmam'dır. Bâtınîler inançları gereği insanın zahir emirlerin hakikatine yani bâtınına ulaştığında şeri sorumluluklarının ortadan kalktığı ve insanın hiçbir mükellefiyetinin olmadığını savunurlar.*⁵

İslâmî bir mezhep olduklarını savunan Bâtınîlerin düşünce ve inanç sistemlerine bakıldığında Sünnî İslâm inancına tamamen zıt olduğu görülmektedir. Bâtınîlik, özgün ve yeni bir mezhep olmayıp Sabi, Mecusi⁶, Hint, Yunan, Hristiyan, Yahudi ve İslâm dinleri ve anlayışlarının sentezi ile oluşturulmuş bir mezhep olarak görülmektedir. Geçmişte ve ortaya çıktıkları dönemdeki bütün dinlerin incelenmesi ve bazı öğretilerin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan her yeni dinin eski dini yok sayarak kendi öğretisini temele aldığı düşünülecek olduğunda Bâtınîler böyle hareket etmemiş ve hiçbir inancı tamamen yok saymayarak onları kendilerine göre sistematize etmişlerdir. Başlarda sadece mezhep olarak karşımıza çıkan Bâtınîlik, zamanla Sünnî İslâm dünyasının en büyük muhalif grubu haline gelmiştir.⁷

Şîî mezhebinin çeşitli kollara ayrılmasıyla ortaya çıkan Bâtınîler, zamanla farklı isimler ile farklı coğrafyalarda ortaya çıkmışlardır. Karmatîa" ve "Bâtınîya" (Karmatîler ve Bâtınîler), daha sonrakiler "Sebbiye" ve "Tâ'limiya", "Haşhaşîler", "Sabbahiya", günümüzde İran'da yaşayanlara ise "Muradan-i Aga Han-i Mahâllatî" denilir. Orta Asya'da "Mullai", Hindistan'da ise "Hocalar (Nizarîler)" ve "Bohorolalar" ya da "Bohralar (Mustalîler)" gibi isimler almışlardır.⁸

⁴ Uluçay, Ömer, *Bâtınîlik*, Adana, Gözde Yayınları, 2017, s. 31-32.

⁵ İbnü'l Cevzi, *Şeytanın Ayartması* (çev. Savaş Kocabaş), İstanbul, Elif Yayınları, 2018, s. 139.

⁶ Sabi, yıldızlara inananlardır. Mecusi ise Zerdüştinine inanan ve ateşe tapanlardır. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı.

⁷ Uluçay, Ömer, *Bâtınîlik*, s. 26.

⁸ Kaygusuz, İsmail, *Nizari İsmâîlî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut Öğretisi, Tarihi ve Felsefesi*, İstanbul, Su Yayınları, 2004, s.256.

Bâtînî gruplarından İsmâîliyye'nin adı mezhep tarafından yedinci imam olarak bilinen İsmail b. Cafer Sadık'tan gelmektedir. Karmatîyye ismi ise bu hareketin lideri olan Hamdan Karmat'tan gelmektedir. Tâ'limîyye ismi, bu mezhebin temel görüşü olan tâ'lim anlayışından gelmektedir. Haşîşiyye ismi, Hasan Sabbah'ın fedâîlerine haşhaş içirmesinden kaynaklı verilmiş bir isim olsa da bunun gerçeği yansıtmadığı ileride açıklanacaktır. Bu grupların hepsi farklı isimlerle anılsalar da temelde hepsinin dayandığı temel doktrin aynıdır. Arap kaynaklarında bu grupların isimleri sadece Bâtînî olarak kullanılırken Latin kaynaklarında Assasini⁹ olarak geçmektedir.¹⁰ Bâtînî ve İsmâîlî kaynaklara bakıldığında ise bu gruplar genel olarak aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak bazı araştırmacılar Bâtînîlik ve İsmâîlîlik isimlerinin aynı anlamda değil, Bâtînî isminin İsmâîlîliğin aşırıya kaçmış şekli olduğunu ortaya koymuşlardır. Günümüz araştırmacıları ise Bâtînîlik ve İsmâîlîlik tabirlerinin aynı olduğu ve diğer bütün isimleri kapsadığını ifade etmektedirler.¹¹ Kaynaklarda farklı verilen isimlere ve bu isimlerin neyi ifade ettiğine bakılacak olduğunda farklı isimler ile anılan Bâtînî grupların temelinde yatan düşüncenin aynı olduğu görülmektedir.

İsmâîlîlere Bâtînî denmesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki, mezhepleri yüzünden eziyet ve işkenceye maruz kalmış olmalarından kaynaklı gizlenerek kendi içlerine dönük yaşamalarıdır. İkincisi, temel düşünceleri gereği gizliliklerinin Mağribî'de¹² kuracakları devlete kadar sürmüş olmasıdır. Üçüncü nedeni ise diğer tanımlamalarda olduğu gibi zahir ve bâtını yalnızca İmam'ın bilmesi meselesidir. Bu imamet anlayışı İsmâîlîlerde hâkim olduğu için onlara aynı zamanda Bâtînîler de denilmiştir.¹³

Bâtînîler, Arap ırkından oldukları hâlde onlar için ayrı bir zümre teşkil ediyorlar, bu mezheptekiler ne dinlerinde ne de adetlerinde Araplar ve Türkler gibi hareket etmiyorlar. Bunlar kutsal kitaplar ve peygamberleri için yakışsız şeyler söylüyorlar ve kutsal kitaba göre hareket etmiyorlar. Kendilerini tazyik

⁹ Assasini; Haçlı Seferi tarihçileri ve vakanüvisleri tarafından Bâtînîler için kullanılmıştır. Assasini yani el-sisani sözünden türediğini bunun taş hisarlar da oturan anlamına geldiğini, Assasins sözcüğünün Arapçada bekçiler anlamına geldiğini savunmuşlardır. Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, s. 10-11.

¹⁰ İmam Gazali, *Bâtînîlerin Belini Kıran Deliller*, (inceleme ve çev. Ahmet Ateş), İstanbul, Büyüyen Ay Yayınevi, 2017, 17-19.

¹¹ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi*, s. 2.

¹² Doğu İslâm dünyasının (Maşrik) sınırı kabul edilen Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahra İslâm kaynaklarında Mağrip adıyla anılmaktadır. Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Bkz: İbrahim Harekât, "Mağrip", *DİA*, cilt. 27, Ankara, 2003, s. 314.

¹³ Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1970, s. 77- 78.

edenlerden intikam aldıkları zaman ahirette mükâfata nail olacaklarına inanarak merhametsizce hareket edip ölüme doğru koşmuşlardır.”¹⁴

Süryani Mihael'den naklen Uluçay, İsmâîlîlerin kendi ırklarına göre yaşamadıklarını, kutsal kitaba aykırı hareket ettiklerini ve muhalif oldukları gruba acımasızca davrandıklarını nakleder. Yine Bâtınîlerin kendi dinleri ve ahlak kurallarına bağlı kalarak İslâmî değerleri kendilerine göre yorumladıklarını ifade eder. Kayıtların devamında Bâtınî grupların temel İslâmî düşünceleri kabul etmenin yanında direnişçi, eşitlikçi, inançta hoşgörü fikrini savunduklarını da kaydeder. Son tahlilde ise muhalif yapılarını koruyarak kendi düşünce sistemlerini ve inanç felsefelerini oluşturduklarını kaydetmiştir.¹⁵ Kendisi de bir hüccet olarak bilinen Nasır-ı Hüsrev kendi inancına yer vermeden, İsmâîlî anlayışa göre Bâtınîliğin aşamalarını şu şekilde açıklamıştır:

Bâtınî anlayışına göre; Âdem'den Muhammed'e kadar altı peygamberlik devresi vardır. Muhammed dininin bâtınını tâ'lim işi, İsmail oğlu Muhammed'e aittir. Bu nâtıkların her birinin birer imamı vardır. Bunlara "Sâmit" denir. Bunların ilkinde yani Ali'ye Vasiy yahut Tâlî veya Esas adı verilir. O, nâtkın bâtını sırlarını korur ve tâ'lim eder. İmamdan sonra yücelik sırası ile Hüccet, Dâî ve Me'zun gelir. Her imamın on iki hücceti vardır. Bunların her biri dünyanın "cezire" denen bir bölgesinde talimle uğraşır.”¹⁶

Gizlilik esasına dayanan ve hiyerarşi sistemine göre çalışan Bâtınîler, mezhepleriyle ilgili sırları, herkese değil ancak Bâtınî olduğunu kanıtlayıp evreleri geçebilen kişilere vermişlerdir. Herkese farklı şekilde uygulanan hile ve yöntemler ile insanları kandırıp Bâtınî yaptıktan sonra onları davanın yayılması için kullanmışlardır. İsmâîlîliğe giriş olarak adlandırılan belağ ancak kişinin bağlılık yemini etmesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yeni üyeler kendilerine verilen sırları gizli tutmak için de yemin etmeye mecburdular. Bu aşamalar ve fikirler göz önüne alınacak olduğunda Bâtınîliğin İslâm'ı yıkmak isteyen kişiler tarafından ortaya atıldığı ve köklü felsefi düşünceler ile desteklendiği görülmektedir.¹⁷

¹⁴ Süryani Patrik Mihael, *Vekayiname II*, (çev. Hrant D.Andresyan), İstanbul, 1944, s. 77

¹⁵ Uluçay, Ömer, *Bâtınîlik*, s. 21.

¹⁶ Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, (çev. Abdulvehap Terzi), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1967, s. 37.

¹⁷ Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul, Tatav Tabiat ve Tarih Vakfı Yayınları, 2002, s. 212; Daftary, Farhad, *Şii İslâm Tarihi*, s. 146.

Bâtînîliğin yayılmasında etkili olan Dâî¹⁸ ağının asıl görevi ise yukarıda bahsedildiği gibi insanları kendi saflarına çekmekti. Kendi mezheplerine meyleden insanlar ile yanlarına çekemeyeceklerini anladıkları insanlara çok farklı davranmışlardır. Yanlarına çekecekleri kişiye öncelikle heveslerini bırakması için telkinde bulunmuşlardır. Bu kişiler ahlaksızlığa meyledecek bir yapıda ise ibadet etmenin ve gûnahtan sakınmanın ahmaklık olduğunu söyleyerek kişiyi kendi inancından döndürmeye çalışmışlardır.¹⁹

2.3. Bâtînîlik Faaliyetlerinin Başlaması ve Gelişmesi

İsmâîlîlerin ortaya çıkış tarihi 765 yılında İmam Cafer Sadık'ın halefinin kim olacağı meselesine kadar götürülmektedir. Dönem kaynakları, İmam Cafer Sadık'ın halefi olarak ikinci oğlu İsmail'i tayin ettiğini, İsmail'in babasının yerine İmam olduğunu nakletseler de bu kaynakların birçoğu İsmail'in babasından önce öldüğünü anlatmaktadır. Fakat işin gerçeği şu şekilde olmuştur: İsmail şaraba düşkün olduğu için Cafer Sadık'ın gözünden düşmüş ve onun için “*İsmail benim oğlum değildir, o, insan suretinde ortaya çıkmış bir şeytandır*” dediği bilinmektedir. Diğer bir rivayete göre de Cafer Sadık içki içmesinden dolayı İsmail için “*Tanrı onu ikinci defa düşürdü*” diyerek diğer oğlu Musa'yı kendisine halef tayin etmiştir. İsmail'in babasından önce vefat etmesine inanmayanlar bunu inkâr edince Cafer Sadık oğlunun öldüğüne dair orada bulunanların imzasının olduğu bir belge hazırlatmıştır. Bu durum, Sadık'ın taraftarlarının kafasını karıştırarak İmam'ın nas²⁰ gibi önemli bir konuda nasıl yanılabilirdiği sorusunu akıllara getirmiştir. Bu sebeple kafası karışan taraftarlar, İmam Sadık daha hayatta iken onun yolundan ayrılmışlar ve böylece Bâtînîler arasındaki ilk bölünme yaşanmıştır.²¹

İsmâîlîlerin dâhil olduğu Şîî grupların ortak noktası Hz. Muhammed öldükten sonra halifelerin yani onlara göre imametin onun soyundan gelmesi düşüncesidir. Bu

¹⁸ Dâî: Arapça'da "seslenmek, çağırmak, davet etmek" anlamındaki da've veya dua kökünden sıfat olan dal, "insanları kendi din veya mezhebine çağıran kimse" demektir. Bkz: Mustafa Öz, “Dâî” *DİA*, cilt. 8, İstanbul, 1993, s. 420.

¹⁹ İbnü'l Cevzi, *Şeytanın Ayartması*, s. 138; Uluçay, Ömer, *Bâtînîlik*, s.27.

²⁰ Sözlükte “sözü sahibine kadar götürmek, bir şeyi açığa çıkarıp daha görünür hale getirmek için yukarı kaldırmak, bir şeyin son sınırına ulaşmak” gibi anlamlara gelen nas kelimesi İslâm ilimlerinde yaygın olarak iki anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilk akla geleni genel kullanımıdır ki Allah'ın ve Hz. Peygamber'in sözünü ifade eder. İkincisi fıkıh usulünde açıklık bakımından yapılan lafız ayırımında kullanılan anlamıdır. Bkz; Yunus Apaydın, “Nas”, *DİA*, Cilt. 32, İstanbul, 2006, s. 391.

²¹ Daftary, Farhad, *Şîî İslâm Tarihi*, s. 137; Cüveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 525.

imamet düşüncesi üç gruba ayrılmaktadır: Bunlar; Zeydîler(Beşçiler), İsmâîlîler(Yediciler) ve İsna-Aşerîyyeciler (On ikiciler) olarak bilinmektedir.²² İslâm Dünyasında Şîî grubu içerisinde yer alan bu üç mezhep farklı coğrafyalara yayılarak kendi düşüncelerini yaşatmışlar zamanla yeni tarikatların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Örneğin İsmâîlîler Fâtûmî Devleti'nin kuruluşunda rol oynarken İsna-Aşerîyye grubu Bektaşîler ve Nusayrîler gibi tarikatların kurulmasında etkili olmuştur. Bâtınîlik, İslâm coğrafyası içerisinde evrensellik kazanmış dinî bir yapı olmakla birlikte kendi içerisindeki parçalı yapıdan dolayı bütünlük sağlayamamış ve yerel bir hareket olmaktan öteye gidememiştir.²³ Yani Bâtınîlik hareketi, Şîî mezhebinin içerisinde farklı anlayışlarla ortaya çıkan irili ufaklı mezhepleri kapsamaktadır.

2.3.1. İsmâîlîlilerin Ortaya Çıkışı

İsmâîlîlik konusuna değinilecek olduğunda daha önce söylendiği gibi onlar Cafer Sadık'ın halefi İsmail'i imam tanımış ve diğer Şîî grupların içinden ayrılarak kendi sistemlerini kurmuşlardır. İsmâîlîlerin diğer gruplardan ayıran temel öğretisi ise, yedi gök ve yedi gezegen etrafında şekillenmiştir.²⁴ Çoğu kaynak İsmail'in babasından önce öldüğünü nakletse de Cüveynî'nin eserine göre, İsmail'in Cafer'in ölümünden sonra beş yıl daha yaşadığı ve Bâtınîlerin buna inandığı anlatılmaktadır. Bâtınîler, İsmail'in yaşadığına kanıt olarak, Basra çarşısında İsmail'i gördükleri felçli birinin kendisinden yardım istemesi üzerine İsmail'in elini tutmasıyla o adamın felçli halinden kurtulduğunu, yine İsmail'in bir âmâyâ dua etmesi üzerine âmânın görmeye başladığını gösterirler.²⁵

İsmâîlîler, kendilerini adlandırmak için herhangi bir isim kullanmamışlardır. İsmâîlîler, ilk dönemlerinde kendi çağdaşları tarafından aşağılama amacıyla kullanılan malahida yani mülhid ismiyle adlandırılmışlardır. Bunun dışında ise genel olarak “Karmatî” ya da “Bâtınî” şeklinde anılmışlardır. Kendileri hakkındaki adlandırmaları ise basitçe “*el-dava, misyon ya da kutsal görev*” şeklinde olmuştur.²⁶ İmamî mezhep

²² Zeydîler: Batı'da Beşçiler olarak da bilinir. Zeyd bin Ali'nin takipçisi olan Şia mezhebidir. Zeydîyye fikhını takip eden kişiler Zeydî olarak adlandırılırlar. İsmâîlîler: Cafer b. Sadık'tan sonra yedinci imam olarak Musa b. Kazım yerine İsmail'in oğlu Muhammed'i kabul eden Şîî mezheptir. İsna-Aşerîyyeciler: On iki imama inanan ve imametini Şia'ya göre farklı bir sıra ile izleyen mezheptir. Uluçay, Ömer, *Bâtınîlik*, s. 40-41.

²³ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, s. 109-110.

²⁴ Mustafa Öz, “İsmâîlîyye”, *DİA*, cilt. 23, İstanbul, 2001, s. 128-133.

²⁵ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 527.

²⁶ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 142.

tarihçileri İsmâîlîlere İsmail'in el-Mübarek isminden dolayı "Mübarekiyye" demişlerdir. Mübarekiyye, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'den sonra imametın kardeşten kardeşe geçemeyeceğini savunmuş, bu sebeple İsmail'in kardeşlerinden herhangi birinin imamlığını kabul edilmemiştir. Mübarekiyye ismi, İsmail daha hayattayken onun destekçileri tarafından kullanılmıştır.²⁷

İsmâîlî imamları, yedinci imam İsmail'in ölümünden sonra bir buçuk asır gizlenmiş, faaliyetlerini gizli olarak yürütmüşlerdir. İsmail'in en büyük oğlu Muhammed, İmam Cafer Sadık'ın da en büyük torunuydu. Amcası Musa Kazım'ın haleflığı tanınınca Muhammed b. İsmail doğuya gitmek için Medine'den ayrılmıştır. Abbasîlerin Şiîlere uyguladığı zulümden saklanarak Fâtımî halifeliği kurulana kadar devam edecek "Devrû's-setri", yani "Gizlenme dönemi" başlatmıştır.²⁸ Aslına bakılırsa bu hareketin bu kadar büyüüp hızla yayılmasındaki en büyük etken hareketin gizli yürütülmesi olmuştur. Abbasî Hilafeti'nin güç kaybetmesi ile hem On iki-imamcılar hem de İsmâîlîler bu durumdan faydalanmış ve faaliyetlerini hızlandırmışlardır. On iki- imamcılar, Büveyhîler²⁹ vasıtası ile Abbasî Halifesini kontrol altında tutmuşlardır.³⁰ İlk dönemleri gizlenerek pasif kalmış olan İsmâîlîler, X. yy başlarında Fâtımî Devleti ile yeniden canlanmışlardır. Karmatîler ise etkinlikleri uzun sürmese de İslâm'a karşı dönemin önemli muhalif güçlerinden biri olmuşlardır. İsmâîlîler ise Karmatîlerden sonra da etkinliklerine devam etmişlerdir.³¹

İmamî kaynaklara bakıldığında Muhammed b. İsmail'in para ve makam hırsı ile dolu, gayri ahlakî bir kişilik olduğundan bahsedilmektedir. Harun Reşid Döneminde (786-809) Abbasî Hilafeti'ne karşı muhalif bir tavır sergilemiştir. Harun Reşid'in kendisi hakkında arama emri vermesi ile Muhammed b. İsmail sürekli yer değiştirmiş, Horasan, Hindistan ve Arap nüfusun bulunmadığı bölgelere giderek faaliyetlerine devam etmiştir. Muhammed b. İsmail, İsmâîlî hareketin tohumlarını eken ve genişleten ilk kişidir.³² Muhammed b. İsmail ile başlayan gizlilik döneminin üç tane imamı olduğu bilinmektedir. İmametın İsmail'in soyundan devam etmesi gerektiğini savunan

²⁷ Daftary, Farhad, *Şiî İslâm Tarihi*, s. 138-139.

²⁸ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 158.

²⁹ Büveyhîler, 10. yy'da İran'da kurulan ve eski Sasani İmparatorlarının soyundan geldiğini iddia eden Şiî hanedandır. Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, cilt. 6, İstanbul, 1992, s. 496.

³⁰ Lewis, Bernard, *Haşîşiler*, s. 24-26.

³¹ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 13-14.

³² Tan, Muzaffer, *Haşşâşiliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâîlî Davet Yapılanması*, Ankara, Maarif Mektepleri, 2017, s. 28-30.

bu liderler, ilk zamanlarında açıkça İmamet iddiasında bulunmamışlardır. Muhammed b. İsmail'den sonraki ilk imam Ubeydullah veya el-Ekber lakapları ile anılan Abdullah b. Muhammed'dir. Huzistan ve Selemiye bölgelerinde faaliyet gösteren Ubeydullah, Haşimî³³ bir tüccar kılığına bürünerek gizlenmiştir. Halefleri Ahmet b. Abdullah ve Hüseyin b. Ahmet'te aynı şekilde gizliliği sürdürmüşlerdir.³⁴

Gizli bir şekilde devamlılığını sürdüren İsmâîlîlik, Karmatî hareketi ile yeniden ortaya çıkmıştır. Karmatîlik, İsmâîlî Dâisi olan Hamdan Karmat ve kayınbiraderi Abdan öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Karmatîler, propagandalarını çok hızlı bir şekilde yayarak zamanla Suriye, Filistin ve Irak'ta etkili olmuşlardır. Karmatîler sadece Abbasîlere değil kendi içlerinden çıktıkları İsmâîlîlere karşı da muhalif olmuşlar ve İslâm Dünyasında karışıklığa sebep olmuşlardır. Gizli imam Abdullah b. İsmail, aranan İmam'ın kendisi olduğunu itiraf ettikten sonra Karmatîler gibi muhalif unsurları kendine bağlamıştır. Propagandalarında değişikliğe giden Karmatîler zamanla Fâtımîler ve Abbasîler ile mücadele edemeyerek etkinliklerini yitirmişlerdir.³⁵

2.3.2. Fâtımîler Devleti ile İsmâîlîlilerin Gelişimi

Karanlık ve gizlilik içerisinde geçen başlangıç döneminin ardından, İsmâîlîlik, IX. yüzyıl itibariyle tarih sahnesine çıkmıştır. İsmâîlîlik, kısa süre içinde büyük bir başarı kazanarak Güney Irak ve Güneybatı İran'dan Yemen, Bahreyn, Suriye, Cebel, Horasan, Maverâünnehir, Sind ve İsmâîlî imamının yeni bir halifelik kuracağı Kuzey Afrika'ya kadar yayılmıştır.³⁶ Fâtımî Devleti'nin kurulması ile İsmâîlî davanın uzun gizlilik dönemi sona ermiş ve Dâîler aracılığıyla geniş coğrafyalara yayılarak etkinliğini artırmıştır. İsmâîlîler tarafından kurulan Fâtımîler, onların teşkilatlı propaganda faaliyetleri neticesinde kurulan bir devlet olmuştur. Fâtımîler için Kuzey Afrika'da hilafet iddiasında bulunarak başarılı olan Şîî hanedanı da denilmiştir.³⁷ İsmâîlîlerin kurduğu ilk teşkilatlı yapı olan Fâtımîler, Abbasîlere muhalif olarak İslâm

³³ Haşimî; Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soylarından gelenlere verilen addır. Bkz: Zekerîya Kuşun, "Haşimîler", *DİA*, cilt. 16, İstanbul, 1997, s. 412.

³⁴ Daftary, Farhad, *Şîî İslâm Tarihi*, s. 141.

³⁵ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 527.

³⁶ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 163-164.

³⁷ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 18.

Dünyasında halifelik iddiasında bulunmuşlardır. İsmâîlîlerin siyasî ve düşünsel varlıklarını sürdürmelerinde fazlaca etkili olmuşlardır.

Fâtımîler Devleti'nin kurucusu ise Ubeydullah olarak tanınan Abdullah'tır. Bu sebeple devletin ismi kurucusundan dolayı Ubeydîler Devleti olarak da bilinmektedir. Önce kendini imam olarak tanıtmayan sadece İmam'ın Dâisi olduğunu söyleyen Ubeydullah, sonrasında kendisinin bizzat İmam olduğunu söyleyerek Fâtımî Devleti'ni kurmuştur. Böylelikle halifelik iddiası ile ortaya çıkan Fâtımîlerin soyu ise Cafer b. Sadık'a dayandırılmıştır.³⁸ Fâtımî Halifeleri, kendilerini Hz. Ali soyuna dayandırarak Fâtımî adını Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatma'dan aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle onlar, kendilerini gerçek halife olarak kabul etmişler ve Abbasî Sünnî Hilafeti'ne rakip olarak İslâm dünyasına hâkim olmanın yollarını aramışlardır. Sünnî kesim ise Fâtımîlerin soyunun Hz. Ali'ye dayandığı iddialarını kesin bir dille yalanlamıştır. Özellikle X. ve XI. yüzyılda yaşamış olan önemli Sünnî âlimler, Fâtımîlerin Ehl-i Beyt'e mensup olduğu görüşünü şiddetle reddetmişlerdir. Hatta onların Hristiyanların soyundan geldiği dahi söylenmiştir.³⁹

Fâtımîlerin soyunu Hz. Ali'ye ya da İsmâîlî imamlar soyuna dayandırmayan araştırmacıların tezini Ivanow, Ubeydullah'ın Yemenlilere yazdığı mektubu ile çürütmüştür. Bu mektupta Ubeydullah, gizlilik döneminde Cafer Sadık'tan sonra gelen imamların kendi gerçek adlarını kullanmayarak, Mübarek (Kutlu), Meymun (Şanslı) ve Sa'id (Mutlu) gibi takma adları aldıklarını açıklamıştır. İsmâîlî ve İsmâîlî olmayan kaynaklara göre Mübarek, İsmail b. Cafer'in lakabıdır, Sa'id ise Ubeydullah'ın Kuzey Afrika'ya geçmeden önce kullandığı lakabıydı. Ubeydullah'ın ise Fâtımî Devleti'nin kurucusu olması bu tez için gayet yeterli bir delil olmuştur.⁴⁰

İsmâîlîlerin açıktan davet dönemi Fâtımîlerin kuruluşu ile başlamış Halife Müstansır'ın (1036-1094) ölümüyle ikinci defa bölünmelerine kadar devam etmiştir. Bu dönem Klasik Fâtımî Halifeliği dönemi olarak geçmektedir. Fâtımî Halifeleri aynı zamanda bütün İsmâîlîlilerin meşru imamı olarak kabul görmüşlerdir. Bu dönemde İsmâîlîlik altın çağını yaşamış, Fâtımî Devleti sınırlarını aşarak Maveraünnehir ve

³⁸ Çelik Aydın, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları, 2018, s. 29-30.

³⁹ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, İstanbul, Endülüs Yayınları, 2007, s.129-130.

⁴⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 173-174.

Hindistan'a kadar yayılmıştır.⁴¹ Fâtımîlerin temel fikirleri İsmâîlî mezhebinin kurallarına göre şekillenmiştir. İsmâîlî anlayışa göre, Ubeydullah İslâm Dünyasındaki bütün İsmâîlîlerin lideri olarak kabul edilmiştir. Manevî bir görevi olduğu vurgulanarak Emirü'l-müminin olarak zikredilmiştir. Camilerin minberlerinde el-Mehdi ya da Emirü'l-müminin olarak zikredilen Ubeydullah, insanlara Hz. Ali'nin en faziletli sahabe olduğu, teravîh namazının bidat olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'de kıyas değil tefsir ve te'vil' in geçerli olduğunu anlatarak İsmâîlî düşüncüyü yaymaya çalışmıştır.⁴²

Fâtımî Devleti ile güçlenen İsmâîlîler siyasî ve askerî olarak genişleme politikası gütmüşler, ayrıca kendi mezhep anlayışlarını yaymak için Kahire'de Ezher Camii'ni kurmuşlardır. El-Ezher Camii, hem ibadethane hem de üniversite görevi olmasıyla İsmâîlîlerin ilk ibadethaneleri özelliğine sahiptir. El-Ezher Üniversitesi hem geniş bir Dâî ağını elinde tutmuş hem de mezhebin felsefî boyutunu geliştiren âlimlerin yetişmesini sağlamıştır.⁴³ Fâtımî Halifeleri, Dâîler aracılığıyla İsmâîlîliği yayma politikasını genişleterek çok büyük bir Dâî şebekesi kurmuşlardır. Dâîler yetiştirmek üzere Darü'l-Hikme adlı yüksek eğitim ve öğretim kurumları açarak faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Özellikle Orta Asya ve İran'dan insanlar buraya gelerek eğitim alıp memleketlerine geri dönerek İsmâîlîliği yaymışlardır.⁴⁴

Fâtımî Halifesi Müstansır döneminde İsmâîlîlik Irak, İran ve Maveraünnehir'de hızla yayılmaya başlamıştır. Bu dönemin önemli Dâîlerinden Şirazî ve Nasır-ı Hüsrev İsmâîlî inancını Hindistan'a kadar yaymışlardır. Şirazî, Büveyhîlerden önemli kişileri ve Deylem halkındaki makam sahiplerini İsmâîlîliğe kazandırarak mezhebin etkinliğini artırmıştır. Nasır-ı Hüsrev ise hem şair hem seyyah olma özelliği ile mezhebin yayılmasını daha dinamik bir hâle getirmiştir. Her gittiği bölgede mezhebe davet çalışmalarını yürütmüş, mezhebe nasıl girdiği hakkında açıkça bilgi vermese de eserinde İsmâîlîlik hakkında beyitler yazmıştır. Müstansır Billâh tarafından "*Horasan Hucceti*" tayin edilerek Belh'e dönmüş ve burada mezhebi yaymaya devam etmiştir.⁴⁵

⁴¹ Tan, Muzaffer, *Haşşâşiliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâîlî Davet Yapılanması*, s. 41-42.

⁴² Çelik Aydın, *Fâtımîler Devleti Tarihi*, s. 67.

⁴³ Lewis, Bernard, *Haşîşiler*, s. 26-27.

⁴⁴ W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (çev. Fuad Köprülü), Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 169.

⁴⁵ Tan, Muzaffer, *Haşşâşiliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâîlî Davet Yapılanması*, s. 44; Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, s. 19-22.

İsmâîlîlerin ilk bölünmesinin Karmatîler ve imamlığın kendilerinden devam edeceğini ilan eden Fâtımîler arasında yaşandığından bahsedilmişti. İsmâîlî mezhebinin ikinci kopması Fatımîlerin altıncı halifesi el-Hâkim'in (996-1021) bilinmeyen bir şekilde ortadan kaybolması ile olmuştur. Bir grup, el-Hâkim'in ilahi olduğunu iddia ederek mezhepten ayrılıp Suriye İsmâîlîlilerinin desteği ile Filistin, Lübnan, Suriye topraklarına yerleşmiş ve Orta Asya'dan gelen Dâî Muhammed b. İsmail ed-Dürüzî liderliğinde örgütlenmişlerdir. Dürzîler, isimlerini ve gruplarını Dâî ed-Dürüzî'ye borçludurlar. İsmâîlîlikten çıkan Dürzîlik, mezhebin fikirlerinin farklı şekilde yorumlanması ile ayrı bir inanca bürünmüştür.⁴⁶

İsmâîlîlerin üçüncü büyük bölünmesi de Fâtımî Halifesi Müstansır'ın ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Fâtımî Halifesi Müstansır'ın iki oğlundan önce Nizar'ı sonra ise Mustalî'yi halef tayin etmesi ile İsmâîlî imamları ve ileri gelenleri iki gruba ayrılmışlardır. Bir grup, Nizar'ın imamlığını tanıyarak "*Birinci tayin geçerliydi*" demişlerdir. Irak, Suriye, Horasan İsmâîlîleri bu gruba giriyorlardı ve onlara Nizar'ın imamlığını kabul etmelerinden dolayı Nizarîler denilmeye başlanmıştır. Mısır ve çevresinin İsmâîlîleri de Mustalî'nin imamlığını onaylamışlar ve bu gruba da Mustalavîler denilmiştir.⁴⁷ Mustalîler ve Nizarîler olarak ikiye ayrılan bu gruplardan Mustalîlerin ömrü Fâtımîler ile sınırlı olmuş ve sonrasında bölünmüşlerdir. Nizarîler ise Fâtımî sınırlarını aşarak güçlenmişlerdir ve muhalif mezhep olmaya uzun süre daha devam etmişlerdir.

Müstansır dönemindeki büyük bölünmeden sonra yeni halifeyi tanımayanlar Hindistan'da başka grupların hâkimiyetine girerek özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Mustalî ise çocuk yaşta olduğu için el-Efdal'in vesayeti altına girmiş ve sonradan Şarkî İsmâîlîler olarak adlandırılacak gruplar bu yeni halifeyi tanımayarak Fâtımîler ile bütün ilişkilerini koparmışlardır. Mısır, Suriye, Gucerat ve Yemen İsmâîlîleri çoğunlukla Mustalî tarafında yer alırken Şam, İran, Irak ve Maveraünnehir İsmâîlîleri, Nizar'ın halifeliğini savundular. Mustalî taraftarları, Nizar'ın taraftarları tarafından katledilen Mustalî'nin oğlu el-Amir'in küçük yaşta kaybolan oğlu Tayyib'i beklemeye başlayarak son imamın Tayyib olduğuna inanmışlar ve yeni halifeyi tanımayı

⁴⁶ Lewis, Bernand, *Haşîşiler*, s. 28.

⁴⁷ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 542-543.

reddetmişlerdir. Mustalîler çok kısa zaman sonra Hafızîyye ve Tayyibîyye olarak ikiye ayrılmışlardır.⁴⁸

2.3.3. Fâtımîler Sonrası İsmâîlîler

Fâtımîlerin, Nizarîler ve Mustalîler olarak bölünmesi sırasında İsmâîlîlik İran'da hızla yayılmaya başlamıştır. 1070'li yıllarda İranlı İsmâîlîler, Selçukluların başkenti İsfahan'da karargâhı bulunan Abdülmelik b. Attâş'ın önderliğinde faaliyet göstermişlerdir. Bedahşan'da⁴⁹ ve İran'ın diğer bölgelerinde İsmâîlîlik Samanîler⁵⁰ (819-999) yıkıldıktan sonra da yayılmaya devam etmiştir. Abdülmelik b. Attâş, Şirazî ve Nasır-ı Hüsrev İran'da İsmâîlîliği canlı tutmayı ve mezhebi ayakta tutmayı başarmışlardır.⁵¹ İran'daki İsmâîlî davası, ilk zamanlarda kırsal halkı kendine çekmeyi hedeflemiş, Rey civarındaki köylerde faaliyetlerini artırmışlardır. İran'daki Dâîler bekledikleri gibi bir halk desteği bulamayınca taktik değiştirerek özellikle Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde yönetici sınıflara yönelmişlerdir. Yönetici sınıftan bazı kişileri mezhebe kazanmış olsalar da bu yöntem de tam bir başarı sağlayamamıştır.⁵²

Fâtımîler sonrası Bâtînîliğin en önemli şahsiyeti hiç şüphesiz Hasan Sabbah olmuştur. Başlangıçta dini hakikatlerin masum bir imam tarafından öğretilebileceğini savunduğundan dolayı "Tâ'limiyye" olarak anılan bu hareket, sonraları "Sabbahiyye" şeklinde de isimlendirilecek, hatta Hasan Sabbah'ın getirdiği yeni yorum ve üslup sebebiyle "ed-Da'vetü'l-Cedide" denildiği de olacaktır. Hasan Sabbah'ın kurduğu ve geliştirdiği bu Bâtînî hareket, muhalif kişileri öldürerek ortadan kaldırdığı ve bu işi haşhaşla uyuşturulmuş fedâîleri vasıtasıyla yaptığı için "Haşîşîyye" ve "Fidâviyye" isimleriyle de anılmaktadır. Fâtımî Halifesi Müstansır'ın vefatından sonra büyük oğlu olan Nizar'ın halife olması gerektiğine inandıklarından dolayı "Nizariyye", dini yasakları mübah görmelerinden dolayı "İbahiyye" isimleriyle de anılırlar.⁵³

Hasan Sabbah, propagandalarında şeriati kaldırıp, haram şeylerin helâl sayılması gerektiğini söylediği için ona bağlananlara Mülhid⁵⁴ adı verilmiştir. Bu konuda Yüce

⁴⁸ Tan, Muzaffer, *Haşşâşîliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâîlî Davet Yapılanması*, s. 45; Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 29-30.

⁴⁹ Bedahşan, Sasanîlerin kullandığı müfettiş, yüksek yönetici unvanı anlamına gelen bedahş, badahş Pehlevîce bidahş kelimesinden türetildiği tespit edilmiştir. Afgan Türkistan'ı olarak da bilinen bölgenin kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunur. Bkz: Mehmet Saray, "Bedahşan", *DİA*, cilt. 5, İstanbul, 1992, s. 291.

⁵⁰ Samanîler, ismini kurucusu Samanhudat'tan alan İran menşeli Orta Asya ve İran coğrafyasında kurulmuş bir devlettir. Bkz: Aydın Usta, "Samanîler", *DİA*, cilt. 36, İstanbul, 2009, s. 64.

⁵¹ Daftary, Farhad, *Şiî İslâm Tarihi*, s. 159-160.

⁵² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 194.

⁵³ Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 213.

⁵⁴ Mülhid, kelime anlamı olarak Allah'ı tanımayan, Tanrı'yı inkâr eden, dinsiz, imansız, doğru yoldan sapmış kimse anlamına gelmektedir. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

Allah şöyle buyurmuştur: “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar fâsık olanlardır.”⁵⁵ Hasan Sabbah’ın liderliğindeki Alamut mülhidlerinin soyu Nizar’a dayandırılmıştır, bu sebeple onun adına hutbe okutup kendilerini Nizarîler olarak adlandırmışlardır. Hasan Sabbah ve ona bağlı olanlar Nizar’ı halef olarak tanıdıkları için zamanla Fâtımîlerden siyasi, fikri ve doktrinel bir kopuş yaşamışlardır.⁵⁶

İsmâîlîliğin Fâtımîlerin zayıflaması sonucu etkisini Mısır’da kaybetmeye başladığı zamanlarda Hasan Sabbah, Şîî-Sünnî mücadelesine İran’da yeni bir boyut kazandırmıştır. Hasan Sabbah’ın kurduğu İsmâîlî yapılanma ile kendilerine ciddi bir taraftar kazanmışlar özellikle Abbasîler ve koruyucuları Selçuklular için ciddi bir tehlike oluşturmuşlardır.⁵⁷ Abbasîleri ve Selçukluları yıkmayı amaçlayan İran’daki Bâtınîler, mezhebe davet ettikleri kişilerden istedikleri ilk şey gizliliğe uymaları olmuştur. Bu gizlilik sayesinde Bâtınîler, kısa sürede şehir halkı, sanatkârlar, zanaatkârlar, ilim adamları ve hatta devlet içerisindeki görevlilerden bile taraftar bulmuşlardır.⁵⁸

Nizarîler, kendilerini Mustalîlerden ayırmak için özgün bir istem kurmuşlar ve bu sisteme “yeni çağrı” ya da “el-dava el-cedide” adını vermişlerdir. Nizarîlik öğretilerini değişen koşullara göre yorumlayarak geliştirmişlerdir. Fâtımî İsmâîlîlerinden farklı bir yöntem izlemeye başlayan Nizarîler, yayıldıkları coğrafya itibariyle Farsçayı benimsemişler ve bu da Fâtımî dönemi İsmâîlî öğretilerini tamamen terk ettiklerini göstermiştir. Başlangıçtan beri Fâtımî İsmâîlîlerinden farklı bir öğretiye sahip olan Nizarîler, varlıklarını ve uzun süre dağılmaışlarını da bu öğretiye borçlu olmuşlardır.⁵⁹ Mustalî İsmâîlîlerinin bir kolu olan Tayyibîler ise önceden yerel Süleyhîlerin⁶⁰ hâkim olduğu Yemen’deki İsmâîlîlerin çoğu arasında destek bulmuş ve bağımsız bir Tayyibî dava örgütlenmesi kurmuşlardır. Tayyibîler, değişen zaman ve

⁵⁵ Mâide Suresi, 47. ayet

⁵⁶ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 543; Arayancan, Ayşe, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul, 2018, s. 14.

⁵⁷ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtınî Hareketi*, s. 30.

⁵⁸ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, s. 132.

⁵⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 460.

⁶⁰ Süleyhî handanı, Yemen’de ortaya çıkan ve Abbasîlerin kontrolünden uzak olan Şîî bir hanedandır. Sünnî İslâm’a karşı Şîîlerin ve çoğu zaman İsmâîlîlerin yanında yer almışlardır. Bkz: Yusuf Gökâl, “Yemen’de İslâm Siyasi Düşüncesinin Şekillenmesinde Mezhep Faktörünün Etkisi”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, Sayı 1, s. 293.

koşullar gereği teşkilatlanmada ve İsmâîlî hiyerarşide değişiklikler yaparak yaklaşık dört yüz yıl yaşamış ve günümüze kadar mezheplerini korumuşlardır.⁶¹

2.4. Bâtınîlerin Ortaya Çıkmaya Başladığı Coğrafyalar ve Alamut Kalesi

Coğrafya, insanlar ve onların ortaya koyduğu olaylar için vazgeçilmez unsurlardan biridir. Olayların sebepleri ve yarattığı etkilerin anlaşılabilmesi için öncelikle coğrafyanın bilinmesi ve özelliklerine vakıf olunması gerekir. Bu mekânların özelliklerinin anlaşılması için de özellikle geçmiş çevrenin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca o bölgelerde yaşayan insanların mekân ile olan ilişkilerinin anlaşılması için bölge farklılıklarını, maddî ve manevî değerler dünyasını bilmek gerekir. Bu sebeple insan ile çevre arasında bitmek bilmeyen ve sürekli devam edecek olan bir etkileşim vardır.⁶² İnsan coğrafyanın bir parçasıdır ve ondan ayrı düşünülemez, onların sebep olduğu olay ve olgular da aynı şekilde coğrafyadan bağımsız ele alınamaz.

2.4.1. İran

Bâtınîlerin yayıldığı ve yayılmaya başladığı coğrafyalar genel olarak Şîlîğe elverişli coğrafyalar olmuştur. İran'ın İslâmiyet'in ilk zamanlarından beri muhalif yapıda olması sonraki zamanlarda Şîî mezheplerin dinî ve siyasî merkezi hâline gelmesinde etkili olmuştur. Şîîlik ise gerçek anlamda zamanla İran coğrafyasının derinliği olmuştur. Orta Asya'dan gelip İran'ın önemli merkezlerinden geçen ticaret yollarının önemini kaybetmesi sonucu dinî ve fikrî anlamda kırılmalar yaşanmış ve bunun etkisi ile özellikle İran'ın dağlık bölgelerinde Şîî mezhepler güçlenmeye başlamıştır.⁶³ Özellikle İsmâîlîliğin Nizarî kolunun İran'ın dağlık kesimlerinde kendine yer edinmesi, İran'ın bu uygun koşullarından kaynaklanmıştır.

Şîîlik, zamanla İran coğrafyasının dışına yayılarak farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Kûfe ve Basra merkezli ortaya çıkan Şîîliğin İran coğrafyasına yayılarak kendine uygun zemini bulması siyasî sebeplerden ötürü olmuştur. Kûfe'deki yarı köle olarak sayılan Mevalîlerin Muhtar olayına destek vermesi Şîîliğin İran coğrafyasına kaymasında etkili olmuştur. Yani İran'da Şîîliğin güç kazanmasında Arap milliyetçiliğinden öte muhalefet etkili olmuştur. Şîîlik zamanla İran coğrafyasında güç kazandıktan sonra farklı coğrafyalara yayılmış ve bölgelerin etkisinde kalarak farklı

⁶¹ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 32-33.

⁶² Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, s. 25.

⁶³ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, s. 113.

şekillere bürünmüştür.⁶⁴ İran, İslâm dünyasında muhalif mezheplerin cazibe merkezi olarak varlığını devam ettirmiştir.

*İran, doğusunda Kuhistan başta olmak üzere Afganistan'ın kuzeyindeki Hindikuş Dağları ile Türkmenistan'dan ayrılmaktadır. Doğu'da İndus Vadisi'ne Hayber ve Bolan Geçitleri ile yol verir. Kuzeydeki Elbruz Dağları, Kafkasya'dan Dağıstan'a kadar uzanan yüksek bir coğrafyayı meydana getirir. İran'ı batısından ayıran Zagros Dağları'nın geçit vermez yüksekliğidir. İran'a bir ada görüntüsü veren sadece etrafındaki dağların yüksekliği değil aynı zamanda İslâm medeniyetinde Şîî mezhebe ev sahipliği yapmasındandır.*⁶⁵

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere İran'ın coğrafi özellikleri, kuzeyi ve güneyindeki doğal sınırlar onu etrafındaki medeniyetlerden farklı kılmış ve özgün bir medeniyet ortaya çıkarmasında etkili olmuştur. İsmâîlîlerin karargâhı hâline gelen kırsal ve dağlık bölgeler, onların hareketleri için elverişli olmuştur. Politikaları zamanla sadece kırsalda değil şehirlerde de etkili olmaya başlamıştır. Şehirlerdeki politikaları ise valileri ve idarecileri kendi taraflarına çekerek elde etmeye çalışmak şeklinde tezahür etmiştir. Bu yolla ikna edemedikleri yöneticileri suikast ve tehdit yolu ile kendilerine bağlayarak hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Dağlık bölgelerin yanında şehirlerde uygulanan politikalara bakıldığında İsmâîlîler zamanla sadece kırsalda değil şehirlerde de güç toplamaya başlayarak geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır.⁶⁶

2.4.2. Taberistan

İsmâîlîlerin önemli merkezlerinden biri Taberistan'dır. Eski Pehlevî⁶⁷ paralarının üzerinde Tapurstân, İslâm kaynaklarında ise Taberistan adı verilen bölge XIII. yüzyıldan itibaren Mâzenderan adıyla anılmaya başlamıştır. Kuzeyindeki Hazar Denizi kıyılarından başlar ve İran'dan Elburz Dağları ile ayrılır. Valiler tarafından yönetilen Taberistan, dağlık ve ormanlık yapısından dolayı İslâm fetihlerinin zor ilerlediği bir bölge olmuştur. Taberistan, coğrafi konumu itibariyle muhalif fırkaların sığınağı haline gelmiştir. Taberistan, bölgeye Zeydîlerin hâkim olması ile İsmâîlîlerin önemli karargâhlarından biri hâline gelmiştir.⁶⁸

⁶⁴ W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, s. 44-46

⁶⁵ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, s. 29.

⁶⁶ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, (çev. Abdülkerim Özeydin), İstanbul, 1987, s. 518-519.

⁶⁷ Pehlevî: İran'da Isfahan dolaylarında yaşayan bölge halkına verilen isimdir. Bkz: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı.

⁶⁸ Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan" *DİA*, cilt. 39, Ankara, 2010, s. 322.

2.4.3. Gîlân

Gîlân, İran yaylası ile Hazar denizi arasında bulunan halka şeklindeki bölgedir. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanmaktadır. Gîlân'ın tarihi hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte Sasanîler (226-651) zamanında bölgenin mahalli liderler tarafından yönetildiği bilinmektedir. İslâmiyet Gîlân'a Taberistan ve Mâzenderan yoluyla girmiş ve oralarda hâkim olan Zeydîlik burada da etkili olmuştur. Daha sonra ise Gîlân'a bir başka Şîî kolu olan Ziyarîler (928-1080) ve Büveyhîler (932-1062) hâkim olmuştur. Büveyhîlerin zayıflaması ile Selçuklular döneminde Sünnî mezhepler burada yayılmaya başlamıştır. Böylelikle Gîlân'ın batı kısmında Hanbelîler ve Şafîîler, doğu kesiminde ise Zeydîler hâkim olmuşlardır.⁶⁹

2.4.4. Deylem

İsmâîlîlerin Nizarî kolunun önemli karargâhı hâline gelen Deylem'in sınırları tam olarak tespit edilememektedir. Bölgeye sonradan ilhak edilen topraklar ile bu sınırlar sürekli değişmiştir.

*İştahri, Deylem'in güneyde Kazvin, Azerbaycan ve Rey'in bir bölümü ile doğuda Taberistan ve Rey'in diğer bölümü, kuzeyde Hazar denizi, batıda Azerbaycan'ın bir bölümü ve Arran bölgeleriyle sınırlandığını ifade eder ve asıl Deylem'in dağlık bölgeden ibaret olduğunu söyler. Gerçek anlamda Deylem, Elburz dağlarının Hazar denizine bakan yamaçları üzerindeki sarp bölgededir.*⁷⁰

İsmâîlîlerin önemli merkezlerinden biri olarak sayılan Deylem sınırları tam olarak belirlenmemekle birlikte genel hatları ile yukarıdaki sınırlar içinde yer alan dağlık bir bölgedir. Deylem'in İslâmiyet'ten önceki tarihine dair net bilgiler yoktur. Tarihleri, Abbasîlerin baskılarından kaçan seyyidlerin⁷¹ bölgeye gelmesiyle aydınlanmaya başlamıştır. Öncesinde Müslüman olmayan Deylemliler, bu seyyidler sayesinde Müslüman olmuşlardır. Bu sıralarda Deylem'in yönetimi ise Cüstânî⁷² Hanedanı'na aitti.⁷³

⁶⁹ Tahsin YAZICI, "Gîlân" *DİA*, cilt. 14, Ankara, 1996, s. 68-69.

⁷⁰ Tahsin YAZICI, "Deylem", *DİA*, cilt. 9, Ankara, 1994, 263-264.

⁷¹ Seyyid: Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *DİA*, cilt. 37, İstanbul, 2009, s. 40.

⁷² Cüstânîler: İran'ın kuzeyinde bulunan Gilan eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar Denizi ile Kazvin arasındaki dağlık bölgenin ve burada yaşayan kavmin adıdır. Bkz: *DİA*

⁷³ YAZICI, "Deylem", s. 264.

Deylem halkının Müslüman olması bölgeye hâkim olan Hasan el-Utruş'un çabaları ile olmuş ve Deylemliler İslâm'ın Şîî mezhebini benimseyerek Müslüman olmuşlardır. Deylem halkı Abbasî Halifeliği dâhil Müslüman devletlerin ordularında yer almışlardır. Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk tarafından orduda paralı asker olarak kullanılmışlar ama Şîî olmalarından ötürü çok fazla güvenilmemiştir. İsmâîlîlerin Nizarî kolunun lideri Hasan Sabbah Deylem bölgesinde bulunan Alamut Kalesi'ni ele geçirse de Deylemlileri Selçuklular aleyhine topluca harekete geçirememiştir. Moğol Hükümdarı Hülâgü'nun Alamut'u zapt etmesi üzerine Deylemliler Gılânlılar ile karışmışlardır.⁷⁴

2.4.5. Alamut

Rudbar vadisinde bulunan Alamut, Deylem sınırında Rudhane-i Alamut vadisiyle Tâlekân nehrinin birleştiği yerden iki Kazvin'den ise altı veya sekiz fersah (yaklaşık beş kilometreye yakın uzunluk ölçüsü) mesafede 2000 metre yükseklikteki yalçın kayalar üzerinde kurulmuştur. Aluh ve amut (amuht) kelimelerinden meydana gelen Alamut ismi, eski Fars dilinin Taberistan şivesinde "*kartal yuvası*" veya "*kartal eğitimi*" anlamına gelmektedir. İbnü'l-Esir'e göre, Deylem hükümdarlarından biri tarafından kurulmuş olan kale, 860 yılında Taberistan Alevilerinin Reisi Hasan b. Zeyd ed-Dâî-İlelhak tarafından yeniden inşa edilmiştir.⁷⁵

Alamut Kalesi bölgede bulunan Elburz sıradağlarının en yüksek doruğunu oluşturmaktadır. Alamut kalesi kısmen Elburz sıradağları ile kuşatılmış durumdadır. Dışa kapalı olup verimli arazide kurulan kaleye, Rudbar vadisindeki Alamut ırmağından dik ve çıkıntılı kayalar arasındaki dar bir boğazdan girilmektedir. Rivayetlere göre yukarıda adı geçen hükümdar, bir av esnasında eğitilmiş kartalını salıvermiş, kartalın konduğu kayalığın askerî değerini fark edince bölgeye Alamut Kalesi'ni inşa ettirmiştir.⁷⁶

Hasan Sabbah tarafından 1090 yılında ele geçirilen Alamut Kalesi, Bâtınî karargâhı hâline gelmiştir. Bâtınîlerin faaliyetlerine son vermek isteyen Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092) birçok kez kaleyi kuşattıysa da başarılı olamamıştır. Kale daha sonra Selçuklu Sultanları Muhammed Tapar (1105-1118) ve

⁷⁴ Yazıcı, "Deylem", s. 265.

⁷⁵ Abdülkerim Özeydin, "Alamut", *DİA*, cilt. 2, Ankara, 1989, s. 336.

⁷⁶ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 37.

Sencer (1118-1153) ayrıca Harezmşah Sultanı Alaaddin Tekiş (1172-1200) tarafından kuşatıldıysa da fethi mümkün olmamıştır. Uzun süre Bâtınîlerin hâkim olduğu Alamut Kalesi, nihayet 19 Kasım 1256'da Moğol Hükümdarı Hülâgü'nün askerlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. İsmâîlîler daha sonra Alamut'u yeniden elde etmek için seferber oldularsa da Moğollar tarafından püskürtülmüşlerdir.⁷⁷

2.4.6. Mısır

Mısır, İslâm'ın yayılmasını engellemeye çalışan Berberîler⁷⁸ ile Bâtınîlerin merkezi olmuştur. Abbasîler karşısında harekete geçen Bâtınîlerin Mısır'da kurmuş oldukları Fâtımîler, Bâtınîlerin Abbasîlere karşı büyük bir kozu olmuştur. Mısır coğrafyası, İhşidîlerin⁷⁹ yıkılması ile iki Bâtınî grup olan Fâtımîler ve Karmatîlerin çatışma sebebi olmuştur. Devlet bünyesinde olan Fâtımîler, saldırgan Karmatîlere karşı üstün gelerek Mısır coğrafyasına hâkim olmuşlar ve Bâtınîlik Kuzey Afrika'da önemli bir üs kazanmıştır.⁸⁰ Buradaki en önemli etken ise Mısır'ın bulunduğu coğrafi konum gereği devlet yapısına daha yatkın olmasıdır. Fâtımîler, Mısır'a hükmedip kendi mezheplerini bu coğrafyada yayarak Suriye'ye kadar genişlemişlerdir. Bâtınî mezhepler Suriye'nin yanı sıra Lübnan, Trablus gibi Kuzey Afrika'nın önemli bölgelerine de yayılmıştır. Kabileci yapıda olan Karmatîlik, İsmâîlîlik Dürzîlik, Nusayrîlik gibi mezhepler bedevi coğrafyalarda etkili olmuşlardır.⁸¹

2.4.7. Kûfe

Necef ile Kerbela arasında bulunan Kûfe, Hire'ye beş kilometre uzaklıktadır. Şehrin adı, “yuvarlak kum tepesi, çakıl taşları ile karışmış kum tepesi” veya “insanların toplandıkları yer” anlamlarına gelmekle birlikte şehrin isminin bölgedeki Kûfan adlı bir tepeden geldiği de bilinmektedir. İslâm fetihleriyle birlikte kurulan üç yeni şehirden biri olan Kûfe için Basra şehri ile birlikte “İrakeyn” (iki Irak) ve “Mısreyn”

⁷⁷ Özeydin, “Alamut”, s. 336.

⁷⁸ Berberîler: Tarihin eski devirlerinden itibaren Berka'dan Atlantik sahillerine ve güneyde Nijer nehri kıvrımına kadar uzanan Kuzey Afrika'da yaşayan bir kavimdir. Berberîlerin Kuzey Afrika'da ne zaman ortaya çıktıklarını veya buraya ne zaman geldiklerini kesin olarak tespit etmek de mümkün değildir. Ancak kaynakların verdiği bilgilerden bu hadisenin milattan önce I. binyılın başlarında olduğu tahmin edilmektedir. Bkz: Hakkı Dursun Yıldız, “Berberîler”, *DİA*, cilt. 5, İstanbul, 1992, s. 478-479.

⁷⁹ İhşidîler: Abbasîlerin otoritesi zayıflayınca Muhammed b. Tuğç tarafından Mısır'da kurulan devlettir. Muhammed b. Tuğç'a verilen İhşid unvanı sebebiyle devletin adı İhşidîler olmuştur. Bkz: Ahmet Ağırakça, “İhşidîler”, *DİA*, cilt. 21, İstanbul, 2000, s. 551.

⁸⁰ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, s. 73-74.

⁸¹ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, s. 78.

(iki şehir) ifadeleri kullanılmıştır.⁸² Kûfe, İslâm Tarihi'nin ilk dönemlerinde Hz. Ali'nin taraftarlarının olduğu şehir olarak bilinmektedir. Hz. Ali döneminde başkent olmuş, sonradan Haricîlerin merkezi olsa da onların bölgedeki etkisi uzun sürmemiştir. Emevîler döneminde Hz. Hüseyin'e destek veren Kûfe halkı Şiîliğin ilk merkezi olarak bilinir. Abdülmelik b. Mervan döneminde Emevî hâkimiyetine girmiştir. Abbasîlerin ilk dönemlerinden Bağdat şehri kurulana kadar Abbasîlerin de merkezi olan Kûfe bir dönem de Şiî Büveyhîlerin eline geçmiştir. Şiîlerin ilk ve en önemli merkezlerinden olan Kûfe şehrinin, Karmatîlerin saldırı ve yağmaları sonucu harabe haline geldiği bilinmektedir.⁸³

Kûfe zamanla Karmatîler için önemli bir merkez haline gelmiş ve Kûfe bölgesine sancaklarıyla hâkim olmaya çalışmışlardır. Karmatî liderlerinden Hamdan, Kûfe yakınlarında yurtlarından ayrılmış olan yandaşları için bir kale yaptırmış ve kaleye Darü'l Hicre ismini vermiştir. Karmatîlerin kendilerine kale yaptıracak kadar Kûfe'ye hâkim olmaları ve güçlenmeleri Abbasîlerin dikkatini çekmeye başlamış ve harekete geçerek Karmatîleri yenilgiye uğratmışlardır. Bu yenilgi sırasında Karmatîlerin Kûfe'ye diktikleri sancakları söküp Bağdat'a götürmüşlerdir. Bu sancaklarda; *"Biz yeryüzünde zayıf bırakılmış olanlara (mustaz'aflara) lütfedelim istedik. Onları önderler yapalım, onları (diğerlerinin mülkünde) mirasçı kılalım."* yazmakta idi.⁸⁴

2.4.8. Suriye

İsmâîlîlerin İran'dan sonra yayıldığı önemli merkezlerden biri de Suriye bölgesi olmuştur. İsmâîlîlik, Irak'ta Kûfe bölgesi dışında halifeye yakınlıkları sebebi ile çok tutunamamıştır. Bu sebeple İsmâîlîler hem siyasî olarak bölünmüş grupları bünyesinde bulunduran hem de coğrafi olarak bölünmüş olan Suriye, İsmâîlîler için Irak'tan daha cazip bir bölge olmuştur. İsmâîlîlik, Suriye'de bedevî Araplar, dağ halkı ve civardaki kabileler arasında yayılmıştır. Suriye'deki İsmâîlî yayılması ilk zamanlarda İranlı liderler aracılığıyla olduğu için uzun süre etkili olamamıştır.⁸⁵

⁸² Casim Avcı, "Kufe", *DİA*, cilt. 26, Ankara, 2002, s. 339.

⁸³ Avcı, "Kufe", s. 340-341.

⁸⁴ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih VIII*, s. 156.

⁸⁵ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, s. 124-125.

Lübnan Dağı eteklerinde yaşayan Suriye Haşhaşîlerinin lideri Raşidüddîn Sinan'ın insanları kendine nasıl bağladığı hakkında bilgileri aktaran dönemin önemli seyyahlarından İbn Cübeyr şu bilgileri nakletmektedir:

Lübnan Dağı'nın yamaçlarında İslâm dininden çıkmış bir adamın tanrılığını ileri süren İsmâîlîlerin kaleleri vardır. İnsanlardan Sinan adlı bir şeytan onları aldatarak itaatkâr hâle getirmiş, herhangi birine dağın eteğinden atlamayı emretse o kişi onu memnun etmek için gözünü kırpmadan atlar. Sinan adlı şeytan onları yalan ve hayallerle aldatmış, gözlerini büyülemiş, kendisini ilah olarak gösterip tapmalarını sağlamış.⁸⁶

2.5. Bâtınîlerin Gruplaşmaya Başlaması ve Hasan Sabbah

Sözlükte “kuru ot” anlamına gelen haşîş kelimesi, sonraki dönemlerde Müslümanlar tarafından uyuşturmak için kullanılan Hint kenevirinden yapılan esrar için kullanılmıştır. Haşîşîyye ismi ise Haşîş kelimesinden türemiş topluluk adı olarak bilinmektedir. Haşîşîn, Haşîşîyyün, Haşîşîyyin, Haşşaşün, Haşşaşin ve Haşhaşîler gibi farklı biçimlerde kullanılan Haşîşîyye adının XI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı ve Suriye Nizarîleri için kullanıldığı dönemin kaynaklarında ortaya konulmuştur.⁸⁷ Nizarîlerin batıda Haşhaşîler olarak tanınmasına Haçlılar ve onların Katolik vakanüvisleri vesile olmuşlardır. Uyuşturucu madde olarak tanımlanan haşhaş kelimesi zamanla Avrupa dillerinde yeni bir anlam kazanmış ve Haşaşi (Assasin), katil kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁸

Haçlı vakanüvisleri “Assasins, Accini, Arsasini, Assasi, Assasini, Assessini, Hesesini, Heyssesini, Hashishin” isimlerini Bâtınîler için kullanmışlardır. Bu isimlerin nereden ve nasıl türetildiği ise tartışma konusu olmuştur. Bazı araştırmacılar Assasini kelimesinin el-sisani sözünden türediğini ve “taş hisarlarda oturanlar” anlamından ötürü Assasins sözcüğünün bekçiler anlamına geldiğini savunmuşlardır. Bazı araştırmacılar ise Haşhaşî adını Nizarîleri aşağılamak için kullanarak mezheple ilgili hayalî öyküler ve efsaneler uydurmuşlardır. Özellikle Marco Polo'nun seyahatnamesinde geçen “haşhaş” kelimesi “Assasin” yani “suikastçı” ya da “katil” anlamında kullanılmıştır.⁸⁹

⁸⁶ İbn Cübeyr, *Er Rihle, Endülü's'ten Kutsal Topraklara* (çev. İsmail Güler), İstanbul, 2013, s. 187.

⁸⁷ Mustafa Öz, “Haşîşîyye”, *DİA*, cilt. 16, Ankara, 1997, s. 418.

⁸⁸ Daftary, Farhad, *Alamut Efsaneleri*, (çev. Özgür Çelebi), Ankara, 2008, s. 3.

⁸⁹ Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 10-11.

Haşîşîlerin İslâm dünyasındaki durumları hakkında bilgileri olmayan Haçlılar, onları Suriye'nin yerli tarikatı olarak görmüşlerdir. Haşhaşîler hakkında ilk bilgileri veren Flaman Papaz Guillaume de Rubruck, onlar için çoğulu melahide, tekili mülhit olan Arapça sözcükten türeme muliech veya mulihet sözcüklerini kullanmıştır.⁹⁰ Bâtînlilik teşkilâtında Dâîlerden sonra önemli bir konuma sahip olan fedâîler; küçük yaştan itibaren eğitim alan, mezhepleri uğruna aldıkları her emri yerine getiren gençlerden oluşmaktadır. Hatta Avrupalı yazarlar “Assassin/katiller” kelimesini fedâîleri tanımlamak için kullanmışlardır. Fedâîlerin suikastlarında kullandığı hançerler ise mezhebin önemli bir parçası haline gelmiştir.⁹¹

Haşîşîlere verilen isimler Avrupa'da ve Doğu'da farklı anlamlandırılmış olsa da yaygın olarak “suikastçı, katil, fedakâr ve sadık bekçiler” anlamlarında kullanılmıştır. Bir rivayetten ibaret olsa da fedâîlere bal ve haşhaştan oluşan özel bir karışım verilerek onların uyuşması ve liderleri için her şeyi yapacak duruma gelmesinden ötürü gruba Haşhaşîler denilmiştir. Bu tartışmalı rivayet çoğu araştırmacı tarafından reddedilmiştir. Çoğu İsmâîlî kaynağı tarafından da reddedilen bu rivayet, Marco Polo'nun eserinde ilaç verilerek uyutulan fedâîlerin götürüldüğü cennet bahçelerinin⁹² nitelendirilmesi ile çoğu Avrupalı yazar tarafından konu edinilmiş olsa da gerçeği yansıtmamaktadır.⁹³ Yazarlar tarafından reddedilen rivayet ise şu şekildedir:

Haşîş kullandırılan fedâîlere hançer verilmek suretiyle düşmanların öldürüldüğü bilinmektedir. Bu rivayete göre Şeyhü'l-cebel ülkesinde bulunan insanların kafasını öyle bulandırmış, onları kendisine öylesine bağlamıştır ki bu insanlar yaşamaktansa ölmeyi tercih etmişler. Hatta bazıları şeyhin emriyle yüksek bir kale burcundan atlayıp parçalanmayı dahi göze almışlardır. Canlarını feda etme pahasına birilerini öldürme görevini yüklenen fedâîlere

⁹⁰ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 5-6.

⁹¹ Lockhart, Laurence, “Hasan Sabbah ve Haşîşîler”, (çev. Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, Erzurum, 2006, s. 221; Pınar Kaya, “Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînliler İle Yapılan Mücadeleler”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 22; Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s.4.

⁹² Marco Polo'nun bu anlattıkları efsaneden ibarettir. Çünkü Marco Polo'nun İran ziyareti 1272 yıllarına denk gelmektedir. Bu tarihlerde Alamut Kalesi yıkılalı yaklaşık 15 yıl olmuştu. Yani Marco Polo bizzat Alamut Kalesi'ni görmemiş, eserinde Alamut'a dair verdiği bilgiler yerel halktan duyduğu bilgilere dayanmaktadır. Batılı bir seyyah olarak yerel halktan duyduğu bilgiler ilginç geldiği için bunları efsaneleştirerek eserinde yer vermiştir. Bkz: Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, s.25-27.

⁹³ Bernard Lewis, “İsmâîlîler ve Haşhaşîler”, (çev. Mustafa Alican), *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XX, Aralık 2014, s. 480; Öz, “Haşîşîye”, s. 419; Tahsin Yazıcı, “Fidâî”, *DİA*, cilt. 13, Ankara, 1996, s. 53.

*unutkanlık doğuran ve sarhoşluk veren içkiler içiriliyor, yapacakları eylem karşılığında kendilerine sürekli güzellikler vaat ediliyordu.*⁹⁴

2.5.1. Hasan Sabbah

Hasan Sabbah, Orta Çağ İslâm tarihinin önde gelen simalarından biri olup faaliyetleri ve kendisine bağlananlarla birlikte Bâtınîlik hareketinin önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir. Onunla alakalı en önemli bilgileri dönem tarihçilerinden Cüveynî vermektedir. Müellif, Hasan Sabbah'ın Kum/İran bölgesinde doğduğunu ve Himyerî⁹⁵ kabilesine mensup olduğunu bildirmektedir. Babasının adı Ali b. es-Sabbah olup, Yemen'in Himyerî kabilesinden çıktığı bilinmektedir. Onun Yemen'den ayrıldıktan sonra sırasıyla Kûfe, Kum ve Rey'e yerleştiği nakledilmektedir. İşte Hasan Sabbah'ın bu göç esnasında belli bir müddet konakladıkları Kum'da dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Hasan Sabbah'ın künyesinde yer alan uzun adının ise “*el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Cafer b. el-Hüseyin b. Muhammed es-Sabbah el-Himyerî*” şeklinde olduğu görülmektedir. Hasan Sabbah'a dair burada verilen bilgiler, Alamut kütüphanesinden ve bizzat Hasan Sabbah'ın hayatını anlatan *Sergüzeşt-i Seyyidina* adlı eserden faydalanan Cüveynî'nin eserinden alınmıştır.⁹⁶

Hasan Sabbah, ataları gibi On İki İmam koluna mensup iken küçük yaşlarda babası tarafından eğitim alması için gönderildiği Rey'de Fâtımîler adına propaganda yapan Emîre Zarrâb ve Ebû Necm Sirâc'dan etkilenecek Bâtınî mezhebine girmiştir. Başta kuşku ile yaklaştığı bu mezhebi zamanla okuyup araştırmış sonrasında tartışmalara katılarak kabul etmiştir.⁹⁷ Bu bilgilerin yanı sıra Hasan Sabbah İsmâîlîlik mezhebine nasıl girdiğini ve kimlerden faydalandığını kendi kaleme aldığı eserinde açıkça dile getirmiştir. Cüveynî'nin eserinden nakledilen kısım şu şekildedir:

Ben atalarımın mezhebi olan Şia mezhebinin on iki imam kolundandım. Rey'de Mısır Bâtınîlerinin mezhebinden Emire Zarrâb ile mezheplerimiz hakkında tartışma yapardık. O daima benim görüşlerimi çürütür, mezhebimi küçük düşürürdü. İnancım tam olmadığı için karşı koymama rağmen onun sözleri

⁹⁴ Lewis, Bernand, *Haşîşiler*, s.4.

⁹⁵ Himyerî: Habeşçe bir kelime olup koyu renkli anlamına gelmektedir. Sebelilerin ülkesi ile Kızıl Deniz arasında kalan bölgede yaşayan bölge halkına Himyerî ismi verilmiştir. Zamanla İslâmiyet'ten önce Güney Arabistan'da kurulan devletlerin en güçlülerinden biri olmuşlardır. Bkz: Aktan, Ali, *İslâm Tarihi*, s. 26.

⁹⁶ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 546-547.

⁹⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 474-475; Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşiler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 15.

*kalbimde yer ediyordu. Derken ağır ve tehlikeli bir hastalığa yakalandım. Kendi kendime onun mezhebinin daha doğru olduğunu söyledim. Fakat aşırı taassubum yüzünden bu düşüncemi kimseye açıklayamadım. Bende meydana gelen bu inanç değişikliği yüzünden kimsenin müdahalesi olmadan o hastalığı atlattım. Necm Sirâc adlı birinden Bâtînîlerin mezhebi hakkında bilgi istedim. O bana ayrıntılı izah ve açıklamalarda bulunduktan sonra o mezhebin sırlarını öğrendim.*⁹⁸

Hasan Sabbah'ın dava örgütlenmesindeki ilk faaliyetleri İran bölgesi Baş Dâîsi Abdülmelik b. Attâş ile başlamıştır. Baş Dâî Abdülmelik b. Attâş⁹⁹, Rey'e geldiğinde Hasan Sabbah'taki kabiliyeti sezmiş ve İsmâîlî organizasyonunu sağlamak üzere onu Mısır'a göndermiştir. Bu sırada Sabbah, Fâtımîler içerisindeki halef bölünmesinde Nizar'ı desteklediği için başkomutan Bedrû'l-Cemâlî'nin takibine maruz kalmış ve Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. İsfahan'a gelerek Kirman ve Yezd'de Nizar adına davette bulunmuş, İîlilerin çoğunlukta olduğu Kuhistan, Cürcan ve Taberistan'ın dağlık bölgelerindeki cahil halkı kendi tarafına çekmiştir.¹⁰⁰

Hasan Sabbah'ın Mısır ziyareti sırasında Fâtımî Halifesi Müstansır tarafından hüccet seçildiği bilinmekle birlikte Hasan Sabbah'ın Müstansır ile görüşüp görüşmediği hakkında kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Dönemin en önemli iki kaynağı olan İbnü'l Esir ve Cüveynî bu konu hakkında farklı beyanlarda bulunmuşlardır. İbn'ül Esir'e göre Müstansır ile görüşmüştür. Ancak, Cüveynî'nin eserinde geçen Hasan Sabbah'ın kendi eserinde nakledilmiş olan paragrafa göre ise Halife ile görüşmediği anlaşılmaktadır. Cüveynî'nin eserindeki paragraf ise şu şekildedir: “Nihayet 1078-1079 yılında Mısır'a ulaştım, orada kaldığım yaklaşık bir buçuk yıl zarfında Müstansır'ın huzuruna çıkamadım. Fakat beni övdüğünü duymuştum” Buradan da anlaşıldığı üzere Hasan Sabbah'ın gerçekten Müstansır ile görüşüp görüşmediği muallakta kalmıştır.¹⁰¹

Hasan Sabbah, Mısır'dan sonra İran'a gelerek dokuz yıl burada kalmıştır. Derviş elbisesi giyerek İran'ın çeşitli bölgelerinde Nizarî adına propagandalarda bulunmuş ve

⁹⁸ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 547.

⁹⁹ Hasan Sabbah'ın Bâtînîliğe geçişi ve Dâîliği süresinde katkısı olan Abdülmelik b. Attâş, İran bölgesindeki Bâtînî hareketini, İsfahan Dâîliğinin merkezi Kirman'dan batıda Azerbaycan'a kadar sürdüren en önemli Dâîlerden biridir. Bkz. Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi*, s. 45.

¹⁰⁰ Özeydin, Abdülkerim, *Sultan Muhammet Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları, 1990, s. 73; Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi*, s. 49; Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 217.

¹⁰¹ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 548; Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtînî Hareketi*, s. 50.

bölgedeki kavimleri kendi tarafına çekmiştir. İslâm inancının zayıf olduğu ve asi kavimlerin yaşadığı Deylem, Gîlân ve Mâzenderan'da üç yıl propaganda yapmış, bu sebeple Nizâmü'l-Mülk tarafından takibe alınmıştır. Bu takipten kaçarak Kirman ve Kazvin'e giden Hasan Sabbah, artık kaçmak istemediği için uzun süre korunabileceği bir yer aramaya başlamış ve stratejik olarak uygun gördüğü Alamut Kalesi'ne yerleşmeye karar vermiştir.¹⁰²

Deylem Dâilîğine atanan Hasan Sabbah, büyük bir ayaklanma planı yaparak bunun için kendine uygun bir karargâh aramaya başlamış ve kendi devrimi için Alamut'u seçmiştir. Planladığı büyük ayaklanma için seçtiği birçok Dâi'yi Alamut çevresinde yaşayan yerli halkı İsmâîlî mezhebe dâhil etmek için görevlendirmiştir.¹⁰³ Hasan Sabbah, Nizamü'l-Mülk yüzünden bu kadar zor durumda kaldığı için onu kendisinin ve mezhebinin en büyük düşmanı ilan etmiştir. Bu düşmanlık akıllara Nizamü'l-Mülk ve Hasan Sabbah'ın önceden arkadaş oldukları şimdi neden düşman oldukları sorusunu getirmektedir. Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ve Nizâmü'l-Mülk, aynı hocanın öğrencileri olmuşlardır. Öğrenci oldukları zamanda kendi aralarında bir söz vermişlerdir. Söz verdikleri konu ise, önce hangisi yüksek bir makama sahip olursa diğerlerine de yardım edecek olmalarıdır.¹⁰⁴

Nizâmü'l-Mülk vezir olunca ikisine valilik önerince ikisi de kabul etmemiştir. Ömer Hayyam emekli maaşı isterken Hasan Sabbah, valilikle yetinmek istemeyerek daha yüksek bir mevki istemiştir. Bunu elde edip valiliğe göz dikince Nizâmü'l-Mülk entrikalarda bulunarak onu gözden düşürmüştür. Bunun üzerine Hasan Sabbah Mısır'a gitmiştir. Nizâmü'l-Mülk en geç 1020'de doğmuş, 1092'de de öldürülmüştür. Hasan Sabbah ve Ömer Hayyam'ın doğum tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte Sabbah'ın 1124'de, Hayyam'ın ise en erken 1123'de ölmüş olduğu bilinmektedir. Eldeki tarihi veriler bu üç şahsın aynı zaman dilimi içerisinde öğrencilik yapmış olmalarının imkânsızlığını ortaya koymuş, günümüz araştırmacılarıysa bu tuhaf hikâyeyi bir efsane olarak görüp reddetmişlerdir.¹⁰⁵

¹⁰² Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşiler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 16-17; Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 548-549; Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 17-18.

¹⁰³ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 478.

¹⁰⁴ Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan el-Sabbah*, s. 27.

¹⁰⁵ Kaynaklar böyle bir dostluk olmadığını vurgularken Hasan Sabbah ve Nizamü'l-Mülk arasındaki düşmanlık hakkında da soru işareti kalmamıştır. Bkz: Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan el-Sabbah*, s. 27.

Hasan Sabbah Alamut'u ele geçirmek için yaşadığı süreci kendi kaleme aldığı eserinde dile getirmiştir:

Nizamü'l-Mülk 'ün, Müslim Razî'ye beni yakalamak için emir vermesi üzerine, daha önce Dâîler gönderdiğim Deylaman'a gitmek istiyordum ama Alamut lideri bunu kabul etmedi. Bunun için önce Sarf'ye, oradan da Dunbavend ve Rey'in bir kasabası olan Huvar yolundan Kazvin'e vardım ve böylece Rey'den uzaklaşmış oldum. Daha önce isteğimi kabul etmeyen Melikşah adına Alamut Kalesi'ni yöneten Alevî-yi Mehdi'ye bir Dâî daha gönderdim. Alamut "aluh amut" kelimelerinden meydana gelmiş olup, kartal yuvası mânasına gelir ve kartalın orada yuvası vardır. Alamut'ta bazı kimseler mezhebe girmeyi kabul etti. Alevî-yi Mehdi, mezhep taraftarlarının hepsini kaleden çıkarıp "Kale, Sultan Melikşah'a aittir" diyerek kale kapısının sıkıca kapattı.¹⁰⁶

Hasan Sabbah, Alamut lideri tarafından kaleye alınmayınca gönderdiği yeni örgütçüler aracılığıyla Alamut garnizonundan birçok askerî kendi saflarına çekerek kaleye Dikhuda adlı gizli kimliği ile girmiş ve kısa sürede hâkim olmuştur. Kale'nin karşılığında eski sahibi Mehdi'ye Alamut'un bedeli olarak 3.000 altın dinarlık bir senet vermiştir.¹⁰⁷

Hasan Sabbah'ın başarısı sadece teşkilatçı özelliğine dayanmaz aynı zamanda Fâtımî propagandalarında da değişiklik yaparak yeni bir sistem ortaya çıkarmıştır. Da'vet-i cedide adı verilen bu yeni propaganda da amaç karşısındakinin düşüncelerini bir satranç oyunundaymış gibi mat etmeye dayalıdır. Hasan Sabbah ilk Nizarîlerin tâ'lim öğretisini, mezhebe getirdiği yenilikleri, karşısındakini ikna eden delillerini "el-Fusûsu'l-Erba'a" adını verdiği bir risalede toplamıştır. Bu eserin ilk bölümünde Allah hakkındaki düşüncelere sadece akıl ve düşünmeyle ulaşılabileceği ya da bir öğretmen tarafından öğretilceğinden bahsedilmiştir. Bu düşünceleri ise ancak masum olan bir kişi öğretebilir. Bu masum sayılan kişinin düşüncelerine itiraz ya da inkâr edilemeyecek, hata ve yanlış yapması mümkün olmayan bir kişi olması gerekir. Hasan Sabbah'a göre bu kişi ancak Masum İmam olabilir. Hasan Sabbah'ın teorisine göre Allah hakkındaki bilgilere ancak Masum İmam'ın tâ'limi ile ulaşılabilir.¹⁰⁸

Hasan Sabbah Alamut'a yerleşip bağımsızlığını kazanınca her tarafa Dâîler göndermiştir. Nizarî daveti teşkilâtında, Büyük Üstad, Şeyh'ül-Cebel (dağın şeyhi), Reisü'd-Da've (davet reisi), Mevlana, Efendimiz, Seyyidina gibi unvanları kullanan Hasan Sabbah, mezhebe kendine özgü kurallar getirip uygulanmasını sağlamıştır. Taraftarları onun getirdiği yeniliklere "Yeni Davet" (da'vet-i cedide) adını

¹⁰⁶ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 549.

¹⁰⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 479.

¹⁰⁸ İmam Gazali, *Bâtınîlerin Belini Kıran Delilleri*, s. 23-25.

vermişlerdir. Hasan Sabbah, mezhebin eğitim ve öğretime (tâ'lim ve ta'allum) açılan bütün kapılarını kapayarak bu konuda şöyle demiştir:

*Allah'ı tanımak akıl ve düşünceyle mümkün olmaz, İmam'ın rehberliğiyle olur. Çünkü dünyada yaşayan yaratıkların çoğunda akıl ve dini düşünce vardır. Eğer akıl, Allah'ı tanımakta yeterli olsaydı, hiçbir akıl sahibi, diğerinden farklı bir Allah mefhumuna sahip olmaz ve bu konuda görüş ayrılığına düşmezdi.*¹⁰⁹

Nizari İsmâîlîlerinin benimsemiş olduğu ed-Da'vetü'l-Cedide anlayışını ed-Da'vetü'l-Kadime'den¹¹⁰ ayıran en önemli özellik ise kendilerine düşman olanların sadık fedâîler tarafından öldürülmelerinin dinî bir gereklilik ve prensip olduğuna inanmalarıdır. Onların âlimlere ve devlet adamlarına suikastlar düzenlemelerinin altında tahrik edici bir unsur olarak şüphesiz bu inanç yatmaktadır.¹¹¹

Bâtınîler içerisinde fikrî alanda yeniliklerde bulunan Hasan Sabbah'ın taraftarları zamanla Selçuklu topraklarında terör havası estirmeye başlamışlardır. Bâtınîlerin niyetlerini Melikşah döneminde ilk anlayan kişi Celalüddевle idi. O Bâtınîlerin hareketlerini engellemeye yönelik hareketlerde bulunmuştur. Celalüddевle'nin Bâtınîlerden şüphelenmesine sebep olan olay ise bir müezzini kendi mezheplerine girmediği için katletmeleri olmuştur. Bu fedâîlerin işlediği ilk cinayet olarak bilinmektedir. Hasan Sabbah'ın fedâîleri ilk cinayetten sonra seri cinayetler işlemişler, hatta katliamlar yapmışlar ve böylece tedhiş¹¹² hareketleriyle topluma korku salarak devleti zayıflatmayı amaçlamışlardır. Bu cinayetler öylesine yaygınlaşmış ve halk öylesine korkutulmuştu ki, bir insan alışlageldiği saatte eve dönmezse onun Bâtınî suikastına kurban gittiğine inanılmıştır. Bu yüzden kimse dışarı çıkmaya cesaret edemez olmuştur. Komşular bile birbirinden emin olamaz hale gelmiştir. Çünkü hiç tahmin etmediği en yakın komşu ve en samimi arkadaş eli kanlı

¹⁰⁹ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 550; Kaya, Pınar, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 21-22; Abdülkerim Özaydın, "Hasan Sabbah", *DİA*, cilt. 16, Ankara, 1997, s. 349.

¹¹⁰ ed-Da'vetü'l-Kadime: Fatimî İsmâîlîlerinin Müstansır döneminde bölünmesi sonrası Mustalîlerin mezheplerini yaymak için yaptıkları çalışmalara verilen isimdir. Hasan Sabbah'ın önderliğinde Nizari İsmâîlîlerin yürüttüğü ed-Da'vetü'l-Cedide buna karşılık ortaya çıkmıştır. Bkz: Mustafa Çağrı, "Da'vet", *DİA*, Cilt. 9, İstanbul, 1994, s. 16.

¹¹¹ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, s. 135.

¹¹² Tedhiş, dehş kökünden türemiş olup dehşet verme, korku verme, ürkütme, yıldırma, terör anlamlarına gelmektedir. Bkz: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı.

bir Bâtînî çıkması muhtemel görülmüştür. Öyle ki her yere yayılmışlar ve kendilerine muhalefet edenleri ya öldürmüşler ya da mallarına el koymuşlardır.¹¹³

Hasan Sabbah Alamut'a hâkim olduktan sonra Kuzey İran'da Nizarî iktidarın merkezi Rudbar'da sayısız kalenin yanı sıra Huzistan'da, Nizarî devletin İran'daki en önemli ikinci toprağı Güneydoğu Horasan'da kaleler ve kentler edildi. Daha sonra Nizarîler Kum'da ve İran'ın diğer bölgelerinde de kaleler edinirken, Hasan, Alamut'tan Suriye'ye Dâîler göndererek faaliyetlerini oraya da yaydı. Kıla-ı davet (davet kaleleri) denilen bir kale ağı edinmeyi başarması birkaç yılı aldı. Bunların arasında, Suriyeli Nizarîlerin Baş Dâîlerinin karargâhı işlevi gören Kadmus, Kehf ve Masyaf kaleleri de¹¹⁴ vardı.¹¹⁵ Hasan Sabbah, ele geçirdiği birçok kalenin yanı sıra, uygun bulduğu her sarp kayanın üzerine bir şato kurmuştur. Bu faaliyetleri üzerine sürekli Selçuklu saldırılarına maruz kalmış ancak kendileri tarafından talihli belde olarak adlandırdıkları Alamut'u bir şekilde korumayı başarmışlardır.¹¹⁶

Alamut'a yerleştikten sonra münzevi bir hayat yaşayan Hasan Sabbah, bir liderde bulunması gereken bütün özelliklere sahipti. Davası uğruna kendi oğullarını dahi gözden çıkacak kadar davasına bağlı bir kişiydi. Parlak bir zekâyâ, teşkilatçılık vasıflarına sahip, basiretli, kabiliyetli, cebir, geometri, astronomi, sihir ve dini ilimlere vakıftı. Düzenli örgütüyle, etrafa dehşet saçan fedâîleriyle insanların düşünce ve inanç dünyasına hâkim olmak isteyen Hasan Sabbah, 23 Mayıs 1124'te aralıksız otuz beş yıl faaliyet gösterdiği Alamut Kalesi'nde ölmüştür.¹¹⁷

Hasan Sabbah'ın Alamut Kalesi'ndeki mekânı bir yatak bir kütüphaneden oluşmakta idi. Tüm zamanını kitap okuyarak, İsmâîlîlik ile ilgili düşüncelerini yazarak ve devlet işleri ile uğraşarak geçirmiştir. Dindarlık, sofuluk, doğruluktan ayrılmama ve nefse hâkimiyet gibi temel esaslar üzerine bir yapı kurmuş ve bunlara uymayarak hata yapan kimseye kendi oğulları bile olsa acımamıştır. Kendini ve soyunu asla üstün görmemiş, tüm davasını Nizar ve onun soyu üzerine kurmuştur.¹¹⁸ Hasan Sabbah,

¹¹³ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaıları*, s. 137-138; Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammet Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 75.

¹¹⁴ Kadmus, Kehf ve Masyaf Kaleleri: Haşhaşilerin Suriye coğrafyasına ele geçirip hâkim oldukları ayrıca diğer bölgelere mezheplerini yaymak için kullandıkları önemli merkezlerdir. Bkz: Öz, "Haşîşiye", s. 419.

¹¹⁵ Daftary, Farhad, *Şii İslâm Tarihi*, s. 170

¹¹⁶ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 480-481.

¹¹⁷ Özaydın, "Hasan Sabbah", s. 349.

¹¹⁸ Cüveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 557-558; Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşiler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 17-20.

kendi yaşadığı döneme damga vurmuş, Bâtînlere yeni bir anlayış getirerek bir nevi taze kan olmuştur.

2.5.2. Hasan Sabbah'ın Halefleri

Hasan Sabbah, Mayıs 1124'de hastalanınca halefinin kim olacağını düşünmeye başlamıştır. Halefi olarak, Lamasar Kalesi'nin kumandanlığını yapan Büzürgümmîd'i seçmiştir. Ardistanlı Dihdar Ebû Ali'yi ise propaganda faaliyetleri için görevlendirmiş, Kasranlı Âdem'in oğlu Hasan'ı ve Kiyâ Ebû Cafer'i de yanına çağırarak onlara, gerçek İmam gelene kadar Büzürgümmîd'in liderliğinde uyumla çalışmalarını söylemiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra 23 Mayıs 1124 Cuma günü vefat etmiştir.¹¹⁹ İsmâîlî geleneğine göre Nizar ve oğlu Mısır'da bir hapisanede katledilmişlerdi. Fakat erkek bir torun İran'a kaçırılarak orada yeni bir İsmâîlî imam silsilesi oluşturmak amacıyla Hasan Sabbah tarafından yetiştirilmişti. Hasan ve iki halefi Kiyâ Büzürgümmîd ve Muhammed, İran'daki İsmâîlîlerin liderleri olarak kendilerini İmam'ın Dâîsi olarak tanıtmışlardır. Fakat el-Hasan Âlâ Zikrihi's-Selâm'ın kendisinin gerçek imam olduğunu ilan etmesiyle gizli imamlar dönemi sona ermiştir.¹²⁰

2.5.2.1. Kiyâ Büzürgümmîd

Hasan Sabbah'ın yerine halef olarak bıraktığı Kiyâ Büzürgümmîd, Alamut hâkimi olmadan önce Hasan Sabbah tarafından Lamasar Kalesi'ni zapt etmekle görevlendirilmiş, kaleyi ele geçirdikten sonra da burada yirmi yıldan fazla İsmâîlî valisi olarak görev yapmıştır. Valiliği sırasında kaleyi tamir ettirmiş, buraya su getirerek bahçelerle donatmış. Ayrıca Selçukluların saldırılarına karşı mukavemet¹²¹ etmiştir. Yine Büzürgümmîd önde gelen bir İsmâîlî Dâîsi olarak Selçuklu Sultanı tarafından gönderilen Sünnî âlimlerle dini konularda müzakerelere katılmıştır.¹²²

Büzürgümmîd, hüküm sürdüğü 20 yıl boyunca Hasan Sabbah'ın kuralları ve ilkelerini koruyarak onun yolundan gitmiştir. Hasan Sabbah gibi yetenekli bir yönetici olan Büzürgümmîd, Rudbar'ın yerlisi olduğu için, bölgede daha sağlam ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde Nizarîler, yerel emirlerin kimisiyle dostça geçinirken kimisiyle savaşmıştır. Onun hüküm sürdüğü devir Sultan Sencer'in dönemi olduğu

¹¹⁹ Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan el-Sabbah*, s. 40-41.

¹²⁰ Lewis, "İsmâîlîler ve Haşhaşîler", s. 480.

¹²¹ Mukavemet: Karşı koyma, boyun eğmeme, dayanma, direnme, direniş anlamlarına gelmektedir.

Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

¹²² Mustafa Öz, "Kiyâ Büzürgümmîd", *DİA*, cilt. 6, İstanbul, 1992, s. 523.

için de hiç kimse Bâtînlere karşı harekete girişmediği için rahat etmişlerdir. Ama yine de bu dönemde Amid bölgesinde yedi yüz tane Nizarî öldürülmüştür.¹²³ Alamut hâkimi olarak geçirdiği dönemin önemli olayları; İsmâîlîliğin Aşkavar ve Tâlekan'da yayılması, Meymûndiz Kalesi başta olmak üzere birçok kalenin inşa edilmesi ve Saâdetkûh Kalesi'nden Deylem'e hâkimiyetin sağlanması olmuştur. Büzürgümmîd ölünce Hasan Sabbah'ın türbesinin yanına gömülmüş, yerine ise oğlu Muhammed Alamut hâkimi olmuştur. Büzürgümmîd'in nesli, Hülâgü'nun istilâsına kadar Alamut'ta daima hâkim unsur olmuştur.¹²⁴

2.5.2.2. Muhammed b. Büzürgümmîd

Büzürgümmîd, ölmeden üç gün önce oğlu Muhammed'i halef tayin etmiştir. Babası Abbasi Halifesi Müsterşid'i (1118-1135) öldürmüş, Muhammed ise başa geçer geçmez Müsterşid'in oğlu Râşid'i (1135-1136) öldürmüştür. Muhammed b. Büzürgümmîd'in, Hasan Sabbah'ın ve babasının yolundan gittiğini bu olaydan anlamak mümkündür. 20 Şubat 1162 tarihinde ölünceye kadar mezhebin kurallarını aynı şekilde devam ettirmiştir.¹²⁵ Muhammed b. Büzürgümmîd'den sonra Alamut liderleri İmamlık iddiasında bulunmaya başlamışlardır. Bu sebeple Muhammed, İmanın Dâîsi olarak görev yapan son lider olmuştur. Muhammed'in uzun hâkimiyet döneminde Nizarîler, Saadetskûh, Mübarekkûh ve Firuzkûh gibi çoğu kaleyi ele geçirip Deyleman ve Gîlân'da genişleyerek dava faaliyetlerini Gürcistan'a kadar yaymışlardır. Muhammed b. Büzürgümmîd döneminde, başta Abbasi Halifesi Râşid olmak üzere toplamda on dört suikast düzenlenmiştir.¹²⁶

2.5.2.3. II. Hasan Âlâ Zikrihi's-Selâm

Alamut'un dördüncü hâkimi Âlâ Zikrihi's-Selâm olarak tanınan II. Hasan'dır. O, küçük yaşlarda mezhebin ilke ve kurallarını araştırmış, bu ilkeleri yeni fikirler üreterek kendi yorumları ile bütünleştirmiştir. Onun yorumları sıradan ve bilgisiz insanlara mucize gibi görünmüştür. Babası gibi güzel söz söyleme sanatından yoksun olmasına rağmen getirdiği yeni yorumlar ile insanları daha çok saflarına çekmeyi başarmıştır. Mezhebin taraftarları ondan parlak sözler duymadıkları için Hasan

¹²³ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 560; Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 519-520.

¹²⁴ Öz, "Kiya Büzürgümmîd", s. 523.

¹²⁵ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 562-563.

¹²⁶ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 535-536.

Sabbah'ın bahsettiği İmam'ın onun olduğunu sanmaya başlamışlardır. Nizarîler, II. Hasan'dan başlamak üzere Alamut hâkimlerini imam olarak kabul etmişlerdir.¹²⁷

II. Hasan 8 Ağustos 1164'de Alamut'ta yaptırdığı kiblede minbere çıkarak gizli İmam'ın, hutbe metnini içeren bir tomar kâğıdı biriyle kendisine gönderdiğini duyurmuştur. Alamut dönemi Nizarî İsmâîlîleri için yeni bir safhanın başlangıcını simgeleyen *Kıyamet* yani Yeniden Diriliş olmuştur. Kıyamet II. Hasan ile birlikte İsmâîlîler tarafından yeniden yorumlanmış ve mezhebin seçkin üyeleri üzerindeki sıkıntılar ve şeriat yükümlülükleri kaldırılmıştır.¹²⁸ Nizarîler, Hasan Sabbah'ın kıyametin gelişini hazırlayan ilk boruyu, II. Hasan'ın da, kıyameti gerçekten başlatan ikinci boruyu üflediğine inanmışlardır. Kıyameti ilan eden İmam, Kaim-i Kıyamet olacaktı. İsmâîlî hiyerarşide her zaman, bu imamdan daha yüksek bir makam olarak görülmüştür. Zamanı gelince, Nizar'ın torunlarından II. Hasan imam ve kaim¹²⁹ kabul edilmiştir. Kıyametin bu şekilde yorumlanışına göre, bütün müminler, Nizarî İmamı'nın aracılığıyla Tanrı'yı, yaratılışın bütün sırlarını ve gerçeklerini bilebilecek ve cennete girebileceklerdir.¹³⁰

II. Hasan'ın yönetiminin ilk yıllarında Nizarîler, hızla çöküşe geçmiş Selçuklular ile çatışmamışlardır. Bu dönemde Nizarîler, Kazvin'in hemen dışında yeni bir üs kurarak kenti kuşattılsa da Selçukluların Kazvin'e yardım göndermesi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmışlardır.¹³¹ Nizarîler arasında II. Hasan'ın karısının kardeşi Deylemlî ve Büveyhoğullarından olan Hasan b. Namaver, utanç verici düşüncelerin ve görüşlerin yayılmasına dayanamayarak 9 Ocak 1166 Cumartesi günü II. Hasan'ı bıçaklamıştır. Hasan'ın aldığı bıçak darbesi sonucu ölmesi ile Nizarîler onun yerine oğlu Muhammed'i getirmişlerdir.¹³²

2.5.2.4. Nureddîn II. Muhammed

II. Hasan'ın ölümüyle İsmâîlîler, düşüncelerinde babasından daha başarılı olan 19 yaşındaki oğlu Muhammed'i imam tayin ettiler. Muhammed mezhebin ilkelerini

¹²⁷ Daftary, Farhad, *Şii İslâm Tarihi*, s.172; Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 563.

¹²⁸ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 564-565; Daftary, Farhad, *Alamut Efsaneleri*, s. 36.

¹²⁹ Kaim: Ayakta duran, ayağa kalkmış durumda olan, kıyamda bulunan kimse anlamına gelmektedir. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

¹³⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 542; Daftary, Farhad, *Şii İslâm Tarihi*, s.172.

¹³¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 545.

¹³² Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 571-572.

yerleştirmek için her şeyi mübah saymıştır. Hikmet ve felsefe ilimlerini bildiğini iddia etmişse de ifade bozuklukları ve tutarsız cümlelerle dolu yazılarında felsefe terimlerini kullanmaktan yoksun olmasıyla bilmediğini göstermiştir. Muhammed'in döneminde İsmâilîler, haksız yere kan dökme, gasp, yağma ve yol kesme işlerinde önceki dönemlere göre aşırıya kaçmışlardır.¹³³ Nureddîn II. Muhammed, kırk dört yıllık yönetimiyle Alamut'un en uzun süre başta olan hâkimi olmuştur. Yeni İmam'ın ilk uygulaması, babasının katili Hasan b. Namaver'i bütün soyu ile birlikte cezalandırması olmuştur. II. Muhammed, babasının politikasını sürdürerek tüm hayatını kıyamet öğretisini geliştirmeye adanmıştır. II. Muhammed, babasının fikirlerini iki bakımdan değiştirmiştir. İlki, babası ve kendisi için açıkça imamlık iddiasında bulunmuş. İkincisi ise İmamı; kıyamet öğretisinin temel unsuru hâline getirmiştir.¹³⁴

2.5.2.5. Celaleddîn III. Hasan

Celaleddîn III. Hasan 1210 yılında tahta gelir gelmez kıyamet öğretilerini tanımadığını açıklayarak Sünnî İslâm anlayışına bağlılığını ilan etmiştir. Nizârî toplumu ise III. Hasan'ın bu emirlerini itirazsız kabul etmiştir. Dış dünyada memnuniyetle karşılanan bu açıklamaları Bağdat'taki Abbasî Halifesi el-Nasır (1180-1225) tarafından kararname ile tanınmıştır.¹³⁵ Celaleddîn III. Hasan'ın Sünnî olan annesinin de etkisiyle Sünnî akideleri kabul etmesi, Kazvin halkı tarafından samimi görülmemiş, bunun üzerine III. Hasan, samimiyetini kanıtlamak amacıyla Alamut kütüphanesinde bulunan kendinden önceki öğretileri ele alan kitapların yakılması emrini vermiştir. Celaleddîn, Müslüman devletler ile hediyeleşerek ittifaklar kurmuştur. Celaleddîn'in bütün bu çabaları o dönemde İsmâilî anlayışı korumak için yapılan Sünnîliğe sözde geçiş hareketiydi.¹³⁶ O aslında hâlâ İsmâilîliğe bağlı idi. Sadece kendinden öncekiler gibi mezhebi korumak için yeni bir gizlenme dönemi başlatmıştır.

2.5.2.6. Alaeddin Muhammed

III. Hasan'ın Alaeddin'den başka oğlu olmadığı için yerine 9 yaşındayken o geçmiştir. İsmâilîlerin inançlarına göre, "İmam hangi yaşta olursa olsun, söylediği doğrudur ve emrine karşı gelinemez." Bu sebeple Alaeddin'in her söylediğini yerine

¹³³ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 572.

¹³⁴ Daftary, Farhad, *İsmâilîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 546.

¹³⁵ Daftary, Farhad, *Alamut Efsaneleri*, s. 37.

¹³⁶ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 67-70.

getirmişlerdir. Din ve dünya işlerinde rehber saydıkları küçük çocuğun yaşlılarıyla oyun oynaması ve yönetime kadınların karışması sonucu Celaleddin'in attığı temeller yıkılmıştır. Bu sebeple İsmâîlîler tekrar atalarının mezhebine geri dönmüş ve İsmâîlîlik tekrar güç kazanmıştır.¹³⁷ Alaeddin Muhammed 6 yıl yöneticilik yaptıktan sonra sarayında bulunan bir tabip, kimseye sormadan onu tedavi etmeye kalkıp çok fazla kan alınca hayaller görmeye başlamış, ortaya çıkan bu hastalık ile düşünme yeteneğini kaybetmiş, davranış ve akıl bozukluğu, cinnet geçirme gibi olumsuz durumlar yaşanması sonucu Alamut yönetimi tekrar sarsılmıştır. İsmâîlîler bu dönemde Moğol istilasının yarattığı kargaşa durumundan faydalanarak mezhebi tekrar yaymaya başlamışlar, Moğollar ile de karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzalamışlardır. Moğollar ile birlikte hareket eden Nizarîlerin, Harezmşahlar ile arası bozulmuş ve yeniden suikastlar dönemi başlamıştır.¹³⁸

2.5.2.7. Rükneddin Hürşah

Alaeddin, çocuk yaşta iken oğlu Rükneddin'i veliaht ilan etmiş ancak devlet ileri gelenlerinin kendisinden çok oğlunun sözünü dinlemesi üzerine diğer oğlunu veliaht ilan etmiştir. Babası ile arası açılan Rükneddin, Moğol tehlikesine karşı önlem alacağını söyleyerek devletin ileri gelenlerini kendi yanına çekmiştir.¹³⁹ Rükneddin Hürşah, Moğollar ile irtibata geçerek teslim olacağını bildirmiştir. Rükneddin, oğlunu ve 300 askerî rehine göndermiş, kendi oğlunu göndermediğini anlayan Hülagü ise beş gün içinde kaleleri boşaltmasını, boşaltmazsa savaşa hazırlanmasını söylemiş, bunun üzerine Rükneddin kaleden inmek zorunda kalmış ve 1 Aralık 1256 yılında Alamut halkı teslim olmuştur. Alamut'un Moğollara teslim olması, Nizarî Devleti'nin kaderini belirlemiş ve son Alamut Hâkimi Rükneddin Moğolistan'da öldürülmüştür.¹⁴⁰

Rükneddin Hürşah'ın soyu XIX. yüzyılda içinden Ağa Hanların çıkacağı imamlar soyunun temelini oluşturmuştur. Onun halefleriyle ilgili ortaya çıkan anlaşmazlık, Nizarî imamlar soyunu ve izleyicilerini Kasımşahî ve Muhammedşahî kollarına bölmesidir. Başlangıçta İran, Suriye ve Orta Asya'da önemli bir mürit topluluğuna sahip olan Muhammedşahî imamlar, merkezlerini XVI. yüzyılda

¹³⁷ Cüveynî, Alaeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 576-577.

¹³⁸ Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 46-47.

¹³⁹ Cüveynî, Alaeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 580-582.

¹⁴⁰ Daftary, Farhad, *Şîî İslâm Tarihi*, s. 173-174; Arayancan, Ayşe Atıcı, *Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler*, s. 49-51.

Hindistan'a taşımış ve XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde bu soy kesilmiştir. Bugün varlığını sürdüren tek Muhammedşahî Nizarî grup Suriye'deki Caferîlerdir. Nizarî İsmâîlîlik esas olarak Kasımşahî fırkası üzerinden varlığını sürdürmüş, bu grup gizlice Encudan'a/Mehellat yerleşerek Orta Asya ve Hindistan'da otoritelerini devam ettirmişlerdir.¹⁴¹

2.5.3. Suriye'deki Bâtınî Liderleri

İsmâîlîlerin Nizarî ve Mustalî olarak bölünmelerinden sonra Suriye'de üstünlük kazanan Nizarîler olmuştur. Hasan Sabbah, Nizar'ın ölümünden sonra, gizli İsmâîlî İmamı'nın hücceti sayılmıştı. Suriye'deki uzantısıyla İran Nizarî devletini kurup, güç zamanlarda Nizarî topluluğuna yol göstermiştir.¹⁴² Hasan Sabbah kendi yönetimi sırasında İran'dan Suriye bölgesinde Dâîler göndererek Nizarîliğin Suriye'de güçlenmesini sağlamıştır. Nitekim Suriye'de Nizarîlik o kadar güçlenmiş ki Alamut ve İran dönemi Nizarîlik sona erdikten sonra bile Suriye Nizarîliği devam etmiştir. Alamut'tan Suriye'ye gönderilen Dâîler, davetlerini yaymak için İran Nizarîleri ile aynı mücadele yöntemlerini kullanmış, faaliyetlerini yaygınlaştırmak için politik ve askerî birer üs olabilecek stratejik kaleleri ele geçirmişlerdir.¹⁴³

Bölgenin hâkim gücü Suriye Selçuklu Meliki Tâcü'd-Devle Tutuş'un¹⁴⁴ ölümünün ardından Suriye'de siyasal kargaşalar artmış ve çok sayıda küçük devlet ortaya çıkmıştır. Değişik din ve mezheplere ev sahipliği yapan Suriye'de IX. yüzyıldan itibaren İsmâîlîlik yayılmıştır. Suriye'deki Şîî grupların çoğu da Nizarî İsmâîlîleri desteklemişlerdir. Haçlılarla birlikte Suriye'de kargaşanın artmasıyla Nizarîlerin güç kazanması için uygun ortam hazırlanmıştır.¹⁴⁵

2.5.3.1. el-Hâkim el-Müneccim

Suriye'ye Alamut tarafından gönderilen ilk Nizarî Dâîsi el-Hâkim el-Müneccim'dir. İsmâîlîler, XII. yüzyılın başlarında Tâcü'd-Devle Tutuş'un oğlu Halep Meliki Rıdvan'ın desteği ile rahat hareket etmişlerdir. Rıdvan ise Suriye'deki rakip emirler karşısındaki askerî güçsüzlüğünü gizlemek için kendisine ittifak arayışı

¹⁴¹ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 80; Daftary, Farhad, *Şîî İslâm Tarihi*, s. 175-177.

¹⁴² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 546.

¹⁴³ Bedrettin Basuğuy, "Selâhaddin-i Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 2, 2017, s. 749-750.

¹⁴⁴ Tâcüddevele Tutuş, Suriye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Bkz: *DİA*

¹⁴⁵ Ayşe Atıcı Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 54, 2010, s. 184-185.

içerisine girmiş ve sırf bu nedenle Halep'te açıktan açığa İsmâîlîlik propagandasının yapılmasına ses çıkarmamıştır. Hatta daha da ileri giderek Halep'i faaliyetleri için üs olarak kullanmalarına izin verirken aynı zamanda İsmâîlîlere davet evi (Dar'üd-da've) kurmaları için de yardımcı olmuştur.¹⁴⁶

2.5.3.2. Ebû Tahir es-Saiğ

el-Hâkim el-Müneccim'in yerine yine İranlı bir kuyumcu olan Ebû Tahir es-Saiğ geçmiştir. O, Rıdvan'ın hoşgörüsünden faydalanmaya devam ederek şehrin güneyinde bulunan dağlardaki stratejik noktaları ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş, halkın desteğini de alarak İsmâîlîliğe ilgi duyan halkın çoğunlukta olduğu bölgelerdeki müstahkem yerleri ele geçirmek için çabalamıştır. Bu dönemdeki Efamiye/Hama saldırısı, Haşhaşîlerin ilk harekete geçişi olması bakımından önemlidir. Ebû Tahir, Efamiye Kalesi'ne yerleştikten kısa bir süre sonra kaleyi isteyen Haçlı lideri Tankred 1106 yılında kaleyi kuşatmış ve aman dilenmesi sonucu kaleyi teslim almıştır. Kaledeki Ebû'l Feth es-Sermînî'yi öldürmüştü, Ebû Tahir'i ise öldürmeyip yanında götürmüş, sonradan Ebû Tahir'in fidye vermesi sonucu onu serbest bırakmıştır. İbn Mûlaib'in öldürülmesi ile Ebû Tahir, Efamiye Kalesi'ne hâkim olmuş ve Rıdvan'ın ölümüne kadar Suriye'de gücünü korumuştur. Ama onun ölümüyle Sünnî Müslümanlar tarafından saldırıya uğramışlardır.¹⁴⁷

Bu sıralarda Suriye bölgesindeki İsmâîlî hareketleri Muhammed Tapar'ın dikkatini çekmiş ve Rıdvan'ı şiddetle kınamıştır. Rıdvan, Muhammed Tapar ile kötü olmamak için İsmâîlîlerin bir kısmını gözden çıkarmıştır. Rıdvan'ın 1113 yılında ölmesi ile birlikte Nizarî İsmâîlîlerin Halep bölgesindeki konumları bozulmaya başlamıştır. Rıdvan'ın yerine geçen Melik Alp Arslan, başlarda İsmâîlîlere karşı babasının siyasetini sürdürmüş, Muhammed Tapar, Melik Alp Arslan'a bir mektup göndermiştir. Bunun üzerine İsmâîlîliğin Halep'te ve bütün Suriye'de yayılmasında önemli rol oynayan Ebû Tahir ve Suriye'deki liderlerinden el-Hâkim el-Müneccim'in kardeşi ve önde gelen 200 İsmâîlî öldürülmüştür. Diğerleri hapse atılmış, mallarına el

¹⁴⁶ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, (çev. Kemal Sarıözen), İstanbul, 2014, s. 160-161.

¹⁴⁷ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 161-163; Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 2000, s. 203-204.

konulmuş, bir kısmı da kaleden aşağı atılarak öldürülmüştür. Suriye’de ve özellikle Halep’te yerleşen İsmâîlîlere bu olay ciddi bir darbe vurmuştur.¹⁴⁸

2.5.3.3. Behrâm

Ebû Tahir’in öldürülmesinin ardından yerine Behrâm baş Dâî olarak geçmiştir. Behrâm, Baş Dâîliğe yükselince Suriye Nizarîlerinin merkezini Halep’ten Güney Suriye’ye taşımış ve bu bölgede İsmâîlîliği yeniden canlandırarak propagandasına devam etmiştir.¹⁴⁹ Behrâm, Suriye’de başarılı olmuş Nizarî liderlerinden birisi olarak hatta büyük komutanlardan birinin desteğini de almıştır. Ancak zamansız faaliyetleri onun sonu olmuştur. Tuğtegin ile bağlantı kurarak İsmâîlîlerin bölgede güçlenmesini sağlamıştır. Şam’ın Türk atabeyi Tuğtegin Behrâm’a resmî koruma sağlamıştır. Hatta Tuğtegin Nizarî propagandasının daha iyi yürütülmesi için sürekli Frank tehdidi altında olan Banyas Kalesi’ni onlara vermiştir. Behrâm, Banyas’a hâkim olunca Kadmus gibi birkaç kaleyi de ele geçirmiştir. Bundan sonra ise 1128’de Vadi’t - Teym’i ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak kalenin hâkimi Dahhâk b. Cendel’in güçlü savunması sonucu aralarında yapılan savaşta Nizarî İsmâîlîler büyük bir kayba uğramış, Behrâm da bu savaşta öldürülmüştür.¹⁵⁰

2.5.3.4. İsmail el-Acemî

Behrâm’ın yerine Vadi’t-Teym’i kuşatmaya giderken görevlendirdiği İsmail geçmiştir. İsmail, halkın kendisini öldüreceğinden korktuğu için Banyas Kalesi’ni Haçlılara teslim etmiştir. Behrâm kadar güçlü ve kararlı bir lider olmayan İsmail, Behrâm’ın aldığı kaleleri koruyamadığı gibi o kalelerin çoğunu da kaybederek başarısız olmuştur. Haçlıların maiyetine giren İsmail, onların hakaret ve söylemlerine dayanamayarak ölmüştür.¹⁵¹ Suriye Nizarîleri Şam’da 1129’da uğradıkları büyük kayıptan sonra üçüncü evrelerine girmiş ve bu dönemde bir dizi kalıcı üs elde etmeyi başarmışlardır. Bu evrede çabalarını Cebel Bahrâ üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Nizarîlerin faaliyetlerini kentlerden kırsal alana taşıdıkları bu üçüncü evrede hareketin durumu ve başlarındaki Dâîleri hakkında çok az bilgi vardır. Bu dönemde Kadmus

¹⁴⁸ İbn’ül Adim, *Zübdet’ü’l-Halep Min Tarih-i Halep*, (çev. Ali Sevim), Ankara, TTK Yayınları, 2014, s.119-121.

¹⁴⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 523-524.

¹⁵⁰ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, s. 518.

¹⁵¹ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, s. 519

Kariba ve Masyaf Kalelerini ele geçiren Nizarîler, Şam'da uğradıkları büyük yıkımdan sonra Suriye'de dağ kalelerinden oluşan bir hat kurmayı başarmışlardır.¹⁵²

2.5.3.5. Raşidüddîn Sinan

Suriye Nizarîlerinin en önemli liderlerinden Raşidüddîn Sinan, 1126 yılında Basra yakınlarında İmamîyye Şiası'na mensup bir ailenin içinde doğmuştur. Basra'da eğitimini tamamlayarak Nizarî İsmâîlîliği benimsemiş ve hakkında bilgi edinmek için Alamut'a gitmiştir. Alamut'ta İsmâîlî doktrinlerini ve bazı eserleri incelemiş, II. Hasan ile yakın dostluk kurmuştur.¹⁵³ II. Hasan tarafından yeni doktrini yani kıyameti ilan etmesi haberini etrafa yayması için 1162 yılında Suriye bölgesine gönderilmiştir. Raşidüddîn Sinan yedi yıl boyunca mahalli Nizarî grupları arasında İsmâîlî âlim ve devlet adamı olarak büyük şöhret kazanmış ve zamanla güçlenerek Suriye İsmâîlîlerinin liderliğine getirilmiştir.¹⁵⁴

Suriye Nizarîleri arasında Ebû Muhammed'den sonra kimin başa geçeceği sorun olmuş ve Alamut'tan gelen talimatla Suriye liderliğine Raşidüddîn Sinan getirilmiştir. İktidara yerleşince Haçlılara karşı gücünü sağlamlaştırmak için Rüsefa ve Havabî kalelerini yeniden yaptırmış diğer kaleleri de güçlendirmiştir. Aynı zamanda, başta Masyaf, Kehf ve Kadmus olmak üzere Nizarî şatoları arasında sürekli yolculuk edip, Nizarîlerin arasındaki iç anlaşmazlıklara da son vermiştir. Dış siyasette devletini korumayı amaçlayan Sinan, dikkatini bölgedeki Sünnî yöneticilere özellikle Nureddîn Mahmud ve Selâhaddîn Eyyûbî'ye yoğunlaştırmıştır.¹⁵⁵ Raşidüddîn Sinan, Franklara ve Müslüman idarecilere karşı kendi bağımsızlıklarını güvence altına alarak karşılıklı bir politika oluşturmuştur. Haçlılar, Zengîler ve Selâhaddîn Eyyûbî ile karmaşık ve değişken ilişkiler kurmuştur. Mezheplerini tehlikelerden korumak amacıyla Hospitalier ve Templier tarikatlarının istediği yıllık vergileri aksatmadan ödeyen Sinan, Haçlılar ile barış anlaşması yapmak için Haçlı liderlere elçiler göndermiştir. Haçlı liderlerin yanında olarak çoğu zaman Nureddîn Mahmud ve Selâhaddîn Eyyûbî ile karşı karşıya gelmiş, bazen de bu Sünnî liderler ile anlaşarak Haçlıların karşısında yer almıştır.¹⁵⁶

¹⁵² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 527-530.

¹⁵³ Farhad Daftary, "Raşidüddîn Sinan el-İsmâîlî", *DİA*, cilt. 34, İstanbul, 2007, s. 467.

¹⁵⁴ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, s. 93-94.

¹⁵⁵ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 554.

¹⁵⁶ Daftary, "Raşidüddîn Sinan el-İsmâîlî", s. 467

2.5.3.6. Nasr el-Acemî

Raşidüddîn Sinan'ın 1193 yılında Kehf Kalesi'nde ölmesi üzerine onun yerine yine İranlı bir Dâî olan Ebû Mansur b. Muhammed isimli Nasr el-Acemî geçmiştir. Raşidüddîn Sinan döneminde sarsılan Alamut otoritesini yeniden kurmayı başarırken, Eyyûbî yöneticileriyle genel olarak dostane ilişkiler içerisine girmiş, müttefik olarak görmeye devam etmiş ve Raşidüddîn Sinan'ın aksine Franklar ile aralarındaki ilişkinin düzelmesi için de çaba sarf etmiştir. Nasr el-Acemî döneminde Alamut'ta bulunan Celaledîn III. Hasan, yeni siyasetinin yani Sünnî şeriatın uygulanması ve camiler yapmalarını emretmiştir. Celaledîn III. Hasan elçiler ile birlikte Suriye Nizarî İsmâîlîlerine bir mektup yollayarak Abbasî Halifesi el-Nasır ile ittifak yaparak Eyyûbî yöneticileri ile ilişkilerin daha iyi kurulmasını istemiştir.¹⁵⁷

Nasr el-Acemî'den sonra Suriye Nizarîlerinin başına 1223-1224 ile 1258 yılları arasında Kemaleddin el-Hasan b. Mesud, Mecdüddîn, Muzaffer b. el Hüseyin, Tacettin Ebûl-Fütuh b. Muhammed ve Raziyyeddîn gibi Dâîler gelmiştir. Suriye Nizarîleri, Haçlılar, Eyyûbîler, Tapınak şövalyeleri ile mücadele ederken Moğol saldırılarından dolayı güç durumda kalmışlardır. Kendilerini Moğol saldırılarından korumak için Memlûklerin yanında yer almışlardır.¹⁵⁸

2.6. Bâtınîlerin Büyük Selçuklu Devleti'ne Etkileri

Bâtınîlerin gerek İran, gerek Mısır ve diğer coğrafyalarda muhalif oldukları gruplara özellikle Sünnî devletlere karşı ne tür politikalar güttüğüne daha önce değinilmişti. Büyük Selçuklular ile Bâtınîlerin mücadelesi İran ve Suriye merkezli geçmiş olsa da bu başlık altında sadece İran'daki Büyük Selçuklu ve Bâtınî mücadelelerine değinilecektir. Çünkü Suriye coğrafyasındaki mücadeleleri bizzat Büyük Selçuklu Devleti ile değil komutanlar vasıtası ile yürütülmüştür. Ayrıca Suriye bölgesi Bâtınî, Türk komutanlar ve Haçlı mücadelelerin en çok yaşandığı bölge olması sebebiyle ikinci ve üçüncü bölümlerde bu mücadeleler daha çok ele alınacaktır. Burada üzerine durulacak temel nokta Bâtınîlerin Abbasî Hilafeti'nin koruyucusu konumunda olan Selçuklular ile İran coğrafyası üzerinde yaşadıkları mücadelelerdir.

¹⁵⁷ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 191.

¹⁵⁸ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 191-192.

Bâtınîlerin faaliyetleri İran’da asıl olarak Melikşah döneminde başlamış olsa da Melikşah’dan önce Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın (1063-1072) kâtibinin Hurdadbe adında bir Bâtınî olması ile bu faaliyetlerin daha Alp Arslan döneminde başladığı görülmektedir. Alp Arslan, vezirinden kâtibinin bir Bâtınî olduğunu öğrenince çok sinirlenerek yanına çağırması, kâtibi kendisini savunmak için Şîî olduğunu söylemiş, Alp Arslan ise iki mezhebin de birbirinden bir farkı olmadığını söyleyerek iki mezhebe de lanet okumuş ve adamı saraydan kovmuştur. Bu adamı göreve araştırmadan aldığı için vezirini suçlamıştır. Sonrasında emrinde bulunan Horasanlı Türklere karşı Deylemlilerin itikadından bahsederek yabancı olduklarını, bunlara karşı dikkat etmelerini, bunların devletin zayıf anını kollayıp isyan veya saldırı suretiyle devlete zarar verebileceklerini söylemiştir.¹⁵⁹ Alp Arslan’ın bu uyarısından sonra devlet görevlileri çok dikkat etseler de o, vefat ettikten sonra Bâtınîler gerek devlet içerisinde gerek Selçukluların hâkim oldukları coğrafyada güçlenmeye başlayacaklardır.

2.6.1. Melikşah Dönemi Bâtınîlerin Faaliyetleri

Sultan Melikşah döneminin Bâtınîler ile ilgili en önemli olayı Alamut Kalesi’nin ele geçirilerek İsmâîlî Devleti’nin kurulmasıdır. Alamut Kalesi, önceden Selçuklulara bağlı kişiler tarafından yönetildiği için bu durum Selçukluların tepkisine sebep olmuştur. Melikşah, ilk zamanlarda Bâtınîler ile mücadele için Vezir Nizâmü’l-Mülk’ü görevlendirmiş, sonra bizzat kendisi faaliyete geçmiş olsa da başarılı olamamıştır. Her ne kadar Melikşah dönemi devletin en parlak dönemi olsa da Bâtınîlerin faaliyetlerini sonlandıramamıştır.¹⁶⁰ Hasan Sabbah’ın Alamut’a hâkim olduktan sonra faaliyetlerini artırması üzerine Melikşah’ın Hasan Sabbah’a elçi ile mektup gönderdiği ve Hasan Sabbah’ın da Melikşah’a cevabî bir mektup yolladığı rivayet edilmiştir.

Sultan Melikşah’ın Hasan Sabbah’a Mektubu:

Hasan Sabbah bilsin ki bizim yüce kulağıma böyle ulaşmıştır: Sen yeni bir din ve millet peyda etmişsin. Bazı cahil dağlı halkı başına toplamışsin. Onların tabiatına uygun sözler söyleyerek benim adamımı bıçaklamaya gönderiyorsun. Mülk ve millet kuvveti, din ve devlet nizamı onlarla muhkem olan İslâm halifelerine sövüyorsun. Bu dalaletten vazgeçip Müslüman olmalısın! Yoksa

¹⁵⁹ Usta, Aydın, *Doğunun ve Bâtının Hâkimi Selçuklular: Gerçek Hikâyeler ve Anektotlar*, İstanbul, 2018, s. 64-65.

¹⁶⁰ Ayşe Atıcı Arayancan, “İsfahan’da Nizârî-İsmâîlî Faaliyetleri”, *Milel ve Nihal*, Sayı: 14, s. 275-276.

*senin üzerine gelmeyi bekleyen çokça asker tayin buyurduk. Karşılık vererek zinhar, zinhar, zinhar kendini bu bela kuyusuna atmayasın! Kendinin ve tâbilerinin canını kendin bağışlarsın. Kalenin muhkemliğiyle mağrur olmayasın! Hakikati bilesin ki senin kalen Alamut'un burcu göğün burçlarından olsa Ulu Tanrı'nın inayetiyle kara toprakla yeksan ederim!*¹⁶¹

Hasan Sabbah'ta bu mektuba karşılık olarak gayet hürmetkâr ve saygılı ifadelerle başladığı mektubunda Müslüman olduğunu ancak gerçek halife olarak Fâtımî Halifesini kabul edip ona bağlı bulunduğunu söyleyerek Abbasî Halifesini tanımayacağını belirtmiştir. Abbasîler ona göre Hz. Muhammed'in neslinden gelenlere ve İslâm dinine karşı suç işlemişlerdir. Mektubunda Nizâmü'l-Mülk ile geçmişte yaşadığı sorunlardan da bahsetmiş ve Sultan'dan kendisi ile ilgili meselelerde Nizâmü'l-Mülk'e danışmamasını istemiştir. Hasan Sabbah, Sultan'a övgü dolu sözler yazmış ve Nizâmü'l-Mülk ile aralarında düşmanlık bulunduğunu aksine Sultan'a karşı hiçbir düşmanlığının olmadığını özellikle vurgulamıştır.¹⁶² Melikşah ile Hasan Sabbah'a ait olduğu iddia edilen bu yazışmalar yayımlanmıştır. Söz konusu mektuplar neşirlerinin yanı sıra Osman Turan gibi âlimlerce doğru kabul edilmiş, hatta Osman Turan tarafından uydurma olduğu iddiasının ciddi bir tenkide dayanmadığı söylenmiştir. Bu mektupların şüpheyile de olsa gerçek olarak kabul edilip kullanıldığı görülmektedir.¹⁶³

Bâtınîlerin Selçuklu ülkesinde hem doğuda, hem de batıda etkili olmaya başlamaları karşısında durumun ciddiyetini kavrayan Sultan Melikşah, kendi bölgesinde onların yayılmasını engellemek için Bâtınîlik ile mücadeleyi bir devlet politikası hâline getirmiştir. Rudbar ve Alamut bölgesinden sorumlu olan Emîr Yoruntaş'ı 1091'de Alamut ve civar kaleleri ele geçirmek üzere görevlendirmiştir. Emir Yoruntaş, Alamut Kalesi'ni başarılı bir şekilde muhasara etmiş, Hasan Sabbah'ın davetini benimseyenleri öldürmüş, mallarını yağmalamış, civar kaleleri de takip altına almıştır. Hasan Sabbah kaleyi savunmak için kale halkını türlü yalanlarla kandırması ve Kazvin Dâisi Dihdar Ebû Ali'nin yardımını alması ile kuşatmanın kaldırılmasını sağlamıştır.¹⁶⁴ Melikşah Kızıl Sarıg adlı bir kumandanını Kuhistan bölgesindeki

¹⁶¹ Mehmet Çalışkan, "Melikşah İle Hasan Sabbah'ın Mektuplaşması Meselesi", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 2 – Sayı 3 Ocak 2018, s. 56-57.

¹⁶² Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 32-33.

¹⁶³ Çalışkan, "Melikşah İle Hasan Sabbah'ın Mektuplaşması Meselesi", s. 56.

¹⁶⁴ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 552-553; Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 73-75.

Bâtınîleri, Arslantaş adlı diğer bir kumandanını da Hasan Sabbah'ı ve arkadaşlarını yok etmekle görevlendirmiştir. Anlaşıldığı üzere Melikşah'ın onların faaliyetini bütünüyle sonlandırmak istediği görülmektedir.¹⁶⁵

Hasan Sabbah'ın Alamut'ta inzivaya çekilip mezheple ilgili eserler yazmasını fırsat bilen Nizâmü'l-Mülk şiddetle kaleyi kuşatmıştır. Hasan Sabbah ise kuşatmadan kurtulmak için baş düşmanı Nizâmü'l-Mülk'e darbe indirmeye karar vermiştir. En önemli silahı olan fedâîlerden birini Nizâmü'l-Mülk'e suikast hazırlamak için görevlendirmiştir.¹⁶⁶ Arranî adlı fedâî 16 Ekim 1092 Cuma gecesı Mihavend bölgesinde bulunan Şahne denen bir yerde sufi kılığına girerek, iftardan sonra görev yerinden haremına tahtı revan üzerinde gitmekte olan Nizamü'l-Mülk'ün önüne geçip bıçağını onun sırtına saplamış, Nizamü'l Mülk aldığı o yara yüzünden şehit olmuştur. Nizamü'l-Mülk'ün öldürölmesinden kısa bir süre sonra iki ayrı zamanda onun iki oğlu da Bâtınîler tarafından öldürölümüştür. Ahmed adlı oğlu aldığı yaranın etkisiyle Bağdat'ta felç olmuştur. Diğer oğlu Fahrü'l-Mülk'ü de Nişabur'da bıçaklanmıştır.¹⁶⁷ Ondan sonra Hasan Sabbah'ın fedâîleri emirlerin, devlet büyüklerinin ve tanınmış kişilerin peş peşe canına kıydılar. Hasan Sabbah'a karşı gelen herkesi ortadan kaldırdılar.

Melikşah öldükten sonra kendisinin bizzat yaptırdığı İsfahan Kalesi Terken Hatun'un eline geçmiş, Melikşah'ın atadığı kale dizdarı görevden alınmış ve onun yerine dizdar¹⁶⁸ olarak Deylemli Ziya adında biri gelmiştir. Bundan sonra ise Bâtınîler hileler yaparak kaleyi Ahmed b. Attâş vasıtası ile ele geçirmişlerdir. Böylelikle İsfahan halkı her ne kadar Bâtınîleri istemeseler de hatta onların çoğunu öldürseler de Selçukluların önemli şehirlerinden İsfahan Kalesi Bâtınîlerin eline geçmiştir.¹⁶⁹ İsfahan Kalesi'nin çok kolay bir şekilde kaybedilmesinde sadece Bâtınîlerin hileleri değil aynı zamanda Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğı bunalım dönemi de etkili olmuştur.

¹⁶⁵ Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 221.

¹⁶⁶ Lockhart, *Hasan Sabbah ve Haşîşîler*, s. 220-221.

¹⁶⁷ Sevim, Ali, Merçil, *Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara, 2014, s. 165-166; Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 556.

¹⁶⁸ Dizdar: Kale, hisar anlamına gelen Farsça diz kelimesinden türetilmiştir. Kale muhafızlarının kumandanı durumunda bulunan dizdar, Türk-İslâm şehirlerinde askeri görevli dışında kalenin korunması, değerli eşyaların korunması, hapishanelerden sorumlu olmak gibi görevleri vardır. Bkz: Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, cilt. 9, İstanbul, 1994, s.480.

¹⁶⁹ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 260.

Sultan Melikşah'ın ölümüyle Selçuklu Devleti, Sultan'ın birbiriyle anlaşamayan oğulları ve bunlar arasında sık sık taraf değiştiren yarı bağımsız emirler arasındaki mücadelelerle dolu 10 yıl süren bir iç savaş ve kargaşa ile karşı karşıya kaldı. Berkyaruk, Nizamü'l Mülk'ün akraba ve yandaşlarının desteğiyle kendi sultanlığını ilan etmiştir. Berkyaruk'a rakip olarak amcası Tutuş ve kardeşi Muhammed Tapar'da ortaya çıkmıştır. Tutuş, 1095 yılında Rey yakınlarında yapılan savaşta öldürülmüş, Berkyaruk ile kardeşi Sencer'den destek gören Muhammed Tapar arasında ise sonuçsuz birçok savaş meydana gelmiştir.¹⁷⁰

2.6.2. Berkyaruk Dönemi Bâtınîlerin Faaliyetleri

Sultan Berkyaruk hiçbir zaman Sünnî akidelere çok bağlı olmamış hatta rakipleri karşısında gücünü kaybedeceğini düşündüğü anlarda ordusuna İsmâîlîleri kabul etmiştir. Bu durumun en belirgin örneği ise 1100 yılında kardeşiyle savaştığı sırada ordusuna beş bin İsmâîlî almış olmasıdır. Ancak saltanatının sonlarına doğru ordusundan İsmâîlîleri temizlemiş ve mezhebe karşı girişilen hareketleri desteklemiştir. İran İsmâîlîleri, böyle bir ortamdan güçlenmek için faydalanmışlardır. Deylem'de Alamut'tan başka birçok kale ve şatoyu, Kuhistan'da ise kalelerin yanı sıra çok sayıda kasabayı ele geçirmişlerdir.¹⁷¹

Berkyaruk döneminde Bâtınîler, Üstünâvend Kalesi'ni almış olmanın yanı sıra ilerde önemli üsleri olacak Girdkuh Kalesi'ni istemişlerdir. Sultan'ın buna izin vermesi sonucu Bâtınî olan Reis Muzaffer Girdkuh'u yönetmeye başlamıştır. Bâtınîler, Güneybatı İran'da Zagros Dağları ile Huzistan arasında bulunan Errecân bölgesindeki kaleleri de ele geçirmişlerdir. Alamut'un batısındaki Lamasar Kalesi, Isfahan'daki Şahdiz Kalesi ve Isfahan'a beş fersah uzaklığındaki Hâlinecân Kalesi bu dönemde Bâtınîler tarafından ele geçirilmiştir.¹⁷²

Bâtınîler, bu dönemde de Dâîler aracılığıyla cahil halkı etkileri altına alırlarken, diğer taraftan fedâîler aracılığıyla suikastlar düzenlemişlerdir. Hatta Bâtınîler, Sultan Berkyaruk'a Bâtınî düşmanı olan birini vezir tayin ettiği için saldırıda bulunmuşlardır. 1095'te meydana gelen bu olay Abdülkerim Özaydın tarafından şöyle anlatılmıştır:

“Sicistanlı biri Sultan Berkyaruk'a hücum edip pazısından yaralamıştır. Suikasti tertip eden şahıs yakalanıp sorguya çekilince kendisine iki kişinin yardımcı

¹⁷⁰ Şadrüddin Ebu'l-Hasan, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, (çev. Necati Lügal), Ankara, 1943, s. 51-52.

¹⁷¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 483.

¹⁷² Kaya, Pınar, “Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler”, s. 42-44.

olduğunu söyledi. Daha sonra bu iki kişi de yakalanıp işkence ile sorgulandı. Biri tam itiraf edecekken arkadaşı ona “Nasıl olsa öldürüleceğiz. Bari sırlarımızı ifşa edip de Sicistan halkına kötülük etme.” deyince o da inat ederek söylemedi ve her ikisi de öldürüldü.”¹⁷³

Bu dönemde Bâtınîler tarafından suikasta uğrayan kişiler arasında Emir Yakuti'nin kızıyla evli olan emir Arğuş en-Nizami, Bâtınîlere karşı birçok sefer düzenlemiş Emîr Aksungur ve Selçukluların ilk Bağdat şahnesi olan Emîr Porsuk bulunmaktadır. Bu olaylardan sonra Bâtınîlerin suikastları çoğalınca onlardan çekinen emirler gömleklerinin altından zırh giyerek dolaşmaya başladılar.¹⁷⁴ Berkayaruk'un komutanlarından, devlet adamlarının bir kısmının Bâtınîler ile iş birliği yaptıklarına dair iddialar o dönemde ileri sürülmüştür. Hatta Sultan'ın ordusunda birçok Bâtınî bulunduğu için kendisi de bir dönem Bâtınî olmakla suçlanmıştır. Ayrıca Muhammed Tapar'a bağlı olan devlet adamlarının Bâtınîler tarafından öldürülmesi de bu şüpheyi artırmıştır. Berkayaruk, bu düşünceleri çürütmek için Bâtınîler üzerine harekete geçmiş askerlerine de bütün Bâtınîleri öldürmeleri için emirler vermiştir. Bu hareket, Berkayaruk'un Bâtınîleri gerektiğinde sadece çıkarları için kullandığının kanıtı olmuştur.¹⁷⁵

Sultan Berkayaruk döneminde Emîr Çavlı Bâtınîlerle mücadele eden Selçuklu emirlerinden biridir. Bâtınîler, Huzistan ve Fars bölgelerindeki kaleleri işgal edince Emîr Çavlı adamlarının bir kısmını Bâtınîlerin içine yerleştirmiş ve onlar aracılığı ile Bâtınîler ile karşı karşıya gelmiş ve bu mücadelede Bâtınîlerin çoğu kılıçtan geçirilmiştir.¹⁷⁶ Sultan Berkayaruk, Bâtınîlere karşı giriştiği harekâta kardeşi Melik Sencer ile de anlaşılarak hareket etmiştir. Sencer ve Bozkuş adlı emiri Bâtınîlerin en müstahkem mevkillerinden biri olan Horasan'daki Tabes şehrini kuşatma altına almışlardır. Hatta tam şehri ele geçirecekleri sırada Bâtınîlerin çok fazla rüşvet vermesi sonucu kuşatmayı kaldırmışlardır. Emîr Bozkuş üç sene sonra tekrar Bâtınîler üzerine harekete geçerek Tabes'i yeniden kuşatmış ve bölgedeki Bâtınîlere büyük zararlar vermiştir. Bu olaydan sonra Bâtınîler, bir daha kale yapmayacaklarına, silah satın almayacaklarına ve hiç kimseyi Bâtınîliğe davet etmeyeceklerine dair söz

¹⁷³ Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkayaruk Devri Selçuklu Tarihi (1092-1104)*, İstanbul, TTK Yayınları, 2001, s. 84-85.

¹⁷⁴ Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 230.

¹⁷⁵ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 265

¹⁷⁶ Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkayaruk Devri Selçuklu Tarihi (1092-1104)*, s. 191.

vermişlerdir.¹⁷⁷ Berkyaruk, 1104 yılında ölene kadar Bâtınîlere karşı başlattığı bu mücadeleleri sürdürmüş ama yine de saltanatının ilk dönemlerinde ve Muhammed Tapar ile mücadelesinde Bâtınîleri orduya alması ve onların üzerine ilk başlarda hareket düzenlememesi büyük tepkilere sebep olmuştur.

2.6.3. Muhammed Tapar Dönemi Bâtınîlerin Faaliyetleri

Muhammed Tapar, Berkyaruk'tan sonra iktidarı eline alarak Selçuklular için büyük tehdit oluşturan Bâtınîler üzerine harekete geçmiştir. Bu dönemde mücadelesine devam ederek güçlenen Bâtınîler giderek daha geniş alanlara sahip olmuşlardır. Muhammed Tapar ise Haçlılar, Gürcüler ve özellikle Bâtınîler ile ciddi bir şekilde mücadele etmiş ve bu mücadeleleri sürekli kılmıştır.¹⁷⁸ Bâtınîlik hareketine karşı Sultan Muhammed Tapar bir takım tedbirler almış ve neredeyse her yıl Bâtınîler üzerine seferler düzenlemiştir. Bâtınî sorununu ciddiye alan Muhammed Tapar, düzenlediği seferler ile Bâtınîleri kalelerini savunmaya mecbur bırakmıştır. Muhammed Tapar 1106 yılında Bâtınîlerin elinde bulunan Bağdat'ın kuzeybatısındaki Tikrit Kalesi'ni kuşatmışsa da Bâtınîlerden kaleyi alamamış ancak kale Bâtınîlere de kalmamıştır. Bâtınî Komutanı Keykubad, kalenin Selçukluların eline geçmemesi için kaleyi bölgede bağımsızlığını ilan etmiş olan On iki İmamcı Arap Emiri Seyfû'd-Devle Sadaka'ya teslim etmiştir.¹⁷⁹

Sultan Muhammed Tapar'ın kuşattığı bir diğer kale Şahdiz Kalesi olmuştur. Bu sırada İsmâîlîlerin zulmünden bıkan halk ve köylüler de kuşatmaya destek olmuşlardır. Bu arada Ahmed b. Abdülmelik b. Attâş kaleyi korumaktaydı. Sultan Muhammed Tapar'ın muhasaraya devam etmesi üzerine Bâtınîler pes ederek Hâlinecân Kalesi'nin kendilerine verilmesi şartıyla Şahdiz Kalesi'ni teslim etmişlerdir. Bunu kabul eden Sultan'da her gün kaleye veziri ile erzak göndermiştir. Bu olaydan sonra Bâtınîler, Selçuklu emirlerinden birini yaralamış, bunun üzerine Sultan derhâl Hâlinecân Kalesi'ni yerle bir ederek içindeki Bâtınîleri öldürtmüştür. Bu kuşatma sırasında Vezir Sa'dü'l-Mülk, Bâtınîler ile anlaşmış, Ahmed b. Attâş'ın erzak ve yardım talebi üzerine

¹⁷⁷ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih* X, s. 266.

¹⁷⁸ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 81-82.

¹⁷⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 506.

onlara “Bu köpeği (Sultan’ı) devirene kadar bir hafta sabrediniz ve kaleyi elden vermeyiniz şimdi zahire gönderiyoruz” demiştir.¹⁸⁰

Isfahan’ın ileri gelenleri Muhammed Tapar’a Vezir Sa’dü’l-Mülk’ün bir Bâtınî olduğunu söylemişlerse de Sultan, vezirine güvendiği için buna inanmak istememiştir. Bu sırada Sa’dü’l-Mülk, Sultan’ın hacamatçısıyla anlaşarak onu öldürtmeye çalışmış ama Hacamatçının bunu karısına söylemesi ile bu duyularak Sultan’ın kulağına kadar gitmiştir. Sultan ise doğruluğunu anlamak için hasta görünüp hacamatçıyı çağırmış, pazısını açıp sinirle dönerek doğru söylemesini istemiştir. Hacamatçı, gerçekleri itiraf edince Sa’dü’l-Mülk’ün Bâtınî olduğuna şüphesi kalmayan Sultan, vezir ve 4 arkadaşını Isfahan kapısında idam ettirmiştir.¹⁸¹ Bazı kaynaklarda Vezir Sa’dü’l-Mülk’ün iftiraya uğradığından da bahsedilmektedir. Bu olay tam kesin olmamakla birlikte devlet içerisinde kimin Bâtınî olduğu ya da olmadığı konusunda belirsizlikler yaşandığına dair bir delildir. Muhammed Tapar döneminde çoğu devlet adamı Bâtınîleri desteklemeye başlamış ve Bâtınîler sarayın içine kadar sızmıştır.¹⁸²

Sultan Muhammed Tapar, Şahdiz Kalesi’nin kesin olarak ele geçirmek için 1107 yılında harekete geçmiştir. Bâtınîler az kişi ile çok iyi savunmasına rağmen kaleye çıkan askerler, Ahmed b. Attâş ve yanında bulunan seksen kişiyle çetin bir mücadeleye girişerek Bâtınîlerin çoğunu öldürmüş ve kaleyi ele geçirmişlerdir. Ahmed b. Attâş esir edilerek derisi yüzülmüş, oğlu öldürülmüş, karısı da kendini kaleden aşağıya atmıştır.¹⁸³

Sultan Muhammed Tapar, 1109 yılında Vezir Ahmed b. Nizâmü’l-Mülk ve Emîr Çavlı’yı Hasan Sabbah üzerine göndermiştir. Vezir, Üstünâvend ve Alamut’u kuşatmış ve kuşatmaya direnmemeleri için Alamut’un tahıl kaynaklarını yok ederek kaleleri ve evleri tahrip etmiştir. Yiyecekleri kalmamış olan kale halkı kadınları ve çocukları başka kalelere göndermiş ve dışarıdan yardım almaya başlamışlardır. Bunun üzerine Selçuklu ordusu kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Böylece Bâtınîler bir kez daha Alamut’a yapılan seferden kurtulmuştur. Sultan ile Bağdat’a

¹⁸⁰ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, s. 346-347; Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 80-81.

¹⁸¹ Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 81.

¹⁸² Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtınî Hareketi*, s. 84-85.

¹⁸³ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, s. 348.

dönen veziri ise birkaç Bâtınî tarafından hançerle yaralanmıştır. Onu yaralayan Bâtınîler yakalanarak cezalandırılmıştır.¹⁸⁴

1109 yılında düzenlenen seferde başarısız olunması sonucu Muhammed Tapar, 1111 yılında Atabeg Emîr Anûştegin Şîrgîr'i¹⁸⁵ Bâtınîlerin üzerine göndermiştir. Emîr Şîrgîr Rudbar'daki ekinleri tahrip ederek Bâtınîlere ait Bire Kalesi'ni ele geçirmiş, buradaki halk ise Alamut'a gönderilmiştir. Bu olaydan sonra 1117 yılında Sultan, Emîr Anûştegin'i Alamut'a son darbeyi indirmesi için emrine pek çok komutanı vererek tekrar görevlendirmiştir. Emir, kuşatmanın uzun süreceğini anlayınca kalenin önüne barakalar kurmuş ve aralıklı nöbetlerle kuşatmayı dokuz ay sürdürmüştür. Bâtınîler zor durumda kalınca kadın ve çocukların emniyet içinde gitmeleri için aman dileseler de bu Anûştegin tarafından kabul edilmemiştir.¹⁸⁶

Uzun süren kuşatma sırasında Alamut'un alınmasına çok az kalmışken Sultan Muhammed Tapar'ın ölüm haberinin gelmesi ile Bâtınîlerin moralleri yükselmiş, Selçuklu ordusu kuşatmayı kaldırmaya karar vermiştir. Emîr Şîrgîr, kuşatmayı kaldırdıkları takdirde Bâtınîlerin onların erzak ve mühimmatlarına ulaşacaklarını söyleyerek kaleyi kuşatmaya devam etmeleri gerektiğini hiç olmazsa biraz daha burada kalmalarını söylemiştir. Emîr'in bu özlerine rağmen askerler akşam olunca birbirlerine danışmadan dağılmışlardır. Tek başına kalan Anûştegin bir süre daha muhasaraya devam etmiş, sonra o da ayrılmak zorunda kalmıştı. Bunu gören Bâtınîler geride kalan ganimeti ele geçirmiştir.¹⁸⁷

Sultan'ın 1118 yılının Şubat ayında hastalanması ile hakkında suikasta kurban gittiğine dair söylentiler çıkarmıştır. Sultan bu söylentileri ortadan kaldırmak için şölen düzenleyerek halka görünmüş ama bu olaydan kısa bir süre sonra Nisan ayında vefat etmiştir. Kaynaklarda suikasta uğraması sonucu öldüğü ihtimali çok fazla yer almaktadır. Bu ihtimalin kaynaklarda çok fazla yer alması ise Sultan'ın ölümünden sonra Bâtınîlerin çok fazla güçlenmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁸ Imade'd-din Kâtib

¹⁸⁴ Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, s. 239-240.

¹⁸⁵ Emir Anûştegin Şîrgîr: Muhammed Tapar'ın oğlu Melik Tuğrul'un atabegi olup yönetimine Abe, Save ve Zencan verilmiştir. Anûştegin Şîrgîr, bu bölgelerdeki İsmâîlî kaleleri Melik Tuğrul adına fethederek onun hâkimiyet sahasını genişletmiştir. Bu fetihleri sonucu Muhammed tapar tarafından İsmâîlî kalelerini ele geçirmekle görevlendirilmiştir. Bkz: Nevzat Keleş, "Emir Anûştegin Şîrgîr ve Ailesi", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul, 2013, s. 147-148.

¹⁸⁶ Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 82-83.

¹⁸⁷ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 420.

¹⁸⁸ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 93-94.

el-İsfahani: “Eğer Muhammed Tapar’ın fethettiği kaleler şimdiye kadar Bâtınîlerin elinde kalmış olsaydı kâfirlik bütün cihanı kaplardı.” Sözlerinden anlaşıldığı üzere Sultan Muhammed Tapar’ın Bâtınîlere karşı uyguladığı politikalar başarılı olmuş ve bu mücadeleler diğer sultan ve komutanlara da örnek olmuştur.¹⁸⁹

Muhammed Tapar Dönemi, Bâtınîlerin suikastlarının en fazla gerçekleştiği dönem olmuştur. İsfahan Cuma Cami, zamanla İsmâîlîlerin suikastlarını gerçekleştirdikleri bir mekân haline gelmiştir. Ayrıca yine İsfahan Cuma Cami, Nizârî İsmâîlîler tarafından yakılarak tahrip edilmiştir. Önemli âlimler, din ve devlet adamları olarak bilinen Nişabur Kadısı Saîd b. Ebû Muhammed, İsfahan Kadısı Ubeydullah el-Hatib, Bağdat Halifesi’nin Veziri Ebû’l Ali Said İsfahan Cuma Camii’nde öldürülmüşlerdir.¹⁹⁰ Muhammed Tapar döneminde halk arasında propaganda yapılması için birçok propaganda evi açmışlardır. Mesela İbn Ahmed adlı bir Dâî Deylem’e gelmiş ve burada bir ev kiralayarak yerleşmiştir. Deylemlileri kendi mezheplerine çekmeye çalışmıştır.¹⁹¹

2.6.4. Sencer Dönemi Bâtınîlerin Faaliyetleri

Sultan Sencer, Muhammed Tapar’ın ölümünden sonra tahta geçmiştir. Bu süreçte Bâtınîler ise suikastlara ara vererek Tapar’dan aldıkları darbelerin yarasını sarmakla meşgul olmuşlardır. Yine onlar kalelerini onararak güçlendirmişler, ayrıca bu dönemde İsmâîlî emirlikleri ve beylikleri bağımsız devletçikler furyasına katılmışlardır. Hatta yerel ittifaklar ve kamplaşmalar içine girmişlerdir.¹⁹²

Sultan Sencer, melikliği döneminde 1103 yılında Bâtınîlere karşı mücadeleye başlamıştır. Hatta bu dönemde Bâtınîlerle daha önce bahsedildiği üzere anlaşma bile yapmıştır. Ancak bu anlaşma sürekli ihlal edilmiştir. Sultan Sencer başlangıçta Bâtınîlerle mücadele etmek için harekete geçmişse de Bâtınîlerin devletin tüm kademelerine yerleşmiş olması ve onlara yönelik çalışmalarının hemen Hasan Sabbah’a bildirilmesinden dolayı bir dönem, Bâtınîlere karşı bazı müsamahalarda bulunmuştur.¹⁹³

¹⁸⁹ Özeydin, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 84.

¹⁹⁰ Arayancan, “İsfahan’da Nizârî-İsmâîlî Faaliyetleri”, s. 282.

¹⁹¹ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtınî Hareketi*, s. 94-95.

¹⁹² Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 101-102; Kaya, “Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler”, s. 69.

¹⁹³ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, s. 151.

Sultan Sencer, tahta geçince Kuhistan’a ordu göndermiş ve uzun süren savaşlar sonrası zor durumda kalan Hasan Sabbah, barış için elçi göndermiş Sultan bunu kabul hizmetkârlarını kandırarak Sultan’ın hademelerinden birine hançer göndermiştir. Hizmetçi, Sultan uyurken hançeri yastığına saplamış, Sultan Sencer ise hançeri görünce endişelenerek gizli şekilde araştırmıştır. Bu sırada Hasan Sabbah Sultan’a bir elçi göndererek: *“Eğer ben Sultan Sencer’in iyiliğini düşünmeseydim, sert yere konmuş olan o bıçağı onun yumuşak göğsüne saplatırdım.”* demesiyle Sultan, Bâtînîlerle savaşmaktan kaçınmıştır.¹⁹⁴

Sultan Sencer Bâtînîlere ait olan Kurmiş bölgesinde Bâtînîlerin mülklerinden aldığı haracı üç bin dinar indirmiştir. Ayrıca o, kendisinin suikasta kurban gitmesinden korktuğu için Bâtînîlere bazı kolaylıklar sağlamıştır. Yine onlarla barış yapması İsmâîlîleri resmen tanınması açısından önemlidir ki, Bâtînîler 6-7 yıl bu anlaşmaya uymuşlardır. Anlaşmadan sonra Bâtînîliği kabul eden kimsenin olmaması bu durumu kanıtlamaktadır.¹⁹⁵ 1126’da devletin yeniden istikrar kazanması ve Hasan Sabbah’ın ölümü üzerine Sultan Sencer ilk kez Bâtînîlere karşı harekete geçmiştir. Vezir Kâşânî önderliğinde 1126’da Bâtînîlere karşı düzenlenen seferlerde Selçuklu askerleri onları büyük hezimete uğratarak Beyhak yöresindeki köylerden Tarz’da ne kadar Bâtînî varsa hepsini öldürmüşlerdir.¹⁹⁶ Sultan Sencer’in veziri Bâtînîlere karşı genel bir cihat seferberliği başlatmış, üzerlerine ordu ile gitmiş ve onların görüldükleri yerde öldürülmeleri emrini vermiştir. Ancak Vezir’in Bâtînîler tarafından öldürülmesinden sonra Sultan, onları cezalandırmak için harekete geçmemiştir.¹⁹⁷

Bâtînîler bu dönemde Tâlekan bölgesinde Mansura gibi bazı yeni kaleleri ele geçirmişlerdir. Ayrıca 1126 yılında geleceğin önemli üslerinden Meymûndiz Kalesi’nin yapımına başlamışlardır. Sultan Sencer, 1127 yılında Bâtînîlere ağır bir darbe indirmek amacıyla Horasan üzerine sefere çıkmış ve yaklaşık on bin civarındaki Bâtînî’yi öldürtmüştür. Alamut’taki Bâtînîlerle ilgilenmeyi Irak Selçuklularına bırakmışsa da Irak Selçukluları bununla pek ilgilenmemişlerdir.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 559.

¹⁹⁵ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtîni Hareketi*, s. 102.

¹⁹⁶ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, s. 499-500.

¹⁹⁷ Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi V: İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara, TTK Yayınları 1991, s. 152-155.

¹⁹⁸ Kaya, “Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler İle Yapılan Mücadeleler”, s. 72.

1132-1133 yılında Abbasi Halifesi Müsterşid (1118-1135), Sencer'i Bâtınîlere karşı tutarsız davranmakla suçlamış, Sultan Sencer ise Halife'ye yazdığı mektubunda, Bâtınîlere karşı yaptığı mücadelelerde onlardan çoğu kişiyi öldürttüğünü fakat buna rağmen Bâtınîlerin faaliyetlerini azaltmadıklarını, tecavüz ve adam öldürme gibi her türlü hileyi yapmaya devam ettiklerini vurgulamıştır.¹⁹⁹ Sencer'e bağlı bir grup Emîr Erkuş'un komutasında harekete geçerek 1133-1134'te Horasan'da Bâtınîlerin elinde bulunan Girdkuh Kalesi'ni kuşatmıştır. Uzun süre devam eden kuşatma sonucunda Bâtınîler çok zor durumda kalmıştır. Kale tam ele geçirilmek üzereyken Emîr Erkuş kuşatmayı bırakmıştır. Onu buna iten şeyin sebebi ise Bâtınîlerden aldığı çok değerli mücevherler ve paralar olduğu ileri sürülmektedir.²⁰⁰

Sultan Sencer'e Haşhaşîlerin ikinci suikast girişimi arasının açık olduğu Harezmşah hükümdarlarından Atsız b. Muhammed'in onları para ile tutması üzerine gerçekleşmiştir. Sultan, bu suikast girişimini elçilerinden birinden gizli bir mektupla öğrenmiş ve küçük bir araştırma sonucunda kendisini öldürmekle görevlendirilen bu iki Haşhaşî'yi yakalatarak öldürtmüştür.²⁰¹

Sultan Sencer döneminde Bâtınîler üzerine tertiplenen seferlerden biri de 1151-1152 senesinde gerçekleşmiştir. 1126 yılında Turayşis üzerine harekete geçen Sultan, Bâtınîlerin elindeki beldelere baskınlar yaparak şehirleri kullanılamaz hale getirmiştir.²⁰² 1154 yılında Kuhistan'daki yedi bin kişilik Bâtınî grubu Selçuklu askerlerinin Oğuzlarla meşgul olmasını fırsat bilerek Horasan üzerine harekete geçmişler ve Selçuklular ile aralarında uzun süren mücadeleyi Selçukluların kazanmasıyla çok sayıda Bâtınî öldürülmüş, bazıları da esir alınmıştır. 1156 tarihinde de Bâtınîler Horasan'daki Tabes şehrine yürüyerek orada olaylar çıkarmışlardır. Yine de devlet adamlarından birçoğunu esir alarak yağmada bulunmuşlar ve halktan çoğu kişiyi de öldürmüşlerdir. 1157 yılında ise Bâtınîler, Horasan hacılarına baskın düzenlemişler ve çoğunu öldürmüşlerdir.²⁰³

¹⁹⁹ Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi V: İkinci İmparatorluk Devri*, s. 225-227.

²⁰⁰ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtını Hareketi*, s. 107-108.

²⁰¹ Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi V: İkinci İmparatorluk Devri*, s. 344-346.

²⁰² Seferin tam tarihi bilinmemekle birlikte İbnü'l Esir, eserinde 1151-1152 olayları arasında nakletti için bu tarih aralığı verilmiştir. Bkz: İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s. 139.

²⁰³ Kaya Pınar, "Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler", *Tarih Dergisi*, Sayı 58, İstanbul 2013, s. 43-64, s. 55.

Sultan Sencer, saltanatının başında Bâtınîlerle mücadelede gerekli çabayı göstermemişse de sonrasında yaptığı seferler ile Bâtınîlere rahat vermemiştir. Bâtınîler, Sultan Sencer öldükten sonra İran coğrafyasında 99 yıl daha yaşamışlardır. Bâtınîlerin Sencer'in ölümünden sonra da varlıklarını devam ettirmelerinin en büyük nedeni Selçukluların zayıflayarak yıkılma sürecine girmesi olmuştur. Bu durum Bâtınîlere rahat nefes aldırılmış ve bir süre daha mezheplerini yaymaya devam etmişlerdir.²⁰⁴

Selçuklular ve Haşhaşîler faslını sonlandırırken; Hasan Sabbah'ın başını çektiği Nizârî İsmâîlî hareketin tam bir terör hareketi olduğunu ve Selçuklu Devletini yıkmayı amaçladığını ifade etmek yerinde olacaktır. Onlar bu hedeflerine ulaşmak için devleti yıkmayı ve mezheplerini daha geniş alana yaymayı ana ilke olarak belirlemişlerdir. Bunun için de her yolu mübah görmüşlerdir. Öyle ki, devlet adamlarına, masum halka korkunç suikastlar düzenleyerek vahşice öldürmüşlerdir. Ancak genel olarak Selçuklu Sultanları ve devlet adamlarının kararlı mücadeleleri sonucu Bâtınîlik hareketi, Selçuklu sonrası dönemlerde gücünü yavaş yavaş yitirmiş ve sönmeye yüz tutmuştur. Bertold Spuler'in "*Şayet Selçuklular ortaya çıkmamış ve sünneti ikame etmemiş olsalardı, İsmâîlîler tüm Doğu İslâm Dünyasını ellerine geçirmiş olacaktı.*" ifadeleri bu durumu özetlemektedir.²⁰⁵ Bu ifadeler, Selçukluların Bâtınîler ile mücadelede ne kadar etkili olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

²⁰⁴ Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi*, s. 114.

²⁰⁵ Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, s. 152.

3. HAÇLI SEFERLERİ SIRASINDA BÂTİNİLERİN FAALİYETLERİ

Haçlı Seferleri sırasında Bâtînîlerin faaliyetleri genel olarak Suriye merkezli gerçekleşmiştir. Çünkü Suriye, Haçlı Seferlerinden etkilenen ve Bâtînîlerin de yayılma sahası olan bir bölge olmuştur. Bu bölümde Haçlı Bâtînî ilişkilerinden önce Haçlılar ile mücadele ederken aynı anda Bâtînîler ile de mücadele eden güçler üzerinde durulacaktır. Suriye'ye hâkim olan bu güçler, hem Haçlıları buradan çıkarmak için mücadele etmiş hem de Haşhaşîlerin acımasız planlarına maruz kalmışlardır. el-Müstansır'dan sonraki halef sorununda Suriye İsmâîlîlerinin çoğu Mustalî'nin imamlığını tanıırken bir kısmı da Nizar'ın yanında yer almıştır.¹ Suriye'nin büyük bölümü başlangıçta Mustalîlerin tarafında iken Hasan Sabbah'ın bölgeye gönderdiği Dâîlerin etkisi ile Nizarî İsmâîlîlik zamanla kendine nüfuz alanı bulmuştur. Suriye, farklı mezheplere ev sahipliği yapmasından dolayı İran İsmâîlîlerinin dikkatini çekmiş ve buraya Dâîler göndermişlerdir. Bu Dâîler İran'daki propaganda ve suikastlarını burada devam ettirerek yerel yöneticilerle de ittifaklar kurmuşlar ve yabancı oldukları bu coğrafyada güçler dengesinde rol oynamaya başlamışlardır.²

3.1. Melik Rıdvan'ın desteği ile Bâtînîlerin Halep'teki Faaliyetleri

Bölgenin hâkim gücü olan Suriye Selçuklu Meliki Tâcü'd-Devle Tutuş'un (1079-1095) ölümüyle Suriye küçük devletler tarafından paylaşılarak parçalı bir yapıya bürünmüştür. Suriye IX. yüzyıldan itibaren İsmâîlîliğin merkezi olmuş, Şîî gruplar da Nizarî İsmâîlîlerini desteklemişlerdir. Haçlıların bölgeye gelerek Suriye'yi daha da karmaşık hale sokması Nizarîlerin bölgede güçlenmesinde etkili olmuştur.³ Suriye ve Filistin bölgesinde önemli şehirleri ele geçiren Atsız⁴ Fâtımîler ile tek başına uğraşmamak için Tutuş'tan yardım istemiş, onun yardımıyla Fâtımîlerden kurtulunca Dımaşk'ı ona teslim etmiştir. Sonraki süreçte ise Tutuş'un bölgeye hâkim olması

¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, (çev. Erdal Toprak), İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2005, s. 487.

² Pınar Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler İle Yapılan Mücadeleler", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008, s. 47.

³ Ayşe Atıcı Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, 2010, s. 184-185.

⁴ Atsız: Türk tarihine bakıldığında Atsız ismine çoğu kez rastlanmaktadır. Burada ismi geçen Atsız b. Uvak'dır. Atsız b. Uvak, Melikşah'ın önemli emirlerinden olup Kudüs'ün fethinde rol oynamış, Filistin bölgesini idaresinde bulundurmaktadır. Melikşah Döneminde Fatımîlere son vermek için mücadele ettiyse de başarılı olamamış sonrasında bölgede güçlenen Melik Tutuş tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bkz: Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *DİA İslâm Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul, 1991, s. 92.

sonucu Suriye’de Suriye Selçukluları Devleti kurulmuştur.⁵ Yeni kurulan bu devlet, hem Haçlılar ile mücadelede hem de Bâtınîler ile olan ilişkilerde önemli bir role sahip olmuştur. Tutuş’un yeğeni Berkayaruk ile girdiği saltanat mücadelesi sırasında hayatını kaybetmesi ile devleti oğulları arasında ikiye bölünmüştür. Atabeg Cenâhü’d-Devle’nin Tutuş’un küçük oğulları Dukak ve Rıdvan’ı kışkırtması üzerine iki kardeş arasında saltanat mücadelesi başlamıştır. İki kardeş arasındaki bu mücadeleler sonucu Suriye Selçukluları, Rıdvan b. Tutuş’un başında bulunduğu Halep Selçuklu Melikliği ile kardeşi Dukak’ın başında bulunduğu Dimaşk Selçuklu Melikliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁶

Melik Rıdvan, topraklarını Dimaşk istikametinde genişletmek isterken Haçlıların bölgeye gelmeleriyle Halep’te sıkışmış ve hâkimiyetini korumakta zorlanmaya başlamıştır. Bu dönemde fırsat bulan Bâtınîler, bölgedeki çekişmelerden faydalanarak çıkarlarına uygun hareket etmeye başlamışlardır. Halep’te propaganda merkezi kurarak halkı Bâtınî yapmaya çalışmışlardır.⁷ Rıdvan’ın Atabeg Cenâhü’d-Devle ile aralarının açık olmasını fırsat bilen Fâtımî Halifesi Mustalî-Billâh (1094-1101), Rıdvan’a bir elçilik heyeti gönderip kendisi adına hutbe okutmasını buna karşılık kardeşi Dukak’a karşı yardım edeceğini söylemiştir. Siyasî bakımdan yalnızlık çeken Rıdvan ise bu teklifi kabul ederek Fâtımîler adına hutbe okutmaya başlamıştır. Ancak bu durum yalnızca dört hafta sürmüş, Sünnî İslâm dünyası tarafından aldığı büyük tepkiler sonucu hutbeyi tekrar Abbasîler adına okutmaya başlamıştır. Bu durum Rıdvan’ın Sünnî İslâm’a çok bağlı olmadığını göstermektedir.⁸ Ayrıca bu olay Rıdvan’ın İsmâîlîlere destek vermesi ile yakından ilişkilidir.

Bâtınîlerin Suriye’deki ilk faaliyetleri Halep Meliki Rıdvan’ın onlara koruma sağlaması ile başlamıştır. Rıdvan, sağlam bir karaktere ve istikrara sahip olmaması sebebiyle çoğu devlet adamını hizmetinde tutamamış, başta Atabeği Cenâhü’d-Devle olmak üzere birçok devlet adamı zamanla Rıdvan’ın yanından ayrılmıştır. Bu ayrılmalar sonucunda Suriye’de siyasî yalnızlık çekmeye başlayan Rıdvan, Bâtınîler

⁵ Erdoğan Merçil ve Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür*, Ankara, TTK Yayınları, 2014, s. 429-432.

⁶ Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014. s. 227.

⁷ Duman, İbrahim, “Halep Selçuklu Meliki Rıdvan b. Tutuş Devrinde Halep Ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu Hakkında Bir Araştırma (1095-1113)”, *International Journal of Social Science*, Number 37, 2015, s. 491.

⁸ İbn’ül Esir, *El-Kamil fi’t-Tarih X*, (çev. Abdülkerim Özeydin), İstanbul, Türkiye Matbaacılık, 1987. S. 225.

ile iş birliği yapmaya başlayarak Halep'te İsmâîlî lideri el-Hâkim el-Müneccim'in açıkça propaganda yapmasına izin vermiştir. Hatta onlara davetlerini açıkça yapmaları için Davet evi (Darü'd-da've) kurmalarına da yardımcı olmuştur.⁹ Böylelikle Nizarî İsmâîlîler Suriye'deki liderlerden birinin desteğini alarak daha rahat hareket edebilecekleri bir fırsat bulmuşlar ve propagandalarını yayarak nüfuzlarını artırmışlardır.

Suriye'de Bâtınîlerin düzenlediği ilk suikast Hıms Emîri Cenâhü'd-Devle Hüseyin'e karşı olmuştur. Rıdvan ile Atabeg Cenâhü'd-Devle Hüseyin barıştıktan bir süre sonra Bâtınîler Cenâhü'd-Devle'ye suikast düzenleyerek öldürmüştür. Bu suikastı Melik Rıdvan'ın isteğiyle Bâtınî hâkimi el-Müneccim tarafından gönderilen sufi kılığındaki İranlı üç fedâî yapmıştır. Bâtınî düşmanı olarak bilinen Cenâhü'd-Devle Hüseyin, 1 Mayıs 1103 tarihinde Cuma namazı için camiye gittiği sırada hançerlenerek öldürülmüştür. Suikast, Hıms halkını korkutmuş, hatta şehirde yaşayan Türklerin çoğu Dımaşk'a kaçmıştır. Bu olayla ilgili bilgi veren kaynakların çoğunda, katili Rıdvan'ın azmettirdiği kaydedilmiştir.¹⁰ Cenahüddeve'nin ölümünden sonra Hıms, Rıdvan'ın hâkimiyetine geçmiştir. Antakya ve Urfa'daki Haçlıların bozguna uğratılmasını fırsat bilen Rıdvan harekete geçmiş ve Halep civarında Haçlıların elinde olan şehir ve kaleleri geri almıştır. Dukak öldükten sonra ise Dımaşk'a girerek kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır.¹¹

İsmâîlîlerin Suriye'deki ilk saldırısı 1106'da Efamiye'ye karşı düzenlenmiştir. Şehrin reisi Fâtımî Halifesine bağlı olan Halef İbn Mülaib, kaleyi 1096'da Rıdvan'dan alarak eşkıyalık faaliyetleri için kullanmıştır. İsmâîlîler, Efamiye Kalesi'ni kendi faaliyetlerine üs yapmak için Rıdvan'dan aldıkları desteğe güvenerek Halef İbn Mülaib'i öldürtmeye karar vermişlerdir.¹² Bâtınîlerin Efamiye'yi ele geçirmek istemelerinin sebebi şehrin Fâtımîlerden yana olmasıdır. Ebû Tahir es-Saiğ, kendisi ile iş birliği yapan Kadı Ebû'l-Feth es-Sermînî le birlikte altı kişilik Bâtınî grubu, İbn Mülaib'i öldürmesi ve kaleyi ele geçirmesi için Efamiye'ye göndermiştir. İbn Mülaib, Kadı Sermînî'ye çok fazla güvendiği için ondan şüphe etmemiştir. Ancak oğulları

⁹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, İstanbul, Mana Yayınları, 2018, s. 33; Lewis, Bernard, *Haşhaşiler*, (çev. Kemal Sarıözen), İstanbul, Kapı Yayınları, 2014, s. 160-161.

¹⁰ Abdülkerim Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul, 2002, s. 201.

¹¹ Sevim, Ali, "Rıdvan b. Tutuş", *DİA*, Cilt. 35, İstanbul, 2008, s. 50.

¹² Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri", s. 200.

onun Bâtınîlerle iş birliği yaptığını söyleyerek uyardılarsa da Kadı'nın kendisine söyledikleri üzerine ona güvenmeye devam etmiştir.

*Ey Emir! Herkes bilir ki, ben aç ve perişan bir hâlde sana sığındım. Sen bana aman verdin, beni zengin ettin, aziz kıldın. Sayenizde makam ve servete kavuştum. Benim senin katında ulaştığım mevkiyi, senin bana ihsan ettiğin nimetleri kıskanan ve çekemeyen bazı kişiler beni sana şikâyet ettiler. Şimdi senden yanımdaki bütün servetimi geri almanı ve beni geldiğim gibi perişan bir hâlde buradan uzaklaştırmanı istiyorum.*¹³

Ebû'l-Feth es-Sermînî, kendisine olan güveni tekrar sağladıktan sonra bir gece harekete geçerek kaledeki fedâîler ile birlikte surlardan aşağıya ipler sarkıtmışlardır. Bu ipler yardımıyla 300 kişiyi yukarı doğru çekerek kalenin burçlarına çekmiş ve uykuda olan İbn Mûlaib ve çocuklarını öldürmüşlerdir.¹⁴ Ebû Tahir es-Saiğ, Efamiye Kalesi'ne yerleşmesinden sonra kaleyi ele geçirmek isteyen Haçlı lideri Tankred, 1106 yılında kaleyi kuşatmış ve aman dilenmesi sonucu kaleyi teslim almıştır. Kaledeki Ebû'l-Feth es-Sermînî'yi öldürmüş, Ebû Tahir'i ise öldürmeyerek yanında götürmüş, sonradan Ebû Tahir'in fidye vermesi sonucu onu serbest bırakmıştır.¹⁵ Bâtınîlerin Suriye'deki faaliyetleri uzun yıllar devam etmiş, devlet adamları ve âlimlerden kendilerine karşı olduğunu düşündükleri herkesi öldürmeye çalışmışlardır.

Bâtınîler, 1111 yılının sonlarına doğru Halep'e gelen Ebû Harb İsa b. Zeyd el-Hucendî adlı İsmâîlî karşıtı bir tüccara suikast girişiminde bulunmuşlardır. Bütün servetini Bâtınîlere karşı mücadele için harcayan, onları öldürenlere değerli hediyeler vermiş olan Ebû Harb, Halep'e yanında Bâtınî olduğunu bilmediği Ahmed b. Nasr er-Râzî adlı adamı ile gelmiştir. Rivayete göre bu Bâtınî, Halep'e geldiklerinde Ebû Tahir es-Saiğ'in ve Melik Rıdvan'ın yanına giderek, Ebû Harb'ın mallarına baskın yapmaları konusunda onları kışkırtması sonucu Ebû Harb'in üzerine harekete geçilmiştir. Durumu anlayan Ebû Harb ve adamları, Ahmet b. Nasr er-Râzî'yi ve Ebû Tahir'in adamlarını öldürmüşlerdir.¹⁶

Melik Rıdvan'ın Bâtınîlerle iş birliği yaparak Halep'e gelen tüccarın mallarına el koymaya çalışması onun İslâm dünyasındaki itibarının sarsılmasına neden olmuştur. Halep'teki Sünnî ve Şîîler, Ebû Harb ve adamlarına karşı yapılan teşebbüs sonucu

¹³ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 329.

¹⁴ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 329.

¹⁵ Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları, 2000, s. 203-204. Lewis, Bernard, *Haşhaşiler*, s. 161-163.

¹⁶ Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 64-65.

Rıdvan'ı kınamışlardır. Daha fazla tepki çekmek istemeyen Rıdvan ve taraftarları İsmâîlîlerden bir gruba saldırıp öldürmüşlerdir. Bu arada Muhammed Tapar, Suriye bölgesindeki İsmâîlî hareketlerinden ve Rıdvan'ın onlara verdiği destekten haberdar edilmiş ve Rıdvan, Muhammed Tapar tarafından şiddetle kınanmıştır. Bunun üzerine Rıdvan, Selçuklu Sultanı'nın dikkatini daha fazla çekmemek için Ebû'l-Feth'in kardeşi Ebû'l Ganim ve onun yandaşlarını 1107 yılında Halep'ten çıkartmıştır. Bâtınîlerin bir kısmını öldüren Rıdvan, Tankred'in elinden kurtulan Ebû Tahir'e karşı bir şey yapamamıştır.¹⁷

Rıdvan, Ebû Tahir'e destek vererek İsmâîlîlerin Suriye'deki faaliyetlerini desteklemiş ve onların müstahkem kalelere yerleşmesini sağlamış, sonrasında ise Muhammed Tapar'ın baskısından korktuğu ve onunla kötü olmamak için İsmâîlîlerin bir kısmını gözden çıkarmıştır. Bu olaydan sonra Rıdvan, ölümüne kadar bir daha Bâtınîlere destek vermemiştir. 10 Aralık 1113 tarihinde Halep'te ölen Rıdvan Meşhedülmelik denilen yerde defnedilmiştir.¹⁸

3.2. Bâtınîlerin Haçlılarla Mücadele Eden Türk Komutanlara Suikastları

Bâtınîlerin en etkili silahları kendilerine muhalif olanlara karşı düzenledikleri suikastlar olmuştur. Çoğu devlet adamı, din adamı, komutan ya da halktan kimseler onların bu suikastlarına kurban gitmişlerdir. İran'da yaşanan bu suikastlar Bâtınîlerin Suriye coğrafyasına gelip burada yayılmaları sonucu yaygınlaşmıştır. Suriye'deki suikastların İran'dakilerden farkı ise bu coğrafyada Haçlılar ile yaşanan mücadelelere denk gelmiş olmasıdır. Suriye'deki suikastlar komutanları iki ateş arasında bırakmıştır. Hem Haçlılar ile mücadele etmişler hem de Bâtınîlerin yayılmasını engellemeye çalışırken bu suikastlara kurban gitmişlerdir. Bu suikastların ne derece de başarılı olduklarına tek tek değinilecektir. Yalnız şunu söylemek gerekiyor ki Suriye'deki suikastlar zamanla yönünü değiştirmiş, coğrafyaya yeni gelip tutunmaya çalışan Haçlılara da uygulanmıştır. Böylelikle Suriye'deki Haşhaşi suikastları, din veya millet farkı gözetmeden zamanla sistemli hâle gelmiştir.

¹⁷ Melek Kurtbaş, "Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124)", Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2020, s. 81.

¹⁸ Sevim, "Rıdvan b. Tutuş", s. 50.

3.2.1. Melik Rıdvan Sonrası Bâtınîler ile İlişkiler

Melik Rıdvan'ın ölümü sonrası yerine 16 yaşındaki oğlu Alp Arslan el-Ahras geçmiştir. Konuşmasında aksamalar olmasından ötürü ona el-Ahras ismi verilmiştir. Alp Arslan, Mübarek ve Melikşah isimli iki kardeşini kendisine muhalif olmamaları için öldürterek tahtını sağlama almıştır.¹⁹ Rıdvan'ın ölümünden sonra Halep'te eski düzenleri bozulmuş olan Nizarîler, Melik Alp Arslan'ın tecrübesiz ve genç olmasından faydalanarak desteğini talep etmişlerdir. Alp Arslan, önceleri babasının siyasetini sürdürerek Halep-Bağdat yolu üzerindeki Badî yakınlarında bir kaleyi Nizarîlere vermiştir. Bu sıralarda Halep'teki Bâtınî faaliyetlerini yakından takip eden Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Alp Arslan'ı uyarmak için bir mektup yazmıştır: *“Senin Baban Bâtınîlerle ilgili hususlarda bana muhalefette bulunuyordu. Sen, benim evladım olarak senden onları öldürmeni istiyorum.”*²⁰

Muhammed Tapar, bu mektupla güçlenen ve Halep'e belli bir nüfuz kuran Bâtınîlerin bertaraf edilmesini emretmiştir. Bunun üzerine başta Halep Reisi Said b. Bedî olmak üzere Halep ileri gelenlerinin olduğu bir grup Alp Arslan'ı Bâtınîler üzerine harekete geçirmeye çalışmışlardır. Alp Arslan ve Said b. Bedî harekete geçerek Bâtınîlerin Suriye'deki temsilcileri Ebû Tahir ve el-Hâkim el-Müneccim'in kardeşi ile birlikte 200 Bâtınîyi öldürmüşler, diğerlerini ise mallarına el koyarak hapse atmışlardır. Bu olay Suriye'de yaşayan İsmâîlîlere ciddi bir darbe vurmuştur. Bu olaydan sonra Nizarîlerin bazıları Haçlılara katılırken bazıları da farklı bölgelere dağılarak kurtulmuşlardır. Halep'te yaşadıkları bu büyük darbeden sonra Nizarî İsmâîlîler, Şeyzer Kalesi'ni kendilerine üs yapmak istemişler ancak başarılı olamamışlardır.²¹

Melik Alp Arslan ise bu olaylardan sonra 1114 yılında Atabeg Lü'lü²² tarafından suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra ise Bâtınîler Alp Arslan'ın emirlerinden Said b. Bedî'yi iki oğlu ile birlikte öldürerek kendilerince intikamlarını

¹⁹ İbn'ül Adim, *Zübdet'ü'l-Halep Min Tarih-i Halep*, (çev. Ali Sevim), Ankara, TTK Yayınları, 2014, s.119.

²⁰ İbn'ül Adim, *Zübdet'ü'l-Halep Min Tarih-i Halep*, s. 119.

²¹ Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 227; İbn'ül Adim, *Zübdet'ü'l-Halep Min Tarih-i Halep*, s.120-121.

²² Atabeg Lü'lü: Melik Alp Arslan tahta geçtiğinde çocuk yaşta olduğu için onun yerine devlet işlerini düzenleyen, sonrasında Alp Arslan güçlenince yetkiyi elinde tutmak için onu öldüren önemli devlet adamıdır. Alp Arslan'ı öldürdükten sonra yerine kardeşi Sultan Şah'ı geçirmiş ve Melikliğin bütün yönetimini kendi elinde toplamıştır. Bkz: Taner Atmaca, “X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010, s. 26.

almışlardır. Halep Reisi Said b. Bedî, Bâtınîlerin düşmanı haline gelmesinde hem Melik Alp Arslan'ı Bâtınîler üzerine harekete geçirmesi hem de Ebû Tahir es-Saiğ ve İsmail ed-Dâî'yi öldürmesi etkili olmuştur. Melik Alp Arslan ve Said b. Bedî'nin öldürülmesi Bâtınîleri bir süre rahatlatmış ve faaliyetlerini tekrar canlandırmalarında etkili olmuştur.²³ Halep'te yaşanan olaylardan sonra Suriye Nizarîleri, Güney Suriye'de yayılmaya başlamışlardır. Bu arada Suriye İsmâîlîlerinin liderliğine Behrâm gelmiş ve Suriye Nizarîlerinin merkezini Halep'ten Güney Suriye'ye taşıyarak Şam ve civarında propagandalarını devam ettirmiştir.²⁴

*Rıdvan öldükten sonra Halep'e hâkim olan Alp Arslan, çocuk yaşta olduğundan devlet işlerinin yürütülmesi işini, Lü'lü üstlenmişti. Ancak hâkimiyeti eline almak isteyen Lü'lü, Alp Arslan'ı öldürmüştür. Alp Arslan, mahvedici, zalim, akli kısa, kan dökücü ve isyankârlığa düşkün bir insan idi. Lü'lü Halep'ten kaçtığı zaman şehir kalesi, iki gün Rıdvan'ın kızı Âmine Hatun'un elinde kaldı. Fakat Lü'lü öldürülünce Sultan Şah b. Rıdvan'ı melik yaptılar. Kardeşinin öldürülmesinden sonra yerine, Sultan Şah'ı getiren Lü'lü idi. Lü'lü, bir yıl sekiz ay daha kalıp Sultan Şah'ın devlet işlerini yönetti.*²⁵

Halep'te güçlerini kaybettikten sonra ellerinde kalan birkaç yeri korumak için Artuklu hükümdarı İlgazi ile dostça ilişkiler kurmuşlardır. Ama yine de halk tarafından destek görmedikleri için bu defa da Halep dışındaki Kal'atü's-Şerif'i İlgazi'den istemişlerdir. İlgazi ise burayı onlara vermemek için yıktırmıştır.²⁶ İlgazi'ye buranın yıkılması için destek veren Şîî âlim ve imamî fakih İbnü'l-Haşşab'da 1125'te Bâtınîler tarafından öldürülmüştür. Belek Gazi'nin 1123 yılında Halep'i ele geçirmesiyle İsmâîlîlerin nüfuzu bölgede azalmaya başlamıştır. Belek, Behrâm'ın kendi içlerine sızdırdığı casusunu tutuklatarak İsmâîlîleri sürgün ettirmiştir. Mallarını satarak gitmek zorunda kalan İsmâîlîler, Güney Suriye'de kendi durumlarını sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.²⁷

Merâğa Emiri Ahmedîl, bu dönemde Bâtınîler tarafından öldürülen devlet adamların biri olmuştur. Ahmedîl hanedanlığının (1108-1227) kurucusu olan Ahmedîl b. İbrahim, 1108-1227 yılları arasında Tebriz ve Merâğa'da hüküm sürmüştür. Sultan Muhammed Tapar tarafından 1111 yılında Şerafeddin Mevdûd ve Sökmen el-Kutbî

²³ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 40-41.

²⁴ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 523-524.

²⁵ İbn'ül Adim, *Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Halep*, (çev. Ali Sevim), Ankara, TTK Yayınları, 1982, s. 97-98.

²⁶ Azimi, *Azimi Tarihi*, (çev. Ali Sevim), Ankara, TTK Yayınları, 2006, s. 52.

²⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 523.

ile birlikte Haçlılarla mücadele etmesi için Suriye'ye gönderilmiştir.²⁸ Emir Ahmedîl, Tuğtegin ile birlikte Muhammed Tapar'ın sarayında bulunduğu sırada pusula vermek için Emir'e yaklaşan bir Bâtînî ona hançerle saldırmıştır. Emir Ahmedîl, Bâtînî fedaiden aldığı üç hançer yarası sonucu 16 Mayıs 1116 tarihinde ölmüştür.²⁹ Emir'in nasıl ve kim tarafından öldürüldüğü bilinse de neden öldürüldüğü hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir.

3.2.2. Mevdûd b. Altuntegin

Musul Valisi Şerefeddin Mevdûd, Muhammed Tapar tarafından 1108 yılında Çavlı'nın yerine Musul'a vali olarak görevlendirilmiştir. Babasının kimliği ve hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İbnü'l Esir babasının adını Altuntegin, Ebû'l-Fida ise Altuntegin veya Altuntaş olarak nakletse de kesin bir bilgi yoktur. Mevdûd, Musul'da düzeni sağladıktan sonra Muhammed Tapar tarafından Haçlılara cihat için görevlendirilmiştir. Mevdûd ile birlikte Ahlatşahlar'dan³⁰ (1100-1208) Sökmen el-Kutbî'yi de görevlendirerek cihat hazırlığına başlamalarını emretmiştir.³¹ Mevdûd ile Sökmen, Cizre'de buluşarak Artuklu Beyi İlgazi'nin de kendilerine katılmasıyla Haçlılara karşı Urfa üzerine yürümüşlerdir. Mevdûd, Urfa'yı kuşatınca Urfa Haçlı Kontu Baudouin'in yardım çağrısına Kudüs Kralı I. Baudouin ve Trablus Kontu Bertrand yetişmişlerdir. Mevdûd, Haçlı kuvvetlerinin gelmesi ile kuşatmayı kaldırarak geri çekilmiştir. Dımaşk Atabeği Tuğtegin'in yardımına gelmesi ile geri çekilen Haçlıların peşini bırakmayan Mevdûd onları Fırat'ı geçerken yakalamış ve nehrin doğusunda kalanları kılıçtan geçirmiştir. Mevdûd, Urfa'yı ele geçiremediyse de Haçlılara ağır bir darbe indirmiştir.³²

1111'de Musul Valisi Mevdûd ve ordusu Fırat Nehri'ni aşır Tell-başer'i kuşatmış, şehri ele geçiremeyince kuşatmayı kaldırıp Halep çevresine çekilmiştir. Haçlıların Şeyzer'deki Türklere saldırmak için harekete geçtiğini haber alan Türkler,

²⁸ Meral Canverenli, "Haşhaşîlerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020, s. 57.

²⁹ Abdülkerim Özaydın, "Ahmedîliler", *DİA*, Cilt. 2, İstanbul, 1989, s. 168; Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 145.

³⁰ Ahlatşahlar: Sökmen el-Kutbi tarafından 1100 yıllarında kurulan Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı beyliktir. Azerbaycan meliklerinin soyu kesildikten sonra Ahlat halkı Selçuklu emirlerinden Sökmen el-Kutbî'yi çağırılmışlar, bundan sonra ise Muhammed Tapar kendisine sadakatinden dolayı bölgeyi ona iktâ etmiş ve beylik kurulmuştur. Bkz: Faruk Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA*, cilt. 2, İstanbul, 1989, s. 24-25.

³¹ Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, cilt. 29, Ankara, 2004, S. 427-428.

³² Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II* (çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK Yayınları, 2008. s. 95-97.

çalılıklara gizlenmişler ama savaşmaya cesaret edemeyerek kaçmışlardır. Bu olaydan sonra Mevdûd Musul'a dönmüştür.³³ Mevdûd, kendi kuvvetleri ve Urfa halkının desteği ile ikinci kez Urfa'yı kuşatmak için harekete geçmiş ve ani bir darbe ile şehri kuşatmıştır. Ermeniler ile anlaşarak Haçlıları oyuna getirmeye çalışmışsa da Urfa Hâkimi Baudouin ve Tell-başer Kontu Joscelin, Müslümanların üzerine saldırarak şehrin düşmesini önlemişlerdir. Ermenilerin cezalandırılması üzerine Mevdûd, kuşatmayı kaldırarak Musul'a geri dönmüştür.³⁴

Mevdûd Urfa'ya üçüncü kez sefer hazırlığına girişince Haçlılar Tuğtegin ile anlaşmak istemişler ancak Tuğtegin bunu kabul etmeyerek Mevdûd'un yanında yer almak için harekete geçmiştir. Tuğtegin ve Mevdûd'un kuvvetleri Selemiye'de birleştikleri sırada keşif kolu Haçlıların savaşa hazırlanmakta olduğunu görünce aniden savaş başlamıştır. Bu savaş sırasında Türkler Haçlılara karşı önemli bir zafer kazanmışlardır. Mevdûd, askerlerini Musul'a göndermiş kendisi ise Suriye'de kalarak ilkbaharda yapacakları sefer için Sultan Muhammed Tapar'dan gelecek emri beklemeye başlamıştır. Bu sırada o, Tuğtegin ile birlikte Dımaşk'a dönmüştür.³⁵ Mevdûd'un burada Bâtınîler tarafından öldürülmesini İbnü'l Esir şöyle nakletmiştir:

Mevdûd Urfa üzerine yaptığı üçüncü seferden sonra 5 Eylül 1113'de Tuğtegin'in misafiri olarak Dımaşk'a geldi. Cuma namazını kılmak için beraberinde Tuğtegin ve kalabalık bir cemaat olduğu hâlde Ulu Cami'ye geldi. Namazdan sonra Müslüman halkın sevgi ve saygı dolu bakışları arasında önde Tuğtegin olmak üzere camiden çıktılar. Cami avlusunda ilerlerken hiç kimsenin önemsemediği birisi kalabalığın arasından sıyrılıp Mevdûd'a yaklaştı. Mevdûd'a yaklaşır yaklaşmaz kaftanından tuttuğu gibi bir darbe vurdu ve dört yerinden bıçakladı. Darbelerden biri Mevdûd'un böğrüne diğeri uyluğuna saplandı. Yakalanan katilin başı kesilerek cesedi yakılmıştır. Yaralandığı sırada oruçlu olan Mevdûd Tuğtegin'in evine götürüldü burada orucunu bozması söylense de o orucunu bozmadı ve birkaç saat sonra hayatını kaybetti. Dımaşk'ta vefat eden Mevdûd'un cenazesi eski Dımaşk Hâkimi Dukak'ın türbesine defnedildi.³⁶

İbnü'l Esir'in yukarıda anlattığı Mevdûd'un öldürülmesi olayı ile ilgili olarak Azîmî, şehir halkı içerisinde tanınmayan bir adam tarafından öldürüldüğünü, Ebû Gâme ise kim tarafından öldürüldüğünü söylemeden dört yerinden bıçaklandığını

³³ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi* (çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 182-183.

³⁴ Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.

³⁵ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 395-396.

³⁶ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 396.

söylemiştir. Emir Mevdûd Bâtınîler tarafından öldürüldüğü sırada elinin üzerinde Emir Tuğtegin'in elinin olduğu bazı kaynaklarda geçmektedir. Yine aynı kaynaklar Tuğtegin'in ileride söz edileceği gibi Bâtınîleri desteklemesinden ötürü bu suikastta onun parmağı olduğunu da kaydetmişlerdir. Kesin bir delil olmadığı göz önüne alınacak olduğunda bu ithamların yersiz olduğu Tuğtegin'in böyle bir suikasta destek olmadığı görülmektedir.³⁷

Mevdûd'un öldürülmesi olayından sonra Kudüs Kralı Baudouin Dımaşk Emiri Tuğtegin'e bir mektup yazarak *"İslâm'ın direği olan Mevdûd'u Allah'ın evinde, Allah'ın bayramında³⁸ öldüren bir ümmet elbette mahvolacaktır!"* demiştir. Emir'in ölümünden sonra Sultan Tapar, Haçlılar ile mücadeleden vazgeçmeyerek başka komutanları görevlendirmiştir. Mevdûd'un öldürülmesinden sonra Bâtınîlere destek veren Melik Rıdvan b. Tutuş ve Atabeg Tuğtegin sorumlu tutulmuştur. Sultan Muhammed Tapar ile Tuğtegin'in arası bu olayla bozulurken Mevdûd'un yerine Aksungur el-Porsukî, Musul valisi olarak tayin edilmiştir.³⁹

Emir Mevdûd, Haçlılar ve Urfa Kontluğu üzerine düzenlediği seferler ile onlara rahat nefes aldırmamıştır. Onun ölümü ile Haçlılar güçlü bir düşmandan kurtulmuştur. Mevdûd'un seferlerinin sonucunda Urfa Kontluğu zayıflamış, siyasî bir güç olmaktan öte yağmacılık ve hırsızlıkla geçinen bir kontluk haline gelmiştir. Emir Mevdûd, Haçlıları hem ekonomik açıdan hem de siyasî açıdan yıpratmış önemli bir komutandır. Emir Mevdûd ile başlayan Haçlı mücadeleleri diğer komutanlara Haçlılar ile mücadelede örnek olmuştur.⁴⁰

3.2.3. Aksungur el-Porsukî

Emir Mevdûd'un yerine Musul valiliğine getirilen Aksungur el-Porsukî, Sultan Tuğrul Bey'in emirlerinden Porsuk'un Memlûkü⁴¹ olduğu için el-Porsukî adıyla bilinmektedir. Daha önce Irak Şahneliği de yapmış olan Aksungur, Musul Valiliğine getirilince 1115 yılında cihat emrine katılmayan İlgazi'yi cezalandırmak için çıktığı

³⁷ Canverenli, "Haşhaşîlerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar", s. 57-58.

³⁸ Burada Allah'ın bayramı olarak bahsedilen Cuma günüdür. Müslümanlar açısından Cuma günü kutsal kabul edilmek ile birlikte Gayrimüslimler bu güne Allah'ın bayramı demişlerdir. Bu sözü söyleyen kişinin bir Hristiyan olması da neden böyle denildiğini ortaya çıkarmaktadır.

³⁹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 48-49.

⁴⁰ Canverenli, "Haşhaşîlerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar", s. 57.

⁴¹ Memlûk: Esir veya köleler arasından seçilip özel eğitimden geçirildikten sonra hükümdarın muhafız birliğine alınan ve zamanla sadakatlerini kanıtlayarak üst düzey mevkilere gelen kişilerdir. Bkz: Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk", *DİA*, cilt. 29, Ankara, 2004, s. 87.

seferde mağlup olunca Sultan Muhammed Tapar tarafından Musul valiliğinden alınmıştır. Görevinden alınan Aksungur, Muhammed Tapar'ın ölümüne kadar iktası olan Rahbe'de yaşamıştır.⁴² Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmud, onu Bağdat şahneliğine tayin etmiş, 1121 yılında ise ikinci defa Musul Valiliği'ne getirilmiştir. Hille Emiri Dübeys'in Bağdat'a hücum etmesi ile Halife Müsterşid, Sultan Mahmud'dan yardım isteyince Sultan, Aksungur'u Musul valiliğiyle birlikte Irak şahneliğine tayin etmiş ancak Aksungur Hille Emiri'ne mağlup olmuştur. Bu arada Dübeys'in, Haçlılarla iş birliği yaparak Kral Baudouin ile birlikte Halep'i muhasara etmesi üzerine Aksungur, şehrin Haçlıların eline geçmesine engel olarak Halep'i zapt etmiş ve onlara teslim etmemiştir.⁴³

Haleplilerin yardım istemesi üzerine şehri Franklardan temizleyen Aksungur, şehre hâkim olmuş ve şehir halkına adil davranarak gümrük vergilerin kaldırmış ve onları bütün zulümlerden korumuştur. Aksungur'un, mal ve gümrük vergilerinin kaldırılması ve yapılan zulüm ve kötülük izlerinin silinmesi hususunda yaptıklarını nakleden İbnü'l Adim, bu bilgilere bizzat Aksungur'un Halep halkına yazdığı bir fermanndan ulaşmıştır. Yine İbnü'l Adim eserinde Aksungur'u şöyle anlatmıştır: *“İyi hâl sahibi, çok hayır işleyen, iyi niyetli, çok namaz kılan, gecelerini dua ile geçiren, ibadet edip oruç tutan bir kimse idi. Hatta onun oruçlu iken şehit edildiği bilinmektedir.”*⁴⁴

Porsukî, Halep ve yönetimini oğlu emir İzzeddin Mesud'a teslim ederek kendisi Musul'a dönmüştür. Musul'a gelen Aksungur, 25 Kasım 1126 günü öldürülmüştür. Bir gece öncesinde rüyasında ondan fazla köpeğin kendisine saldırdığını bunlardan bir kaçını öldürdüğünü görmüş ve bunu beraberindekilere anlatmıştır. Rüya sonrasında çevresindekiler ona evde kalıp dışarı çıkmaması gerektiğini söylemişse de Aksungur onların bütün uyarılarına rağmen *“Ben hiç bir şey için Cuma namazını terk etmeyeceğim.”* demiştir. Bu doğrultuda cemaatle birlikte namaz kılıp hatibi dinlemek için Musul'daki Cami-i Atik'e gitmiştir. Ön safta namaz kıldığı sırada sufi görünümlü on Haşhaşî tarafından saldırıya uğramıştır. Kendisine saldıranlardan birkaç tanesini boğuşma sırasında kendisi, geriye kalanlardan yakalananları ise askerleri öldürmüştür.

⁴² Coşkun Alptekin, “Aksungur el-Porsuki”, *DİA*, cilt. 2, İstanbul, 1989, s. 297.

⁴³ Alptekin, “Aksungur el-Porsuki”, s. 297.

⁴⁴ İbn'ül Adim, *Buğyet et-Taleb fi't-Tarih Halep*, s. 127.

İbnü'l Esir' göre suikastı düzenleyen fedâîlerin Türk, Horasanlı ve Deylemli olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁵

Aksungur'un öldürülmesi olayı İbnü'l Adim'in eserinde ise namaz kılarken değil tam minbere yaklaştığı sırada, derviş kıyafetli sekiz kişinin hançerlerini çekerek kendisine saldırdığı şeklinde nakledilmiştir. Devamında ise İbnü'l Adim olayı şöyle nakletmektedir:

*Porsukî'nin etrafındaki koruyucularından daha atik davranan bu insanlar, onu hançerleyerek öldürücü yaralar açtıktan başka koruyuculardan da birkaçını yaraladılar; koruyucuları da bu sekiz kişiden bir kısmını öldürüp bir kısmını yakaladılar. Bu arada son nefeslerini almakta olan Porsukî evine götürüldü. Camide bulunanların hepsi kaçmış ve Cuma namazı da bozulmuştu. Porsukî o gün ölmüştü; onun adamları, Halep'in kuzeyindeki Azaz'a bağlı Kefernâsıhlı bir genç dışında, ellerinde bulunan öteki Bâtînîleri öldürdüler.*⁴⁶

Aksungur el-Porsukî'nin Bâtînîler tarafından öldürüldüğü kesin olmakla birlikte, kaynaklarda Bâtînîlerle iş birliği yaparak onları azmettiren isimler farklı zikredilmektedir. Bundari, Aksungur'un öldürülmesinden Bâtînîlerle iş birliği yapan Irak Selçuklu veziri Ebû'l-Kasım Dergüzînî'nin sorumlu olduğunu belirtmiştir. Bu ihtimale göre olay şöyle olmuştur: Dergüzînî, Bâtînîlere düşmanlık besleyen Aksungur'u görevden aldirmek için elinden geleni yapmış ancak başaramayınca dostane ilişkiler kurduğu Bâtînîlerden yardım istemiştir. Onun bu isteğini geri çevirmeyen Bâtînîler ise derviş kılığında fedâîler ayarlayarak Aksungur'u öldürmüşlerdir.⁴⁷

Aksungur'un ölümünden sorumlu olan bir diğer kişi ise kaynaklarda Haşhaşî reisi Behrâm veya Haçlılarla iş birliği içinde olan Hille Emiri Dübeys b. Sadaka olarak geçmektedir. Haşhaşîlerin Aksungur'a suikast düzenlemelerinin sebebi ise onun kendilerini rahat bırakmayarak birçok kez saldırmış olmasıdır. Halep yöneticisi İzzeddin Mesud, babasının intikamını almak istediği için katilleri araştırmaya başlamış ve soruşturmalar sonucunda sorumlulardan biri olan ayakkabıcıyı yakalamış ve o adamdan yıllardır Aksungur'u öldürmek için uğraştıkları itirafını alınca onun elini,

⁴⁵ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 501; Alptekin, "Aksungur el-Porsuki", s. 297.

⁴⁶ İbn'ül Adim, *Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Halep*, s. 134.

⁴⁷ Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 75.

kolunu ve ayaklarını kesmiş ve taşıyarak öldürtmüştür. Mesud, babasının intikamı uğruna masum insanlara da zulmetmiştir.⁴⁸

3.2.4. Tuğtegin'in Bâtınîler ile İlişkileri

Ailesi hakkında bilgi bulunmayan Tuğtegin'in Türk asıllı olduğu bilinmekte ve adının “tok, sıkı, dolu” anlamındaki tog ile tegin kelimelerinden meydana geldiği bilinmektedir. Tuğrul Bey ve Alp Arslan'ın hizmetinde bulunmuş, Anadolu'ya ve Gürcistan'a yapılan seferlere katılmıştır. Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'un hizmetine girerek oğlu Dukak'a Atabeg tayin edilmiş, Tutuş'un ölümünden sonra yaşanan Dukak-Rıdvan mücadelesinde etkili olmuştur. Diyarbekir seferi sırasında Meyyafarikin valiliğine tayin edilmiştir.⁴⁹ Melik Dukak'ın ölümünden sonra oğlu Tutuş'a da atabeglik etmiş olan Tuğtegin o da öldükten sonra 1104 yılında kendi siyasi birliğini kurmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla birçok atabeglik ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olan Tuğteginliler (Dımaşk Atabegliği, Böriler) bölgede önemli bir denge unsuru olmuştur. Atabegliğin hâkimiyeti altındaki toprakların çoğu Haçlı tehdidi altında olduğu için Tuğtegin sürekli Haçlılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

Tuğtegin, bulunduğu bölge itibari ile sürekli Haçlılar ile mücadele etmiştir. 1105 yılında ilk kez karşılaştığı Haçlıları büyük bir bozguna uğratmıştır. Yine Tuğtegin, 1113 yılında tekrar karşı karşıya geldiği Haçlıları ikinci kez bozguna uğratmıştır. Bâtınîler ile arası iyi olan Rıdvan, bir dönem kardeşi Dukak'ın Atabegi olan Tuğtegin'e suikastçılar göndermişse de o, bu suikasttan kurtulmayı başarmıştır. Ayrıca bazı kaynaklarda Meraga Emiri Ahmedîl'e karşı düzenlenen suikastın aslında Tuğtegin'e düzenlenmiş olduğu ile ilgili bilgiler de vardır.⁵¹

Suriye Nizarîlerinin lideri Behrâm, 1126 yılından itibaren faaliyetlerini açıkça yapmaya başlamış, Artukoğlu İlgazi ile de iyi ilişkiler kurmuştur. İlgazi, Bâtınîlerin kendisine suikast düzenlemelerinden korktuğu için onlarla iş birliği yapmış ayrıca Tuğtegin'e de mektup yazarak Behrâm'ı yanına almasını istemiştir. Tuğtegin ise İlgazi'nin önerisine uyarak Bâtınîleri korumaya başlamıştır. Bu koruma ile güçlenen Behrâm, Tuğtegin'den ilerideki faaliyetleri için bir kale istemiştir. Tuğtegin ise Kudüs

⁴⁸ Canverenli, “Haşhaşilerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar”, s. 64-65.

⁴⁹ Gülay Ögün Bezer, “Tuğtegin”, *DİA*, cilt. 41, İstanbul, 2012, s. 347-348.

⁵⁰ Bezer, “Tuğtegin”, s.348.

⁵¹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 55-56.

Krallığı'na sınır olan ve Frank tehdidi altında bulunan Banyas Kalesi'ni vermiştir. Böylelikle Tuğtegin ve Veziri Mazdekanî'nin korumasından faydalanmaya başlayan Nizarîler, sürekli bir karargâha sahip olmuşlardır. Behrâm, Banyas'a hâkim olunca Kadmus gibi birkaç kaleyi de ele geçirmiştir. Ayrıca Nizarîler, Banyas Kalesi'nin kendilerine verilmesi karşılığında Tuğtegin'e Haçlılar ile mücadelesinde yardım etmişlerdir.⁵²

Banyas Kalesi'nin kuzeyinde, Hermon Dağı'nın batı yamacında bulunan Vadi't-Teym bölgesi Nusayrîlerin yaşadığı bir bölge olup zamanla Nizarîlerin dikkatini çekmiştir. Behrâm, 1128'de Vadi't-Teym'i ele geçirmek için harekete geçmiştir. Kalenin Reisi Barak b. Cendel Behrâm tarafından öldürüldükten sonra yerine geçmiş olan Dahhâk b. Cendel, Behrâm'dan intikam almak için güçlü bir şekilde karşılık vermiştir. Sonrasında aralarında meydana gelen savaşta Nizarîler mağlup olarak büyük bir kayba uğramışlar ve liderleri Behrâm öldürülmüştür.⁵³ Haşhaşîler, hem kendilerine büyük bir yenilgi yaşattığı hem de reisleri Behrâm'ı öldürdüğü için 1149 yılında Dahhâk'a bir suikast düzenleyerek öldürmüşlerdir.⁵⁴

Suriye'de başarılı olan Nizarî liderlerden biri olan Behrâm, Nizarîlere büyük katkı sağlamış ancak kaleleri zamansız bir şekilde ele geçirmeye başlaması onun sonunu getirmiştir. Nizarîler aldıkları yenilgi sonrası Tuğtegin'in de ölmesiyle zor durumda kalmışlar ve Güney Suriye'de güç kaybetmeye başlamışlardır. Behrâm, Banyas Kalesi'ni Tuğtegin'den aldıktan sonra kaleyi tahkim ederek Bâtınîleri buraya toplamaya başlamıştır. Kalede toplanan Bâtınîlerin faaliyetlerini artırarak etrafa zarar vermeye başlaması üzerine Tuğtegin, onları cezalandırmak için plan yapmaya başlamıştır. Ancak Tuğtegin böyle bir fırsat yakalayamadan 12 Şubat 1128 tarihinde vefat etmiştir. Tuğtegin'in ölümünden sonra yerine Bâtınîler ile uğraşacak olan oğlu Tâcü'l-Mülk Böri geçmiştir.⁵⁵

3.2.5. Tâcü'l-Mülk Böri

Tuğtegin, vefat ettikten sonra yerine oğlu Böri geçmiştir. Böri, 22 Aralık 1085'de doğmuştur. Gençliğinden itibaren Atabegliğin çeşitli yerlerinde görevlerde bulunmuş, babasının seferlere çıktığı zamanlarda ise Dımaşk naibi olarak görev

⁵² İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 518; Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 524.

⁵³ Lewis, Bernand, *Haşîşîler*, (çev. Ali Aktan), İstanbul, 1995, s. 90.

⁵⁴ Canverenli, "Haşhaşîlerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar", s. 67.

⁵⁵ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 147.

yapmıştır. Cebele Muhafızlığı görevinde iken bir dönem şehrin eski hâkimi İbn Ammar tarafından esir alınmışsa da sonrasında serbest bırakılmıştır. Bu sırada Tuğtegin, Ba'lebek'i ele geçirerek Böri'ye ikta etmiş, Böri şehrin idarî ve askerî işlerini yönetirken Haçlılarla da mücadele etmiştir.⁵⁶

Böri'nin babasının yerine geçtiği sıralarda Nizarîlerin liderliğine de Behrâm'ın Banyas Kalesi'nde kendi yerine naib olarak bıraktığı İsmail adlı bir Dâî geçmiştir. İsmail el-Acemî, halkın kendisini öldürmesinden korktuğu için Banyas Kalesi'ni Haçlılara teslim etmiştir. Behrâm kadar güçlü ve kararlı bir lider olmayan İsmail, Behrâm'ın aldığı kaleleri koruyamayarak kaybetmiştir. Bu sebeplerden ötürü Suriye Nizarîleri de bölgedeki hâkimiyetlerini koruyamamışlardır.⁵⁷

Tuğtegin'in ölümünden sonra da Vezir Mazdekanî, Bâtînîlere yardım etmeye devam etmiş ancak Tâcü'l-Mülk Böri destek vermek yerine onları şehirden çıkarmak için fırsat aramıştır. Bu sıralarda Bâtînîler Vezir Mazdekanî'nin desteği ile Haçlılarla, Sur'un kendilerine verilmesi şartıyla onların Dımaşk'ın zaptına yardım etmek üzere gizli bir anlaşma yaptılar. Böri, bu anlaşmayı öğrenince hiç vakit kaybetmeyerek veziri öldürtmüştür. Vezirin ölümünden sonra Dımaşk'ta 1 Eylül 1129 tarihinde Bâtînîlerin üzerine harekete geçerek karşılarına çıkan yaklaşık altı bin Bâtînîyi öldürtmüştür. Bâtînîler, bu olaydan sonra Tuğtegin'den aldıkları desteği Böri'den göremeyeceklerini anlamışlar ve Banyas Kalesi'ni Franklara teslim etmişlerdir.⁵⁸

Böri, Dımaşk üzerindeki Haçlı tehdidini bir süreliğine ortadan kaldırıp Bâtînîlere de büyük bir darbe vurunca en büyük rakibi Musul Atabegi İmâdüddîn Zengî ile ilgilenmeye başlamıştır. Atabeg Zengî'nin kendisinden Haçlılara karşı yardım istemesine endişeyle bakan Böri, onun yardımına kendi ordusundan komutan ve birlikler göndermiştir. Ancak Zengî, Dımaşk ordusundaki kumandan ve askerleri tutuklatarak Böri'yi zayıf düşürmüş ve vakit kaybetmeden Dımaşk'a giderek 24 Eylül 1130 tarihinde şehri kuşatmıştır. Bütün çabalara rağmen şehri ele geçiremeyen Zengî kuşatmayı kaldırarak Halep'e dönmek zorunda kalmıştır.⁵⁹

Tâcü'l-Mülk Böri'nin Bâtînîlere karşı yaptığı büyük mücadeleden sonra Suriye Nizarîlerinin gücü giderek zayıflamış ve kalelere çekilmişlerdir. Bu arada Dımaşk'taki

⁵⁶ Coşkun Alptekin, "Böri", *DİA*, cilt. 6, İstanbul, 1992, s. 326.

⁵⁷ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 519.

⁵⁸ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 519; Bezer, "Tuğteginliler", s.349.

⁵⁹ Alptekin, "Böri", s. 326.

Nizarîlerin başına gelenleri duyan Alamut reisi, iki fedâîyi Tâcü'l-Mülk'e suikast düzenlemeleri için görevlendirmiştir. Tâcü'l-Mülk, bu katliamdan sonra Suriye Nizarîlerinin kendisine bir suikast düzenlemelerinden korkarak bazı önlemler almışsa da suikastçılar Alamut'tan gönderilmiştir. Alamut'tan gönderilen iki fedâî Türk askerî kılığına girerek Böri'nin ordusunun içine sızmış ve 5 Mayıs 1131 tarihinde bir fırsatını bularak onu hançerlemişler ve intikamlarını almışlardır. Bâtınîler orada derhâl öldürülmüşler ancak Böri, biraz daha yaşadıysa da aldığı yaranın etkisiyle 7 Haziran 1132 tarihinde vefat etmiştir.⁶⁰

Tâcü'l-Mülk Böri'nin Bâtınîler tarafından öldürülmesinden sonra yerine Şemsü'l-Mülk lakaplı Ebû'l-Feth İsmail b. Böri geçmiştir. Şemsü'l-Mülk, Franklardan İsmaililerin teslim etmiş olduğu Banyas Kalesi'ni geri almıştır. Bununla da kalmayarak gayrimüslim memleketlerine yağma hareketlerinde bulunmuştur.⁶¹

Suriye Nizarîleri, Şam'da 1129'da uğradıkları büyük kayıptan sonra bir dönem güçlerini kaybetmeler de kısa sürede toparlanarak kendilerine kalıcı üs elde etmeyi başarmışlardır. Ancak bu dönemde faaliyetlerini kentlerden kırsal alana taşımışlardır. Kadmus Kalesi'ni satın alarak, Suriye'deki ilk kalıcı üslerini elde etmişlerdir. 1136-1137 yılları arasında Kariba Kalesi'nden Frankları kovarak bölgedeki ikinci üslerini ele geçirmişlerdir. Bâtınîler için en önemli üslerden biri olacak olan Masyaf Kalesi'ni ise 1141 yılında Beni Münkızlar adına kaleyi yöneten Sungur'u öldürerek ele geçirmişlerdir. Böylelikle kendilerine yüksek dağlardan oluşan bir dağ dizisi oluşturmuşlardır.⁶²

3.3. İmâdüddîn Zengî Dönemi Bâtınî Faaliyetleri

İmâdüddîn Zengî, 1085 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Babası Kasımü'd-Devle Aksungur, Selçuklulara hizmet etmiş, Tutuş tarafından öldürülmüştür. Babasının ölümüyle İmâdüddîn, önce Musul Emîri Kürboğa'nın sonra ise Cezire Hâkimi Çökürmüş'ün himayesine girmiştir. Musul Valisi Mevdûd ve Aksungur el-Porsukî ile birlikte Haçlılara karşı yapılan seferlere katılmıştır.⁶³ İmâdüddîn Zengî, Musul hâkimliğinden ölümüne kadar geçen sürede Suriye, Irak ve el-Cezire bölgesinde siyasî birliği sağlamıştır. Haçlılara karşı başarılı şekilde mücadele ederek

⁶⁰ Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler", s. 77-78.

⁶¹ İbn'ül Adim, *Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Halep*, s. 139.

⁶² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 527-530.

⁶³ Gülay Ögün Bezer, "İmâdüddin Zengî", *DİA*, cilt. 44, İstanbul, 2013, s. 258-259.

kaybedilen yerleri geri almıştır. Özellikle Urfa'yı alarak hem İslâm dünyasında itibar kazanmış hem de Müslümanların kendilerine olan güvenlerini tekrar kazanmalarını sağlamıştır.⁶⁴

Musul Hâkimi Aksungur öldürüldükten sonra yerine önce oğlu Mesud geçmiş, onun vefatının ardından yerine kardeşi geçmiştir. Ancak o, küçük yaşta olduğu için devlet işlerini Çavlı yürütmüştür. Çavlı, Musul'un idaresinin kendisine bırakılmasını talep etmesi için Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'a (1118-1131) gönderdiği elçiler Sultan'dan yeni hâkimlerinin İmâdüddîn'in olmasını istediklerini söylemişlerdir. Sultan Mahmud'da İmâdüddîn'in yeteneklerinin farkında olarak bunu kabul etmiş ve 1127 yılında Musul Hâkimliğini İmâdüddîn Zengî'ye vermiştir. Sultan ayrıca onu oğluna Atabeg tayin ederek Musul'u kendisine ikta etmesiyle burada Musul Atabegliği'nin (Zengîler) temelleri atılmıştır.⁶⁵

İmâdüddîn Zengî, Halep'e vali tayin edilen Kutluğ Aba'nın⁶⁶ şehir halkına zulüm etmesi ve mallarına el koyması üzerine durumu haber almış ve harekete geçmiştir. Ordularıyla yola çıkan İmâdüddîn Zengî, yolunun üzerinde bulunan Menbiç ve Buzaa'yı da zapt etmiştir. Zulümden bıkmış olan Halep halkı onu karşılamaya çıkmıştır. İmâdüddîn, Halep'e hâkim olmuş ve şehrin işlerini düzenleyerek Ebû'l Hasan Ali b. Abdurrezzak'ı Halep reisi olarak görevlendirmiştir.⁶⁷ İmâdüddîn Zengî'nin Halep'in kontrolünü eline alması ile şehrin Haçlı kontrolüne geçmesi engellenmiştir. Zengî bundan sonra dikkatini Suriye'deki Haçlılara ve Bizanslılara yöneltmiş, Haçlılarla savaşmak için bölgedeki emirler ve komutanlar ile bir araya gelmiştir. Haçlı topraklarından sonra Dımaşk'ı kan dökmeden ele geçirmek için Böri'den dul kalan Zümrüt Hatun ile evlenmiştir. Kendi kızını da Dımaşk Atabegi Mahmud'a vererek amacına ulaşmış ve şehri ele geçirmiştir.⁶⁸

İmâdüddîn Zengî'nin gücünün zirvesinde olduğu bu dönemde Nizarîler ise Sünnî yöneticilerin düşmanlığına ve Haçlı devletlerinin tehditlerine rağmen, Suriye'de

⁶⁴ Osman Gürbüz, "XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdüddîn Zengî", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, Erzurum, 2012, s. 54.

⁶⁵ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 507.

⁶⁶ Kutluğ Aba: Kutluğ Aba şeklinde de söylenen ve bir Türkçe ad olan Hutluğ Aba, Araplaştırılarak "Hutluba" şeklinde de söylenir. Sultan Mahmud b. Melikşah'ın kölelerinden olan Hutluğ Aba, Mesud b. Ak- Sungur el-Porsuki'nin, Halep'teki naibine gönderdiği bir tevki ile şehre hâkim oldu. Bkz: İbn'ül Adim, *Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Halep*, s. 135.

⁶⁷ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 514.

⁶⁸ Atmaca, "X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi", s. 41.

önemli üsler elde etmeyi başarmışlardır. Henüz İran'daki taraftarları gibi güçlü bir devlet kuramasalar da yerel bir güç olarak varlıklarını bölgede devam ettirmişlerdir. Kaynaklarda, Nizarîlerin bu dönemde kurdukları ilişkilere dair çok az ve dağınık bilgi vardır. Özellikle İran ile aralarındaki iletişim, Zengî'nin Halep'i almasıyla engellenmiş ve kendilerini köşeye sıkışmış hissetmişlerdir.⁶⁹ Bâtınîler, İmâdüddîn Zengî döneminde ona karşı suikast girişiminde bulunmamış ve onunla karşı karşıya gelecekleri herhangi bir eylemden kaçınmışlardır. Zengî'den çekinmelerinde onun otoriter bir idareci ve sert mizaçlı olmasının yanı sıra Haçlılara karşı başlattığı cihat politikasında başarılı olması etkili olmuştur. Özellikle Haçlılara karşı elde ettiği zaferler Haşhaşîleri de etkilemiş ve onların sindirilmesinde etkili olmuştur.⁷⁰

Nizarîler, 1130 tarihinden itibaren yeni bir döneme girerek şehirlerdeki hâkimiyetlerini kaybetmişler ve kalelerine kapanmışlardır. İmâdüddîn Zengî dönemi ise bu döneme denk gelmiştir. Bu yeni döneme adapte olmaya çalışan Nizarîler, Zengî döneminde herhangi bir olaya ve suikasta kalkışmamışlardır. Musul ve Suriye hattını elinde tutan İmâdüddîn Zengî'nin varlığı onların irtibat kanallarını da tıkamıştır.⁷¹ Bâtınîler, İmâdüddîn Zengî döneminde ilk olarak İbnü'l Esir'in verdiği tarihe göre 1132-1133 yılında Kadmus Kalesi'ni İbn Amrun'dan para ile satın almışlar ve burası bir süre Baş Dâî'nin makamı olmuştur. Haşhaşîler, ikinci olarak Kehf Kalesi'ni veraset anlaşmazlığı yaşandığı bir dönemde yine İbn Amrun'dan para ile satın almışlardır. 1136 yılında Bâtınîler Kariba Kalesi'nden Haçlıları kovarak kaleyi sahiplenmişlerdir. Zengî'nin adamları Nizarîleri kovmuşsa da Nizarîler tekrar burayı ele geçirmiş ve bu kalelerin hepsi Bâtınîler tarafından korunaklı hale getirilmiştir.⁷²

1141 'de İsmâîlîler, Masyaf Kalesi'ni Şayzerli Beni Münkızlar⁷³ adına yöneten Sungur'u kandırarak öldürmüşler ve kaleyi ele geçirmişlerdir. Bâtınîlerin Suriye'de ele geçirdiği önemli kalelerden biri olan Masyaf Kalesi, onların önemli karargâhı hâline gelmiş özellikle Raşidüddîn Sinan döneminde daha önemli bir hâle gelecektir.⁷⁴

⁶⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 530.

⁷⁰ Bezer, "İmâdüddîn Zengî", s. 260-261.

⁷¹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 71.

⁷² Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 71-72.

⁷³ Beni Münkız: 1157-1181 tarihleri arasında merkezi Şeyzer olmak üzere Suriye'nin bazı şehirlerinde hüküm süren Arap hanedanıdır. Bkz. *DİA*

⁷⁴ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s. 78.

Bu önemli kalelerin ardından Kuzey Suriye’de bulunan birçok kaleyi de ele geçirmişlerdir. Uleyka, Havabî, Rusafa, Menike ve Kuleya bu kalelerden sadece birkaçıdır. Bu kaleler zamanla tahkim edilip güçlendirilerek Bâtınîlerin karargâhı hâline getirilmiştir. Bu kalelerin ele geçirilmesi ile Suriye Nizarîleri bağımsız bir statüye sahip siyasî bir güç hâline gelmişlerdir. İmâdüddîn Zengî döneminde bu kaleleri ele geçirerek güçlenen Haşhaşîler, her ne kadar harekete geçmemiş olsalar da Suriye’deki siyasî karışıklığı artırmışlar ve bu dönemde hem Franklar hem de Müslümanlar tarafından kullanılan bir unsur hâline gelmişlerdir.⁷⁵

3.4. Bâtınîlerin Nureddîn Mahmud’a Karşı Düşmanca Tavrıları ve Haçlılara Yaklaşması

İmâdüddîn Zengî’nin ölümüyle Halep’te Nureddîn Mahmud, Musul’da Seyfeddîn Gazi hâkimiyetlerini ilan etmiş ve böylece Atabeglik ikiye ayrılmıştır. Halep Atabeği Nureddîn Mahmud, Haçlılarla mücadele eden önemli komutanlardan biri olmuş, babasının aldığı Urfa’yı Haçlıların tekrar alma girişimine karşı savunmuştur.⁷⁶ Nureddîn Mahmud, 11 Şubat 1118’de Halep’te doğmuştur. Güzel yazı yazmada, hadis ezberlemede, rivayet etmede ve fıkıh alanlarında kendini geliştirmiştir. Gençlik döneminde babasının yanında savaflara katılarak askerî bakımdan da kendini geliştirmiştir. Halep’te hâkimiyetini ilan edince Kuzey Suriye ile Güneydoğu Anadolu’nun bazı şehirleri ele geçirerek hâkimiyet sahasını genişletmiştir.⁷⁷

Haşhaşîler, kendi faaliyetlerini engelledikleri için Zengîlere karşı bir düşmanlık beslemelerine rağmen onlara karşı bir harekete geçmemişlerdi. Ancak bu sessiz kalma durumu 1148’de Nureddîn Mahmud’un Halep’teki Şîîlerin o güne dek sürdürdükleri namaza çağrı geleneğini yasaklamasına kadar sürmüştür.⁷⁸ Nureddîn, Şîîlerin ezana ekledikleri “*hayyâ alâ hayri’l-amel*”⁷⁹ ilavesini kaldırmıştır. Bu durum Haşhaşîlerin sessizliğini bozarak harekete geçmelerine sebep olmuştur. Bu durum karşısında Nureddîn Mahmud’un en büyük düşmanı olan Haçlılar ile bir araya gelerek ittifak kurmuşlardır. Bu sırada Nureddîn Mahmud, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud’un

⁷⁵ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 73.

⁷⁶ Atmaca, “X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi”, s. 42.43.

⁷⁷ Bahattin Kök, “Nureddîn Zengî, Mahmud” *DİA*, cilt. 33, İstanbul, 2007, s. 259-260.

⁷⁸ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 172-173.

⁷⁹ Hayyâ alâ hayri’l-amel, ibaresi, bilhassa Şîa’nın ezanlarında kullandıkları bir ilavedir. “Haydi, en hayırlı amele gelin” manasına gelen “hayye ala hayri’l-amel” ifadesi, “Hayye ale’l-felah”tan sonra iki kez söylenir. Bkz: Hidayet Aydar, “Tarih Boyunca Ezana Yapılan İlaveler”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, Şırnak, 2017, s. 196.

(1116-1155) isteği üzerine Antakya Prinkepsi Raymond'a saldırmak için harekete geçmiştir. 1148 yılında harekete geçen Nureddîn, Antakya Maraş yolu üzerinde bulunan Asvad Ovasında, Raymond ve Ali b. Vefa liderliğindeki Haşhaşîlerin saldırısına uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmış ve Halep'e dönmüştür.⁸⁰

1149'da Nureddîn Mahmud, gücünü toplayarak harekete geçmiş ve Asi Nehri'nin doğusunda bulunan İnab Kalesi'ni kuşatmıştır. Raymond ve Ali b. Vefa'nın ittifakını haber alan Nureddîn, Haçlıların ordusunda Haşhaşîlerin olduğunu ve sayılarının çok fazla olduğunu öğrenince geri çekilmiştir. Gönderdiği keşif kolları ile Haçlılar ve Haşhaşîlerin gerçek gücünü görerek tekrar harekete geçmiştir. Nureddîn'in ordusu 28 Haziran 1149 tarihinde İnab ile Gab bataklığı arasındaki ovada Murat kuyusunun bulunduğu çukurlukta Frankları kuşatmıştır. Raymond, kuşatmayı kırıp kurtulmayı planlarken aniden çıkan rüzgâr sebebiyle ordusu imha edilmiştir. Frank askerleri yanında pek çok Haşhaşî ve liderleri Ali b. Vefa'da öldürülmüştür.⁸¹

Halep'in ele geçirilmesi, Şiîlerin ibadet biçimlerine karışılması Haşhaşîleri Haçlılar ile ittifak yapmaya götürmüştü. Peki ya Haçlılar, onlar neden Haşhaşîler gibi bir grupla ittifak yaptılar. Burada akıllara gelen ilk olasılık Haçlıların da artık ittifak yapacakları bir müttefiklerinin kalmamasıdır. Özellikle Antakya Prinkepsi Raymond, öncesinde Trablus Kontu Bertrand de Toulouse'a karşı ittifak arayışına girmiş kendisi için stratejik bir mevki olan Ureyme Kalesi'ni geri almak için Nureddîn Mahmud ile ittifak kurmuştur. Nureddîn'in yardımı ile kaleyi Bertrand'ın elinden aldıktan sonra Nureddîn'in ittifakı bozması üzerine yalnız kalan Raymond, Haşhaşîlerden gelen ittifak teklifini geri çevirmemiş ve Nureddîn'e karşı birlik olmuşlardır.⁸²

Nureddîn Mahmud Döneminde Suriye Nizarîlerinin liderliğine Alamut'tan gelen emirle Raşidüddîn Sinan getirilmiştir. Raşidüddîn Sinan, 1162 yılında Suriye bölgesine II. Hasan tarafından kıyamet ilanının hücceti yani kıyamet gününü ilan ederek yeni bir dönem başlatan İmam'ın temsilcisi olarak gönderilmiştir. Raşidüddîn Sinan, liderliğe geldikten sonra Sünnîlere ve Haçlılara karşı izlediği politikalar ile kısa sürede yerini sağlamlaştırmıştır. Rüsefa ve Havabî kalelerini yeniden yaptırıp diğer

⁸⁰ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 271-272.

⁸¹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 272.

⁸² Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 81.

kaleleri güçlendirirken başta Masyaf, Kehf ve Kadmus olmak üzere Nizarî şatoları arasında yolculuk ederek Nizarîlerin iç meselelerini halletmiştir.⁸³

Raşidüddîn Sinan, Suriye ve Mısır'ı ilgilendiren politikalarda bir elçi gibi rol oynamıştır. Raşidüddîn Sinan, Franklara ve Müslüman idarecilere karşı kendi bağımsızlıklarını güvence altına alarak karşılıklı bir politika oluşturmuştur. Haçlılar, Zengîler ve Selâhaddîn Eyyûbî ile karmaşık ve değişken ilişkiler kurmuştur. Mezheplerini tehlikelerden korumak amacıyla Hospitalier ve Templier tarikatlarının istediği yıllık vergileri aksatmadan ödeyen Sinan, Haçlılar ile barış anlaşması yapmak için Haçlı liderlerine elçiler göndermiştir. Haçlı liderlerinin yanında olarak çoğu zaman Nureddîn Mahmud ve Selâhaddîn Eyyûbî ile karşı karşıya gelmiş, bazen de bu Sünnî liderler ile anlaşarak Haçlıların karşısında yer almıştır. Sinan, zamanla o kadar güçlenmiştir ki, Alamut liderleri kendi yerlerini almasından korkmuşlardır. Bu yüzden birkaç defa onu öldürmesi için fedâîler görevlendirmişler ama Sinan bunlar başarı ile savuşturmuştur.⁸⁴

Nureddîn Mahmud'un üç büyük amacından biri Fâtımîlere son vererek İslâm dünyasını Bağdat Abbasî Halifesinin hâkimiyeti altında birleştirmektir. Bu amacına ise Selâhaddîn Eyyûbî vasıtası ile ulaşmıştır. Fâtımî Veziri Şaver'i idam ettirdikten sonra Selâhaddîn'in amcası Şirkuh vezir olmuş ama onun iki ay sonra ölümü ile vezirlik makamına 1169 yılında Selâhaddîn Eyyûbî getirilmiştir. Selâhaddîn Eyyûbî'nin hem Şîî bir halifenin veziri hem de Sünnî Zengî hükümdarının vekili olması konumunda tutarsızlık oluşturmuştur. Selâhaddîn, bu tutarsızlığı ortadan kaldırmak için 1171 yılında hutbeyi Abbasî Halifesi adına okutarak Fâtımî Hilafeti'ne son vermiştir.⁸⁵

Nureddîn Mahmud'a bağlı olan Selâhaddîn'in Fâtımîlere son vermesi Nizarî İsmâîlîlerin tepkisini çekmiş ve uzun süredir sesi çıkmayan Haşhaşîler, harekete geçmeye karar vermişlerdir. Yeni hedefleri ise Mısır Fâtımîlerini yıkıp kendilerine karşı takip başlatan Nureddîn Mahmud olmuştur. Haşhaşîler hem kendilerini dağlara sıkıştıran hem de Fâtımîlere son veren Nureddîn'i düşman olarak ilan etmişlerdir. Nureddîn'e gözdağı vermek için gece yastığının altına bir hançer koyarak daha fazla

⁸³ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 554; Lewis, Bernand, *Haşhaşîler*, s. 93-94.

⁸⁴ Farhad Daftary, "Raşidüddîn Sinan el-İsmâîlî", *DİA*, Cilt. 34, İstanbul, 2007, s. 467; Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 176.

⁸⁵ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s.278-279.

ileri gitmemesi için onu kendi yöntemleri ile uyarmışlardır.⁸⁶ Raşidüddîn Sinan ile daha da yükselişe geçen Haşhaşiler onun aktif siyaseti sayesinde güçlenmeye ve bölgede önemli rol oynamaya başlamışlardır. Nureddîn'e karşı Haçlılar ile yapılan ittifak ve ilişkiler sonraki bölümde Haçlı Bâtınî ilişkileri olarak daha detaylı ele alınacaktır.

Nureddîn kendisine karşı yapılan suikast tehdidinden sonra Raşidüddîn Sinan'a uyarı ve tehdit mahiyetinde bir mektup yollamış, bu mektup Sinan'a ağır geldiği için şiir, ayet ve hadislerle dolu bir cevap mektubu yazmıştır. Bu mektup şu şekildedir:

*Ey kılıç darbeleri ile bizi tehdit eden,
Eğer sen beni yere yıkarsan, yanım yerden kalkmasın.
Güvercin kalkmış da şahini tehdit mi ediyor?
Ormanın aslanlarına sırtlanlar karşı çıkıyor.*⁸⁷

Şiirden sonra mektubuna şöyle devam etmiştir:

*Yılanın ağzına parmağını sokup, tıkamaya çalışıyor; bilse ki onun parmağına yılanın akıttığı zehir onu helak edecek. Biz bu işlere ve cümlelere vakıf olduk. Biz onun söz ve amelinden bizi neyle tehdit ettiğini anladık. Ne acayip şey ki sinek bir filin kulağına vızıldıyor; ne gariptir ki sivrisinek heykelleri tehdit ediyor. Bu sözleri senden önce başkaları da söyledi. Biz onları ezip geçtik de kimse onlara yardım edemedi. 'Zulmedenler hangi akıbeti uğrayacaklarını göreceklerdir.' Siz gerçeği çürütüyor, batılı destekliyor musunuz? Ancak senin ağzından benim kafamı keseceğin, yüce dağlardan kalelerimi söküp alacağın şeklinde çıkan sözlerin var ya... Bunlar senin boş kuruntuların ve dibi olmayan hayallerindir. Cevherler, ruhlar hastalıktan dolayı uçup gitmediği gibi arazlardan ayrılmaz. Güçlü ile zayıf, alçakla şerefli bir olur mu? İşlerin iç yüzünü bırakıp dünyanın zahirine ve görünen yüzüne bakarsak güçlü ile güçsüz, şerefli ile alçak arasındaki farkı görürüz. Bizim de Peygamber (sav)'in şu sözünü örnek almamız gerekir. Hiçbir peygamberin çekmediği sıkıntıyı ben çektim. Siz, Peygamber'e, onun Ehl-i Beyti'ne ve onu destekleyenlere neler olduğunu biliyorsunuz. Durum dünyada da ahirette de, başta da sonda da aynı devam ediyor. Allah'a hamdolsun biz zalim değil zulme uğrayanlarız; kızan değil kendilerine kızılan kimseleriz. 'De ki: Hak geldi batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur.' Bizim ve adamlarımızın durumunu biliyorsunuz. Onların yaşamaktan çok ölümü tercih ettiklerini de biliyorsunuz. Yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsunuz, bunda da samimi iseniz haydi ölümü isteyin. Ama onlar daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler. Bir Arap atasözünde şöyle der: Dünyayı sel bassa da ördeğe vız gelir. Belalar için hazırlığını yap. Kimseden görmediğin sıkıntıyı benden göreceksin. Kendi kuyunu kendin kazdın. Sen, ölümünü benim elimden arıyorsun.*⁸⁸

⁸⁶ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 331; Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizari İsmâilîleri Ve Nusayrîlik", s. 189.

⁸⁷ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 84.

⁸⁸ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 84-85.

Nizarîlerin Kuzey Suriye'deki faaliyetleri yüzünden Sinan ile Nureddîn'in ilişkileri sürekli gergin olmuştur. Nureddîn, ölmeden önce, Sinan ile düşmanca yazışmalardan sonra, büyük bir askerî harekâta girişmeye niyetlenmiş olduğu bilinse de Nizarîlere karşı harekete geçmemiştir. Nureddîn'in, Kudüs Kralı Amalric ile aynı yıl içinde 1174'teki ölümü, Selâhaddîn'e kendi hâkimiyetini kurma imkânı tanımıştır. Selâhaddîn'in Zengîlerden ayrı olarak kendi hâkimiyetini kurması tepki çekmesine sebep olmuştur. Böylelikle Selâhaddîn, Suriye Nizarîlerinin olduğu kadar, Halep ve Musul Zengîlerinin de en tehlikeli düşmanı hâline gelmiştir. Bu koşullar altında, Nizarîler ile Zengîler, 1174'te Şam'a giren ortak düşmanları Selâhaddîn'e karşı ittifak yapmaya başlamışlardır.⁸⁹

Nureddîn, komutanlarından Selâhaddîn Eyyûbî'nin otoritesini kırmak amacıyla Mısır'a sefer düzenlemeye karar vermiştir. Sefer için hazırlık yapan Nureddîn Mahmud Zengî, 15 Mayıs 1174 tarihinde Çarşamba günü, vefat etmiş ve Dımaşk Kalesi'ne defnedilmiştir. Nureddîn Mahmud'un ölümünden kısa bir süre sonra Şam ve Halep Atabeglikleri Eyyûbîlerin hâkimiyetine geçmiştir.⁹⁰

3.5. Selâhaddîn Eyyûbî Döneminde Bâtınîlerin İttifak Arayışları ve Saldırıları

Selâhaddîn Eyyûbî, 1138 yılında babası Necmeddîn Eyyûb'un valilik yaptığı Tikrit'te doğmuştur. Babası Tikrit'ten ayrılarak Musul'da Zengî'nin hizmetine girmiş ve Ba'lebek şehrine vali tayin edilmiş, kardeşi Esedüddin Şirkuh⁹¹ ise kumandanlık görevine getirilmiştir. Nureddîn Mahmud ise Şirkuh'u ordu kumandanlığına, Eyyûb'u Dımaşk valiliğine getirmiştir. Selâhaddîn ise böyle bir ortamda büyümüş, genç yaşlarında Haçlılara karşı yapılan seferlere katılmış ve Dımaşk şahneliğine kadar yükselmiştir.⁹²

Nureddîn Zengî döneminde Selâhaddîn, Mısır'ı tamamıyla zapt ederek Fâtımî iktidarını yok edip kontrolü ele geçirmiş ve Haçlılara karşı mücadele etmeye başlamıştır. Zengî ve Kudüs Kralı Amalric'in ölmesi ile Selâhaddîn hem Haçlılara karşı hem de Müslümanlara karşı güçlü bir konuma gelmiştir. Böylelikle Nizarî

⁸⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 556.

⁹⁰ Atmaca, "X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi", s. 52-53.

⁹¹ Esedüddin Şirkuh: Selâhaddîn Eyyûbî'nin amcasıdır. Abisi Necmeddin Eyyûb ile Zengî'nin hizmetine girmişler sonrasında ise Nureddin Mahmud hâkimiyetinde Haçlılar ile mücadele etmişlerdir. Nureddin Mahmud'un emri ile ordu komutanlığı ve Fatımî vezirliğine kadar yükselmiştir. Bkz: Mustafa Kılıç, "Şirkuh el-Mansur", *DİA*, cilt.39, İstanbul, 2010, s. 203.

⁹² Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA*, Cilt. 36, İstanbul, 2009, s. 337.

İsmâîlîlerinin, Zengîlerin ve Nusayrîlerin en tehlikeli düşmanı hâline gelmiştir. Bu koşullar altında hem Nizarîler hem de Zengîler, Selâhaddîn'e karşı ittifak kurmaya karar vermişlerdir. 6 Mayıs 1174 tarihinde Abbasî Halifesi Mûstezi'nin (1170-1180) Selâhaddîn'in hâkimiyetini tanıyarak saltanat alametlerini göndermesi üzerine o, bağımsızlığını ilan etmiştir.⁹³

3.5.1. Selâhaddîn Eyyûbî'ye Suikast Girişimleri

Selâhaddîn Eyyûbî, Mısır'da ordu içindeki rakiplerinden kurtulup kendi hâkimiyetini kurunca 1171 yılında Abbasî Halifesi Mustadhi (1170-1180) adına hutbe okutmuş ve Şîî-Fâtımî Hilafeti'ne son vermiştir. Selâhaddîn, bu hareketi ile Mısır'da Sünnî restorasyona⁹⁴ girişmiş, Şîî düşüncenin propaganda merkezlerini kapatmış ve Şîî-İsmâîlî faaliyetleri yasaklamıştır. Selâhaddîn'in bu uygulamaları sebebiyle İsmâîlî gruplar ona karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardır. Bu sebeple 6 Nisan 1174'te Yemenli şair ve yazar Umâre el-Yemenî ve bazı Fâtımî taraftarları Selâhaddîn'in otoritesini sonlandırmak için plan yapmışlardır. Umâre ve yandaşları, Selâhaddîn'i devirmek için Fâtımîler, Kudüs Haçlı Krallığı, Sicilya Normanları ve İsmâîlîlerin lideri Raşidüddîn Sinan ile ortak hareket etmişlerdir.⁹⁵

Fâtımî devletinde bürokrasi ve askerîyede önemli mevkilerde bulunan ve bir kısmını Mustalî İsmâîlîlerin oluşturduğu darbeciler, Selâhaddîn'i devirip Fâtımî devletini yeniden kurmak için kalkıştıkları darbe girişiminde Haçlıların yanı sıra Suriye'de bulunan Nizarî İsmâîlîlerin de yardımını talep etmişlerdir. Nizarîlerin Suriye'deki lideri Raşidüddîn Sinan'a gönderdikleri mektupta onu Selâhaddîn'e saldırmaya teşvik etmişlerdir.⁹⁶ Selâhaddîn Eyyûbî, gelişmiş istihbarat ağı sayesinde kendisine karşı düzenlenecek bu hareketi casusları aracılığıyla öğrenmiş ve önlemler almıştır. Casuslarından biri olan âlim İbn Necâ, Suriye'deki Haçlılar ile görüşmüş, güvendidikleri Hıristiyanlardan birini araya sokarak planları hakkında bilgiler almıştır.⁹⁷

⁹³ Şeşen, Ramazan, *Kudüs Fatihî Selâhaddîn Eyyûbî*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018, s. 54-56.

⁹⁴ Restorasyon: Fransızca restauration kelimesi, yeniden canlandırma, harap olmuş, bozulmuş bir mimari eseri aslına uygun biçimde onarma, tamir etme anlamlarına gelmektedir. Buradaki anlamı ise dini felsefeyi yenileme, aslını koruyarak bazı yenilikler yapma anlamındadır. Bkz: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, *Kubbealtı Lugatı*.

⁹⁵ Bedrettin Basuguy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, cilt. 9, Sayı. 2, 2017, s. 751.

⁹⁶ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s.320.

⁹⁷ Tülay Yürekli, "Zengîler ve Eyyûbîlerde İstihbarat", *Türkiyat Mecmuası*, cilt: 27/2, 2017, s. 301.

Selâhaddîn, bu olaydan sonra darbecilerin önde gelenlerini idam ettirdikten sonra Fâtımî sarayında isyana kalkışan görevlileri Mısır'dan sürgün etmiştir. Başarısız darbe girişiminden sonra Fâtımî taraftarları tarafından tekrar suikast girişimi olmuşsa da bunlar planlama aşamasındayken bastırılmıştır. Selâhaddîn, Mısır'da kendisine karşı suikast düzenleme girişiminde olan Mustalî Dâîlerine karşı da sert tedbirler almıştır.⁹⁸ Selâhaddîn, Nureddîn Zengî'ye gönderdiği bir mektupta kendisine karşı suikast hazırlayan komplocuların Sinan'la iş birliği yaptığından bahsetmiştir.

İsmâîlîlerle ilgili çalışmaları bulunan Mustafa Gâlib, Raşidüddîn Sinan'ın Kahire'ye Selâhaddîn'i tehdit etmek amacıyla Hasan el-İkrimî adında bir fedâî gönderdiğini, Sultan'ın sarayına sızmayı başaran fedâînin gece yatağında uyuyan Sultan'ın başucuna kanlı bir hançer bıraktığını söylemektedir. Bu bilgiye göre Sinan'ın Selâhaddîn'i Suriye'ye gelmeden önce ciddi bir tehdit olarak gördüğünü ve suikastta bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁹⁹

Selâhaddîn, Suriye bölgesinde güçlenmeye başlayınca hem Zengîlerin hem de Suriye Nizarîlerinin düşmanı hâline gelmiştir. Nizarîler ile Zengîler, 1174'te Şam'a giren ortak düşmanları Selâhaddîn'e karşı ittifak kurma ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle Zengîler, Selâhaddîn'e karşı Haçlılar ile ittifak kurarken Haşhaşîler ile de yazışmış ve birlikte hareket etmişlerdir. Selâhaddîn'in Şam'ı alarak Halep'i kuşatması üzerine Halep'in hâkimi Nureddîn'in küçük oğlu Melikü's-Salih'in naibi Gümüştegin, Raşidüddîn Sinan'a, toprak ve para karşılığında Selâhaddîn'e suikast düzenlemelerini teklif etmiştir.¹⁰⁰ İbnü'l Esir suikast girişimini eserinde şu şekilde nakletmektedir:

*Selâhaddîn'e yönelik ilk suikast girişimi Halep kuşatması esnasında gerçekleşmiştir. Selâhaddîn'in Cevşen Dağı'nda kamp kurmuş ordusuna sızmayı başaran fedâîler, ona suikast düzenlemek üzereyken Nizarî yerleşim alanlarının yakınında yer alan Ebû Kubeys Kalesi'nin sahibi Nâsihüddîn Humârtেকîn tarafından fark edildiler. Kendilerini sorgudan geçirip fedâîlerin niyetini anlayan Humârtেকîn onları durdurmaya çalıştıysa da hançerlerinden aldığı ölümcül yaralar nedeniyle bunu başaramadı. Humârtেকîn'i savunmak amacıyla gelen askerler, fedâîlerden çok sayıda kişiyi öldürdü. Bu başarısız girişimi takiben yaşanan kavga gürültü esnasında çok insan ölmüş ama Selâhaddîn'in burnu dahi kanamamıştır.*¹⁰¹

⁹⁸ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s.320-321.

⁹⁹ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyübî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 761.

¹⁰⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 556.

¹⁰¹ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s. 335.

Selâhaddîn'e yönelik ilk suikast girişiminde başarısız olan Raşidüddîn Sinan, bir yıl sonra tekrar suikast girişiminde bulunmuştur. Bu sefer düzenlenen suikast diğerine göre daha iyi organize edilmiştir. Fedâîler, Selâhaddîn'in Azaz Kalesi'ni kuşattığı sırada ordusuna sızmışlardı. Selâhaddîn, 22 Mayıs 1176 tarihinde kuşatmayı yönettiği esnada orduya sızan fedâîlerden birinin saldırısına uğrayarak başından vurulmuştur. Fedâînin hançeri miğferine saplandığı sırada Selâhaddîn, suikastçının elini tutarak öldürücü bir darbe almaktan kurtulmuştur. Fedâî ikinci kez saldırdığında ise Selâhaddîn'in üzerine giydiği kezâğund¹⁰² adlı kıyafetini yırtmış ancak zırhını delemeyeceği için bu darbeden de kurtulmuştur.¹⁰³

Halepliler, ilk suikastta olduğu gibi Sinan'a başvurarak Selâhaddîn'i öldürmeleri karşılığında yüklü miktarda para ve toprak vaadinde bulunmuşlardır. Selâhaddîn, suikastçı ile mücadele ederken memlûklerinden biri olan Seyfeddin Yâzkûc el-Esedî imdadına yetişerek suikastçıyı öldürmüştür. Selâhaddîn'e saldırmaya çalışan diğer fedâîler ise Sultan'ın emirleri tarafından öldürülmüştür. Sinan'ın düzenlediği bu suikast girişiminden hafif yaralı olarak kurtulan Selâhaddîn, Azaz kuşatması boyunca güvenlik önlemlerini arttırarak ahşaptan bir çadır yaptırmış ve kapısına askerler yerleştirerek emniyetini sağlamaya çalışmıştır.¹⁰⁴

Selâhaddîn, düşmanları Zengîlerle Haşhaşîlerin kendisine karşı yaptıkları iş birliğini 1181-1182 yıllarında Bağdat'taki Halife el-Nasır'a (1180-1225) yazdığı mektupta dile getirmiştir. Mektubunda, Zengîlerin sapkın Haşhaşîlerle iş birliğine girip Franklarla ittifak kurduğunu, ayrıca kendisini öldürmeleri karşılığında Haşhaşîlere kale, toprak ve propaganda evi vaat ettiklerinden bahsetmiştir. Kendisinin de Franklar, Haşhaşîlerin ve hain Zengîlerin tehditlerine karşı İslâm dinini savunduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Selâhaddîn Eyyûbî'ye düzenlenen suikastların temelinde Haşhaşîler ile Zengîlerin ittifaklarının yanı sıra Haşhaşîlerin özel sebepleri de etkili olmuştur. Selâhaddîn Eyyûbî ile Haşhaşîler arasında üçüncü bir grup olmadan da bireysel

¹⁰² Kezâğund: Farsça kazâkund, kezâkund, kejâkund veya kejâğund gibi sözcüklerin muharrefi olan kezâğund ipek ve pamuktan yapılan ve savaş esnasında zırhın üstüne giyilen özel bir kıyafettir. Bkz: Zhyldyz Abdylbaky Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020, s. 81.

¹⁰³ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 90-91.

¹⁰⁴ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 759.

¹⁰⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 177.

çatışmalar bulunmaktadır. Haşhaşîlerin Selâhaddîn'e karşı harekete geçmesinde Mısır'da kendisine suikast hazırlayan İsmâîlîleri cezalandırması, İsmâîlî propagandayı yasaklaması, Sünnî mezhebi yayan medreseler açması ve hâkimiyetini genişleterek Haşhaşîlerin hareket alanını daraltması etkili olmuştur. Bu sebeplerle Sinan, Selâhaddîn henüz Mısır'da iken ona karşı Fâtımî taraftarlarıyla iş birliği yapmıştır.¹⁰⁶

Kaynaklarda yukarıda anlatılan suikastlar dışında başka bir suikasttan bahsedilmemiştir. Ancak British Museum'da bulunan müellifi bilinmeyen bir el yazmasında bir suikasttan daha bahsedilmektedir. Bu olay şu şekilde gerçekleşmiştir: *"Selâhaddîn Dımaşk'ta bir ceviz ağacının altından geçerken, ağacın üstünde saklanmış bir Bâtınî, Selâhaddîn'in bindiği atın üstüne atlamış fakat mesafeyi ayarlayamadığından dolayı atın üstüne değil, arkasına düşen Bâtınî, düştüğü yerde Selâhaddîn'in arkadaşları tarafından öldürülmüştür."*¹⁰⁷ Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Haşhaşîler, bölgede kendilerine düşman olarak gördükleri Selâhaddîn'den kurtulmak için her yolu ve suikast girişimini denemişlerse de muvaffak olamamışlardır.

3.5.2. Franklara karşı Selâhaddîn Eyyûbî ile Bâtınîlerin İşbirliği

Selâhaddîn Eyyûbî suikast girişiminden sonra Azaz Kalesi'ni 21 Haziran 1176'da ele geçirmiştir. Selâhaddîn, suikast girişimlerinden dolayı Nizarîlerden intikam almak için onların hâkimiyetinde bulunan Sermîn, Maara ve Cebel-i Summak'ı tahrip ederek pek çok İsmâîlî'yi öldürmüştür. 1176 yılının Ağustos ayında Nizarîlerin ana karargâhı olan Masyaf Kalesi'ni kuşatmış, bu kuşatma Haşhaşîler içerisinde panik yarattıysa da kuşatma çok kısa sürmüştür. Selâhaddîn Eyyûbî kuşatmayı kaldırıp Hama'ya çekildiği sırada dayısı Hama hâkimi Şihabeddin Mahmud b. Tekeş, suikast teşebbüsünden çekinerek Nizarîler ile iyi geçinmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Selâhaddîn, dayısının aracılığıyla Raşidüddîn Sinan ile ateşkes yapmış ve Nizarî topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁸

Kaynaklar Selâhaddîn'in geri çekilmesini farklı şekillerde nakletmektedirler:

¹⁰⁶ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 760.

¹⁰⁷ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 760-761.

¹⁰⁸ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XI*, s. 349.

Selâhaddîn'in kâtibi ve tarihçi İmâdüddîn¹⁰⁹, diğer Arap kaynaklarının da çokça benimsemiş oldukları üzere, bu hadiseyi, Haşhaşî komşularının ricası üzerine Selâhaddîn'in amcası Hama Emiri'nin araya girmiş olmasına bağlamıştır. Bir diğer biyografi yazarı da, daha ikna edici bir ilavede bulunmuştur: Frankların Beka vadisine saldırıları ve burada Selâhaddîn'in varlığına duyulan ihtiyaçtır. Kemaleddin'in¹¹⁰ kaleme almış olduğu Halep tarihçesinde, görünüşe bakılırsa, Haşhaşî taktiklerinin doğurduğu terör neticesinde Hama Emiri'nin arabuluculuğuna müracaat etmiş olan, bizzat Selâhaddîn'in kendisidir. İsmâîlî versiyonunda ise Selâhaddîn, Sinan'ın doğüstü güçlerinden korkuya kapılmış olarak resmedilir; Hama Emiri onun namına araya girer ve Sinan'a sağ salim çekip gitmesine müsaade etmesi için yalvarır. Selâhaddîn geri çekilmeye razı olur, Sinan'da can güvenliğini sağlar ve bundan sonra ikili arasında sağlam bir dostluk filizlenir.¹¹¹

Selâhaddîn'in Sinan'la yaptığı ateşkes anlaşmasının şartları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte İbnü'l Adîm'in eserinde anlaşma şartı olarak Sinan'ın esir tuttuğu, Nureddîn Zengî'nin önde gelen emirleri ve kardeşlerini serbest bırakmasını istediği belirtilmiştir. Selâhaddîn ve Sinan'ın 1193'teki ölümüne kadar geçen on yedi yıllık sürede hem barış içinde yaşamışlar hem de Sünnîlere karşı yeni bir suikast düzenlenmemiştir. Böylelikle aralarındaki anlaşma “*saldırmazlık anlaşması*” olarak adlandırılmıştır.¹¹²

Nizarîler, Selâhaddîn'e karşı hiçbir suikast girişimine teşebbüs etmemenin yanı sıra Sinan ile Selâhaddîn ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Sinan'ın Zengîler ile arası bozulmaya başlamıştır. Nizarîler Melik Salih'in veziri Şihabeddîn'i Halep Ulu Camiinde öldürmüşlerdir. Kaynaklar, bu olayın Melik Salih'in naibi Gümüştegin'in kışkırtılması üzerine olduğunu nakletmiştir. Bu olay Gümüştegin'in düşmanları tarafından kullanılarak onun görevden alınıp öldürtülmesine sebep olmuştur. Vezirini öldüren ve naibinin ölümüne sebep olan Nizarîlere karşı harekete geçen Melik Salih, 1179-1180'de Hecire

¹⁰⁹ İmâdüddin el-İsfahani, kendisini bütün ilimlerde geliştirmeye çalışmış, Nureddin Mahmud'un âlimlere değer verdiğini duyunca Dımaşk'a gelmiş ve onun vefatına kadar, elçilik, kâtiplik, müfettişlik gibi birçok görevde bulunmuştur. Nureddin ölünce kâtiplik hariç bütün görevlerini kaybetmiş sonrasında Selâhaddin Eyyûbî'nin yanında yer almış eski medrese mütevelliliğini geri almış. En son Selâhaddîn'in sır kâtibi olmuştur. Bkz: Ramazan Şeşen, “İmâdüddin el-İsfahani”, *DİA*, Cilt. 22, İstanbul, 2000, s. 174-175.

¹¹⁰ Kemaleddin olarak bahsedilen kişi Halep Tarihi'ni Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Haleb ve Zubdet'ü'l-Haleb Min Tarih-i Haleb eserlerinde ele alan İbnü'l Adîm'dir. Bkz: Ali Sevim, “İbnü'l Adîm”, *DİA*, Cilt. 20, İstanbul, 1999, s. 478.

¹¹¹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 180.

¹¹² Basuğuy, “Selâhaddin Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar”, s. 764.

Kalesi'ni Nizarîlerin elinden almıştır. Bunun üzerine Nizarîler, Sinan'ın emriyle Halep çarşılarında yangınlar çıkarmışlardır.¹¹³

Suriye Nizarîleri, ele geçirdikleri kaleler itibariyle Sünnîler, Franklar ve Nusayrîler ile sürekli ilişki kurmak zorunda kalmışlardır. Nizarîlerin ve Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılar ile olan ilişkilerinde Nusayrîler önemli bir yere sahiptir. Nizarîler ile arası kötü olan Nusayrîler bölgede tutunabilmek için zarar görmelerine rağmen çoğu zaman Haçlılara yardım etmişlerdir. Kendi merkezleri Lazkiye ve çevresinin Selâhaddîn Eyyûbî tarafından Haçlılardan alınması ile rahat eden Nusayrîler Eyyûbî hâkimiyetine girmişlerdir.¹¹⁴

Selâhaddîn, 3-4 Temmuz 1187 tarihinde Hittîn Savaşında Haçlı ordusunu mağlup ederek Filistin bölgesinde büyüklü küçüklü birçok kaleyi ele geçirmiştir. Bu kalelerden sonra asıl hedefi olan Kudüs'ü 20 Eylül 1187 tarihinde kuşatmış ve 2 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs'ü büyük bir zaferle ele geçirmiştir. Sur şehri hariç Filistin'deki bütün kaleler bir yıl sonra tamamen Selâhaddîn'in eline geçmiştir.¹¹⁵ Kudüs'ün ve birçok kalenin Selâhaddîn'in eline geçmesi üzerine yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Akka'nın 1189'da kuşatılması üzerine Selâhaddîn ile Haçlılar arasında iki yıl süren mücadeleler yaşanmıştır. Arslan Yürekli Richard'ın savaşa katılması sonucu Akka, 12 Temmuz 1191'de Haçlıların eline geçmişse de Kudüs'ü almak için yaptıkları girişimler ise sonuçsuz bırakılmıştır. Selâhaddîn'in savaşımlardan dolayı yorgun olması ve Richard'ın siyasî bakımdan toparlayıcı bir lider olmaması gibi sebeplerden ötürü taraflar arasında 1 Eylül 1192'de üç yıl sekiz ay sürecek bir barış anlaşması imzalanmıştır.¹¹⁶

Bu mücadeleler sırasında Suriye İsmâîlîleri ve Nusayrîler Haçlılara destek verdikleri için Selâhaddîn Eyyûbî tarafından cezalandırılmışlardır. Suriye Nizarîleri, Tapınak Şövalyelerinin düşmanca tavırları yüzünden Franklara karşı ilişkilerinde Selâhaddîn Eyyûbî'nin tarafında yer almayı tercih etmişlerdir. Ayrıca Hospitalier Şövalyelerinin 1186'da Kadmus Kalesi'nin yakınında bulunan Merkab garnizonuna saldırı düzenlemeleri Sinan'ı Selâhaddîn'e destek vermeye sevk etmiştir.¹¹⁷

¹¹³ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 557-558.

¹¹⁴ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s.190.

¹¹⁵ Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", s. 338-339.

¹¹⁶ Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", s. 339.

¹¹⁷ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s.190.

Nizarîlerin Franklardan Kudüs Kralı Conrad ve İngiltere Kralı Richard'a düzenledikleri suikastlarda Selâhaddîn Eyyûbî'nin desteği olduğu düşünülse de bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Selâhaddîn, Haşhaşîleri Masyaf Kuşatması sonrası imzaladığı anlaşma ile resmi olarak tanımışsa da suikastlarına ortak olmamıştır. Özellikle onlara kale ve propaganda evi tesis ettiği ile ilgili bilgiler tamamen gerçek dışıdır. Conrad suikastının Selâhaddîn Eyyûbî'ye bir faydası olmamakla birlikte Richard'a rahat hareket ettirmiş, bu da Selâhaddîn Eyyûbî üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırmıştır.¹¹⁸

Conrad'ın suikastından dört ay sonra, 1 Eylül 1192 tarihinde Richard ile Selâhaddîn arasında beş yıllık bir barış anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile Haçlıların elindeki toprakların çoğu geri alınmıştır. Ayrıca bu anlaşma III. Haçlı Seferinin başarısızlıkla sonuçlandığını kanıtlaması açısından önemlidir. Selâhaddîn, bu anlaşmaya Nizarîleri de dâhil ederek kendisinden sonra da aralarında herhangi bir sorun yaşanmaması için önemli bir adım atmıştır. Böylelikle kendi halefleri ile Nizarîler arasında dostluğa dayalı bir ilişkinin de temellerini atmıştır. Bu anlaşma ile Suriye Nizarîleri, Haçlılar ve Selâhaddîn arasındaki karşılıklı ilişkiler de son bulmuştur. Selâhaddîn'in vefatından sonra Eyyûbîler ile Nizarîler arasında önemli bir sorunun yaşanmaması ve Nizarîlerin Müslümanlara karşı herhangi bir suikast düzenlememesi Selâhaddîn'in ileri görüşlülüğün kanıtı olmuştur.¹¹⁹ Raşidüddîn Sinan da Zengîlere, Haçlılara ve Selâhaddîn'e karşı izlediği parlak stratejiler ve kurduğu karmaşık ittifaklarla kendi taraftarları ve mezhebinin bağımsızlığını korumayı başarmış önemli liderlerden biri olmuştur.¹²⁰

3.6. III. Haçlı Seferi ve Sonraki Dönemde Bâtınîlerin Faaliyetleri

Raşidüddîn Sinan'ın 1193 yılında Kehf Kalesi'nde ölmesi üzerine onun yerine yine İranlı bir Dâî olan Ebû Mansur b. Muhammed isimli Nasr el-Acemî geçmiştir. Raşidüddîn Sinan döneminde sarsılan Alamut otoritesini yeniden kurmayı başarmıştır. el-Acemî, Eyyûbî yöneticileriyle genel olarak dostane ilişkiler içerisine girmiş ve müttefik olarak görmeye devam etmiştir. Raşidüddîn Sinan'ın aksine Franklar ile aralarındaki ilişkinin düzelmesi için de çaba sarf etmiştir. Nasr el-Acemî döneminde

¹¹⁸ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 185.

¹¹⁹ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 766.

¹²⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 562.

Alamut'ta bulunan Celaleddin III. Hasan, yeni siyasetinin yani Sünnî şeriatın uygulanması ve camiler yapmalarını istemiştir. Yine Celaleddin III. Hasan elçiler ile birlikte Suriye Nizarî İsmâîlilerine bir mektup yollayarak Abbasî Halifesi Nasır ile ittifak yapmalarını ve Eyyûbî yöneticileri ile ilişkilerin daha iyi kurulmasını istemiştir. Suriye Nizarîleri bu talimata uymuş hatta Sünnî yöneticilerle de iyi geçinmişlerdir.¹²¹

Suriye Nizarîleri bu dönemde hiçbir Sünnî yöneticiye suikast düzenlememiş aynı zamanda da Haçlılar ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Sonrasında ise müttefikleri olan Eyyûbîlere destek vermek ve Haçlıların baskısına tepki olarak 1213 yılında Antakya Kontu IV. Bohemund'un oğlu Raymond'u Tartus Kilisesinde öldürmüşlerdir. IV. Bohemund, oğlunun intikamını almak için Havabî Kalesi'ni kuşatmıştır. Nizarîler bu kuşatma karşısında Selâhaddîn'in haleflerinden yardım istemişlerdir. Eyyûbî Melikleri Zahir ve Adil'in gönderdiği yardımcı kuvvet ile güçlenen Nizarîlerin başarılı savunması sonrası Franklar kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹²²

Haşhaşî liderleri bu dönemde suikast tehdidine başvurarak, Müslüman, Hristiyan hatta yolu Doğu Akdeniz'den geçen bütün hükümdarları haraca bağlamaya başlamışlardır. 1227 yılında Mecdüddîn adlı Baş Dâî, Konya'daki Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddîn Keykubad'a elçi yollayarak Sultan'dan Alamut'a gönderdiği vergiyi artık kendilerine ödemesini talep etmiştir. Sultan Alâeddîn bu konunun doğruluğunu araştırmak için Alamut lideri Celaleddîn Hasan'a bir elçi yollamış, onun da vergiyi Suriye'ye ödemesi talimatını vermesi sonucu Sultan Suriye Nizarîlerine vergi vermek zorunda kalmıştır.¹²³

Suriye Nizarîlerinin başına 1223-1224 ile 1258 yılları arasında Kemaleddîn el-Hasan b. Mesud, Mecdüddîn, Muzaffer b. el Hüseyin, Taceddîn Ebûl-Fütuh b. Muhammed ve Raziyyeddîn gibi Dâîler gelmiştir. Suriye Nizarîleri, Haçlılar, Eyyûbîler, Tapınak şövalyeleri ile mücadele ederken Moğol saldırılarından dolayı güç durumda kalmışlardır. Kendilerini Moğol saldırılarından korumak için Memlûklerin yanında yer almışlardır.¹²⁴

¹²¹ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlileri Ve Nusayrîlik", s. 191.

¹²² Daftary, Farhad, *İsmâîliler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586.

¹²³ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 115-116.

¹²⁴ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlileri Ve Nusayrîlik", s. 191-192.

Suriye Nizarîleri zor durumda kaldıkları bu dönemde Moğol komutanı Kerboğa'nın¹²⁵ Şam'a girmesi sonucu korkudan bazı kalelerini Moğollara teslim etmişlerdir. Ancak Moğol ordusunun, Memlûkler tarafından yenilgiye uğrayarak bölgeden çekilmesini fırsat bilen Nizarîler Moğollara teslim edilen kaleleri yeniden ele geçirmişlerdir. Kaleleri Moğollara teslim eden Nizarîler ise Baş Dâî Raziyyeddîn tarafından cezalandırılmışlardır.¹²⁶

Alamut'un Moğollar tarafından yıkılması ile Suriye Nizarîleri bağımsız hareket etmiş ve liderlerini kendi içlerinden seçmeye başlamışlardır. Mısır Kölemenleri¹²⁷ ve Moğollar gibi büyük güçlerin tehdidi altında olan Suriye Nizarîleri bu dönemde Dâîlerin birbirleri ile olan çatışmaları yüzünden iç çekişmeler yaşamaya başlamışlardır. Bütün bu faktörler, Suriye Nizarîlerinin bölgede hâkimiyetini genişleten Memlûk Sultanı Baybars'ın himayesine girmelerine sebep olmuştur.¹²⁸

Baybars'ın Moğollar ile mücadelesinde Suriye'deki durumlarını korumak isteyen Nizarîler, Baybars ile dostane ilişkiler kurmak için ona elçiler ve armağanlar göndermişlerdir. Baybars, Nizarîlerin zayıfladığını fark ederek kendisi için tehlike olmayacaklarını düşünmüş ve onlara bazı ayrıcalıklarda bulunmuştur. Baybars, mezhebin siyasal bağımsızlığına son vermek için elçisini onların lideri olması için görevlendirdiyse de Nizarîler bunu kabul etmeyerek elçiyi öldürmüş ve yerine Baybars ile hareket eden Necmeddîn İsmail b. Şeranî'yi geçirmişlerdir.¹²⁹

Suriye Nizarîlerine karşı Sultan Baybars başlarda kötü muamele etmemiş hatta 1266 yılında Hospitalier şövalyeleriyle yaptığı ateşkese onları da dâhil ederek şövalyelerin Nizarîlerden aldıkları vergiyi kaldırmalarını şart koşturmuştur. Bunun üzerine Nizarîler, Baybars'a elçi göndererek şövalyelere ödedikleri bin iki yüz dinar ve yüz müd¹³⁰ buğday ve arpayı kendisine ödemeyi teklif etmişlerdir. Ancak kendini

¹²⁵ Kerboğa: Bazı kaynaklarda Ketboğa olarak geçmektedir. Moğol Hanlarından Hülagü Han'ın hem yakın arkadaşı hem de önemli komutanlarından biridir. Hem Abbasi Hilafetinin yıkılmasında hem de Memlûkler ile olan mücadele de önemli rol oynamıştır. Dimaşk'taki bir isyan ile uğraşması yüzünden Moğol ordusu ile Memlûkler arasındaki savaşa yetişememiş ve Moğolların yenilmesine sebep olmuştur. Sonrasında ise Memlûk Sultanı'na esir düşecektir. Bkz: Abdülkerim Özaydın, "Ayn Calut Savaşı", *DİA*, cilt. 4, İstanbul, 1991, s. 275.

¹²⁶ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 191-192.

¹²⁷ Kölemen: Mısır'da kurulup Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk devletidir. Diğer bir adı ile Memlûklerdir. Bkz: *DİA*

¹²⁸ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 598.

¹²⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 599-600.

¹³⁰ Müd: Değeri kullanıldığı yere göre değişen eski bir tahıl ölçüğü ve bu ölçek miktarıdır. Bkz: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı.

İslâm'a zarar veren herkes ile mücadele etmeye adanmış olan Sultan Baybars, İslâm'a düşman olarak bilinen bu gruba yaşama hakkı tanımamıştır.¹³¹

Nizarîler, Baybars'ın, 1271 yılında Frankların elinde bulunan Hısn el Ekrad şatosunu kuşattığı sırada onu öldürmek üzere fedâîler göndermişlerdir. Bu fedâîler, Baybars'a düşman olan Antakya Kontu VI. Bohemund'dan yardım almışlardır. Baybars bu durumu haber almış ve suikast teşebbüsünde bulunan iki fedâîyi tutuklatmıştır. Ayrıca Baybars, Suriye Nizarîleri ile aralarındaki anlaşmayı ortadan kaldırarak onlar ile hesaplaşmaya karar vermiştir. Franklarla iş birliği yaptıkları için Nizarî Dâîlerini tutuklatmış ve onların bir daha örgütlenmelerine izin vermemiştir. Sultan Baybars, Nizarî kalelerini kuşatma, diplomasi, tehdit ve cömert vaatler gibi değişik yöntemler ile kısa sürede ele geçirmiştir.¹³²

Baybars döneminde Suriye İsmâîlîlerinin elinde Masyaf, Kadmus, Kehf, Havabî, Rusafa, Manika, Uleyka ve Kuleya olmak üzere sekiz adet kale bulunmaktaydı ve propagandaları devam etmekteydi. Sultan, bu kalelerin teslimi için müzakerelere girişmişse de Haşhaşîler kaleleri teslim etmek istememişlerdir. Sultan'ın emirleri ve naiblerinin ısrarı üzerine kaleleri savunmak zorlaşınca Sultan'ın emirlerinden Cemaleddîn Akkuş el-Şihâbî'ye 10 Temmuz 1273'te Kehf Kalesi'ni teslim etmişlerdir. Müneyka, 22 Mayıs'ta, Kadmus ise 29 Mayıs'ta teslim alınmıştır. Bu önemli kalelerin de ele geçirilmesi ile Haşhaşîlerin bağımsız devleti sona ermiş ve Memlûklere bağlı küçük bir grup hâline gelmişlerdir.¹³³

Baybars'ın hâkimiyetine giren Nizarîler artık suikastlarını onun emrinde yapmaya başlamışlardır. 1271 yılının Nisan ayında, Baybars, Trablusgarp Kontunu Haşhaşîler vasıtasıyla suikastla tehdit etmiştir. 1272 yılında İngiltere Prensi Edward'a karşı yapılan suikast girişimi ve Montfortlu Philip'in 1271'de Tır'de öldürülmesini Haşhaşîlerden isteyen Sultan Baybars'tır. Kaynaklarda Memlûk sultanlarının düşmanlarını ortadan kaldırmak için Haşhaşîleri kullandıklarını belirtmişlerdir. XIII. yüzyıldan sonra mezhep içerisinde yapılan hiçbir suikast kendi çıkarları için olmamıştır.¹³⁴

¹³¹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s.188-189.

¹³² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 602.

¹³³ Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016, s. 119.

¹³⁴ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 191.

Suriye Nizarîlerinin ellerindeki bütün kalelerin Memlûklerin eline geçmesiyle onlara karşı Sünnî politika uygulanmıştır. Hatta her beldeye cami yaptırılarak mezheplerini terk etmeleri istenmiştir. Bu baskılar, Memlûk Sultanı Kalavun (1279-1290) zamanında da devam etmiş, İsmâîlîlere ve bölge halkına karşı sert politikalar uygulanmış hatta mezhebe girilmesi yasaklanmıştır. Memlûklerden sonra Suriye'ye hâkim olan Osmanlılar döneminde de Suriye Nizarîlerine yarı özerk bir statüde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir. Bu durum Suriye Nizarîlerine bir süre daha varlıklarını koruma imkânı vermiştir.¹³⁵

¹³⁵ Arayancan, “Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik”, s. 192.

4. XI-XIII. YY'DA HAÇLILAR VE BÂTİNİLERİN İLİŞKİLERİ

Haşhaşîlerin bölgedeki Hristiyanlar ve onlara yaptığı etkilerin boyutu çok çeşitlidir. Sonuçta, bu topluluk suikastlar ile kaos yaratmak dışında bölgedeki Hristiyan devletler ile boy ölçüşebilecek seviyede değildi. Haşhaşîler bölgedeki Hristiyanların kaderi üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmamıştır. Ancak Hasan Sabbah, Raşidüddîn Sinan ve Haşhaşîler bugün dahi Batı dünyasında birçok çalışmaya, esere, uyarlamaya konu olmuşlardır. Bu yüzden iki grup arasındaki etkileşimin önemsiz olduğunu düşünmek çok büyük bir hatadır. Haçlılar ile Haşhaşîlerin aynı coğrafyada ortak düşmana karşı mücadele ederken ve bölgedeki güç dengelerini değiştirirken birbirleri ile hiçbir ilişki kurmamış olmaları neredeyse imkânsızdır. Bu ilişkiler kendi menfaatleri çerçevesinde gerek ittifak gerekse düşmanlık boyutunda gerçekleşmiştir. Aşağıda daha detaylı incelenecek olan bu ilişkiler XII ve XIII. yy'da Suriye'deki güç dengesinde önemli rol oynamıştır.

4.1. XI. yy'da Ortaya Çıkan İki Olayın Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri

XI. yy'da Doğu topraklarında yaşanan çatışmaların genel olarak iki büyük muhatabı olmuştur. Bunlardan birisi 1095'te Avrupa'dan sözde kutsal amaçlarla gelen yağmacı Haçlılar, bir diğeri ise temelleri VIII. yy'da atılan ve Fâtımîlerden ayrılarak İran bölgesine yerleşen İsmâîlîlerin bir kolu olan Nizarîlerdir. İki farklı din, iki farklı millet, iki farklı kültür... Bu kadar farklılıklar taşıyan bu iki grubu ortak paydada birleştiren ise inançları uğruna savaşma arzusu idi. Katolik Hristiyan Franklar ve İslâm'ı farklı açıdan algılayarak kendi inançlarını yaymaya çalışan Nizarîler arasında tek ortak amaç din gibi gözükmekte iken istilacı ruh zamanla bu iki grubun sadece din merkezli hareket etmediğini göstermiştir. Haçlılar ve Haşhaşîler olarak bilinen Nizarîlerin birbirlerini ne kadar etkiledikleri ve birbirleri ile olumlu olumsuz ilişkileri incelenirken bu iki grubun amaçlarına ya da yaşattıkları istilalarda sebeplerinin ne olduğuna değinmemek konuyu yarım bırakacaktır. Çünkü bu iki grupta kendi içlerinde kutsal temeller ile bu yola çıkarak faaliyet göstermişlerdir.

4.1.1. Haçlıların Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri

Avrupa dünyasının XI. yüzyılın sonlarından itibaren Müslümanların elinde bulunan kutsal toprakları kurtarma ve Doğu'da hâkimiyet kurma amacıyla yaptıkları uzun süreli hareketlere Haçlı seferleri adı verilmiştir. Haçlı Seferlerinin maddî, siyasî ve sosyal sebeplerini yok sayarak hareketin tamamen dinî olduğu öne sürülmüştür.

Özellikle kilise, Haçlı seferine katılanlara günahlarının af olacağını ve uhrevî¹ mükâfat vaat ederek siyasî amaçlarını gerçekleştirmek için dinî motiften faydalanmıştır. "*Kutsal toprakları kurtarma*" sloganı, dinî bir slogan olup Haçlı seferlerinin asıl hedefini gizlemek amacıyla kullanılmıştır. Haçlı Seferlerinin temel amacı dinî olarak görünse de bu seferlerin arkasında siyasî, iktisadî ve içtimaî nedenler de vardır. Dinî sebepler bu diğer sebepleri harekete geçiren bir unsur olmuştur. Haçlı seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da uzun zamandır devam eden açlık, yoksulluk ve topraksızlık ekonomik sebepleri oluştururken Doğu'ya hâkim olma arzusu siyasî sebeplerin başında yer almıştır. Avrupa'da nüfusun hızla artması, kuraklık sebebiyle ekonominin çökmesi ve salgın hastalıklar bu sebeplerden sadece bir kaçı olmuştur.²

Hıristiyanlar bu seferlerle Tanrı'ya karşı görev ve sorumluluklarını yerine getireceklerini düşünmüşlerdir. Bunun en büyük gerekçesi olarak da kendi dinlerine mensup kişilere yapılan zulüm ve işkenceleri göstermişlerdir. Ayrıca kutsal saydıkları bölgelerin Müslümanların elinde bulunuyor olması onlar için büyük bir sebep olmuştur.³ Bu seferler her şeyden önce Avrupa'da dinî ve siyasî hâkimiyeti elinde tutan Papa'nın Dünya devleti kurma isteği olarak görülmüştür. Tanrı'nın yeryüzündeki vekili Kutsal Papalık kanalıyla girişilen kutsal bir savaş olarak gösterilerek insanları bu seferlere katılmaya dini kullanarak teşvik etmişlerdir. Özetle, bu hareket halk tarafından Papaların üstün çabası sonucu Tanrı'nın isteği olarak algılanmıştır. Bu seferlerin ve amaçlarının insanlarda yarattığı dini duygular bütün Orta Çağ Avrupası'nın dinî yapısını özetlemesi bakımından önemli olmuştur.⁴

Papa, Haçlı savaşına katılanların cennete gideceğini söyleyerek dinî duyguları istismar etmiş ve halkı Doğu'ya yönlendirmiştir. Halk ise hem dinî duygular hem de içinde bulunduğu ve uzun süredir de etkilerini hissettiği ekonomik sıkıntılardan dolayı çareyi Doğu'da bularak harekete geçmişlerdir.⁵ Haçlı zihniyeti oluşturarak bu zihniyeti Doğu topraklarına çekmek ve kutsal savaş başlatmak Papalar için çok zor

¹ Uhrevî: Öbür dünya ile ilgili, ahiret ile ilgili, dünyevi karşıtı. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

² Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 7; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, cilt. 14, İstanbul, 1996, s. 525.

³ Ezer, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 10.

⁴ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, (çev. Cumhuriyet Atay), İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2011, s. 23-24; Şaban Ali Düzgün, "İki Dünyanın Karşılaşması, Müslüman ve Latin Batı dünyası Arasında Haçlı Seferleri", *Eski Yeni Dergisi*, S. 4, 2007, s. 19.

⁵ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri I* (çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK Yayınları, 2008, s.84.

olsa da nihayetinde bunu gerçekleştirmişlerdir. Din adamlarının yaptıkları propagandalarda vaat ettikleri imkânlar ve avantajlar, halkın o zamanki ihtiyaç ve taleplerine uygundu. Bundan dolayı bu abartılmış ve hayalî vaatler, sivil ve asker kitleler arasında son derece etkili olmuştur. Başka bir deyişle din adamları, hitap ettikleri kitlelerin inançlarını, özlemlerini, ihtiyaçlarını, emellerini ve arzularını ustalıkla kışkırtmışlardır.⁶

Haçlı Seferleri'ne katılan insanların çoğu feodallerin ve kilisenin hâkimiyetinden kaçmıştır. Bu seferlerle, özgürlüğe ve zenginliğe kavuşacaklarını düşünen serfler, Haçlı seferlerini kurtarıcı bir yol olarak görmüşlerdir. Suçlular bile kilisenin ağır cezalarından kaçmak için seferleri kaçış yolu olarak görmüşlerdir. Alelaide çıktıkları bu seferler ve gittikleri bölge hakkında en ufak bir fikirleri bile yoktur. Tek amaçları bir an önce Avrupa'dan kaçarak zenginliğe ulaşmak ve Doğu'da Hristiyan kardeşlerine yapılan işkencelerin intikamını alarak aynılarını Müslümanlara uygulamak olmuştur.⁷

Haçlı seferleri genel olarak Kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarma çabası olarak ifade edilmektedir. Kudüs'ün yıllardır Müslümanların elinde olmasına ses çıkarmayan Hristiyanlar, uzun süredir içinde yaşattığı Doğu'yu ele geçirmek arzusunu gerçekleştirecek fırsatı yakaladıklarına inanmaya başlamışlardır.⁸ Papazlar, Müslümanların ve bilhassa Türklerin, Kudüs'ü ziyaret eden Hristiyanlara zulüm ve işkence yaptıklarını telkin etmesi de onları harekete geçiren önemli bir etken olmuştur. Doğu'ya gitmiş olan seyyah veya vakanüvisler ve günümüz Avrupalı tarihçiler, Müslüman Türklerin çok zalim olduklarını Kudüs ve Hristiyanları zorla zapt ettiklerini naklederlerken İspanya'da ve diğer memleketlerde Müslümanlara ve Musevilere yaptıkları Inquisition⁹ işkencelerinden hiçbir şekilde bahsetmemişlerdir. Bu örnek de onların amacının asla dinî olmadığını göstermiştir. Eğer amaçları din ve kutsal değerler olsa idi aynı özveriyi kendilerinin de göstermesi gerekirdi.¹⁰

⁶ Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", s.19; Mehmet Şimşir, "Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 45, 2018, s. 104; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 7.

⁷ Düzgün, "İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasındaki Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", s.1163.

⁸ Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", s. 3.

⁹ Inquisition: Araştırma, inceleme, soruşturma, sorguya çekme anlamlarına gelmektedir.

¹⁰ Erer, Raşit, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, s. 11.

4.1.2. Bâtınîlerin Dayandığı Temeller ve Gerekçeleri

Bâtınîlik, gizli olmak anlamına gelmekle birlikte ayrıca bir şeylerin iç yüzünü bilmek anlamını da taşımaktadır. Dinî anlamda ise kutsal kitabın gizli yanını ve içindeki bilinmeyeni çözme anlamı taşımaktadır.¹¹ Tez çalışmasının birinci bölümünde bu terimin anlamları üzerinde yeterince durulduğu için burada tekrar açıklamak yerine sadece ortaya çıkış sebeplerine yer verilecektir.

Bâtınîyye terimi, İslâm'ın temel hükümlerini Sünnî Müslümanların anlayışından farklı olarak yorumlayan ve onların anlayışını inkâr ederek isyan eden gruplar için kullanılmıştır. Yani özetle bu grubun amacı İslâm dinini kendi yorumlarına göre açıklamak ve ortaya çıkış sebepleri de dine kendi anlayışlarına göre yön vermek olmuştur. Bâtınîler, düşünce ve inanç sistemleri gereği Sünnî İslâm'a muhalif olmak için ortaya çıkmışlardır.¹² Ebû Hamid Gazalî Bâtınîlerin ortaya çıkış sebeplerini ve öğretilerini şöyle açıklamıştır:

*Bâtınîler Müslüman gözüken ama dini ilkeleri reddetmeye meyleden kimselerdir. İki kadim ilahın bulunduğunu ve bunların birinin var olması diğerinin olması için sebep teşkil etmektedir. Bunlardan ilki Hz. Muhammed'dir, diğeri ise peygambere denk sayılan, te'vilde kendisine başvurulacak İmam'dır. Bâtınîler inançları gereği insanın zahir emirlerin hakikatine yani bâtınına ulaştığında şeri sorumluluklarının ortadan kalktığı ve insanın hiçbir mükellefiyetinin olmadığını savunurlar.*¹³

Bâtınîlik, özgün ve yeni bir mezhep olmayıp geçmişte ve ortaya çıktıkları dönemdeki bütün dinlerin incelenmesi ve bazı öğretilerin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan her yeni dinin eski dini yok sayarak kendi öğretisini temele aldığı düşünülecek olduğunda Bâtınîler böyle hareket etmemiş ve hiçbir inancı tamamen yok saymayarak onları kendilerine göre sistematize etmişlerdir.¹⁴

Bâtınîler din ve ahlak kurallarını korumakla birlikte İslâmî bazı değerleri kendilerine göre yorumlamışlardır. İslâm dinine muhalif bazı görüşleri kendi bünyelerinde birleştirerek Emevî baskısı karşısında örgütlenmişlerdir. Bu gruplar temel İslâmî düşünceleri kabul etmekle birlikte direnişçi, eşitlikçi, inançta hoşgörü

¹¹ Avni İlhan, "Bâtîniye", *DİA*, cilt. 5, Ankara, 1992, s. 191; Arayancan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtîni Hareketi", s. 156.

¹² Arayancan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtîni Hareketi", s. 2.

¹³ İbnü'l Cevzi, *Şeytanın Ayartması* (çev. Savaş Kocabaş), İstanbul, Elif Yayınları, 2018, s. 139.

¹⁴ Uluçay, Ömer, *Bâtînilik*, Adana, Gözde Yayınları, 2017, s. 26.

fikrini savundular. Haksızlıklara karşı kendi düşüncelerini ölmek pahasına korumuşlar ve zamanla kendi dinsel inanış ve inanç felsefelerini oluşturmuşlardır.¹⁵

İslâm dünyasının parçalı bir yapılanma içinde olduğu dönemde İslâm’a muhalif olan kesimler savaşılarak üstesinden gelemedikleri yerde gizli olarak yürüttükleri faaliyetler ile üstesinden gelmeyi amaçlamışlardır. Bu sebeple İslâm’ın içine nifak tohumları serpmek düşüncesiyle gizliden gizliye teşkilatlanarak İslâm dini ile ilişkisi bulunan gruplar içine sızarak faaliyetlerini yürütmeyi planlamışlardır. Zamanla kendi davalarının gerçek olduğunu, düşüncelerinde haklı olduklarını ifade ederek art niyetlerini göstermeye başlamışlardır.¹⁶ Bâtınîyye mezhebinin en belirgin yöntemi ise inkâr ettikleri hâlde inanmış görünüp asıl gaye ve hedeflerini gizlemeleri, faaliyetlerini gizlice yürütmeleri, âlemin sırlarına vakıf olduklarını iddia etmeleridir.¹⁷

Ömer Uluçay’ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Bâtınîlik inancını temsil eden kişiler imamlardır. İmamların sıradan insanlar olmadığı ve mezhep içerisinde özel bir makama sahip oldukları bilinmektedir. İmamlar asla sıradan insanlar gibi değildi, özel bir makama sahip kişiydi. Daha önce dile getirdiğimiz zahir ve bâtın ilişkisi ancak bu İmam’ın açıklaması ve öğretileriyle çözümlenebilir. Bâtınîlik’te harfleri te’vil edilmiş ve onlara mana yüklenmiştir. Onlara göre, harflerin kelimelere nispeti basit ve mücerred cisimlerin mürekkep cisimlere¹⁸ nispeti gibidir ve harfin kendine özgü bir manası vardır görüşünü savunurlar.¹⁹

Bâtınî hareketinde imamet inancı çok önemli bir yere sahiptir. Her dönemde mutlaka imamlar bulunur. İmamet inancının en önemli kısmı gönderilen imamların “masum” olduğuna inanılmasıdır. İmam her işten haberdar olma konusunda peygamberle eşit konumda düşünülmüştür. İmam, hüccetler, me’zunlar ve cenahlar yardımıyla görevini yerine getirir. Hüccetler davetçiler olarak bilinir ve bunlar Dâî olarak da isimlendirilir. Hüccetlerin yardımcılara Me’zun ismi verilirken Davetçilerle imamlar arasında elçilik yapan kişilere de cenah denilmiştir. Onlara göre imam belli

¹⁵ Uluçay, Ömer, *Bâtınîlik*, s. 21.

¹⁶ Yazar, İlyas, *Bâtınîlik Üzerine Bir İnceleme*, <http://web.deu.edu.tr/ilyas/yayinlarim/Bâtınîlik.htm>

¹⁷ İlhan, “Bâtınîyye”, s. 191.

¹⁸ Mücerred cisimden kast edilen soyut cisimler iken Mürekkep cisimlerden kast edilen somut cisimlerdir. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁹ Arayancan, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Bâtınî Hareketi”, s. 159-160.

olursa hüccetinin gizli olması caiz iken imamın gizli olduğu devirlerde hüccet ve Dâî'nin bilinmesi şarttır.²⁰

Gizlilik esasına dayanan ve hiyerarşi sistemine göre çalışan Bâtınîler, mezhepleriyle ilgili sırları, herkese değil ancak Bâtınî olduğunu kanıtlayıp evreleri geçebilen kişilere vermişlerdir. Herkese farklı şekilde uygulanan hile ve yöntemler ile insanları kandırıp Bâtınî yaptıktan sonra onları davanın yayılması için kullanmışlardır. İsmâîlîliğe giriş olarak adlandırılan Belağ ancak kişinin bağlılık yemini etmesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu yeni üyeler kendilerine verilen sırları gizli tutmak için de yemin etmeye mecburdular. Bu aşamalar ve fikirler göz önüne alınacak olduğunda Bâtınîliğin İslâm'ı yıkmak isteyen kişiler tarafından ortaya atılıp köklü felsefi düşünceler ile desteklendiği görülmektedir.²¹

Bâtınîlik İslâm coğrafyası içerisinde evrensellik kazanmış bir yapı olsa da kendi içerisindeki bölünmüşlükten dolayı bütünlük sağlayamamış ve yerel bir hareket olmaktan öteye gidememiştir. Daha önce isimlerine yer verdiğimiz Bâtınî gruplar, kısa sürede etkinliğini kaybederek yok olup gitmiş, uzun süre devam eden Karmafilik ise Fâtımî Devleti korumasında olan İsmâîlîler ile boy ölçüşemeyerek zamanla etkinliğini kaybetmiştir. Bâtınî grupları içerisinde en başarılı olan İsmâîlîlik hareketi Hasan Sabbah ile yeni bir hüviyet²² kazanmıştır. Zamanla İsmâîlîler, Haşhaşîlik adı altında ihtilaleci ve daha teşkilatlı bir örgüt durumuna gelmiştir.²³

Bâtınîler gerek bağlılık ve örgütlenme bakımından, gerekse de entelektüel ve duygusal bir çekim merkezi olması bakımından, rakiplerini geride bırakan bir mezhep kurmuşlardır. Dindar kesimlere göre Bâtınîler, gerek anane, gerekse hukuk bağlamında en az Sünnîler kadar Kur'an'a itibar etmişler ancak farklı şekilde algılamışlardır. Entelektüel kesimlere göre ise kâinata yeni felsefi bir anlayış getirmişlerdir. Manevî kesimlere göre, imamların yaşadıkları zorluklar ve maneviyatlar ile hisli bir inanç ortaya çıkarmışlardır. Hoşnutsuz kesimlere göre de, mevcut nizamı ortadan kaldırıp yerine güçlü muhalif bir yapı kurmaya çalışmışlardır.²⁴

²⁰ Bedriye Tırpan, "Gazzâlî'nin Bâtınîlere Yönelttiği Eleştiriler", Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2017, s. 86-87.

²¹ Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, İstanbul, 2002, s. 212; Daftary, Farhad, *Şii İslâm Tarihi*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, s. 146.

²² Arapça bir kelime olup kimlik anlamına gelmektedir. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

²³ Gül, Muammer, *İslâm'ın Bâtınî Çehresi*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, s. 109-110.

²⁴ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, (çev. Kemal Sarıözen), İstanbul, Kapı Yayınları, 2014, s. 55.

4.2. 1106 ile Başlayan Süreçte Kuzey Suriye’de Haçlı-Bâtınî İlişkileri

XI. yüzyılın sonunda Suriye’nin dinî ve etnik olarak karmaşık yapısı, bölgeye yeni gelen Haçlılar ile daha çok karmaşık bir hâle gelmiş ve bu durum 1200’lü yıllara kadar devam etmiştir. Yağma yapmakla meşgul olan Hıristiyan gruplar kısa sürede bölgedeki bazı şehirleri ele geçirerek kalıcı olduklarını göstermişlerdir. Franklar bölgede yaşayan herkesi ayırım yapmadan düşman olarak görmüş sadece bazı zamanlar çıkarları için onları kullanmıştır. Herkesi kendine düşman olarak gören Haçlılar, XII. yüzyıl başlarında bölgede Haşhaşîler, Sünnî Melikler ve Atabegler ile savaşmışlardır.²⁵

1100’lü yılların başında Suriye’ye gelerek yayılan Haşhaşîler bazı önemli kaleleri ele geçirerek güçlenmeye başlamışlardır. Melikşah’ın ölümü ile devlet içerisinde başlayan kopmalar ve Haçlıların Suriye’ye yerleşmeye başlaması Haşhaşîlerin bölgede tutunmasını olumlu yönde etkilemiştir. Melikşah’ın oğlu Suriye Meliki Tutuş’un ölmesi ile oğulları arasında başlayan çekişme de yine aynı şekilde Haşhaşîlerin bölgede rahat hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Hıristiyanların bölgede güçlenmesi eski düşman olan Haşhaşîler ile Selçukluları yeni dost yapmasa da çıkarları için bir süre yan yana getirmiştir. Bu çok uzun süreli bir ittifak olmamış çünkü Haşhaşîler kısa süre içerisinde bölgenin Sünnî liderlerine karşı da Haçlıların yanında yer almıştır. Özellikle Haçlılara karşı sistemli şekilde ilerleyen Melik Rıdvan’ın Haşhaşîler ile iş birliği yapması bu ittifakların başlaması açısından çok önemlidir.²⁶

1106 yılında İsmâîlîler uzun zamandır planı yapılan Şeyzer saldırısı için Efamiye ve Sermîn’den yüzlerce Bâtınîyi görevlendirmişlerdir. Hıristiyanların kutsal günü kalenin sahibi Beni Münkız bu bayramı izlemek için dışarı çıktığı sırada Bâtınîler, Şeyzer Kalesi’ne saldırarak kısa sürede ele geçirmişler ve içeridekileri dışarıya atmışlardır. Hisara çıkarak kuleleriyle birlikte orayı da ele geçirmişlerdir. Hisarın içinde kalan halk ise onlar gelmeden dış kaleye kaçarak kadınları iplerle yukarı çekmişlerdir. Beni Münkız’ın komutanları yukarı doğru çıkmış, "Allahu Ekber" nidalarıyla Bâtınîlere saldırarak onları hisara dönmeye zorlamışlardır. Bâtınîlerin

²⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 159.

²⁶ İlkay Aktaş, “Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)”, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2017, s. 63.

cesareti kırılmış ve boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bu arada Şeyzer halkı ise kalabalık bir şekilde onların üzerine saldırıya geçerek hepsini kılıçtan geçirmişlerdir. Şehirde onların mezhebinden olan herkes idam edilmiş ve bir daha böyle saldırılar yaşamamak için sıkı önlemler almışlardır.²⁷

Şeyzer saldırısını haber alan Antakya'nın Haçlı Prensi Tankred, komşuları Efamiye'ye saldırmak için harekete geçirmiş bunun için Haşhaşî Dâîlerden Sermînli Ebû'l-Feth'in erkek kardeşini de yanında götürmüştür. Önce şehirdekileri haraca bağlayıp geri dönen Tankred, 1106 yılının Eylül ayında kaleyi kuşatmış ve aman dilenmesi sonucu kaleyi teslim almıştır. Sermînli Ebû'l-Feth'i esir almış ve işkenceler sonucu öldürmüştür. Ebû Tahir es-Saîğ ve yanındakileri esir almış sonradan fideye vermeleri karşılığında onları serbest bırakmıştır. Haşhaşîlerin Haçlılar ile ilk defa karşılaşması ve onlara karşı büyük bir mağlubiyet yaşamaları onların dikkatlerini henüz Hristiyanlara çevirmesine neden olmamıştır.²⁸

Melik Rıdvan'ın Atabegi Cenâhü'd-Devle'nin Haşhaşîler tarafından öldürülmesi Haçlıları olumlu yönde etkilemiştir. Hıms Valisi Cenâhü'd-Devle'nin öldürülmesiyle Haçlı liderlerinden Toulouse Kontu Raymond St. Gilles rahat hareket etmeye başlamıştır. Raymond, Trablus çevresinde kendisine diğer liderler gibi kontluk kurmak istemiş ancak Cenâhü'd-Devle engeli ile karşılaşmıştır. Bu sebeple Cenâhü'd-Devle'nin öldürülmesi Raymond'u rahatlatmış ve hızla Trablus kuşatmasına başlayarak 1109 yılında bölgeyi ele geçirmiştir.²⁹

Bu dönemde Haşhaşîlerin ele geçirdiği kaleleri Sultan Muhammed Tapar, zapt etmiş ancak kurtardığı kaleler ile çok ilgilenmediği için kaleler Norman asilzadesi Tankred'in eline geçmiştir. Özellikle İbnü'l Kalanisî, Tankred'in bu kaleleri ele geçirmesi ve rahat hareket etmesini Selçukluların bölgedeki otorite boşluğuna bağlamıştır. Bu boşluktan faydalanan Tankred, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirerek Haşhaşî liderlerini ele geçirmiştir. Haşhaşîler ile mücadele eden Muhammed Tapar bu durumdan bir süre faydalananarak Hristiyanlarla mücadele ederek zaten zor durumda olan Suriye Haşhaşîlerini kendi hallerine bırakmıştır.³⁰ Buradan anlaşıldığı üzere

²⁷ İbn Kalanisî, *Şam Tarihine Zeyl*, (çev. Onur Özatağ), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 73-74.

²⁸ Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları, 2000, s. 203-204. Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 163.

²⁹ Aydın Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", *Tarih Dergisi*, Sayı: 44, 2006, s. 8.

³⁰ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 63.

Haşhaşîler, bu zor durumdan Müslümanlar ile Hıristiyanların çatışması sonucu kurtulmuş kısa da süre de olsa rahat etmişlerdir.

Bölgede Haçlılar ile mücadele eden Mevdûd aynı zamanda Haşhaşîlerin de rahat hareket etmesine izin vermemiştir. Haçlılar ile bazen meydan savaşı yapmış bazen de onlarla savaşmayarak geri çekilmiştir. Bazı zamanlarda ise Haçlıları geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Haçlıların Mevdûd ile savaşmayı göze alamayıp Taberiyye'nin batısına çekildikleri sırada yardımlarına Haşhaşîler yetişmiştir. Haşhaşîler ile Haçlılar arasında bu tarihe kadar bilinen hiçbir ittifak bulunmamasına rağmen kendilerince ortak olan düşmana karşı bazı zamanlarda birbirlerinin yolunu açarak yardım etmişlerdir. Haşhaşîlerin Haçlılara bu tarihlerde yaptıkları en büyük yardım ise sürekli mücadele etmek zorunda kaldıkları Mevdûd'u suikastla öldürmek olmuştur.³¹ Böylelikle Haçlılar, kendilerini uzun zamandır zorlayan düşmanları Mevdûd'dan Haşhaşîler vasıtası ile kurtulmuşlardır.

Tuğtegin Franklarla mücadelesi sırasında kendisine destek verecek güç arayışında iken 1126 yılında İsmâîlîler ile bağlantı kurmuş ve onların desteği ile Haçlılar ile mücadelede güç kazanmıştır. Ayrıca İsmâîlîler bölgede güçlenen Haçlılara karşı koyabilmek için Tuğtegin'in desteğini alarak durumlarını korumuşlardır. Şam'ın Türk Atabegi Tuğtegin, Suriye Nizarîleri lideri Behrâm'a resmî koruma sağlayarak onların bölgede kalıcı olmalarını sağlamıştır. Hatta Tuğtegin daha da ileri giderek, onlara önemli bir üs olan Banyas Kalesi'ni vermiştir. Kudüs Latin Krallığı'nın sınırında olan bu şehrin Haşhaşîlerin eline geçmesi ile Franklar ile komşu olmuşlar ve bu iki grubun ilişkileri için dönüm noktası olmuştur.³²

Tuğtegin'in ölümünden sonra oğlu Tâcû'l-Mülk Böri, babasından farklı olarak Haşhaşîler ile iyi geçinmemiştir. Böri'nin babasının yerine geçtiği sıralarda Nizarîlerin liderliğine de Behrâm'ın Banyas Kalesi'nde kendi yerine naib olarak bıraktığı İsmail adlı bir Dâî geçmiştir. İsmail el-Acemî, halkın kendisini öldürmesinden korktuğu için Banyas Kalesi'ni Haçlılara teslim etmiştir. Behrâm kadar güçlü ve kararlı bir lider olmayan İsmail, Behrâm'ın aldığı kaleleri koruyamayarak kaybetmiştir. Bu

³¹ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 10-11.

³² Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s.187.

sebeplerden ötürü Suriye Nizarîleri, Suriye bölgesinde hâkimiyetlerini koruyamayarak başarısız olmuşlardır.³³

Tuğtegin'in ölümünden sonra da Vezir Mazdekanî, Bâtînîlere yardım etmeye devam etmiş ancak Tâcü'l-Mülk Böri destek vermek yerine onları şehirden çıkarmak için fırsat aramıştır. Bu sıralarda Bâtînîler, Vezir Mazdekanî'nin desteği ile Haçlılarla, Sur'un kendilerine verilmesi şartıyla Dımaşk'ın zaptına yardım etmek üzere gizli bir anlaşma yapmışlardır. Böri bu anlaşmayı öğrenince hiç vakit kaybetmeyerek veziri öldürtmüştür. Vezirin ölümünden sonra Dımaşk'ta 1 Eylül 1129'da Bâtînîlerin üzerine harekete geçerek karşılarına çıkan yaklaşık altı bin Bâtînîyi aileleri ile birlikte öldürtmüştür. Bölgeden kaçmaya çalışan İsmâîlîlerden birçoğu yakalanmış ve Tâcü'l-Mülk Böri tarafından öldürülmüştür.³⁴

Tâcü'l-Mülk Böri'nin Bâtînî katliamından sonra İsmail el-Acemî, Franklar ile Banyas'ı onlara teslim etme konusunda müzakereye girişmiştir. Böyle bir fırsatı uzun zamandır bekleyen Haçlılar harekete geçmişler, Templier tarikatının lideri Hugue de Payens, bu haber ile Avrupa'ya askerlerini yollayarak hedeflerinin sadece Banyas değil Dımaşk olduğunu belirterek askerî birlikler toplamalarını istemiştir. Bir yandan da Banyas'ı teslim almaları için birliklerini İsmâîlî reisine göndermiştir. İsmail'den şehri aldıktan sonra mezhebin mensuplarını Frank arazisine getirmişlerdir. Burada dizanteriye tutulan İsmail vefat etmiştir. Bu olaydan sonra Avrupa'dan getirilen birlikler ile Dımaşk'ı ele geçirmeye çalışan Franklar Böri'nin savunması ile karşılaşarak başarısız olmuşlardır.³⁵ İbnü'l Esir ise bu olayı şöyle nakletmektedir:

*İsmail el-Acemî, Banyas halkının kendisine ve mahiyetindekilere karşı ayaklanıp kendisini öldüreceklerinden korktuğu için hemen Haçlılar ile iş birliği yapmış ve Banyas Kalesi'ni 1129 yılında onlara teslim etmiştir. İsmail, adamları ile birlikte Haçlıların yanına gittiğinde uğradığı hakaret ve zillete maruz kalarak ölmüştür.*³⁶

Haşişîlerin 1130 ile başlayan süre zarfında Franklarla olan ilişkilerine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu tarihe kadar fedâîlerin hançerlerine hedef olmuş tek bir Frank kurban yoktur ama Haşişî kuvvetleri birkaç defa Haçlı ordularıyla çatışmaya

³³ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 519.

³⁴ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 519; Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 67; Bezer, "Tuğteginliler", s.349.

³⁵ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, 2008, s. 147-148.

³⁶ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih X*, s. 519.

girmişlerdir. Öte yandan, bu dönemde Halep'ten ve Banyas'tan gelen Haşhaşîler Frank topraklarına sığınmışlardır. Banyas'ın, Haşhaşîler tarafından Müslüman liderlere değil de Franklara teslim olmuş olması, muhtemelen coğrafi bir meseleden ibaret olmuştur.³⁷

Suriye'deki Haşhaşîler zaman zaman Haçlılarla iyi ilişkiler de kurmuşlar ve bölgedeki siyasî durumdan kendi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için faydalanmışlardır. 1141 yılında bölgedeki Masyaf, Kehf, Kadmus, Uleyka ve Havabî gibi bazı kaleleri ele geçirirken Franklar ile komşu hale gelmişlerdir. Haşhaşîler, Antakya Prensi Raymond ile Nureddîn Mahmud Zengî'ye karşı iş birliği yapmıştır. Bu kalelerin durumu ve Haşhaşîlere ait olması ile ilgili bilgiye İbn Battuta'nın eserinden ulaşılmaktadır. İbn Battuta yolculuğu sırasında bu kalelere uğrayarak bizzat bu toplulukla karşılaşp, bilgi edinmiştir. Seyyah, Seyahatnamesin'de bu durumu şöyle aktarmaktadır: “*Kadmus, Meyneka, Uleyka, Masyaf ve Kehf kalelerine uğradım. Bunların hepsi İsmâîlîyye veya Fidâviye 12 denen topluluğundur.*”³⁸

Haşhaşîler ele geçirdikleri dağlarda yaşarken 1148 yılına kadar Suriye'de herhangi bir olaya ya da suikasta müdahil olmamışlardır. Bu zamana kadar Haşhaşîler ve Haçlılar arasındaki ilişkiler daha çok farkında olmadan birbirlerinin yardımına giderek ortak düşmana karşı hareket etmekten ibaret olmuştur. Bu tarihten sonra düşmanları ortak olan bu iki grup bizzat karşılıklı ittifaklara girmişlerdir. Bu tarihte Raymond, Nureddîn Mahmud'un Antakya'ya karşı yaptığı saldırıyı Haşhaşî reisi Ali b. Vefa yardımıyla bertaraf etmiştir. Bu ittifakın en önemli sebebi ise 1148'de Nureddîn Zengî'nin Halep'teki Şîilerin o güne dek sürdürdükleri namaza çağrı geleneğini yasaklamasıdır. Şehirdeki İsmâîlîler ve diğer Şîî gruplar arasında yoğun ama etkisiz bir öfke uyandırmış olan bu adım, en nihayet sapkınlara karşı savaş ilanına dek vardı.³⁹ Bu durum Haşhaşîlerin sessizliğini bozarak harekete geçmelerine sebep olmuştur. Bu durum karşısında Nureddîn Mahmud'un en büyük düşmanları olan Haçlılar ile bir araya gelerek ittifak kurmuşlardır. Hâl böyleyken, o dönemde Zengîlere karşı harekete geçen Antakyalı Raymond'un ordusunda Haşhaşîlere rastlamak şaşırtıcı olmasa gerek.⁴⁰

³⁷ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 171.

³⁸ Aktaş, “Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)”, s. 67-68.

³⁹ Usta, “Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler”, s. 14.

⁴⁰ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 271.

Haşhaşîlerin Nureddîn Mahmud’a karşı Haçlıların yanında yer almasının nedeni açıkça ortada iken Haçlıların Haşhaşîler gibi suikastçı bir grup ile iş birliği yapması şaşırtıcı olmuştur. Peki, Haçlılar, onlar neden Haşhaşîler gibi bir grupla ittifak yaptılar. Burada akıllara gelen ilk olasılık Haçlıların da artık ittifak yapacakları bir müttefiklerinin kalmamasıdır. Özellikle Antakya Prinkepsi Raymond, öncesinde Trablus Kontu Bertrand de Toulouse’a karşı ittifak arayışına girmiş kendisi için stratejik bir mevki olan Ureyne Kalesi’ni geri almak için Nureddîn Mahmud ile ittifak kurmuştur. Nureddîn’in yardımı ile kaleyi Bertrand’ın elinden aldıktan sonra Nureddîn’in ittifakı bozması üzerine yalnız kalan Raymond, Haşhaşîlerden gelen ittifak teklifini geri çevirmemiş ve Nureddîn’e karşı birlik olmuşlardır.⁴¹

4.3. Bâtınîlerin Haçlılara Düzenlediği Suikastlar

Bâtınîlerin bitmek bilmeyen suikastları ve bunları ne ölçüde gerçekleştirdikleri hakkında daha önce bilgiler verilmiştir. Kendileri gibi olmayan ve kendi varlıklarını tehlikeye sokan her zümreye dil, din, millet farkı gözetmeden suikastlarda bulunmuşlardır. Bir önceki bölümde Bâtınîlerin Haçlılar ile mücadele eden komutanlara düzenlediği suikastlara detaylı bir şekilde değinilmiştir. Sünnî Müslümanları kendileri için tehlike olarak gören Bâtınîler tutunmaya çalıştıkları bölgede kendileri için en büyük tehditlerden biri olan Haçlılara da zaman zaman suikast düzenlemişlerdir. Bâtınîler, Haçlılar ile daha önce bahsedildiği üzere dostane ve ittifak temelli ilişkiler kurdukları gibi zaman zaman düşmanca ilişkiler içerisine de girmişlerdir. Bu düşmanca ilişkilerin sonu Bâtınîlerin en önemli silahı olan suikastlar olmuştur.

4.3.1. II. Raymond

Doğu’ya yapılan Haçlı Seferi ile bu coğrafyaya gelen Hristiyanlar, Suriye’deki Haşhaşîler ile ilk defa bu dönemde tanışmışlardır. Bu iki grup arasında XI. yüzyıldan itibaren mücadeleler ve ittifaklar yaşanmıştır. Bölgeye ilk gelen Franklar, Suriye’nin kuzeyini ele geçirdiklerinde bu bölgedeki birkaç Haşhaşî Kalesi’ni de zapt etmiştir. Ancak iki grubun tam anlamı ile tanışması ve Haçlılar içerisinde Nizarîlerin kötü

⁴¹ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 81.

şöhretlerinin yayılması 1152’de Kont II. Raymond’un Trablusşam’da öldürülmesi ile başlar.⁴²

İsmâîlîler genel olarak Suriye’deki Haçlılarla iyi ilişkiler içinde olmuş ve bu tarihe kadar aralarında bizzat bir ittifak ya da mücadele olmamıştır. Nureddîn’e karşı oluşturulan Haçlılar ile Haşhaşîler arasındaki ittifak beraberinde düşmanlıkları da getirmiş ve Haşhaşî suikastları bu defa yönünü Haçlılara çevirmiştir. 1149’daki, İnab savaşından sonra yaşananlar ve II. Raymond’un Haşhaşî suikastına uğraması bunun en büyük kanıtı olmuştur.⁴³

II. Raymond, Trablus Haçlı Kontluğu’nun üçüncü Kontu’dur. Doğum tarihi bilinmemekte ancak babası Kont Pons öldüğünde 22 yaşında olduğu hesap edilirse tahmini 1115 yılı civarlarında doğmuştur. II. Raymond’un Kont olarak iş başına gelmesine kadar geçen dönemdeki hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Babası Pons’un ölümünden sorumlu tuttuğu Dımaşk Türkleri ve yerli Hristiyanları cezalandırmak istemiştir. Ancak Dımaşk Türklerine karşı koyacak gücü olmadığı için intikamını yerli Hristiyanlardan almıştır. Willermus Tyrensis, Raymond’un Lübnan Dağlarına giderek babasının ölümünden sorumlu tuttuğu herkesi işkence ederek öldürdüğünü kaydetmiştir.⁴⁴

II. Raymond, Musul ve Halep hâkimi İmâdüddîn Zengî’nin Trablus Kontluğu’na ait olan Montferrand Kalesi’ni kuşatması sonucu Zengî’ye esir düşmüş ancak bu esareti Bizans-Haçlı ittifakından korkan Zengî’nin kendisini serbest bırakmasıyla son bulmuştur. Raymond döneminin önemli olayları ikinci Haçlı Seferi’ne destek vermemesi ve küçük oğlu Alfonso-Jourdain’in babasına ait olan Trablus üzerindeki haklarını isteyerek isyan etmesi olmuştur.⁴⁵

1149’da Antakya Kontu Raymond ile Haşhaşî reisi Ali b. Vefa’nın Nureddîn Mahmud ile yaptıkları İnab Savaşında ölmeleri sonucu Haşhaşîler dikkatlerini başka yöne çevirerek II. Raymond’u suikastla öldürmüşlerdir. II. Raymond ile eşi arasındaki evlilik hayatının kötüye gitmesi ile Kudüs Kralı III. Baudouin ve Kraliçe Melisende

⁴² Aktaş, “Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)”, s. 72.

⁴³ Abdülkerim Özaydın, “Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtîni Faaliyetleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 12, İstanbul, 2002, s. 207.

⁴⁴ Bîrsel Küçüksipahioğlu, “Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2003, s. 121-122.

⁴⁵ Bîrsel Küçüksipahioğlu, “Haçlı Devletleri”, *Türkler*, Cilt. 6, Ankara, 2002, s. 1206.

aralarını bulmak için Trablus'a gelmişlerse de barışma çabaları sonuçsuz kalmış ve II. Raymond eşini Kudüs'e uğurlayarak şehre geri dönmüştür. Güney kapısından şehre girdiği sırada pusu kurmuş olan Haşhaşîler tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Raymond'un maiyetindeki Raoul de Merle ve diğer şövalyeler onu korumak isterken Haşhaşîler tarafından yaralanmışlardır. Olayın hızlı ve ani gerçekleşmesi sebebiyle ortalık karışmış ve katiller yakalanamamıştır.⁴⁶

Trablus Kontu II. Raymond'un Haşhaşîler tarafından öldürülmesi bu dönemde Haçlılara karşı işlenen en gizemli cinayettir. II. Raymond'un Haşhaşîler ile olan ilişkisine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu suikastın neden düzenlendiği bilinmemekle birlikte birkaç ihtimal ortaya çıkmıştır: Bunlardan biri Trablus'un liman şehri olması dolayısı ile cinayetin Haşhaşîler tarafından ticari kaygılar ile işlenmiş olmasıdır. Bir diğer ihtimal ise Raymond'un eşi Hodierna'nın kocasının kıskançlıklarından dolayı onu öldürtmek için Haşhaşîler ile anlaşmış olmasına yönelik ihtimaldir. Bu iki ihtimalin yanında kaynaklarda bir şey yazmaması bu suikastın sebepleriyle ilgili bir şeyler söylenmesini imkânsız hale getirmiştir.⁴⁷

Haşhaşîlerin işlediği bu cinayetin sonuçlarına katlanmak bölgedeki Müslümanlara düşmüştür. Çünkü II. Raymond'un ölüm haberini alan Haçlılar, şehirde rastladıkları bütün Müslümanları öldürmüşlerdir. Müslümanlar dahi bu suikastın diyetini öderken bu olay önceden kurulmuş olan Haçlı-Haşhaşî ittifakını etkilememiştir. Haçlıların Suriyeli Müslümanlara saldırmasını fırsat bilen Tapınak Şövalyeleri ise Nizarîler ve Nusayrîlerin topraklarını basmıştır. Bu olay sonrasında zor durumda kalan Suriye Nizarîleri ise Tapınak Şövalyelerine 2000 altın vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁸ Böylelikle Haşhaşîler ile Tapınak şövalyeleri arasında ilk ilişkiler başlamıştır.

Bu suikast ile XII. yüzyılda güç kaybetmeye başlayan Haşhaşîler, büyük zarar görmüştür. Çünkü sadece iki güçlü düşmanla savaşmak zorunda kalmamışlar aynı zamanda ellerindeki birçok kaleyi de kaybetmişlerdir. Ayrıca Tapınak Şövalyelerine haraç ödemek zorunda kalmışlardır. Bölgedeki Nizarîlerin, Tapınak Şövalyelerine ödedikleri haraçtan memnun kalmamışlar ve kurtulmak için de zaman zaman bazı

⁴⁶ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 278-279.

⁴⁷ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 14-15.

⁴⁸ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 188.

ittifaklar kurmuşlardır. Bazı Frank kaynaklarına göre Raymond suikastı ile bu haraç ödeme meselesi arasında bağlantılar vardır. Tapına şövalyelerinin vergi almasına sebep olacak saldırıya zemin hazırlayan olay Raymond'un öldürülmesi olmuştur.⁴⁹

Kral II. Raymond'un yerini alan oğlu III. Raymond, bölgedeki karışıklıklara son vermek ve hem Müslümanlar hem de Haşhaşiler ile dostane ilişkiler yürütmek amacıyla düşmanlıklar yerine ittifakları desteklemiştir. Kral, bu konuda bölgedeki baronların⁵⁰ ve Hospitalier şövalyelerinin desteğini almış olsa da Tapınak Şövalyeleri bu duruma karşı çıkmış ve özellikle bölgedeki saldırgan tutumları ile yerli halkı kendilerine düşman etmişlerdir.⁵¹

II. Raymond, Trablus Kontu Pons'un üç çocuğunun en büyüğü idi ve babasının ölümünün ardından Trablus Kontluğuna geldi. 15 yıllık Kontluk süresi içerisinde babası kadar atak olamamış, hem Haçlı Devletleri hem de bölgedeki Müslümanlar ile iyi geçinme yolları aramıştır. Bölgedeki diğer güçlerle iyi geçinme politikasının altında yatan sebep ise Kontluk hayatının ilk başlarında Nureddin Mahmud Zengi'ye esir düşmesi ve bunun kendisinde unutamayacağı bir iz bırakmasıdır. Oğlu ile yaşadığı problemde Nureddin Mahmud'dan yardım istemesi ve bundan sonra her problemde Müslümanlardan yardım istemesi onun pasif kalmasına sebep olmuştur. Ölümüne kadar geçen sürede hiçbir siyasî güçle problem yaşamadıysa da Haşhaşilerin düşmanca tavırlarından ve suikastlarından nasibini almıştır.⁵²

4.3.2. Kudüs Kralı Conrad

III. Haçlı Seferinin önemli simalarından olan Conrad of Montferrat, Kudüs Kralı I. Amalric'in kız kardeşi Isabella ile evlendikten sonra Kudüs Krallığı üzerinde hak talep etmiştir. Evlilik yolu ile kral olmaya hak kazanan Conrad'ın sevinci kısa süreli olmuştur. 28 Nisan 1192'de Akka'da taç giydirme töreninde törene hazırlandığı sırada iki fedâinin hançeriyle öldürülmüştür. Ölüm aleti bilinmesine rağmen, bıçağı fedâilere kimi verdiği büyük tartışmalara sebep olmuştur. Conrad'ın dul kalan eşi Isabella, onun ölümünden sonraki birkaç gün içerisinde Richard'ın müdahaleleriyle Champagneli

⁴⁹ Aktaş, "Suriye Haşhaşileri (11-13.yüzyıl)", s. 72-73.

⁵⁰ Baron: Fransızca kökenli bir kelime olup Batı ülkelerinde vikont ile şövalye arasında soyluluk unvanı anlamını taşımaktadır. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

⁵¹ Aktaş, "Suriye Haşhaşileri (11-13.yüzyıl)", s. 76.

⁵² Küçüksipahioğlu, "Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi", s. 140.

Henry ile evlenmiştir.⁵³ Bu suikast daha önce sistemli suikastlarından bahsedilen Raşidüddîn Sinan'ın son suikastı olarak bilinmekle birlikte suikastı yapan kişinin tam olarak kim olduğu hakkında net bir bilgi yoktur. Frankları derinden etkileyen bu olay hakkında çeşitli rivayetler de bulunmaktadır.

Uzun süre boyunca Kostantiniyye'de yaşayan Montferratlı Conrad, Hittîn Savaşı'ndan önce bölgeye gelmiş ve Hittîn'deki büyük yenilgiden sonra bölgedeki Frankların dağılmasını engelleyerek bir arada tutmuştur. Böylelikle Hristiyanların bölgede bir süre daha tutunabilmesini sağlamıştır. Conrad'ın ölümü beklenmedik bir ölüm olmuştur. Yüzleri gizli olmayan iki fedâî Conrad'a bir anda yaklaşp onu yere düşürerek hançerleri ile yaralamışlardır. Bazı kaynaklara göre Conrad böyle bir saldırıyı beklediği için çok dikkatli olmuş ancak fedâîlerin yaklaşık altı ay gibi bir süre bu suikastı planladıkları ve uygun zamanı bekledikleri de bilinmektedir. Conrad suikastında çoğu kaynak, katillerin keşiş kılığına girerek piskoposun ve Marki'nin gözüne girdiklerini nakletmiştir. Conrad hançerlenince hemen ölmemiş, yaralı halde taşındığı kilisede üçüncü bir fedâî tarafından öldürülmüştür.⁵⁴

Selâhaddîn'in Sur'daki elçisinin anlatılarına göre suikastı yapan iki fedâî, sorguda cinayetin İngiltere Kralı Richard'ın komplosu olduğunu itiraf etmişlerdir. Çoğu Doğu ve Batı kaynağı da cinayetin arkasında Richard'ın olduğunu yazmışlardır. Marki'nin ölümünün açıkça Richard'ın işine gelmiş olması ve ölümünün hemen ardından Champagne Kontu Henry'yi Marki'nin dul eşiyle evlendirip Kudüs Krallığı tahtına geçirmesi bu ihtimali doğrulamaktadır.⁵⁵

Kaynakların çoğunda, cinayetin kimin isteğiyle işlendiği konusunda büyük görüş ayrılıkları vardır. Ebû Şâme ve İbn Vâsıl, suikastı gerçekleştirdikten sonra yakalanan iki Nizarî fedâînin sorgularında İngiltere Kralı Richard'ı azmettirici olarak gösterdiklerini belirtirler. Selâhaddîn'in biyografisini yazan İbn Şeddâd, hadise esnasında Sur'da bulunan Selâhaddîn'in elçisine dayanarak suikastın Conrad'ın iki arkadaşı tarafından işlendiğini belirterek farklı bir görüş dile getirse de suikastın azmettiricisi olarak İngiltere Kralı'nı işaret etmiştir. Sinan'ın biyografisini yazan Ebû

⁵³ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 65; Kyzy, "Eyyübîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 83.

⁵⁴ Aktaş, "Suriye Haşhaşileri (11-13.yüzyıl)", s. 77.

⁵⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşiler*, s. 184.

Firas, suikast kararının Haçlılar karşısında zor durumda olan Selâhaddîn'e yardım etmek isteyen Sinan'a ait olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Müslüman kaynaklarının çoğu ve bazı Haçlı vakanüvisleri suikastın, o zamanlar kutsal topraklarda bulunan ve Conrad ile arası açık olan İngiltere Kralı Richard'ın arzusuyla yapıldığını savunur. Haçlı vakanüvisleri suikastın Richard'ın isteğiyle yapıldığını savunurken Zengîlere sempati duyan ve Selâhaddîn Eyyûbî'den hoşlanmayan Müslüman tarihçi İbnü'l Esir, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Sinan'ı hem Richard'ı hem Conrad'ı öldürtmekle görevlendirdiğinden bahseder.⁵⁷ İbnü'l Esir eserinde suikastı ve suikastın sorumlusunun kim olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

Sur hâkimi ve Haçlıların azılı şeytanlarından olan Conrad, 28 Nisan 1192 tarihinde öldürüldü. İbnü'l Esir'e göre sebebi şudur: Selâhaddîn Eyyûbî, İsmâîlîlerin Suriye'deki lideri Raşidüddîn Sinan ile haberleşip İngiltere Kralı'nı öldürecek birini gönderirse kendisine iyilik yapacağına dair vaatlerde bulunmuştu. Raşidüddîn, İngiltere Kralı Richard'ı öldürmesinin kendi lehlerine olmayacağını çünkü o öldüğü takdirde Selâhaddîn'in kendileri ile uğraşacağını düşünerek korkmuş ve öldürmekten vazgeçmiştir. Ama Selâhaddîn'in teklifini de geri çevirmek istemedi, paraya çok düşündü. Richard yerine Conrad'ı öldürmeyi düşündü ve rahip kılığında iki kişiyi bu iş için görevlendirdi. Bu rahipler Remle ve Sayda hâkimi İbn Barzan ile ilişkiler kurdular, Sur'da Conrad'ın yanında 6 ay kaldılar, Kral'ın güvenini kazandılar. Sur Papazı ziyafet hazırladığı bir gün Conrad çok içki içerek hava almaya çıktığı sırada rahip kılığındaki iki Bâtınî hücum ederek onu yaraladılar. Conrad ağır yaralı şekilde iken Bâtınîlerden biri kaçarak kiliseye gizlenmiş bir diğeri ise Conrad'ın yarası sarılmak üzere odaya götürüldüğü sırada saldırarak Conrad'ı öldürmüştür.⁵⁸

Conrad suikastının sorumluluğu kimi zaman Selâhaddîn Eyyûbî'ye kimi zaman da Aslan Yürekli Richard'a yüklenmiştir. Gerçekten de Conrad, Trablusşam'a çekildiğinde yakaladığı Müslüman esirleri idam ettirmiş ve diğer Müslümanların tepkisini çekmiştir. Öyle ki Conrad'ın babası Marquis, Selâhaddîn tarafından esir tutulurken canı bağışlanmıştır. Bu olay, Selâhaddîn'in bu suikasttan sorumlu olma ihtimalini güçlendiren delillerden biri olmuştur. Ayrıca Burman, Selâhaddîn Eyyûbî'nin Sinan ile hem Conrad'ın hem de Richard'ın öldürülmesi konusunda 10.000 altın karşılığında anlaştığını ileri sürmektedir.⁵⁹ İmâdüddîn ise, Haçlı liderlerinden biri olmasına karşın, daha ciddi bir tehdit olan Richard'ın düşmanı olması ve ölümüne dek geçen süreçte Selâhaddîn ile irtibat hâlinde olması sebebiyle, Montferratlı Conrad

⁵⁶ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizârî Fedailer ve Suikastlar", s. 765.

⁵⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 561-562.

⁵⁸ İbn'ül Esir, *El-Kamil fi't-Tarih XII*, s. 75-76.

⁵⁹ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 77.

cinayetinin Selâhaddîn'e bir faydası olmadığını öne sürmüştür. Ayrıca Montferratlı Conrad'ın ölümü Richard'a rahat bir soluk aldırması ve düşmanca eylemlerine kaldığı yerden devam edebilmesi için kendine güven sağlamıştır. Dört ay sonra Selâhaddîn'in talebiyle, Haşîşî topraklarını da içine alan bir ateşkes imzalanmıştır.⁶⁰

Çok sayıda kuşku barındıran Conrad suikastının azmettiricisinin İngiltere Kralı Richard olma ihtimali ile ilgili bazı deliller vardır. Bu şüpheler ile Richard, cinayetten dolayı suçlu bulunmuş ve bir süreliğine Avusturya'da hapiste tutulmuştur. Conrad'ın ölümünden hemen sonra İngiltere Kralı'nın, yeğeni II. Henry'i Conrad'ın hamile eşi Isabella ile evlendirip onun yerine geçirmesi de suikast emrinin Richard tarafından verilmiş olma ihtimalini güçlendirmiştir. Hakkındaki iddiaları reddeden Richard ise ancak kefaretle serbest bırakılmıştır. Ayrıca suikastın azmettiricisi olarak görülen Richard'ı aklamak için Raşidüddîn Sinan'a atfedilen bir mektup ortaya atılmıştır. Richard tarafından yazdırıldığı düşünülen ve Avrupa'daki bütün prenslere hitap eden bu mektupta Sinan, İngiltere Kralı'nın suikastla alakası olmadığını, suikastın bizzat kendi emri olduğunu ifade etmiştir.⁶¹

Haşhaşîler Conrad'dan sonra Sur hâkimi Markisile'yi⁶² de öldürmüşlerdir. Markisile, İngiltere Kralı ile arası bozuk olduğu için Selâhaddîn'e haber göndererek kendisi ile beraber hareket edeceğini söylemiştir. Elçi, Selâhaddîn ile bu meseleyi konuşurken rahip elbisesi giyen iki fedâî atının sırtında dolaşmakta olan Markisile'nin üzerine atlamış, içlerinden biri ona bıçakla vururken diğeri de civardaki bir kiliseye kaçmıştır. Kiliseye kaçan fedâî Markisile'nin hâlâ yaşadığını görünce üzerine saldırarak öldürmüştür. Franklar bu iki İsmâîlî'yi yakalayıp işkence yaparken acılara dayanamayan fedâîler kendilerini İngiltere Kralı'nın gönderdiğini söylemişlerdir. Fakat aralarındaki husumet dolayısı ile Franklar onlara inanmamış, sonradan bu fedâîleri İsmâîlîye Dâisi Raşidüddîn'in gönderdiğini anlaşılmıştır.⁶³

⁶⁰ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 185.

⁶¹ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizârî Fedailer ve Suikastlar", s. 765.

⁶² Burada Conrad suikastından sonra bahsi geçen Markisile suikastı Conrad cinayetinin aynısıdır. Anlatılan iki suikast olayı farklı kişiler olarak adlandırılrsa da bu iki olay aynı suikastı anlatmaktadır. Bkz: Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 103.

⁶³ Eşe Fatma Ülkümen, "Selçuklular Zamanında Bâtıniler İle Yapılan Mücadeleler ve Bu Dönemde Suikasta Uğrayan Önemli İnsanlar", Bitirme Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2019, s. 157-158.

4.3.3. IV. Bohemund'un Oğlu Raymond

Haşhaşîlerden Haçlılara karşı düzenlenen üçüncü suikast Antakya Kontu'nun oğlu Raymond'a karşı gerçekleştirilmiştir. 1213'te Antakya Kontu IV. Bohemund'un o sıralarda 18 yaşında olan en büyük oğlu Raymond, Haşhaşî fedâîleri tarafından Tartus katedralinde öldürülmüştür. Raymond'un öldürülmesi ile intikam almak isteyen babası Antakya Kontu IV. Bohemund, Havabî Kalesi'ni kuşatmıştır. Bu sıralarda Selâhaddin'in halefleriyle araları iyi olan Haşîşîler, Halep hükümdarından yardım istemişlerdir. Eyyûbî Meliki Zahir'den⁶⁴ yardım göndermiş ancak bu gücün yeterli olmaması üzerine, yine bir Eyyûbi olan Melik I. Adil'in yolladığı takviye güç Haçlıları bozguna uğratmış ve onları kuşatmayı kaldırmaya mecbur bırakmıştır.⁶⁵

Haşhaşîleri böyle bir suikast düzenlemeye teşvik eden haraç ödemek zorunda oldukları Hospitalier şövalyeleri olmuştur. Bunun sebebi ise 1207'de Haçlılar İslâm beldelerine saldırdıkları sırada İsmâîlîlere ait Havabî Kalesi'ni kuşatmışlardır. Havabî Kalesi'nin kuşatılmasında rol oynayan IV. Bohemund'a kendi güçlerini göstermek istemişlerdir. Ayrıca şövalyelere ödedikleri vergiyi ödemek istemedikleri için şövalyelerin istediğini yapmak için de böyle bir suikast düzenlemişlerdir.⁶⁶ Suriye bölgesinde Haçlılar ve Haşhaşîler onca mücadele etmiş olmalarına rağmen bu kişiler dışında başka kimseye suikast düzenlenmemişlerdir.

4.4. Raşidüddîn Sinan Dönemi Haçlı-Bâtınî İlişkileri ve Richard ile İttifakı

Raşidüddîn Sinan'ın Suriye Nizarîlerinin başına gelmesinden önce Haçlılar ve Bâtınîler arasında yaşanan en önemli olay II. Raymond'un suikasta uğraması olmuştur. Frank kaynakları bu olaya kadar Haşhaşîlerden çok bahsetmemişlerdir. Bu suikastı ise Haşhaşîlerin Tapınak şövalyelerine ödemek zorunda kaldıkları vergiye bağlamışlardır. Raşidüddîn Sinan'da Nizarîlerin liderliğine geldiğinde Tapınakçılara ödenen vergiden memnun olmadıklarını dile getirmişti. Raşidüddîn Sinan dönemi Haçlılarla aralarındaki inişli çıkışlı ilişkilere örnek olmuştur.⁶⁷ Sinan'ın Nureddîn Zengî'ye karşı

⁶⁴ Melik Zahir, Selâhaddin Eyyûbî'nin kardeşidir, onun ölümünden sonra Eyyûbîlerin Halep, Harim, Telbaşer, Menbiç topraklarını idare etmiştir. Bkz: Abdülkerim Özaydın, "El Melik'üz Zahir", *DİA*, cilt. 29, Ankara, 2004, s. 83.

⁶⁵ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586; Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 186.

⁶⁶ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 122.

⁶⁷ Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 76-77.

ittifak oluşturmak için Kudüs Kralı Amalric'e elçiler göndermesi bu örneklerden sadece bir tanesidir.

Raşidüddîn Sinan, devletin bağımsızlığı ve güvenliğini korumak için önceki liderlere göre farklı politikalar takip etmiştir. Bunun için ilk olarak yıllardır kaleleri korumak için çatıştıkları Haçlılara karşı barışçıl yaklaşmıştır. Bu siyasete rağmen, Hospitalier Şövalyelerinin Trablus Kontu II. Raymond'dan Krak des Chevaliers (Hısn el Ekrad)⁶⁸ Kalesi'ne yerleşme izni almasıyla Nizarîler yeni bir Frank düşmanla karşılaştılar. Bu zamana kadar yerel Haçlı devletçikleriyle barışçıl ilişkiler kurmuş olan Nizarîler, doğrudan doğruya Papa'ya karşı sorumlu olan Tapınak ve Hospitalier tarikatlarıyla küçük çatışmalara girişmek zorunda kalmışlardır. Bu arada, Tapınakçılara yıllık vergi ödemeyi kabul etmişlerdir.⁶⁹

Sinan, Tapınak şövalyelerine ödediği haraçtan kurtulmak için 1173'te Kudüs Kralı I. Amalric'e bir elçi heyeti göndermiştir. Sinan, şövalyelere ödedikleri haracın iptal edilmesi karşılığında Kudüs Haçlı Krallığı'na Nureddîn Zengî tehlikesine karşı iş birliği teklif etmiştir. Kral Amalric, Sinan'ın teklifini kabul ederek haracı iptal edeceği sözünü vermiştir.⁷⁰ Surlu William, bu görüşmeler sırasında, Nizarî elçilerinin Suriye Nizarîlerinin toplu olarak Hristiyanlığa geçmeyi önerdiklerini ve Amalric'ten kendilerine Hristiyanlığı öğretmek üzere bilgili din adamları göndermesini istediklerini nakletmiştir.⁷¹ Surlu William'ın eserinden yola çıkılarak gerçekten de eğer bu kaynakta bahsedildiği gibi Sinan, Amalric'e böyle bir anlaşma önererek Haşhaşîlerin Hristiyanlığı benimseyeceğini vaat ettiyse, Tapınak Şövalyelerinin Haşhaşîlerden haraç alması mümkün olmayacaktır. Bu olaydan sonra Haşhaşîlerin Müslüman olarak kalması ve Haçlılar ile savaşması ayrıca haracı ödemeye de devam etmeleri bu tezi çürütmüştür.⁷²

Nizarîler, görüşmeler sonunda Kudüs Kralı Amalric'ten verginin kaldırılacağı sözünü almışlardır. Ayrıca Amalric, Sinan'ın gönderdiği elçi grubunun sağ salim geri dönmesi için onlara kendi güçlerinden koruma da sağlamıştır. Kral'ın böyle bir söz

⁶⁸ Hısn el Ekrad: Humus'un batı yönünden tam karşısına düşen dağın üzerine yapılmış korunaklı bir kaledir. Haçlılar döneminin en görkemli yapısı olarak bilinir. Bölgeye ilk defa Kürtler yerleştiği için Kürtlerin kalesi anlamına gelen Hısn el Ekrad ismi verilmiştir. Bkz: Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 144.

⁶⁹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 554-555.

⁷⁰ Basuğuy, "Selâhaddin Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 756.

⁷¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 555.

⁷² Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 73-74.

vermesi Tapınakçıların hiç hoşuna gitmemiştir. Kral'ın korumasına rağmen Tapınak şövalyelerinden Tek Gözlü Walter olarak bilinen Meşnilli Walter, elçileri pusuya düşürerek öldürmüştür. Bu duruma çok sinirlenen ve kurduğu ittifakın bozulmasını istemeyen Kral Amalric, Walter'i hapse attırması ve Papa'dan şövalyelerin dağıtılması için izin istemiştir. Bu durum Şövalyeler ile Nizarîlerin ilişkisinin Hıristiyanlardan ayrı tutulması gerektiğini net olarak göstermektedir. Çünkü şövalyeler krallar ve Haçlı liderlerinden bağımsız olarak hareket etmektedirler. Bu olaydan sonra Kral Amalric, Nizarîlerden özür dileyerek ilişkilerini devam ettirmek istemiş ve Sinan ile dostluğunu pekiştirmek için Haşhaşîlerin şövalyelere ödediği haracı kendi ödemeyi teklif etmiştir. Nizarîler de bu teklifi kabul ederek iki taraf arasındaki görüşmeleri tekrar başlatmış ancak Amalric'in ölümü ile bu mümkün olamamıştır.⁷³

Böylelikle Kral Amalric'in 1174 yılında ölmesiyle, Haçlı kaynaklarında *Dağın Yaşlı Adamı* olarak bilinen Sinan ile Haçlılar arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Sinan'ın liderliği süresince Haşhaşîler ve Tapınak Şövalyeleri birbirini büyük birer tehdit olarak algılamış, hatta Haşhaşîler ile Haçlıların arası iyiyken dahi bu iki grup çatışmaya devam etmiştir. Şövalyeler, Haşhaşîlere karşı büyük bir nefret besleyip onlar üzerinde hâkimiyet kurulması gerektiğini düşünmüşlerdir. Kral Amalric öldükten sonra gücünü daha da arttıracak olan Tapınak Şövalyeleri, Haşhaşîler için problem olmaya devam etmiştir.⁷⁴

Kral Amalric'in ölümünden sonra Suriye Nizarîleri, Franklara karşı Selâhaddîn'in yanında yer almışlardır. Bunun nedeni ise Templier Şövalyelerinin İsmâîlîlere düşmanca davranması olmuştur. Hospitalier Şövalyelerinin 1186'da Kadmus'a yakın olan Merkab garnizonuna saldırması sonucu Haşhaşîler, Selâhaddîn ile anlaşma yaparak beraber hareket etme kararı almışlardır. Raşidüddîn Sinan ölene kadar bu anlaşma devam etmiş ancak Sinan'ın ölümü ile Haçlılar ve Bâtınîler arasında yeni ilişkiler için adımlar atılmıştır.⁷⁵

Masyaf Kuşatması Haşhaşîler ile Haçlıların aynı saflarda yer aldığı son mücadele olmuştur. Bu kuşatmanın sonunda Selâhaddîn Eyyûbî ve Haşhaşîler arasında yapılan anlaşma ile Suriye Nizarîlerinin politikası değişmiştir. Bu zamana

⁷³ Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 78.

⁷⁴ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 75.

⁷⁵ Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 85.

kadar Sünnîlere uyguladıkları suikastları Hristiyanlara düzenlemeye başlamışlardır. Sinan'ın bu politikayı izlemesinde iki önemli etken vardır: Biri Alamut'taki radikal değişimlerden farklı bir çizgi izlemesi sebebiyle kendisini öldürmek için gönderilen ajanlara karşı pozisyonunu sağlama almak istemesidir. Diğeri ise Selâhaddîn Eyyûbî'nin Suriye ve Mısır'da hâkim olarak güçlenmesi ile Haçlıların bölgedeki gücünün azaldığını fark etmesi olmuştur.⁷⁶

Raşidüddîn Sinan döneminde Haçlılar ile olan ilişkilerin en önemli dönüm noktası Kudüs Kralı Conrad'ın öldürülmesi olmuştur. Bu olayı Haşhaşîlerin yaptığı kesin olarak bilinmektedir. Ancak azmettiricisi olarak kaynaklar Selâhaddîn Eyyûbî ve İngiltere Kralı Richard isimlerini vermektedirler. Ebû Firas'a göre Selâhaddîn, Conrad'ın ölmesini istemiş olamaz. Çünkü Conrad, Selâhaddîn'in ezeli rakibi Aslan Yürekli Richard'ın da en güçlü rakiplerinden biridir. Ebû Şâme ve İbn Vâsıl, suikastı gerçekleştirdikten sonra yakalanan iki Nizarî fedâînin sorgularında İngiltere Kralı Richard'ı azmettirici olarak gösterdiklerini belirtirler. Selâhaddîn'in biyografisini yazan İbn Şeddâd, hadise esnasında Sur'da bulunan Selâhaddîn'in elçisine dayanarak suikastın Conrad'ın iki arkadaşı tarafından işlendiğini belirterek farklı bir görüş dile getirir de suikastın azmettiricisi olarak İngiltere Kralı'nı işaret etmiştir. Hatta Orta Çağ'ın ileriki safhalarında yazılan eserlerde Richard'ın bölgedeki suikast tekniklerinden etkilenerken kendi krallığı içerisinde de düşmanlarından kurtulmak için bu teknikleri kullandığı belirtilmektedir.⁷⁷

Buradan çıkarılacak en önemli sonuç ise Richard'ın Haşhaşîler ile kendi menfaatleri için sıkı ilişkiler kurmuş olmasıdır. İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, Conrad cinayetinde suçlu bulunarak bir süre Avusturya'da hapiste kalmıştır. Onun hapse girmesine sebep olan ise Conrad'ın ölümünden hemen sonra İngiltere Kralı'nın, yeğeni II. Henry'i Conrad'ın hamile eşi Isabella ile evlendirip onun yerine geçirmesi olmuştur. Bu delil suikast emrinin Richard tarafından verilmiş olma ihtimalini güçlendirmiştir. Hakkındaki iddiaları reddeden Richard ise ancak kefare⁷⁸ ödeyerek serbest bırakılmıştır. Bu dönemde Richard'ın suçlu olmadığını kanıtlamak için

⁷⁶ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler", s. 16-17.

⁷⁷ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 765; Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 77-78.

⁷⁸ Kefaret: Bir hatanın, bir kabahatin affı için ödenen karşılık anlamına gelir. Dini olarak ise işlenmiş bir günah, suç veya kabahatin affı için şariat hükmünce verilmesi veya yapılması gereken şey anlamındadır. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

cinayeti uygulayan Haşhaşîlerin lideri Raşidüddîn Sinan'a ait bir mektup ortaya çıkmıştır. Richard tarafından yazdırıldığı düşünülen bu mektupta Raşidüddîn Sinan bu olay ile Richard'ın hiçbir bağlantısı ve suçunun olmadığından bahsederek suikastın bizzat kendi emri olduğunu anlatmıştır.⁷⁹

Raşidüddîn Sinan'ın Conrad'ı öldürmesinin nedenleri arasında Haçlılar ile ekonomik ilişkiler açısından bir tanesi çok önemlidir. Conrad, Haşhaşîlerin satın aldığı değerli malları taşıyan bir ticaret gemisini ele geçirip soyarak Sinan'a hakaret etmiştir. Sinan, bu duruma çok öfkelenmiştir. Ayrıca Conrad'ın Kral olduktan sonra Beyrut ve Trablusşam'ı ele geçirmek gibi amaçları ortaya çıkmıştır. Bu iki liman kenti de Haşhaşî hisarlarına çok yakında olmalarından dolayı tercih edilmişlerdir. Sinan ise haklı olarak yanı başına Haçlılar gibi bir düşman istemediği için Conrad güçlenip bu amaçlarını gerçekleştirmeden Sinan harekete geçmiş ve Conrad'ı öldürtmüştür.⁸⁰

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere cinayeti işleyen iki Haşîî sorguda cinayetin İngiltere Kralı'nın bir komplosu olduğunu itiraf etmişlerdir. Montferratlı Conrad'ın ölümü ile Richard rahatlamış ve düşmanca eylemlerine devam etmiştir. Dört ay sonra Selâhaddîn'in talebiyle, 1 Eylül 1192'de Selâhaddîn Eyyûbî ve Richard arasında Haşîî topraklarını da içine alan beş yıllık bir barış anlaşması imzalanmıştır. Haşhaşîler ile iyi geçinmeye çalışan Selâhaddîn, bu anlaşmanın içerisine onları da dâhil etmiştir. Bu anlaşma ile Haşhaşîler, Haçlılar ve Sünnî Müslümanlar ilk defa aynı anlaşmaya dâhil olmuşlar ve kısa sürede olsa birbirleri ile çatışma yaşamamışlardır.⁸¹

Selâhaddîn ve Sinan'ın aynı yıl içindeki ölümleri ile bu anlaşma geçerliliğini kaybetmiştir. Selâhaddîn'in ılımlı politikası sayesinde Haşhaşîler ile Sünnî Müslümanlar arasında herhangi bir çatışma görülmemişse de aynı şey Haçlılar için geçerli olmamıştır.⁸² Bu anlaşmayla Kudüs'ü geri almak için düzenlenen III. Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlanırken Suriye Nizarîleri, Haçlılar ve Selâhaddîn arasındaki karşılıklı ilişkiler de son bulmuştur.⁸³

⁷⁹ Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 84; Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 765.

⁸⁰ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 102.

⁸¹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 184-185.

⁸² Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 84.

⁸³ Basuğuy, "Selâhaddîn Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 766.

4.5. Tapınak Şövalyeleri ile Bâtınîler Arasındaki İlişkiler

Konu başlığı gereğince ilk yanıt aranacak soru Tapınak şövalyeleri kimdir sorusu olacaktır. Tapınak şövalyelerinin kimler olduğunu açıklamadan önce Haçlı Bâtınî ilişkileri konusunda neden bu konuya yer verildiğine kısaca değinmek gerekir. Tapınak şövalyeleri ile Bâtınîlerin ilişkisi aynı zamanda Haçlı Bâtınî ilişkilerine yön verdiği için değinmek gerekiyor. Aksi takdirde bu konu tek başına bir tez konusu olabilecek mahiyettedir. Tapınak şövalyeleri, Haçlılar ve Bâtınîlerin ilişkilerinde tampon niteliğinde olup sürekli gündeme gelmiştir. Burada Haçlılar ile ilişkilerine değinmek konuyu çok uzatıp tez konusunu asıl amacından çıkaracağı için sadece Bâtınîler ile olan ilişkilerdeki önemleri ve rollerine değinilecektir.

Tapınak Şövalyeleri, dönemin şartlarının gerektirdiği bir iklimde, Kudüs'e gelen hacı adaylarının can ve mal güvenliğini Müslüman saldırılarına karşı koruyup kutsal toprakların güvenliğini sağlama amacıyla kurulmuştur. Tapınak şövalyelerinin Hospitalier ve Templier olarak iki grup şekliindedirler. Bu iki grubun kuruluş zamanları farklı olmakla birlikte kuruluş amaçları birbirine benzemektedir. İlk önce kurulan Hospitalier şövalyelerine bakıldığında kökeni 1070 yılında Kudüs'e gelen fakir Hristiyan hacılara bakmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan tesise dayanmaktadır. 1070 yılında Mısır valisi, Amalfi⁸⁴ konsolosuna dârü'l-âceze⁸⁵ kurması için bir arsa seçmesini söylemiştir. Bu tesis, Amalfililer tarafından işletilmiştir. Kudüs'ün zaptı sırasında şövalyeler ve Üstad Gerard adlı liderleri Müslümanlar tarafından bölgeden çıkarılmış, bu çıkarılanlar ise Franklara bölgede yardımcı olmuşlardır. Doğrudan Papa'ya bağlı olan bu tarikat, Kudüs'ün Franklar tarafından ele geçirilmesinden sonra büyüyerek Hospitalier adını almıştır.⁸⁶

Templier şövalye tarikatı ise Hugh de Payens'in önderliğinde, 9 kişilik bir şövalye grubu tarafından yoksulluk, itaat ve erdenlik⁸⁷ yemini etmeleri ile Kudüs'te kurulmuştur. Hugue de Payens ve Saint-Omerli Godefroi, Papa'nın huzuruna çıkmışlar ve bir öneride bulunmuşlardır. Önerileri Hristiyan hacıları koruma temel amacını taşıyan askerî bir tarikatın kurulması olmuştur. Tarikatın temel görevi buydu

⁸⁴ Amalfi: İtalya'nın güneyinde Campania Bölgesi'nde yerdir.

⁸⁵ Dârü'l-âceze: Arapça ev anlamına gelen 'dar ve aciz kelimelerinden türeyen Darü'l-âceze; düşkünler evi, düşkünler yurdu anlamına gelmektedir. Bkz: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, Kubbealtı Lugatı.

⁸⁶ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 129.

⁸⁷ Erden: Bekâret, bakire anlamına gelmektedir. Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>

ve söz konusu yükümlülüğü şu şekildedir: “Ürdün nehrine giden hacıları götürmek için komutasında 10 şövalye ve erzak taşımak veya hacıların ihtiyacı olduğunda onları da taşıyabilmek için at arabaları olacak.”⁸⁸

Bu öneri, dönemin insan azlığı ve teklifi yapan kişilerin asaleti düşünüldüğünde, iki makam tarafından da kolayca kabul edilmiştir. Böylelikle 1119’da, 9 şövalye Kutsal Kabir Kilisesi’nde Patriğin önünde yoksulluk, erdenlik ve itaat yemini etmiştir. Krallar ve Papa’nın da desteğini alarak kurulan ve dinî-askerî karakteriyle kendine has bir özelliği olan Tapınak Şövalyeleri, 1128’de Troyes Konsili’nde Papalık tarafından tanınmıştır. Böyle bir örgütün işleyişini sağlamak için Troyes Konsili’nde kurallar tüzüğü belirlenmiş ve böylelikle örgütün yol haritası da açıklanmıştır.⁸⁹

Tapınak şövalyeleri hem din adamı hem de askerî güç olarak Hristiyanlar arasında eşi benzeri bulunmayan bir örgüt haline gelmiştir. Daha önce hiçbir zaman dua eden bir papazın, ya da rahibin silahlanması görülmemiş hatta düşünülmemiştir. Dini kurallara uymaya yeminli olan bu örgüt aynı zamanda dünyanın gördüğü en vahşi ve kanlı Orta Çağ savaşçıları olmuşlardır. Birliğin sembolü, şövalyelerin mütevazı köklerini temsil etmektedir. Tapınak şövalyelerinin mührü olan simgede bir atın üzerinde iki şövalye görünür. Bu da nereden başladıklarını göstermektedir. Muhtemelen hiç paraları yoktu, oldukça yoksuldular. Ama yoksullukları uzun sürmedi; 1129’da tarihin en başarılı asker ve para toplama kampanyalarına başlamışlar ve yoksullukları uzun sürmemiştir.⁹⁰

Dârü’l-âceze olarak kurulan ve Hospitalier olarak devam eden tarikatın başta tek görevi yoksul hacıların ihtiyaçlarını gidermek iken tarikatın sonraki lideri Fransız asıllı Raymond du Puy’un çok geniş planları olmuştur. Ona göre tarikat, hac yollarını açık tutmak için savaşmalı her göreve hazır olmalıydılar. Ama buna rağmen tarikat, savaş dışı işlerle uğraşarak papazları himaye etmeye devam etmiştir. Yine de tarikatın yapısında bazı değişiklikler olmuş, manastır yeminlerine ilave olarak dinsizlere karşı savaşmaya da ant içmiş şövalyeleri organize edip tarikatı ayakta tutmak gibi görev alanları da olmuştur. Aynı sıralarda Templier şövalye tarikatının kurulması, hem Hospitalier hem de Templier tarikatlarını sadece dinî olmaktan çıkarıp onlara askerî

⁸⁸ Halis, Göktuğ, *Tapınak Şövalyeleri Tarihi*, İstanbul, Helios Kitap, 2018, s. 91.

⁸⁹ Muhittin Çeken, “Tapınak Şövalyeleri’nin Yol Haritası: 1129 Tarihli Tüzük ve Düşündürdükleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3, s. 672.

⁹⁰ Karakuş, Cahit, *Süleyman Mabedinin Yoksul Şövalyeleri*, 2015, s. 21-22.

ve siyasî özellik de kazandırmıştır. Templier başlarda Hospitalier'in tarikat nizamlarına uyduysa da sonradan birbirinden bağımsız farklı statüde üç sınıf olarak teşkilatlanmışlardır. Bu üç sınıf: Asil şövalyeler, at uşaklığı yapan ve silah taşıyanlar, ruhaniler olarak bilinmektedir.⁹¹

Doğu'da etkin olan İsmâîlîler, Haçlılar ile bulundukları bölge itibariyle etkileşim kurmuşlardır. Bazı kaynaklar ve özellikle Dürzîlerin ritüelleri, şövalyelerin İsmâîlî teşkilat yapısını örnek alarak örgütlendiklerini ortaya koymaktadır. Şövalyeler; disiplin, hiyerarşi, tarikatın başkanı olan Büyük Üstada mutlak bağlılık ve itaat gibi uygulamaları İsmâîlîlerden görerek kendi yapılarına uyarlamışlardır. Mass⁹² adı verilen ayinlerde, Kutsal Ruhun sembolü olarak kabul ettikleri ekmeğe, kirli olabilecek elleriyle değmemek için eldiven giyen şövalyelerin önlükleri de koyun postundan beyaz olarak yapılmıştır. Yalnızca önlükleri ve eldivenleri değil, tüm giysilerinin de beyaz olduğu bilinmektedir. İsmâîlîler'den aldıkları gelenekten farklı olarak, göğüslerinin üzerine Haçlıların sembolü olan kırmızı bir Haç diktirmeleri olmuştur.⁹³

Haşhaşîlerin Haçlılar arasında birkaç cinayete karışmasına rağmen Tapınak şövalyeleri arasında hiç kimseye suikast hazırlamamaları şaşırtıcı olmuştur. Bu durumun nedeni incelendiğinde ortaya Haşhaşî liderlerinin temel stratejisi çıkmıştır. Haşhaşîlerin şövalyelere suikast düzenlememesinin en önemli nedeni şövalyelerin Haşhaşîlerden korkmaması ve birinin öldüğü takdirde yerine yenisinin hemen geçecek olmasıdır. Durum böyle olunca Haşhaşî liderleri kazancı olmayacak bir suikast ile enerjilerini boşa harcamak istememişlerdir. Hammer ve birçok tarihçi, giyim kuşamlarından tarikatların önemli hassasiyetlerine kadar birçok konuda Tapınakçıların Haşhaşîleri örnek aldıklarından bahsetmektedirler.⁹⁴

Aynı coğrafi bölgede uzun yıllar varlıklarını birlikte sürdüren bu iki grup birbirinden etkilenmiş ve bu etkileşim iki yönlü olmuştur. Mesela Haşhaşî teşkilatlanması ile Tapınak şövalyelerinin teşkilatları arasında birçok benzerlik vardır. Dinî ve askerî tarzda olan bu iki organizasyon aynı zamanda hiyerarşik yapısı bakımından da birbirine çok benzemektedir. Kimi yazarlar bu duruma dikkat çekmiş

⁹¹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi II*, s. 129-130.

⁹² Mass: Katolik kiliselerinde ekmeğe ve şarabın takdisi ayini ve bu ayine mahsus müzik.

⁹³ Karakuş, Cahit, *Süleyman Mabedinin Yoksul Şövalyeleri*, s. 37.

⁹⁴ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 148.

özellikle Suriye'deki yapılanmanın Tapınak Şövalyelerinden bir hayli etkilenerkek kendilerini ona benzetmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür. Öte yandan bölgedeki Hristiyanlar da Haşhaşî öğretilerini taklit etmeye ve bu öğretileri Avrupa'ya taşımaya yardımcı olmuştur. Bu durumu açıklamak için şu iki örnek yeterli olacaktır: XII. yüzyıldan sonra Avrupa'da suikastçılık bir silah olarak kullanılmaya başlamış Aslan Yürekli Richard gibi bazı liderler bu iş için kendilerine askerler tutmuşlardır. Bunun yanında Macaristan bölgesinde ve Rönesans İtalya'sı'nda dahi bu tür organizasyonlara rastlanmaktadır.⁹⁵

Tapınakçıların lideri Hugue de Payens ve diğer şövalyeler, davet üzerine Hasan Sabbah'ı Alamut Kalesi'nde ziyaret etmişler ve burada onların teşkilatı ile tanışarak örgütleri ve doktrinleri hakkında bilgi edinmişlerdir. Kudüs'e geldikleri sırada Katolik inancın en önde gelen savunucuları arasında yer alan Templierler, Hasan Sabbah ve Dâîlerini tanıyıp İsmâîlî öğretilerini inceledikten sonra Katolik inanç tarzından giderek uzaklaşmışlar ve akılcılığı ön plana çıkaran öğretilere bağlanmaya başlamışlardır. İsmâîlîlerle ilişkileri Templierlerin tüm felsefesini değiştirmiş ve ancak bu durum onların sonunu getirmiştir. Templierleri yok etmek için bahane arayan Papalık, tarikatı *"Müslümanlarla ilişki kurmak ve hatta Müslümanlaşmakla"* suçlamıştır. Papa Innocentius (1130-1143) 1139'da Templierlerin herhangi bir dünyevî ve dinî otoriteye tabi olamayacağını ve sadece Papa'nın kendisine karşı sorumlu olduklarını açıklamıştır.⁹⁶

Hospitalier şövalyeleri 1142'de Trablus Kontu II. Raymond'dan Krak des Chevaliers (Hısn el Ekrad) Kalesi'ne yerleşmek için izin almışlardır. Böylece Nizarîler yeni bir Frank düşmanla karşı karşıya kalmıştır. Bu tarihe kadar yerel Haçlı devletçikleriyle barışçıl ilişkiler kurmuş olan Nizarîler, Papa'ya bağlı olan Tapınak ve Hospitalier tarikatlarıyla küçük çatışmalara girmişlerdir. Bu mücadelelerden sonra Tapınakçılara uzun süre yıllık vergi ödemişlerdir.⁹⁷ XII. yüzyıl ortalarında şövalye tarikatları arasında rekabet ve mücadeleler artmış, zamanla bu rekabete Haşhaşîler de dâhil olmuşlardır. Haşhaşîler bu rekabette haraç ödedikleri ve kendi kalelerine daha yakın olan Hospitalierlerin tarafını tutmuşlardır. Hospitalierlerin tahriki ile 1152'de

⁹⁵ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 85.

⁹⁶ Gener, Cihangir, *Ezoterik - Bâtîni Doktrinler Tarihi*, Ankara, Yurt Kitap Yayınları, 2007, s. 125-126.

⁹⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 555.

Antakya Kontu II. Raymond'u öldürmüşler ve Templier şövalyelerinin düşmanlığı ile karşı karşıya kalmışlardır.⁹⁸

Haşhaşilerin işlediği II. Raymond cinayetinden sonra bölgede Raymond'a sadık askerî gruplar olarak bilinen Tapınak şövalyeleri, Nizarîleri bu cinayetten sorumlu tutmuşlardır. Raymond'un ölümünden sonra Trablusşam sokaklarında karşılaştıkları her Nizarî'yi öldürmüşlerdir.⁹⁹ Haşhaşiler, Trablus kontu II. Raymond ile kendisine eşlik eden ünlü Haçlı komutanı Merleli Ralph'i Trablus kapılarında öldürerek propagandalarını sürdürmüşlerdir. Ancak Trablus Kontu'nun öldürülmesine kızan Haçlılar, Suriyeli Müslümanlara saldırırken Tapınak şövalyeleri hem Nizarî hem de Nusayrî topraklarını basmışlardır. Zor durumda kalan Suriye Nizarîleri Tapınak Şövalyelerine vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁰

Bu olaydan sonra yaşananlar, Haçlı-Bâtînî ve Haçlı-Sünnî ilişkilerine oldukça zarar vermiştir. Haşhaşiler bu olaydan sonra Tapınak şövalyelerine haraç ödemek zorunda kalmışlardır. Dönemin bazı Haçlı kaynakları Raşidüddîn Sinan'ın ve bölgedeki Nizarîlerin, Tapınak Şövalyelerine ödedikleri haraçtan memnun olmadıklarından bahsetmişlerdir. Özellikle bu zamana kadar Haşhaşilerden pek bahsedilmeyen Frank kaynaklarında bu suikast ile haraç arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Tapınak şövalyelerinin vergi almasına sebep olacak saldırıya zemin hazırlayan olay Raymond'un öldürülmesi olmuştur.¹⁰¹

Raşidüddîn Sinan, güvenliğini tehdit eden ve birbirinden bağımsız hareket eden bu iki Frank grubundan Templier şövalyelerine yıllık haraç vermeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Sinan, Tapınak şövalyelerine ödediği haraçtan kurtulmak için 1173'te Kudüs Kralı I. Amalric'e bir elçi heyeti göndermiştir. Sinan şövalyelere ödedikleri haracın iptal edilmesi karşılığında Kudüs Haçlı Krallığı'na Nureddîn Zengî tehlikesine karşı iş birliği teklif etmiştir. Kral Amalric, Sinan'ın teklifini kabul ederek haracı iptal edeceği sözünü vermiştir.¹⁰²

⁹⁸ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, s. 145.

⁹⁹ Bernard Lewis, "Saladdin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental African Studies University of London*, W. C. 1, 1953, s. 239-245.

¹⁰⁰ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 188.

¹⁰¹ Aktaş, "Suriye Haşhaşileri (11-13.yüzyıl)", s. 73.

¹⁰² Basuğuy, "Selâhaddin Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar", s. 756.

Surlu William, bu görüşmeler sırasında, Nizarî elçilerinin Suriye Nizarîlerinin toplu olarak Hristiyanlığa geçmeyi önerdiklerini ve Amalric'ten kendilerine Hristiyanlığı öğretmek üzere bilgili din adamları göndermesini istediklerini nakletmiştir.¹⁰³ Surlu William'ın eserinden yola çıkılarak gerçekten de eğer bu kaynakta bahsedildiği gibi Sinan, Amalric'e böyle bir anlaşma önererek Haşhaşîlerin Hristiyanlığı benimseyeceğini vaat ettiyse, Tapınak Şövalyelerinin Haşhaşîlerden haraç alması mümkün olmayacaktır. Bu olaydan sonra Haşhaşîlerin Müslüman olarak kalması ve Haçlılar ile savaşması ayrıca haracı ödemeye de devam etmeleri bu tezi çürütmüştür.¹⁰⁴

Kudüs Kralı Amalric'ten şövalyelere ödenen verginin kaldırılacağı sözünü alan Nizarîler rahat bir şekilde geri dönecekleri sırada saldırıya uğramışlardır bu saldırıyı düzenleyenler Kral Amalric'in Nizarîlere verdiği sözden memnun olmayan Tapınak şövalyeleri olmuştur. Kral, Tapınakçıların böyle bir saldırı düzenleyeceğini tahmin etmiş olmalı ki Haşhaşîlere koruma sağlamıştır. Ama buna rağmen Tapınak şövalyeleri, Haşhaşîlere saldırmıştır. Olayın detayları Raşidüddîn Sinan ve Haçlıların ilişkileri başlığının altında anlatılmıştır. Bu olay Haşhaşîler ile Haçlıların arasındaki ilişki ve ittifakları olumsuz etkilemiştir. Kral, ilişkilerinin olumsuz etkilenmemesi için Papa ve Haşhaşîler ile ayrı ayrı görüşmeler yapmışsa da bu girişimler onun ölümü ile sonuçsuz kalmıştır. Bu durum Şövalyeler ile Nizarîlerin ilişkisinin Hristiyanlardan ayrı tutulması gerektiğini net olarak göstermiştir. Çünkü şövalyeler Krallar ve Haçlı liderlerinden bağımsız olarak hareket etmektedirler.¹⁰⁵

Kral Amalric'in ölümü Haçlılar ile Haşhaşîlerin ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve bu dönemde Haşhaşîler ve Tapınak Şövalyeleri birbirini büyük birer tehdit olarak görmüşlerdir. Kral'ın ölümü şövalyeleri rahatlatmış ve Haşhaşîler için büyük bir tehdit haline gelerek onların üzerinde hâkimiyet kurmalarını kolaylaştırmıştır.¹⁰⁶

Suriye Nizarîleri, şövalyelerin düşmanca hareketleri yüzünden Franklar ile tekrar ittifak kuramamışlar ve yeni güç arayışına girmişlerdir. Bölgede Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmiş olan Selâhaddîn Eyyûbî ile ittifak kurmaya karar vermişlerdir. Şövalyelerin saldırıları sonucunda yalnız kalarak Selâhaddîn'e ittifak

¹⁰³ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 555.

¹⁰⁴ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 73-74.

¹⁰⁵ Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan", s. 78.

¹⁰⁶ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 75.

teklifinde bulunmuşlardır. Kadmus Kuşatması, şövalyeler ile Haşhaşîler arasında dönüm noktası olmuş ve onları Sünnî liderlere yakınlaştırmıştır. Selâhaddîn'in Hospitalierlere ait Kevkeb ve Templierlere ait Safed Kalesi'ni kuşatarak ele geçirmesi Haşhaşîleri bir süre rahatlatmıştır.¹⁰⁷

Haşhaşîlerin Antakya Kontu IV. Bohemund'un oğlu Raymond'a karşı düzenledikleri suikasta daha önce Haçlılar karşı düzenlenen suikastlar başlığında yer verilmiştir. Burada tekrar ele alınmasının sebebi bu suikastın arka planında Tapınakçıların yer alıyor olmasıdır. Raymond 1213'te Tartus Katedralinde Haşhaşî fedâîler tarafından öldürülmüştür. Babası IV. Bohemund ise intikam almak için Havabî Kalesi'ni kuşatmıştır. Havabî Kalesi'ni kuşatmasının sebebi ise oğlunun öldürülmesinde İsmâîlîlerin sebep olarak bu kalenin alınmış olmasını ileri sürmesinden kaynaklı olmuştur.¹⁰⁸

Bu suikastın sebeplerinden en önemlisi Hospitalier şövalyelerinin isteği olmuştur. Haçlıların İslâm ülkelerine saldırı düzenledikleri sırada IV. Bohemund'un İsmâîlîlere ait olan Havabî Kalesi'ni kuşatmış olması Haşhaşîleri ona suikast düzenlemeye sevk etmiştir. Ayrıca Hospitalierler kendilerine rahat vermeyen IV. Bohemund'u cezalandırmak istemiş ve bunun için Haşhaşî hançerlerini kullanmışlardır. Haşhaşîler ise şövalyelere ödedikleri vergiden kurtulmak umudu ile bu teklifi kabul ederek suikastı gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁹

Bu suikastın önemli sebeplerinden biri de Abbasîlerin desteğini alan Alamut lideri III. Hasan'ın bölgedeki Hıristiyanlara suikastlar düzenleyerek gözdağı vermek istemesi olmuştur. Sünnîler ve Haşhaşîler bu dönemde ittifak kurarak bu suikast ile Hıristiyanları mağlup etmeyi planlamışlardır. Runciman'a göre Antakya Prensi Bohemund ve Ermenistanlı Leo arasındaki husumet ile Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri arasındaki husumet birbiri ile yakından ilişkilidir. Leo ile birlik olan Hospitalier Şövalyeleri, Tapınak Şövalyelerinin desteklediği Bohemund'un oğlunu

¹⁰⁷ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 93; Kyzy, "Eyyûbîler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşîdüddîn Sinan", s. 85.

¹⁰⁸ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586; Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 186.

¹⁰⁹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 122.

öldürerek onu vârisiz bırakmak istemişlerdir. Bu suikast için Haşhaşîlere fazla miktarda ödeme yapmışlardır.¹¹⁰

Bu suikastın Hristiyanlar arasındaki bir iç çekişmenin sonucu olduğu ihtimali de kaynaklarda geçmektedir. O sıralarda Tapınak Şövalyeleri, Selçuklu Türkleri ve Antakya Rumları Bohemund'u desteklemişlerdir. Hospitalierler ve Eyyûbî Meliki el-Adil ise Leo'nun arkasında yer almışlardır. Bohemund diğer bölgesi Trablus'taki isyanı bastırmaya çabalamıştır. Leo, kurnaz bir harekette bulunarak Ermeni Kilisesini Papa'ya bağlamış, bunun üzerine de Bohemund Rum Kilisesinin yanında yer almıştır. Papa tarafından aforoz edilmeleri sonucu kiliseler bağlılıklarını değiştirmişlerdir. Haşhaşîleri araç olarak kullanan Hospitalierler, Tapınak şövalyelerine bu suikast aracılığıyla karşı koymuşlardır.¹¹¹

XIII. yüzyılda Hospitalierlerin Haşhaşîlerden haraç istemesi üzerine iki taraf arasındaki ilişkiler tekrar gerilmeye başlamıştır. İlk Haçlı seferlerinden bu yana devam eden başarılar artık yerini yerel ittifaklara bırakmıştır. Gizli ve devamı gelmeyen ittifaklar seferleri olumsuz etkilemeye ve son seferlere damga vurmaya başlamıştır. Haşhaşîlerle Hasta Bakıcılar olarak bilinen Hospitalier şövalyeleri arasındaki ittifak ilk seferlerde düşünülmemiş olmalı ki böyle bir ittifak karşısında Haçlılar ne yapacaklarını bilememişlerdir.¹¹²

1227 tarihi veya sonrasında Hospitalier şövalyeleri, Alman İmparatoru II. Friedrich ile ilişki kuran Nizarîlerden vergi istemişlerdir. Bunun üzerine Haşhaşîler şu şekilde cevap vermişlerdir: *“Kralınız bize vergi veriyor; siz mi bizden vergi alacaksınız?”* Nizarîler bu cevapla kendilerinin Frank İmparatorlarından ve Krallarından armağan ve vergi aldıklarıyla övünerek şövalyelerin talebini reddetmişlerdir. Hospitalier şövalyelerine vergi verme hadisesinin bu tarihten itibaren mi başladığı, yoksa söz konusu verginin zaten verilmekte mi olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.¹¹³ Hospitalierler aldıkları ret cevabı üzerine Nizarîlere saldırmış ve bol miktarda ganimet ele geçirmişlerdir. Böylelikle 1228 yılına doğru Suriye Nizarîleri, Tapınakçılardan sonra Hospitalier tarikatına da haraç öder hale

¹¹⁰ Aktaş, “Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)”, s. 79; Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 122-123.

¹¹¹ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 76.

¹¹² Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 77-78.

¹¹³ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 187.

gelmişlerdir. Zamanla Nizarîler ile Hospitalierler arasındaki ittifaka dönüştüğü haberi yayılınca Hospitalier Şövalyeleri, Papa IX. Gregor (1227-1241) tarafından sert bir şekilde kınanmıştır.¹¹⁴

1249’da, Suriye Nizarîleri, Fransa Kralı IX. Louis (1226-1270) ile ilişki kurarak şövalyelere ödedikleri vergiden kurtulmayı planlamışlardır. Kral Louis’in hayatını kaleme alan Joinville, Kral’ın Akka’ya gittiğinde Haşhaşîlerin yanına gelerek ondan vergi istediklerini anlatmıştır.¹¹⁵ Haşhaşî elçisi Kral ile görüşmesinde Kral’dan diğer krallar ve sultanlar gibi kendilerine vergi vermesini, eğer vergi vermek istemiyorlarsa şövalyelere ödedikleri verginin alınmaması için uğraşmalarını talep etmiştir.¹¹⁶

Kral Louis, Moğollar ile ilişki kurmayı planlarken Haşhaşîlere vergi ödememiş, onlar ise Tapınakçılara ve Hospitalierlere haraç ödemeye devam etmişlerdir. Tapınakçıların büyük üstadı Reginald de Vichier ile Hospitalierlerin büyük üstadı William de Chateauneuf’un müdahalesiyle, Kral ile Nizarîler arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.¹¹⁷ Haşhaşîler vergi ödemeye devam etmişler çünkü şövalyeleri suikast yolu ile tehdit edememişlerdir. Şövalyeler Haşhaşîlerin suikastlarından hiç korkmamışlar ve liderlerinden biri öldüğü takdirde yerine hemen birinin geçeceğini bilmişlerdir. Bu sebeple Haşhaşî Dâîleri kendilerine hiçbir faydası olmayacak bir suikast ile ne zamanlarını ne de adamlarını kaybetmek istememişlerdir. Yani Haşhaşî liderleri kazancı olmayacak bir suikast ile enerjilerini boşa harcamaktan kaçınmışlardır.¹¹⁸

4.6. Kral Henry ve Nasr el-Acemî’nin Önderliğinde Gelişen Haçlı-Bâtınî İlişkileri

Raşidüddîn Sinan’ın ölümü ile yerine Nasr adlı bir İranlı¹¹⁹ geçmiştir. Daha önce anlatıldığı gibi Alamut liderlerine bağlı olan el-Acemî, Sünnî liderler ile iyi anlaşarak onlarla mücadele etmekten kaçınmıştır. Aynı zamanda Haçlılar ile de dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Alamut’tan gelen talimatlara uyarak özellikle Eyyûbî

¹¹⁴ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586-587.

¹¹⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 188.

¹¹⁶ Joinville, Jean De, *Bir Haçlının Hatıraları*, (çev. Cüneyt Kanat), İstanbul, Vadi Yayınları, 2014, s. 172.

¹¹⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 587.

¹¹⁸ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 148; Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 188.

¹¹⁹ İranlı bir Dâî olan Ebu Mansur b. Muhammed ya da diğer adı Nasr El Acemî, Raşidüddîn Sinan yerine geçen Baş Dâî’dir. Bkz: Arayancan, “Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik”, s. 191.

yöneticilerle ittifak kurma girişimlerinde bulunmuştur.¹²⁰ Suriye Nizarîlerinin bu yeni evrelerinde Dâîler, Alamut'un temsilcileri olarak görülmüşlerdir ve isimleri İmam'ın isminden sonra gelmiştir. Suriye Nizarîleri, bu yeni dönemde, hiçbir Müslüman yöneticiye karşı suikastta bulunmamışlar, bununla birlikte Suriye kıyılarını hâlâ ellerinde tutmakta olan Haçlılarla çatışmalarını ve diplomatik ilişkilerini sürdürmüşlerdir.¹²¹

Nasr el-Acemî, 1186'da Kudüs Kralı Conrad'ın dul karısı ile evlenerek Kudüs'ün yeni kralı olan Champagne Kontu Henry'yi kendi karargâhlarına davet etmiştir. Nasr el-Acemî'nin amacı Bâtınîler içerisinde kendi otoritesini sağlamlaştırmaktır. Bu sıralarda Ermeniler ve Franklar arasında Bagras Kalesi nedeniyle ihtilaf çıkmıştır. Henry, bu olaya müdahale etmek için harekete geçtiği sırada Haşhaşî elçi kendisine ulaşarak onu Kehf Kalesi'ne davet etmiştir. Acemî'nin amacı Haçlılar ve Bâtınîler arasındaki ilişkiyi tekrar kurmaya dönük olarak gelişmiştir. Bu sebeple de öncelikle Conrad suikastı için Henry'den özür dilemiştir.¹²²

Bu davetten çok mutlu olan Kral Henry, 1194'te Kehf Kalesi'ni ziyaret etmiştir. Nasr el-Acemî, Henry'yi karşılaması için bir elçi göndermiştir. Nasr el-Acemî, Henry Kehf Kalesi'ne gelince ona birkaç kaleyi gezdirerek civarın en yüksek kulelerinden birine götürmüştür. Henry'ye kuledeki fedâîlerini göstererek hepsinin Hristiyan prenslerden daha itaatkâr olduğundan bahsetmiş ve bunu kanıtlamak için bir işaret ile korumalardan birinin kendini kuleden attığını göstermiştir. Bu olaydan sonra Nasr el-Acemî, Kont'a “*Eğer arzu ederseniz bütün fedâîlerim kendilerini aynı biçimde siperlerden atacaktır.*” demiştir. Bu durumdan korkan Henry, böyle bir şey istemediğini söylemiştir.¹²³ Buradan anlaşıldığı üzere Nasr el-Acemî ile Henry arasında geçen görüşmenin odak noktası İsmâîlîlerin liderlerine olan sadakatleri olmuştur. Henry'ye sadakat gösterisi yapıldıktan sonra ona değerli hediyeler sunulmuştur. Haşhaşîler kim olursa olsun Henry'nin işaret edeceği düşmanlarından birini öldüreceklerine dair bir vaatte bulunmuşlar ve onu uğurlamışlardır.¹²⁴

¹²⁰ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 185; Arayancan, “Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizari İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik”, s. 191.

¹²¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 584-585.

¹²² Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 77-78.

¹²³ Kyzy, “Eyyûbiler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddin Sinan”, s. 85-86.

¹²⁴ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 78.

Bu dönem bölgedeki Hristiyanların zor dönemler geçirdiği bir zaman dilimine denk gelmiştir. Selâhaddin tarafından mağlup edilen Hristiyanlar Suriye'ye kadar gerilemiş, bölgedeki çoğu girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Bu durum Hristiyanlar Suriye'de tutunmaya mecbur oldukları için Sünnîlere göre daha güçsüz olan Haşhaşîleri kendilerine hedef olarak seçmişlerdir.¹²⁵ Kutsal topraklarda Haçlılar arasında çekişmeler bu dönemde daha fazla artmıştır. Haçlılar kendi çıkarları için bölgenin yerlileri ve şövalyeleri arkalarına alarak kutuplaştılar ve bu kiliselere kadar yansımıştır. Aralarındaki çatışmaların kiliselere yansması hem Papa hem de şövalyeleri sınırlandırmıştır. Papa'nın müdahalesi ile aralarındaki gerginlik bir süreliğine sona ermiştir.¹²⁶

Haşhaşîleri araç olarak kullanmaya başlayan Hospitalierler, Bohemund'un oğlu Raymond'u öldürterek meydan okumuşlardır. Templierlerin katı Hristiyan görüşüne karşı Hospitalierler Haşhaşîleri yanlarına çekmişler ve Bohemund'un oğlundan sonra suikastlarına yenisini ekleyerek Kudüs Patriği Albert'i öldürmüşlerdir. Haşhaşîlerin bu müdahalesi ile Haçlılar arasındaki çekişme bir süreliğine son bulmuştur.¹²⁷

Haşhaşîlerin Antakya Kontu IV. Bohemund'un oğlu Raymond'u öldürmesi de bu dönemde olmuştur. Bu suikastın birçok sebebi olmakla birlikte bu sebepler şunlardır. Birincisi, Hospitalier şövalyelerinin vergi aldığı Haşhaşîlerden böyle bir istekte bulunmuş olmasıdır. İkinci sebep, Haçlıların İsmâîlîlere ait olan Havabî Kalesi'ni kuşatmaları sırasında Prens Raymond'un etkili olmuş olmasıdır. Yani diğer suikastlarda olduğu gibi Haşhaşîlerin intikam almak için harekete geçtikleri ihtimalidir.¹²⁸ Bu suikastın önemli sebeplerinden biri de Alamut lideri III. Hasan'ın bölgedeki Sünnî yöneticiler ile iyi ilişkiler kurarak Haçlılara gözdağı vermelerini istemesi olmuştur.¹²⁹ Runciman'a göre, Tapınak şövalyelerinin desteklediği Antakya Prensi Bohemund'a karşı Hospitalier şövalyeleri, Haşhaşîlerle anlaşmışlardır.¹³⁰

Suriye Nizarîleri, XIII. yüzyılda birçok Müslüman ve Hristiyan yöneticiyi suikast tehdidi ile vergiye bağlamışlardır. Örneğin 1227'de kutsal topraklara yeni bir

¹²⁵ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 79.

¹²⁶ Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, s. 76.

¹²⁷ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 114-115.

¹²⁸ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 122.

¹²⁹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 185-186; Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 79

¹³⁰ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 79; Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 122-123.

Haçlı seferi başlatan Alman İmparatoru II. Friedrich, Suriye Nizarîlerinin lideri Mecdüddîn'e gönderdiği elçilerle birlikte 80 bin dinar tutarında armağanlar göndermiştir. Aslında İmparator, bu armağanları Alamut'a gönderilmesi için vermiştir. Ancak, Mecdüddîn, Harezmşahların ve diğer güçlerin etkinliklerinden dolayı yolların çok tehlikeli olduğu gerekçesiyle armağanları göndermemiştir. Ayrıca İmparator, Mecdüddîn'e dostluk teklifinde bulunmuş, Mecdüddîn ise bunu Halep Hâkimi Melik el-Aziz'e bildirerek ihtiyacı olduğunda Haçlılara karşı kendisine yardım edeceğini söylemiştir.¹³¹

Bu dönemde Hospitalier şövalyeleri, daha önce açıklandığı gibi Alman İmparatoru II. Friedrich ile Nizarîlerin ilişkilerinden rahatsız olmuşlar ve Nizarîlerden vergi istemişlerdir. Nizarîler ise yine aynı şekilde kendi krallarından vergi alırken onlar vergi ödemelerinin uygun olmayacağını söyleyerek taleplerini reddetmişlerdir.¹³² Ret cevabı üzerine Hospitalierler harekete geçerek Nizarîlere saldırmışlardır. Bu saldırıdan sonra Nizarîler mecbur kalarak onlara vergi ödemek zorunda kalmışlardır.¹³³

1230'lu yıllara gelindiğinde Suriye'deki Haşhaşî varlığı yavaş yavaş azalmaya başlamış olsa da, daha önce Haçlılara karşı oluşturulan Sünnî-Haşhaşî ortaklığı devam etmiştir. 1230'lu yıllarda, Fransa Kralı IX. Louis ile Haşhaşîler arasında yaşanan bir olay bu iki grubun gelecekteki faaliyetlerini de etkileyecek kadar önemli olup önceki olaylara hiç benzememektedir. Haşhaşîlerin o dönemki lideri babası III. Hasan gibi Sünnî-Haşhaşî iş birliğini devam ettiren III. Muhammed, Kral'ı uyarmak için Avrupa'ya fedâî yollamıştır. III. Muhammed'in Kral'ı uyarmasının sebebi ise 1237 yılında yeni bir Haçlı Seferine karar verilmiş olması ve bu girişimi başlamadan engellenmek istemesidir. Bunu engellemek için Suriye Haşhaşîlerinin içerisinde birkaç tane fedâîyi Kral'ı uyarması için Fransa'ya göndermiştir.¹³⁴

St. Louis'i daha genç yaşında Fransa'dayken öldürmeyi tasarlayan Haşîî entrikası hikâyesi, bütün Avrupalı kaynaklar tarafından gerçekliği kabul edilmeyen bir olay olmuştur. Fakat St. Louis'in hayatını anlatan Joinville'nin, Kral'ın Filistin'e geldiğinde Haşhaşîlerle görüşüğünü konu eden anlatılar ise bütün kaynaklar tarafından doğrulanmıştır. 1249'da, Suriye Nizarîleri, Fransa Kralı IX. Louis (1226-

¹³¹ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586; Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 186.

¹³² Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 187.

¹³³ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 586-587.

¹³⁴ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 80.

1270) ile ilişki kurarak şövalyelere ödedikleri vergiden kurtulmayı planlamışlardır. Kral Louis'in hayatını kaleme alan Joinville, Kral'ın Akka'ya gittiğinde Haşhaşîlerin yanına gelerek ondan vergi istediklerini nakletmiştir.¹³⁵ Haşhaşî elçi Kral ile görüşmesinde şu sözleri söylemiştir:

*Ben sizin, efendimin dostluğunu kazanmak için, Alman İmparatorunun, Macar Kralının, Mısır Sultanının ve diğerlerinin yıldan yıla yaptığı gibi sahip olduklarından çoğunu ona göndermemenize çok şaşırdım, çünkü bu saydıklarımın hepsi kesinlikle bilirler ki yaşamlarını benim efendimi memnun edebildikleri ölçüde sürdürebileceklerdir. Eğer bunu yapmak sizin için uygun değilse, o zaman efendimin Templierlere ve Hospitalierlere ödemesi gereken vergi [veya haraç] borcunun affedilmesini sağlayın ve efendim de sizi rahat bıraksın.*¹³⁶

Kral Louis, Haşhaşîlere vergi ödememiş ve onların ittifak teklifini de geri çevirmiştir. Çünkü bu dönemde onun ittifak kurmak istediği Moğollar olmuştur. Kral'ın planları bu yönde iken Haşhaşîler şövalyelere vergi ödemeye devam etmek zorunda kalmışlardır. Yukarıda anlatıldığı gibi iki şövalye grubunun lideri de Kral'ın Nizarîler ile ittifak kurması ve verginin iptal edilmesini engellemek için görüşmelere müdahale etmişlerdir.¹³⁷ Bu son vergi olayı ile Haçlılar ve Franklar arasındaki ilişkiler son bulmuş, bir sonraki bölümde bahsedileceği üzere Haçlılar ve Haşhaşîler arasında kurulacak ilişkiler Moğol tehlikesine karşı olmuş ama bu da bölgede yeni yükselmeye başlayan Baybars'ın etkisi ile çok uzun sürmemiştir.

4.7. XIII. yy'de Moğol Tehlikesine Karşı Kurulan Haçlı-Bâtınî İlişkileri

1230'lu yıllardan sonra Haşhaşîlerin siyasî varlığı tehlikeye girerken artık Haçlılar ile ittifak kuramamışlar sadece Sünnîlerle olan ittifaklara devam etmişlerdir. Özellikle Kral Louis'in yeni Haçlı Seferi girişimi üzerine onu uyarmak için Avrupa'ya gitmeleri aralarındaki ilişkiyi başlatmış olsa da artık Haçlı-Bâtınî ittifakı mümkün olmamıştır.¹³⁸ Fransa Kralı ile ilgili bu konuyu bir önceki bölümde ele almışken burada yer verilmesinin sebebi, Fransa Kralı'nın bu dönemde Moğollar ile ilişki kurmak isteyip beklediği gibi bir sonuç alamayınca bölgede tutunmak için Haşhaşîler ile dostane ilişki yürütmesinden kaynaklı olmuştur.

¹³⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 188.

¹³⁶ Joinville, Jean De, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, s. 172.

¹³⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 587.

¹³⁸ Aktaş, "Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)", s. 80.

IX. Louis'ın 1250 yılının Mayıs ayında Akka'ya gelmesiyle Haşhaşîler ile ilişkileri başlamıştır. Fransa Kralı'nın huzuruna çıkan Nizarî elçileri şeflerine vergi vermesini talep etmişler ya da eğer Kral vergi ödemek istemiyorsa, kendilerinin Tapınakçılara ödedikleri verginin azaltılmasıyla da yetinebileceklerini söylemişlerdir.¹³⁹ Tapınakçıların liderlerinin müdahalesiyle, Kral ile Nizarîler arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. IX. Louis, Nizarîlere vergi ödemezken, onlar Tapınakçılara ve Hospitalierlere ödedikleri vergiyi aynı şekilde ödemeye devam etmişlerdir. Ayrıca Kral ile Haşhaşîler birbirlerine armağan göndermişlerdir.¹⁴⁰ Kral'ın hayatını yazan Jean de Joinville, Historie de Saint Louis adlı eserinde Kral'ın Haşhaşî lideri ile arasında geçenlerden şöyle bahsetmiştir:

Baş Dâî Ebû'l Fütuh b. Muhammed, Fransa Kralı'na hepsi kristalden çok iyi işlenmiş fil figürü, zürafa heykelciği, birkaç çeşit elma, tavla ve satranç seti yollamıştır. Objeleri saf altından klipslerle kristalle tutturulmuş amber çiçekleri ile süsletmiş. Bunun Haricinde bir gömlek ve yüzük göndermiştir. İsmâîlî elçisi, Kral'a şunları söylemiştir: "Efendimiz Baş Dâî tarafından gönderildik. O kendi vücuduna en yakın giysi gömlek olduğu için gömleğini bir armağan ya da simge olarak size gönderdiğini ve çok büyük muhabbet duyduğu bir Kral olduğunuzu bildiriyor. Kendisinin en arzu ettiği şey incelik ve terbiyedir ve daha fazla güven için size gönderdiği saf altından kendi yüzüğü. İmamımız bu yüzükle size değer veriyor ve anlamalısınız ki bununla onun elinin parmaklarından biri oluyorsunuz."¹⁴¹

Gönderdiği ilk elçi heyeti korkutulsa da ikinci elçi heyeti mütevazı bir şekilde ağırlandı. Elçiler Kral'a göz doyurucu hediyeler getirerek ittifak teklifinde bulunmuşlardır. İsmâîlî Haşhaşîlerinin Sünnî Müslümanlara düşmanlıkları hakkında bilgi edinen Louis, onların bu teşebbüslerine olumlu bakarak onlarla birlikte Yves le Breton'u göndererek bir anlaşma hazırlamasını istemiştir. Arapça bilen rahip Yves le Breton'un, Dağın Yaşlı Adamı ile Nizarî şatosunda görüşüp dinsel öğretiler hakkında tartışması da bu dönemde olmuştur. Elçi Yves, Haşhaşîlerin Masyaf'taki kütüphanesine hayran kalmıştır. Birbirlerini kendi dinleri hakkında bilgilendirdikten sonra birlikte karşılıklı savunma ittifakı hazırlayarak imzalamışlardır.¹⁴²

XIII. yüzyıl ortalarına doğru Suriye Nizarîlerinin Haçlılar ile kurduğu ilişkilerin temelinde kendilerine doğru yaklaşmakta olan Moğol tehlikesi vardır. Haşhaşîlerin

¹³⁹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 188.

¹⁴⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 587.

¹⁴¹ Joinville, Jean De, *Bir Haçlının Hatıraları*, s. 173-174.

¹⁴² Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 238.

Haçlılar ile kurduğu ilişkiler siyasî tercih olmaktan çıkarak zorunlulukları hâline gelmiştir. Doğu'dan yaklaşmakta olan ve Alamut'u tehdit eden Moğol tehlikesi Suriye Haşhaşîlerini korkutmuş. Kendilerince ittifak bulmak ve Avrupa hükümdarlarını uyarmak için harekete geçmişlerdir.¹⁴³ Haşhaşî lideri, 1238'de Fransa Kralı IX. Louis ve İngiltere Kralı III. Henry'den yardım istemek için Avrupa'ya elçiler göndermiştir. İsmâilî elçi III. Henry karşısında kendini savunurken dinleyicilerden biri olan Winchester piskoposu duruma müdahale edilmemesini, Moğollarla Bâtınîlerin birbirini boğazlamalarını, geriye kalan İsa düşmanlarının da kendileri tarafından öldürüleceğini söylemiştir.¹⁴⁴

Haşhaşîler dışında Moğol tehlikesinin farkında olan IX. Louis, Kıbrıs'ta iken Moğollar ile bağlantı kurmuştur. Moğollar, Haçlılar ile Haşhaşîlerin çatıştığı Suriye coğrafyasına gelene kadar her yeri istila etmişlerdir. Tehlikeyi fark eden bu iki grup telaştan bir araya gelme teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Louis, 1249'da kendi temsilcilerini İran'daki Moğollara göndermiş ama 1251'de geri dönen elçiler Moğolların kendilerinden yıllık haraç ödemelerini istediklerini söyleyince Louis hayal kırıklığına uğramıştır.¹⁴⁵ Louis, Haşhaşî elçilerini kabul ederken aynı zamanda dünyayı kasıp kavuran Moğollar ile de ittifak kurma arayışı içerisinde olmuştur. IX. Louis'in amacı, Haşhaşîler ve Moğolların dâhil olacağı bir ittifakın içinde yer alarak Müslümanlara karşı mücadele etmek olmuştur. Ancak Moğolların hızla ve her yeri birbirine katarak ilerlemesi bu amacının gerçekleşmeyeceğini anlaması için yeterli olmuştur.¹⁴⁶

Fransa Kralı IX. Louis, Moğolların Hristiyanlığa meyilli olduğuna dair aldığı haberlerden cesaretle Fransisken Keşiş Rubrucklu William'ı Moğolistan'daki Büyük Han'a göndermiştir. 1254 yılının ilk yarısında William'ın Karakorum'da gördüğü güvenlik önlemleri dikkatini çekmiştir. O sıralarda Büyük Han'a suikast için gelen kırk Haşhaşî'nin çeşitli kılıklarda şehre girmekte olduklarını öğrenmiştir. IX. Louis, Moğollar ve Haşhaşîlerden elde etmek istediği desteği sağlayamadan Fransa'ya geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁷

¹⁴³ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 20-21.

¹⁴⁴ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 116.

¹⁴⁵ Asbridge, Thomas, *Haçlı Seferleri*, (çev. Ekin Duru), İstanbul, 2014, s. 615.

¹⁴⁶ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 21.

¹⁴⁷ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 120.

Bu sıralarda Mısır ve Suriye'deki hâkimiyet, Haşhaşîlere ve Haçlılara karşı sert politikaları olan Memlûklerin eline geçmiştir. 1260'da Memlûklerin başına Baybars geçmiş ve Moğolları yenilgiye uğratmış hemen akabinde ise 1268'de Haçlılara ait olan Antakya ve pek çok şehri ele geçirmiştir. Memlûklerin bu genişlemesi ve artan gücü karşısında zayıflayan Haşhaşîlerin yapabileceği daha fazla bir şey kalmamıştır. Haçlılar ile de ittifak yapmayı bırakmışlar, çünkü Haçlılar ile yaptıkları ittifakın Baybars'ın gücü karşısında hiç bir önemi olmadığını anlamışlardır.¹⁴⁸

Baybars'ın Moğollar ile mücadelesini fırsat bilen Nizarîler, Ayn Calût¹⁴⁹ zaferinin Moğolları hezimete uğratması ile daha önce Moğolların eline geçen şatolarını geri almışlardır. Suriye Nizarîleri, Baybars ile dostane ilişkiler kurmak için ona elçiler ve armağanlar göndermişlerdir. Baybars, Nizarîlerin zayıfladığını fark ederek kendisi için tehlike olmayacaklarını düşünmüş ve onlara bazı ayrıcalıklarda bulunmuştur. Baybars, mezhebin siyasal bağımsızlığına son vermek için elçisini onların lideri olması için görevlendirdiyse de Nizarîler bunu kabul etmeyerek elçiye öldürmüş ve yerine Baybars ile hareket eden Necmeddîn İsmail b. Şeranî'yi geçirmişlerdir.¹⁵⁰

Nizarîler, Suriye'de eski konumlarını korumak için Baybars'a yakın görünmeye çalışmışlar ve Franklara karşı sefere çıktığı 1263'de elçi heyeti ile birlikte armağanlar göndermişlerdir. Suriye Nizarîlerine karşı Sultan Baybars başlarda kötü muamele etmemiş hatta 1266 yılında Hospitalier şövalyeleriyle yaptığı ateşkese onları da dâhil ederek şövalyelerin Nizarîlerden alıkları vergiyi kaldırmalarını şart koşmuştur. Bunun üzerine Nizarîler, Baybars'a elçi göndererek şövalyelere ödedikleri vergiyi kendisine ödemeyi teklif etmişlerdir.¹⁵¹

Siyasal güçleri iyice azalmış olan Nizarîler, barış anlaşması gereğince Baybars'a vergi ödemeye başlamışlardır. Bu anlaşmaya göre Hospitalierler, 1266'da Nizarîlerden ve Hama ile Humus arasındaki diğer Müslüman devletçiklerinden

¹⁴⁸ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler", s. 21.

¹⁴⁹ Ayn Calût Savaşı: Moğolların Suriye bölgesinde ilerlemesi ile Memlûklerin onları durdurmak için harekete geçmesi ile yapılan savaştır. Ayn Calût Savaşı tarihin akışını değiştiren en kesin sonuçlu savaşlardan biridir. Kutuz, cesareti, akıl ve dirayetiyle kazandığı bu zafer sayesinde Müslümanları o güne kadar maruz kaldıkları en büyük tehditten kurtarmış oldu. Ayn Calût mahalli bir zafer değil bütün İslâm dünyasının büyük bir başarısıdır. Bu zaferle Suriye ve Mısır 'dan başka Mağrip hatta bütün Batı Avrupa Moğol istilasından kurtarılmıştır. Bkz: Abdülkerim Özaydın, "Aynicalût Savaşı", *DİA*, cilt. 4, İstanbul, 1991, s. 276.

¹⁵⁰ Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 599-600.

¹⁵¹ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s.188-189.

aldıkları vergilerden vazgeçmek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca Baybars, Hospitalierlere ödenen vergilerin kendisine ödenmesini de sağlamıştır.¹⁵² Haşhaşîler artık kendileri hakkında olumlu düşünmeyen Memlûk hükümdarlarının haklarında vereceği hükme bağlı olarak varlıklarını sürdüren bir grup hâline gelmişlerdir. Bu saatten sonra Memlûklerin Haçlılar üzerinde kurmak istediği baskı ve siyasî komploların uygulayıcısı rolünü üstlenmişlerdir.¹⁵³

1270 yılı boyunca Fransa Kralı'na karşı Mısır'ı savunmak zorunda kalmak istemeyen Baybars sakin kalmıştır. Ama bu sakinliği sürdürürken tamamen hareketsiz kalmamış Frankları zayıflatmak için en nüfuzlu baronlardan biri olan Philippe de Monfort'un öldürülmesini sağlamıştır. Suriye Haşhaşîleri, Baybars'ın fetihleri sayesinde Hospitalier tarikatına vergi ödemek mecburiyetinden kurtulmuşlardı ve kendilerini Sultan'a borçlu hissediyorlardı. Zaten Louis ve Frankların kendilerini imha eden Moğollar ile müzakerelere girişmesi ile onlarla ilişkileri son bulmuştu. Baybars'ın talebi üzerine Haşhaşîler, fedâîlerinden birini Philippe de Monfort'u öldürmek üzere Sur'a göndermişlerdir. Bu fedâî kendini orada Hristiyanlığı kabul etmiş bir dönme olarak tanıtmış, 17 Ağustos 1270'de Haşhaşî fedâî, Philippe ve oğlu Jean'ın dua etmek için bulundukları bölgedeki bir manastıra dalarak üzerlerine saldırmıştır. Yardım gelmeden Philippe ölüm derecesinde yaralanmıştır. Philippe, katilin yakalandığı ve oğlu Jean'ın suikasttan kurulmuş olduğunu duyacak kadar yaşamıştır. Onun ölümü ile Frank dünyası derinden sarsılmıştır.¹⁵⁴

Nizarîler, Baybars'ın, 1271 yılında Frankların elinde bulunan Hısn el Ekrad şatosunu kuşattığı sırada onu öldürmek üzere fedâîler göndermişlerdir. Bu fedâîler, Baybars'a düşman olan Antakya Kontu VI. Bohemund'dan yardım almışlardır. İddiaya göre, elçi olarak Uleyka'dan Trablusgarplı VI. Bohemund'un yanına gitmişler ve buradan da Sultan'a suikast emrini almışlardır. Baybars bu durumu haber almış ve suikast teşebbüsünde bulunan iki fedâîyi tutuklatmıştır. Franklarla iş birliği yaptıkları için Nizarî Dâîlerini tutuklatmış ve onların bir daha örgütlenmelerine izin vermemiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 600-601.

¹⁵³ Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler", s. 21.

¹⁵⁴ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 283.

¹⁵⁵ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 190; Daftary, Farhad, *İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 602.

Bu olay, Baybars ile Suriye Nizarîleri arasındaki her türlü anlaşmayı ortadan kaldırmış ve Sultan, Haşhaşîler ile hesaplaşmaya karar vermiştir. Baybars, bu suikastçıları alarak Suriye Haşhaşî reisi Necmeddîn el-Meşgarani'nin yanına gitmiş ve onu azarlayarak suikastçıları kendisine teslim etmiştir. Baybars, Haşhaşî kalelerini kendisine verirlerse Necmeddîn ve oğlunu hizmetine alacağını söylemiş ve Necmeddîn, Baybars'ın yanında kalmış oğlu ise Kehf Kalesi'nin işlerini düzenlemeye gönderilmiştir.¹⁵⁶ Şemseddîn, Franklarla iş birliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Necmeddîn, oğlunun serbest bırakılması için kalelerini Sultan Baybars'a teslim etmiş ve Mısır'da ölmüştür. Babasının ölümü ile Nizarîlerin başına geçen Şemseddîn'in Nizarî kalelerinin işlerini yoluna koyması için bir süre Suriye'de kalmasına izin verilmiştir. Ancak o burada Baybars'a karşı örgütlenmeye kalkışmış, çabaları ise sonuçsuz kalmıştır. Bu olaydan sonra onlara daha fazla müsamaha göstermeyen Sultan Baybars, kuşatma, diplomasi, tehdit ve cömert vaatler gibi değişik yöntemlerle Nizarî kalelerini kısa süre içinde ele geçirmiştir.¹⁵⁷

Sultan Baybars, bir yandan Haçlılar üzerine akın düzenlerken diğer yandan Moğol saldırılarını bastırmaya çalışmıştır. Bu yüzden düşmanlarıyla bazen sulh yoluna gitmiş fırsat buldukça da tekrar harekete geçmiştir. Bu dönemde Kıbrıs ve Akka Kralı Hugh'un elçileri ile görüşerek onlarla 21 Nisan 1272 tarihinden itibaren on yıl on ay on gün sürecek bir anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre Baybars bazı köyleri Franklara vermeyi kabul etmiş, ancak İngiltere Prensi Edward bu anlaşmaya dâhil olmayarak düşmanlığına devam etmiştir.¹⁵⁸

Edward bu anlaşmaya rağmen daha büyük bir Haçlı ordusu ile Doğu'ya geri dönme amacı taşıdığını göstermiştir. Baybars bunu haber alınca anlaşmaya uymadığı için onu ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Baybars, Remle Valisi İbn Şâver'i Edward'a bir suikast düzenlemekle görevlendirmiştir. İbn Şâver, Edward'ın yanına Baybars hakkında Edward'a bilgi verecekleri iddiasıyla onunla ilişki kuracak Haşhaşî fedâîler göndermiştir. Fedâîler, Edward'ın güvenini kazandıktan sonra 16 Haziran 1272'de Prens'in odasına girerek onu zehirli bir hançerle karnından yaralamışlardır. Sultan bu olay ile ilişkisi olmadığını göstermek için suikasttan kurtulduğu için

¹⁵⁶ Karakuş, Nadir, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşîler*, s. 172.

¹⁵⁷ Daftary, Farhad, *İsmâîliler, Tarihleri ve Öğretileri*, s. 602.

¹⁵⁸ Hamide Hale Erdem, "XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlûk-Haçlı Münasebetleri", Yüksek Lisan Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017, s. 52-53.

tebrikler göndermiştir. Prens Edward iyileşir iyileşmez ülkesine geri dönme hazırlıklarına girişmiş ve 22 Eylül'de Akka'dan gemiye binerek İngiltere'ye dönmüştür.¹⁵⁹

Haşhaşîler suikastlarını Baybars'ın hâkimiyetinde devam ettirerek onun ortadan kaldırmak istediği kişilere karşı gerçekleştirmeye başlamışlardır. 1271 yılının Nisan ayında, Baybars, Trablusgarp Kontunu Haşhaşîler vasıtasıyla suikastla tehdit etmiştir. 1272'de İngiltere Prensi Edward'a karşı yapılan suikast girişimi ve Montfortlu Philip'in 1271'de Tır'de öldürülmesinin arkasında yer alan kişi Sultan Baybars olmuştur. XIII. yüzyıldan sonra Haşhaşîler hiçbir suikastı kendi çıkarları için yapmamışlardır.¹⁶⁰

Baybars döneminde Suriye İsmâîlîleri, ellerinde kalan birkaç kalede propagandalarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Çok kısa sürede kalelerini Sultan Baybars'ın gönderdiği emir ve naiplere teslim etmek zorunda kalarak ellerindeki bütün kaleleri kaybetmişlerdir. Bu kalelerin hepsini kaybetmeleri üzerine bölgedeki siyasî varlıkları sona ermiş ve bölgede küçük bir topluluk olmaktan başka önemleri kalmamıştır.¹⁶¹

Suriye Nizarîlerinin ellerindeki bütün kalelerin Memlûklerin eline geçmesiyle onlara karşı Sünnî politika uygulanmıştır. Hatta her beldeye cami yaptırılarak mezheplerini değiştirmeleri istenmiştir. Bu baskılar, Memlûk Sultanı Kalavun¹⁶² zamanında da devam etmiş, İsmâîlîlere ve bölge halkına karşı sert politikalar uygulanmış hatta mezhebe girilmesi bile yasaklanmıştır. Memlûklerden sonra Suriye'ye hâkim olan Osmanlılar döneminde de Suriye Nizarîlerine bölgede yarı özerk bir statüde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir. Bu durum Suriye Nizarîlerine bir süre daha varlıklarını koruma imkânı vermiştir.¹⁶³

1250'li yılların sonundan itibaren Haşhaşî organizasyonu gerileme dönemine girmiştir. Ayrıca bu dönem hem en önemli rakiplerinden olan Selçukluların hem de

¹⁵⁹ Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi III*, s. 287.

¹⁶⁰ Lewis, Bernard, *Haşhaşîler*, s. 191.

¹⁶¹ Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2016, s. 119.

¹⁶² Kalavun: Eyyûbîlerde köle olan Kıpçak Türk'üdür. Eyyûbîlerden sonra Memlûklerin idaresine geçmiştir. Kutuz'u ortadan kaldırıp tahta gelen Baybars'ın yanında yer aldı. Baybars'tan sonra oğlu Süleymiş'i başa getirip kendi de idarede etkili oldu, sonrasında ise Memlûk idaresini tamamen kendine aldı. Bkz: İsmail Yiğit, "Kalavun", *DİA*, cilt. 24, İstanbul, 2001, s. 227.

¹⁶³ Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik", s. 192.

kimi zaman büyük zararlar gördükleri bölgedeki Hristiyan unsurların da çöküşe geçtiği bir dönem olmuştur. Bölgedeki Haşhaşîler, Moğolların İran'ı ve Bağdat'ı ele geçirmesine kadar ayakta kalmışlardır. Suriye Haşhaşîleri bir süre daha varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bir süre boyunca Baybars'a hizmet eden Haşhaşîler Baybars'ın da ölümünden sonra gizlilik politikasını benimsemiş ve kimliklerini liderlerinin yeniden doğumuna kadar gizlemeye devam etmişlerdir.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Aktaş, “Suriye Haşhaşîleri (11-13.yüzyıl)”, s. 83.

5. SONUÇ

Bâtınîler ile Haçlılar, aynı zamanda ve aynı mekânda bir araya gelerek dönemin şartlarına göre gerek birleşen gerekse çatışan iki gruptur. Bu grupları bir araya getiren şartlar kadar birbirinden ayıran şartlar da menfaatten başka şey olmamıştır. İttifaklarının temeline bakıldığında her ikisinin de karşısında vaziyet alana gruplara yönelik müşterek bir harekete dayandığı görülmektedir. Bu itibarla Haçlı-Bâtınî ittifakı ilk aşamada ve yaygın olarak bölgedeki Sünnî iktidarlara karşı koyabilmek temelinde birleşmiştir. İki grup da faaliyetlerinin gerekçelerini dine dayandırmaları ve amaçlarının kutsal olduğunu sürekli ifade etmelerinden dolayı söylem, içerik ve eylem açısından büyük benzerlikleri taşıdıkları kanaatine varmak mümkündür. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki amaç olarak benzerlikler taşıyan bu gruplar hedeflerine ulaşmak için yöntem farklılıklarına gitmişlerdir. Bu doğrultuda Haçlıların amacı kutsal yerleri hâkimiyet altına alarak devlet kurup genişletmek, bir nevi XVI. yy'ın misyonerlik faaliyetlerinin ilk adımını uygulamak olmuştur. Bâtınîlerin amacı ise İslâm dinini kendi istedikleri yönde şekillendirerek Sünnî iktidara karşı muhalif olmak ve kendilerine karşı çıkan herkesi en etkili silahları yani suikastları aracılığı ile ortadan kaldırmak olmuştur.

Uzun yıllar aynı bölgede yaşayan ve aynı gruplar ile ilişkilerde bulunan bu iki grubun öncelikli hedefi Sünnî İslâm'a dayalı devletler ile mücadele ederek kendi hâkimiyetlerini kurarak bu hâkimiyet sahalarını genişletmek olarak tezahür etmiştir. Bâtınîler, İran'da hâkimiyet sahalarını genişlettikten sonra Dâîler aracılığı ile Suriye'ye de uzanarak mezheplerini geliştirme zamanları, Haçlıların Suriye'de güçlendiği zamana denk gelmektedir. İlk zamanlar Haçlılar ile hiçbir sorun yaşamayan Bâtınîler bu bölgede daha çok Latinlerin verdiği isimle Haşhaşîler olarak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Zamanla her iki harekette bölgede mevcut güç oluşturan Selçuklulara, Eyyûbîlere, Zengî Atabeglerine, Memlûklere ve ileri ki zamanlarda Osmanlı'ya karşı bazen anlaşma yolu ile bazen savaş ve tehdit ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Haşhaşîlerin Suriye'deki faaliyetleri içerisinde Haçlılar ile kurdukları ilişkinin temeli, Halep Emiri Rıdvan'ın koruması altında bölgeye yerleşmelerinin ardından başlamıştır. Rıdvan'ın vefatının ardından bölgedeki varlıklarını tehlikede gören Bâtınîlerin kendilerine alan açmak için bölgenin Sünnî idarecilerini suikastlar

düzenleyerek ortadan kaldırmak istemişlerdir. Bunu gerçekleştirdiklerinde tam bir hâkimiyet kuracaklarını düşünmüşlerdir. Sünnî liderleri yollarından temizlediklerini düşündükleri anda ise bu defa da Haçlılar kedileri için sorun teşkil etmiş ve suikastların yönü Sünnîlerden Haçlılara çevrilmiştir. Trablus Kontu olan II. Raymond, Kudüs Kralı olan Conrad, Antakya Prinkepsi IV. Bohemund'un oğlu Raymond, İngiltere Prensi Edward ve Montfortlu Philip'e düzenlenen suikastlar Bâtınîlerin Haçlılara düzenlediği ve kaynaklarda geçen suikastlardır. Bunlar dışında düzenlenmiş irili ufaklı bizim bilmediğimiz ya da kaynaklarda zikredilmemiş yahut gün yüzüne çıkmamış birçok suikastın olduğu da aşîkârdır.

Haçlı-Bâtınî ilişkilerinde rol oynayan sadece Suriye'de hâkimiyet kurmuş güçlü Sünnî devletler değildir. Bu devletler dışında Tapınak şövalyeleri olarak bilinen Hospitalierler ve Templierler de vardır. Bu iki grup Haçlı-Bâtınî ilişkilerini çok farklı boyuta sürükledikleri gibi yer yer ittifaklarını engellemişler yer yer bir araya gelmelerini sağlamışlardır. Kudüs Kralı I. Amalric ile Raşîdüddîn Sinan arasında kurulan ittifakın Tapınak şövalyelerinin Haşhaşî elçi heyetini öldürmesi ile sonuçsuz kalması ve sonrasında tekrar bir ittifakın kurulamaması bunun en büyük örneğidir. Kısacası, Tapınak şövalyeleri ile Haşhaşîler arasındaki ilişkiler Haçlılar ile olan ilişkiyi de fazlasıyla etkilemiştir. Hatta zamanla kutuplaşmalar başlamış, Hospitalierler, Haşhaşîlerin yanında yer alırken Templierler Haçlıların yanında yer almışlardır. Ancak bu durum Hospitalierlerin İslâmlaşması korkusu ile Avrupa'dan Papa'nın uyarması ile sona ermiştir.

Suriye Nizarîleri, bölgede varlıklarını küçük gruplar halinde de olsa korumayı başarırken, bu dönemde devlet kuramayıp Haçlı Seferleri sırasında bölgede oluşan karışık ve yoğun siyasî durumdan yararlanarak sadece birkaç kale ve askerî güce sahip olmuşlardır. Bu kalelerde kendi hâkimiyetlerini korumak için hem Tapınakçılara vergi vermişler hem de bu vergiden kurtulmak için Haçlı liderleriyle iletişime geçmişlerse de sonuç farklı olmamıştır. Zamanla Haçlılar ile kurulan ilişkilerin sebebi bölgede tutunmak değil Doğu'dan yaklaşmakta olan büyük tehlike Moğollar olmuştur. Moğollara kaşı tek başlarına direnemeyeceklerini bilen Haşhaşîler, Haçlılar ile temas kurmaya çalışsalar da bekledikleri olmamıştır. Suriye'de Memlûkler ile başlayan yeni dönemde ise Haşhaşîler, Baybars'ın yanında yer alarak Moğol tehlikesine karşı İran'daki Bâtınîlerin kaderini yaşamamak için kendilerini koruma altına almışlardır.

Haşhaşîler için Baybars, Moğol tehlikesine karşı Haçlılardan daha iyi bir ittifak olarak görülmüştür. Bu sebeple onun yanında yer almışlar ve Haçlılara karşı olan suikastlarına Baybars'ın gölgesinde devam etmişlerdir. Yalnız zamanla Baybars'ın baskılarına da boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Sünnîleştirme baskılarına karşı içlerine kapanarak inançlarını korumuşlardır. Özellikle XIV. yüzyıldan itibaren Suriye Nizarî İsmâîlîleri çoğu kez takiyye yaparak gizlice yaşamlarını sürdürmeye devam etmişler, tasavvuf ve Şîîliği barındıran farklı hareketler içerisinde ortaya çıkmışlardır.

KAYNAKLAR

- Abul Farac, Abul Farac Tarihi I-II, (Türkçe çev. Ömer R. Doğrul), Ankara, 1945.
- Aktan, Ali İslâm Tarihi, Ankara, 2014.
- Aktaş, İlkay, Suriye Haşhaşileri (11-13.yüzyıl), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2017.
- Alptekin, Coşkun, 'Aksungur el-Porsukî' TDV İslâm Ansiklopedisi, 2.cilt, İstanbul, 1989, s. 297.
- Alptekin, Coşkun, 'Böri', TDV İslâm Ansiklopedisi, 6. Cilt, İstanbul, 1992, s. 326-327.
- Altan, Ebru, 'Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu', Belleten LXVI, Sayı: 245, 2002, s. 87-94.
- Altan, Ebru, İkinci Haçlı Seferi, Ankara, 2003.
- Anna Komenna, Alexiad, (çev. Bilge Umar), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997.
- Anonim, Haçlı Seferleri, (çev. Ergin Ayan), 2013.
- Anonim, I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, (çev. Vedii İlmen), İstanbul, 2005.
- Apaydın, Yunus, 'Nas', TDV İslâm Ansiklopedisi, 32. Cilt, İstanbul, 2006, s. 391-392.
- Arayancan, Ayşe Atıcı, 'Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizarî İsmâîlîleri Ve Nusayrîlik', Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı 54, 2010, s. 183-198.
- Arayancan, Ayşe Atıcı, Haşhaşîler: Efsaneler ve Gerçekler, İstanbul, 2018.
- Arayancan, Ayşe Atıcı, İsfahan'da Nizarî-İsmâîlî Faaliyetleri, Mîlel ve Nihal, Sayı: 14 s. 270.
- Arayancan, Ayşe, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi, Ankara, 2005.
- Atmaca, Taner, X-XIII. Yüzyıllar Arasında Halep Ve Çevresi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Aydar, Hidayet, 'Tarih Boyunca Ezana Yapılan İlaveler', Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 8, Şırnak, 2017, s. 187-206.
- Azimi, Azimi Tarihi, (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Basuguy, Bedrettin, 'Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Raşidüddîn Sinan: Nizarî Fedailer ve Suikastlar', ŞarKiyât İlmi Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 2, 2017, s. 747-770.

- Bezer, Gülay Ögün, ‘İmâdüddîn Zengi’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 44. Cilt, İstanbul, 2013, s. 258-261.
- Bezer, Gülay Ögün, ‘Tuğtegin’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, İstanbul, 2012, s. 347-349.
- Bezer, Gülay Ögün, ‘Tuğteginliler’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, İstanbul, 2012, s.349-351.
- Cahen, Claude, Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı, (çev. Mustafa Daş), İstanbul, 2010.
- Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler, (çev. Yıldız Moran), İstanbul, 1964.
- Canverenli, Meral, Haşhaşilerin Müslümanlar Üzerine Düzenledikleri Suikastlar, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Cüveynî, Alaeddin Ata Melik, Tarih-i Cihangüşa, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara, 2013.
- Çalışkan, Mehmet, Melikşah İle Hasan Sabbah’ın Mektuplaşması Meselesi, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi, Cilt 2 – Sayı 3 Ocak 2018, s. 55-70.
- Çeken, MuHittîn, ‘Tapınak Şövalyeleri’nin Yol Haritası: 1129 Tarihli Tüzük ve Düşündürdükleri’, Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3, s. 670-687.
- Çelik Aydın, Fâtımîler Devleti Tarihi, Ankara, 2018.
- Daftary, Farhad, Alamut Efsaneleri, (çev. Özgür Çelebi), Ankara, 2008.
- Daftary, Farhad, İsmâîlîler, Tarihleri ve Öğretileri, (çev. Erdal Toprak), İstanbul, 2005.
- Daftary, Farhad, Raşidüddîn Sinan el-İsmâîlî, TDV İslâm Ansiklopedisi, 34.cilt, İstanbul, 2007, s. 467-468.
- Daftary, Farhad, Şîî İslâm Tarihi, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, 2016.
- Demirkent, Işın, ‘‘Hittîn Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batıdaki Akisleri’’, Belleten, Sayı 52/205, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.1547-1555.
- Demirkent, Işın, ‘Haçlılar’ TDV İslâm Ansiklopedisi, 14.cilt, İstanbul, 1996, s. 525-546.
- Demirkent, Işın, ‘‘Haçlı Seferleri ve Türkler’’, Türkler VI. cilt, s.651-700.
- Demirkent, Işın, ‘İznik’in Haçlılar Tarafından Kuşatılması’, Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler), Dünya yayınları, 2007.

- Demirkent, Işın, 'Mevdûd b. Altuntegin', TDV İslâm Ansiklopedisi, 29.cilt, Ankara, 2004, S. 427-429.
- Demirkent, Işın, Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler), Dünya yayınları, 2007.
- Demirkent, Işın, Sultan I. Kılıç Arslan, 2014.
- Duman, İbrahim, 'Halep Selçuklu Meliki Rıdvan b. Tutuş Devrinde Halep Ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu Hakkında Bir Araştırma (1095-1113)', International Journal of Social Science, Number 37, 2015, s. 491-510.
- Düzgün, Şaban Ali, İki Dünyanın Karşılaşması, Müslüman ve Latin Batı dünyası Arasında Haçlı Seferleri, Eski Yeni Dergisi sayı 4, 2007, s. 18-36.
- Ebû Zehra, Muhammed, İslâm'da Siyasî, İktisadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, (çev. Sıbyatullah Kaya), 1993.
- Ebû'l Ferec, Ferec Tarihi, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara, 1950.
- Ebûl Fida, Ebûl Fida Coğrafyası, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul, 2017.
- El-Bundari, Zübdetü'n-Nüsra ve Nuhbetü'l-usra, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara, 1999.
- Erdem, Hamide Hale, XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlûk-Haçlı Münasebetleri, Yüksek Lisan Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.
- Erer, Raşid, Türklere Karşı Haçlı Seferleri, İstanbul, 2002.
- Fulcherius Carnotensis, Kudüs Seferi (çev. İlcan Bihter Barlas), İstanbul, 2009.
- Gener, Cihangir, Ezoterik - Bâtınî Doktrinler Tarihi, Ankara, 2007.
- Gordlevski, V. Aleksandroviç, Küçük Asya'da Selçuklular, (çev. Abdülkadir İnan), Ankara, 2015.
- Gül, Muammer, İslâm'ın Bâtınî Çehresi, İstanbul, 2016.
- Gürbüz, Osman, 'XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdüddîn Zengî' Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 38, Erzurum, 2012, s. 51-66.
- Halis, Göktuğ, Tapınak Şövalyeleri Tarihi, İstanbul, 2018.
- Harman, Ömer Faruk, 'Konsil' TDV İslâm Ansiklopedisi' cilt: 26, 2002, s. 175-178.
- İbn Bibi, El-Evamirü'l Alaiyye Fi'l-Umuril Alaiyye I-II, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 2014.
- İbn Cübeyr, Er Rihle, Endülüs'ten Kutsal Topraklara (çev. İsmail Güler), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.

- İbn Kalanîsî, Şam Tarihine Zeyl, (çev. Onur Özatağ), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- İbn'ül Adim, Bugyet et-Taleb fi't-Tarih Haleb, (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- İbn'ül Adim, Zubdet'ü'l-Haleb min Tarih-i Haleb, (çev. Ali Sevim), 2013.
- İbn'ül Cevzi, Şeytanın Ayartması, (çev. Savaş Kocabaş), 2003.
- İbn'ül Esir, El-Kamil fi't-Tarih, (çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul, 1987.
- İlhan, Avni, 'Bâtînîyye' TDV İslâm Ansiklopedisi, 5.cilt, Ankara, 1992, s. 190-194.
- İmam Gazalî, Bâtınîlerin Belini Kıran Deliller, (inceleme ve çev. Ahmet Ateş), İstanbul, 2017.
- İmam Gazalî, Bâtınîliğin İç Yüzü, (çev. Avni İlhan), 1993.
- Joinville, Jean De, Bir Haçlının Hatıraları, (çev. Cüneyt Kanat), İstanbul, 2014.
- Kara, Seyfullah, Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları, İstanbul, 2007.
- Karakuş, Cahit, Süleyman MaBedînin Yoksul Şövalyeleri, 2015.
- Karakuş, Nadir, Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler, İstanbul, 2018.
- Kaya Pınar, 'Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler', Tarih Dergisi, Sayı 58, İstanbul 2013, s. 43-64.
- Kaya, Pınar, Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler, Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 2008.
- Kaygusuz, İsmail, Nizarî İsmâîlî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut Öğretisi, Tarihi ve Felsefesi, İstanbul, 2004.
- Kırpık, Güray, 'Haçlı Seferlerinde "Tanrı Barışı" Müessesesi', SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, 2007, s. 81-90.
- Koca, Salim, 'Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?' Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 20, 2017, s. 15-35.
- Kök, Bahattin, 'Nureddîn Zengi, Mahmud' TDV İslâm Ansiklopedisi, 33. Cilt, İstanbul, 2007, s. 259-262.
- Köymen, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi V: İkinci İmparatorluk Devri, Ankara, 1991.
- Kurtbaş, Melek, Haçlı Seferlerinde Halep (1097-1124), Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

- Küçükşipahioğlu, Birsal, 'Haçlı Devletleri', Türkler Ansiklopedisi, 6. Cilt, Ankara, 2002, s. 1197-1210.
- Küçükşipahioğlu, Birsal, Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Kyzy, Zhyldyz Abdylbaky, Eyyûbiler Döneminde Şam Bölgesinde Nizarîler ve Raşidüddîn Sinan, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Mezhepler Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2020.
- Lewis, Bernand, Haşîşiler, (çev. Ali Aktan), İstanbul, 1995.
- Lewis, Bernard, 'İsmâîlîler ve Haşhaşîler', (çev. Mustafa Alican), Tarih Okulu Dergisi, Yıl 7, Sayı XX, Aralık 2014, s. 471-504.
- Lewis, Bernard, "Saladdin and the Assassins", Bulletin of the School of Oriental African Studies University of London, W. C. 1, 1953, s. 239-245.
- Lewis, Bernard, Hasan Sabbah ve Alamut, (çev. Müberra Güney), İstanbul, 2012.
- Lewis, Bernard, Haşhaşîler, (çev. Kemal Sarıözen), İstanbul, 2014.
- Lockhart, Laurence, Hasan Sabbah ve Haşîşiler, (çev. Süleyman Tülücü), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 26, Erzurum, 2006, s. 213-240.
- Nasır-ı Hüsrev, Sefername, (çev. Abdulvehap Terzi), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
- Nicolle, David, Birinci Haçlı Seferi, İstanbul, 2013.
- Nicole, David, İkinci Haçlı Seferi, (çev. Ece Şeker), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Nicolle, David, Üçüncü Haçlı Seferi, (çev. Ece Sakar), İstanbul, 2013.
- Ocak, Ahmet, Selçukluların Dini Siyaseti, İstanbul, 2002.
- Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, 2017.
- Öz, Mustafa, 'Dâî' TDV İslâm Ansiklopedisi, 8.cilt, İstanbul, 1993, s. 420-421.
- Öz, Mustafa, 'Haşîşîye', TDV İslâm Ansiklopedisi, 16.cilt, Ankara, 1997, s. 418-419.
- Öz, Mustafa, Kiyâ Büzürgümmîd', TDV İslâm Ansiklopedisi, 6.cilt, İstanbul, 1992, s. 523.
- Özaydın, Abdülkerim, 'Alamut', TDV İslâm Ansiklopedisi, 2.cilt, Ankara, 1989, s. 336-337.
- Özaydın, Abdülkerim, 'Alamut', TDV İslâm Ansiklopedisi, 2.cilt, Ankara, 1989, s. 336-337.

- Özaydın, Abdülkerim, ‘Ayn Calut Savaşı’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 4.cilt, İstanbul, 1991, s. 275-276.
- Özaydın, Abdülkerim, ‘Hasan Sabbah’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 16.cilt, Ankara, 1997, s. 347-350.
- Özaydın, Abdülkerim, ‘Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri’, Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, İstanbul, 2002, s. 195-207.
- Özaydın, Abdülkerim, Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (1092-1104), İstanbul, 2001.
- Özaydın, Abdülkerim, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, Ankara, 1990.
- Paine, Mike, Haçlı Seferleri, (çev. Cumhur Atay), İstanbul, 2011.
- Runciman, Steven, Haçlı Seferleri I,II,III (çev. Fikret Işıltan), 2008.
- Sevim, Ali, ‘Atsız b. Uvak’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, 1991, s. 92-93.
- Sevim, Ali, ‘Rıdvan b. Tutuş’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 35.cilt, İstanbul, 2008, s. 49-50.
- Sevim, Ali, Merçil, Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür, Ankara, 2014.
- Sevim, Ali, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara, 2000.
- Sümer, Faruk, ‘Ahlatşahlar’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2.cilt İstanbul, 1989, s. 24-28.
- Süryani Patrik Mihael, Vekayiname II, (çev. Hrant D.Andresyan), İstanbul, 1944.
- Şadrüddin Ebû'l-Hasan, Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye, (çev. Necati Lügal), Ankara, 1943.
- Şeşen, Ramazan, ‘Eyyûbîler’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 12.cilt, İstanbul, 1995, s. 31-33.
- Şeşen, Ramazan, ‘Selâhaddîn-i Eyyûbî’, TDV İslâm Ansiklopedisi, 36. Cilt, İstanbul, 2009, s. 337-340.
- Şeşen, Ramazan, Haçlılar Önünde Sultan Baybars, İstanbul, 2016.
- Şeşen, Ramazan, Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyûbî, İstanbul, 2018.
- Şimşir, Mehmet, ‘Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma’, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 45, 2018, s. 95-120.
- Tan, Muzaffer, Haşşâşîliğin Tarihsel Arka Planı: İsmâilî Davet Yapılanması, Ankara, 2017.

- Taşkıran, Hasan, 'Büyük Selçuklu Devletinde Bâtınî Suikastları Ve Selçuklu Toplumunun Suikastlar Karşısındaki Tutumu', BEU SBE Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013, s. 75-89.
- Thomas Asbridge, Haçlı Seferleri, (çev. Ekin Duru), İstanbul, 2014.
- Tırpan, Bedriye, Gazzâlî'nin Bâtınîlere Yönelttiği Eleştiriler, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Tuledalı Benjamin, Ratisbonlu Petachia, Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri, (çev. Nuh Arslantaş), İstanbul, 2001.
- Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, İstanbul, 2014.
- Uluçay, Ömer, Bâtınîlik, Adana, 2017.
- Urfalı Mateos, Vekayiname, (çev. Mükrimin Halil Yinanç), TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Usame İbn Münkız, Kitabü'l İtibar, (çev. Yusuf Ziya Cömert), İstanbul, 2012.
- Usta, Aydın, 'Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler', Tarih Dergisi, Sayı: 44, 2006, s. 1-23.
- Usta, Aydın, 'Samaniler', TDV İslâm Ansiklopedisi, 36.cilt, İstanbul, 2009, s. 64-68.
- Usta, Aydın, Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, İstanbul, 2016.
- Usta, Aydın, Doğunun ve Bâtının Hâkimi Selçuklular: Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar, İstanbul, 2018.
- Ülkümen, Eşe Fatma, Selçuklular Zamanında Bâtınîler İle Yapılan Mücadeleler ve Bu Dönemde Suikasta Uğrayan Önemli İnsanlar, Bitirme Tezi, Konya, 2019.
- W. Barthold, İslâm Medeniyeti Tarihi, (çev. Fuad Köprülü), Ankara, 2012.
- Willermus Tyrensis, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, (çev. Ergin Ayan), İstanbul, 2016.
- Yavuz, Yusuf Şevki, 'Te'vil', TDV İslâm Ansiklopedisi, 41.cilt, İstanbul, 2012, s. 27-28.
- Yazar, İlyas, Bâtınîlik Üzerine Bir İnceleme, <http://web.deu.edu.tr/ilyas/yayinlarim/Bâtınîlik.htm>.
- Yazıcı, Tahsin, 'Deylem', TDV İslâm Ansiklopedisi, 9.cilt, Ankara, 1994, s. 263-265.
- Yazıcı, Tahsin, 'Fidâî', TDV İslâm Ansiklopedisi, 13.cilt, Ankara, 1996, s. 53.
- Yazıcı, Tahsin, 'Gılân' TDV İslâm Ansiklopedisi, 14.cilt, Ankara, 1996, s. 68-69.
- Yinanç, M. Halil, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Ankara, 2013.

Yürekli, Tülay, ‘Zengîler ve Eyyûbîlerde İstihbarat’, TûrKiyât Mecmuası, cilt: 27/2, 2017, s. 293-311.

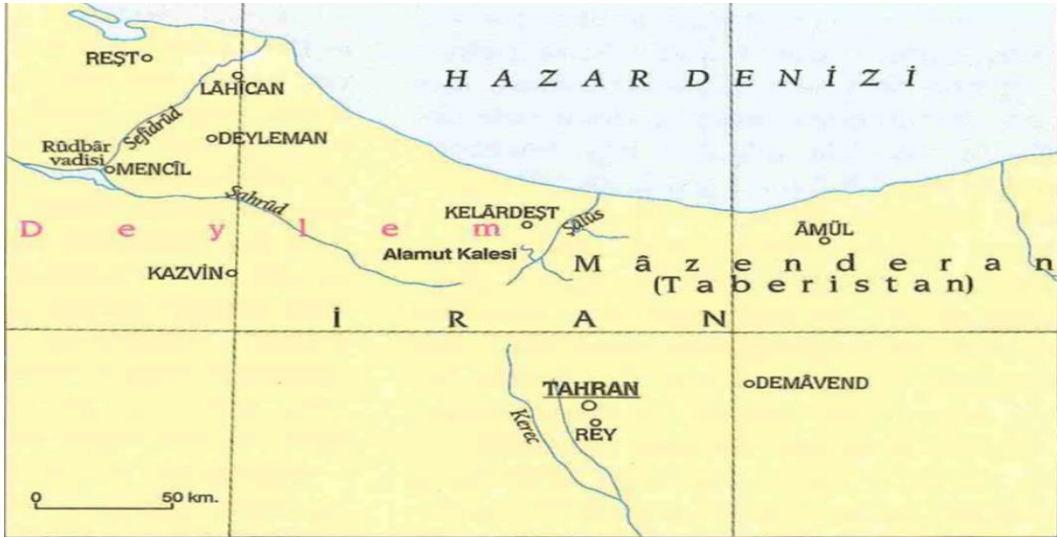
EKLER

EK-1. Haritalar

Resim 1: Avrupalıların bütün Haçlı seferleri boyunca geçtikleri farklı güzergâhlar.

Alındığı yer: Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, Dünya Yayınları, 1997, s. 1.

Harita 2: Deylem bölgesi ve Alamut sınırlarını genel hatları ile gösteren harita.

Alındığı yer: Yazıcı, Tahsin, 'Deylem', *DİA*, 9.cilt, Ankara, 1994, s. 264.

EK-2. Resimler

Resim 3: Tapınak şövalyelerinin kullandığı simge.

Alındığı yer: Karakuş, Cahit, Süleyman Mabedinin Yoksul Şövalyeleri, 2015, s. 22.

Resim 4: Krak des Chevaliers Kalesi yani Hısn el-Ekrad şatosunun görünümü.

Alındığı yer: Küçüksipahioğlu, Birsal, Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 211.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Çelik, Eda

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2018
Lise	Cebeci Anadolu Meslek ve Teknik Lisesi	2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019-2020	Açı Eğitim Kurumları	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

Bulmaca ve kelime oyunları, Tarihi okumalar, Puzzle, Sinema

